

100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ
ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΟΖΑΝΗΣ: ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ
Γ₁ Γ₃ Γ₄ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΣΠΑΤΩΝ
ΣΧ. ΕΤΟΥΣ 2012-13
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΣΑΚΙΡΗ ΜΑΡΙΑ (ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ - ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	4
Ευχαριστίες	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΩΝ ΠΑΤΡΙΔΩΝ	8
ΕΝΟΤΗΤΑ 1Η: ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΑ ΘΡΑΚΗ	9
1.1 Γεωγραφικός προσδιορισμός.....	9
1.2 Ιστορικά Στοιχεία.....	11
1.3 Πνευματική ζωή	61
1.4 Σχολεία	65
1.5 Ανδιανούπολη.....	118
ΕΝΟΤΗΤΑ 2Η: ΠΟΝΤΟΣ	121
2.1 Γεωγραφικός Προσδιορισμός.....	121
2.1.1 Ονομασία, έκταση, πληθυσμός.	121
2.1.2 Λοιπά γεωγραφικά στοιχεία.....	121
2.1.3 Δημογραφικά στοιχεία (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα)	122
2.2 Ιστορικά στοιχεία	122
2.3 Η στρατηγική σημασία του Πόντου για το Βυζάντιο.....	126
2.4 Εκκλησιαστική κατάσταση – Εκπαίδευση.....	127
2.5 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	127
2.5.1 Από την οθωμανική κατάκτηση ως τα τέλη του 18ου αιώνα.....	127
2.5.2 Η οικονομία στα μέσα του 19ου αι.....	130
2.5.2.1 Γενικά στοιχεία	130

2.5.2.2 Γεωργία	130
2.5.2.3 Το εμπόριο	130
2.5.2.4 Πανηγύρεις - βιοτεχνία	131
2.5.3 Η οικονομία στις αρχές του 20ού αι.....	131
ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ.2193	155
ΕΝΟΤΗΤΑ 3Η: ΣΜΥΡΝΗ	
3.1 Εμπόριο Σμύρνης.....	132
3.2 Οικονομία Σμύρνης	134
3.3 Καταστροφή της Σμύρνης	135

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Η αμηχανία του δασκάλου απέναντι στους μαθητές στις δύσκολες ημέρες που ζούμε είναι μεγάλη. Δεν ξέρεις τι να πεις στα παιδιά. [«Έτσι κι αλλιώς τα ξέρουν όλα...»]

Γι' αυτό αποφάσισα να τους μιλήσω μέσα από την ιστορία, την πονεμένη Ιστορία του Ελληνισμού. Η τραγική επέτειος των 90 χρόνων από τη Συνθήκη της Λοζάνης μου έδωσε το έναυσμα. Μια μεγάλη καταστροφή! Μεγαλύτερη μάλλον από την σημερινή...

Κι όμως, το Έθνος, η Πατρίδα, ο Ελληνισμός μάζεψε δυναμικά τα κομμάτια της και προχώρησε...

Ήταν η αλληγορία που χρειαζόμουν, για να τους δώσω κίνητρο και παράδειγμα να δουλέψουν, να επιλέξουν το δρόμο του αγώνα και της δημιουργίας, όχι της κατήφειας και της μεμψιμοιρίας.

Η αγάπη μου για την ιστορία των Αλησμόνητων Πατρίδων είναι πολύ παλιά. Ξεκινάει από τα παιδικά μου χρόνια στην όμορφη μακρινή μου πατρίδα, την Ορεστιάδα Έβρου, την πόλη-συνέχεια της παλιάς Ορεστιάδας, Αδριανούπολης και Καρα-αγάτς.

Εκεί ο παππούς μου, όμορφος γέροντας, ψηλός και στητός Θράκας, που άκουγε στο όνομα Αλέξανδρος, όνομα Θρακικό-Μακεδονικό και συλλήβδην Ελληνικό, με μύησε σ' αυτή την α γ ά π η.

Ήταν το μυστικό μας εκείνη η βόλτα που πηγαίναμε στην ανατολική έξοδο της πόλης σ' ένα λόφο που έβλεπε πέρα από το μεγάλο ποτάμι, ίσα προς την Αδριανούπολη. Μου μιλούσε για την ωραία χαμένη πόλη του, για τη δεύτερη μάνα του, την κυρία Μαρία από τη Βιζύη, που δεν εγκατέλειψε την πόλη της και το αρχοντικό της, ούτε στο διωγμό, για τα μεγάλα μεντέρια και τα σαχνισιά του σπιτιού, τα 20 παράθυρά του που τα στόλιζαν κατιφέδες και κυκλάμινα! Αρνήθηκε πεισματικά να ξαναγυρίσει στην τουρκεμένη πόλη, για να ψάξει. Ήθελε να τη θυμάται ρωμαίικη, όπως έλεγε!

Μεγάλωσα, επομένως, σε μια οικογένεια, που αγαπούσε να “φιλεύει” τους ξένους με “μπερεκέτια”, που αγαπούσε τους κυριακάτικους “καϊβέδες”, αλλά και το κουνκιάρ, τα μπουρέκια και το “μαλεμπί” για το κυριακάτικο φαΐ, με μια γιαγιά και μια μάνα, τις δικές μου τελευταίες βυζαντινές αρχόντισσες της Θράκης, που κεντούσαν και έπλεκαν “βελονάκι ως αργά τα βράδια, σ' ένα νοικοκυριό απaráμιλλο και γνήσια ανατολικοθρακιώτικο.

Ήταν αδύνατο να μην αγαπήσω αυτόν τον πολιτισμό. Θα ήταν σα να μην αγαπούσα τις ρίζες μου!

Αυτή την αγάπη γι' αυτόν τον πολιτισμό και για την ιστορία του θέλησα να μεταλαμπαδεύσω σ' αυτά τα παιδιά τόσο μακριά από την ιδιαίτερή μου πατρίδα! Η βιωματική προσέγγιση της ιστορίας, θεωρώ, ότι είναι ο δυνατότερος μηχανισμός αντίστασης στα συμβαίνοντα γύρω μας.

Έμεινα έκπληκτη από την πρώτη στιγμή από την προσπάθεια των παιδιών να καταλάβουν και να ερευνήσουν σε βάθος. Και κυρίως έμεινα έκπληκτη από την αγάπη τους για την ιστορία. Έτσι αυτό το πρόγραμμα μας έφερε πιο κοντά και συγχρόνως βοήθησε άριστους, μέτριους, αλλά και κυρίως αδύνατους μαθητές να συνεργαστούν και να προχωρήσουν τόσο γνωστικά, όσο και εκφραστικά. Αυτή, ίσως, ήταν για μένα η ωραιότερη έκπληξη: στους εφήβους αρέσει πολύ η ιστορική έρευνα! Αρκεί βέβαια ένα ενδιαφέρον θέμα ικανό να μετατραπεί σε μαγικό καράβι ταξιδιών και ονείρων...

Στόχος του εκπαιδευτικού προγράμματος:
“Αλησμόνητες Πατρίδες: 90 χρόνια από τη συνθήκη της Λοζάνης”

Στόχος του εκπαιδευτικού προγράμματος, του οποίου αποτέλεσμα υπήρξε αυτή η συγγραφή, ήταν η γνωριμία των μαθητών με: α) την ιστορία, β) τον πολιτισμό γ) τη μουσική δ) το χορό και ε) τη γευσιγνωσία των αλησμόνητων πατρίδων.

Έτσι, στην τελική παρουσίασή του στο διήμερο festival του Απριλίου του 2013 συνέδραμαν και οι καθηγήτριες Κατερίνα Παπαδοπούλου, που δίδαξε μουσική από τις Πατρίδες, η Έφη Λάγαρη και η Μάρθα Τραγά, που δίδαξαν μικρασιατικούς και ανατολικοθρακιώτικους χορούς, αλλά και η Σοφία Οικονομάκη, που μαζί με τους μαθητές επέλεξαν θέματα από την έρευνά μας και τα φιλοτέχνησαν. Έτσι η παρουσίαση των παιδιών πλαισιώθηκε από μια υπέροχη έκθεση ζωγραφικής, τεκμήρια της οποίας κοσμούν το σχολείο μας, από μαγική μουσική που μας ταξίδεψε, αλλά και από χορούς των πατρίδων που έδωσαν ζωντάνια και κέφι σε όλα τα παιδιά του σχολείου που παρακολούθησαν το μουσικοχορευτικό πρόγραμμα με μεγάλο ενδιαφέρον. Στο σημείο αυτό, οφείλουμε να αναφέρουμε τη συμβολή της καθηγήτριας Αφροδίτης Σπηλιάδου στην ηλεκτρονική επιμέλεια του κειμένου.

Συγχρόνως τα παιδιά μαγείρεψαν συνταγές που μαζί επιλέξαμε από τον Πόντο, τη Θράκη και τη Μ. Ασία.

Οι μαθητές Σπύρος Γιαννάκης και Θωμόπουλος Γιάννης υποστήριξαν τεχνολογικά την εκδήλωση και κατασκεύασαν εκπαιδευτική ταινία με θέμα τη δουλειά μας και φόντο υλικό από τις Αλησμόνητες Πατρίδες.

Η 24η και 25η Απριλίου αποτέλεσαν δύο ημέρες μνήμης αλλά και γιορτής για όλους μας.

Ευχαριστίες

Είμαστε ευτυχείς που καταφέραμε όλοι μαζί ως ομάδα του πολιτιστικού project της Γ' Γυμνασίου του σχολικού έτους 2012-2013 να οργανώσουμε ένα ιστορικό festival με θέμα "Αλησμόνητες Πατρίδες: 90 χρόνια από τη συνθήκη της Λοζάνης" και να έχουμε ομιλητές και συνεργάτες διακεκριμένες προσωπικότητες από το χώρο της ιστορικής λογοτεχνίας.

Την εκδήλωση μας υποστήριξαν :

Η Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδας και ο Γενικός Γραμματέας της κ. Μαζαράκης –Αινιάν, που έγινε και δωροθέτης των μαθητών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα προσφέροντας ιστορικά βιβλία μεγάλης αξίας στους μαθητές και το σχολείο μας.

Το Ίδρυμα Ιστορικών Μελετών, και ιδιαίτερα η Έφη Σαρίογλου, που συμμετείχε στο festival με ιστορικό εργαστήριο βιωματικής προσέγγισης της ενότητας και την προβολή της εκπαιδευτικής ταινίας "ΙΜΒΡΟΣ – ΤΕΝΕΔΟΣ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΗΘΗΣ", κασετίνες της οποίας χάρισε στους μαθητές που συμμετείχαν στο festival.

Η οδοντίατρος και ιστορική συγγραφέας κ. Θ. Ιωαννίδου-Καρακουσόγλου, που συμμετείχε με ομιλία.

Ο δημοσιογράφος και ιστορικός ερευνητής κ. Ηλ. Μαγκλίνης από την εφημερίδα «Καθημερινή».

Ο ιατρός και ερευνητής συγγραφέας κ. Μαυρουδής Ευάγγελος με ομιλία και ερμηνεία των βιβλίων του.

Ο σύμβουλος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης κ. Παυλίδης, που χαιρέτησε την εκδήλωση μας κατά την έναρξη της 2ης ημέρας του festival.

Ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων του σχολείου μας, που μαγείρεψε μαζί μας φαγητά από τις αλησμόνητες πατρίδες.

Το Λύκειο Ελληνίδων, που διακόσμησε την αίθουσα του festival με τοπικές ενδυμασίες από τις Πατρίδες.

Παράλληλα θέλουμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα το σεβασμιότατο Μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής Νικόλαο, που μας βοήθησε οικονομικά στην έκδοση του βιβλίου. Έτσι είμαστε στην ευχάριστη θέση να εκδώσουμε την ιστορική έρευνα των παιδιών μας και να προχωρήσουμε στην καινοτομία της έκδοσης ιστορικού βιβλίου από ΜΑΘΗΤΕΣ.

Η υπεύθυνη του προγράμματος

Μαρία Ν. Τσακίρη

Ιστορικός - Φιλολόγος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέσα στη δίνη των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο χώρος της Θράκης, του Πόντου και της Μ. Ασίας μεταβλήθηκε σε πεδίο συγκρούσεων και αγώνα επικράτησης ανάμεσα στις τρεις ενδιαφερόμενες πλευρές: την ολισθαίνουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, το «Μεγάλο Ασθενή», όπως τον χαρακτήριζαν οι δυνάμεις, την εθνικιστική Βουλγαρία, που ήθελε να ζήσει μέσα από την κυριαρχία της στη Θράκη το όραμα της «Μεγάλης Βουλγαρίας», και την Ελλάδα, την πολυπόθητη Μητέρα-Πατρίδα των αλύτρωτων αδερφών που χρόνια της άπλωναν το χέρι, μα εκείνη δεν ήταν σε θέση να το κρατήσει. Και να που έφτασε η ώρα!

Η ανασφάλεια του πληθυσμού αυτών των περιοχών, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, ήταν μεγάλη. Οι πρόσφυγες εμφανίζονταν παντού, ειδικά μετά τα γεγονότα του 1890 στην Ανατολική Ρωμυλία. Αποτελούσαν μια κινούμενη ανθρώπινη μάζα και ο αραμπάς τους πάντα έτοιμος, με τους μπόγους και τα μπαούλα γι' άλλους τόπους, πιο ήσυχους κι ασφαλείς και κυρίως πιο κοντά στην καρδιά της Μεγάλης Πατρίδας, της κυρίως Ελλάδας.

Από το 1912, την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων και μέχρι την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, πέρασαν μέσα από οδυνηρές περιπέτειες. Γι' αυτό και το 1920, μετά τη Συνθήκη των Σεβρών, που δημιούργησε τη Μεγάλη Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε θαλασσών, έδειξαν με ενθουσιασμό και βεβαιότητα ότι άντεξαν και ότι ήθελαν να μείνουν για πάντα ελληνικές.

Αυτόν τον ενθουσιασμό και τη βεβαιότητα πλήρωσαν με το βαρύτερο τίμημα: «Άρον, άρον, σταύρωσον αυτούς». Και η σταύρωση ήλθε με την καταστροφή του 1922 και τη συνθήκη της Λοζάνης του 1923 που καθιέρωσε για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία μια νέα σκληρή πρακτική για το σχηματισμό εθνικών κρατών και την επίλυση των διαφορών τους: «την ανταλλαγή των πληθυσμών».

Πέρασαν περισσότερα από ενενήντα χρόνια από την ημέρα που οι τσέτες του Κεμάλ έμπαιναν στη Σμύρνη: η Μικρασιατική Καταστροφή και η απώλεια του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης ήταν η μεγαλύτερη τραγωδία του σύγχρονου ελληνισμού, αλλά και μία από τις φρικτότερες σφαγές και γενοκτονίες στο σύγχρονο κόσμο. Εκτός από στρατιωτική ήττα, υπήρξε πάνω απ' όλα διπλωματική και γεωπολιτική ήττα της Ελλάδας. Η συνέχεια ήταν προδιαγεγραμμένη: εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες νεκροί, εκατομμύρια πένητες και ξεσπιτωμένοι, ψυχικά και σωματικά καθημαγμένοι. Και φυσικά δεν πρόκειται για την ιστορία κάποιων ανθρώπων που έτσι απλά «συνωθήθηκαν» σε κάποια προκουμαία.

Αφήσαμε τη Μ. Ασία, την Αν. Θράκη και τον Πόντο γυμνό κουφάρι από Ελληνισμό. Ας μην αφήσουμε τουλάχιστον τους εαυτούς μας να ξεχάσουν και να πορευτούν στο δρόμο της λησμονιάς, γιατί τότε είναι που χάνονται οι πατρίδες...

Η υπεύθυνη του προγράμματος

Μαρία Ν. Τσακίρη

Ιστορικός – Φιλολόγος

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΩΝ ΠΑΤΡΙΔΩΝ

(από τη Μαρία Μπαμπανιώτη, Γ3)

Για δεκαετίες η αναφορά στις αλησμόνητες πατρίδες ήταν σχεδόν απαγορευτική και κατηγορούνταν στις δεκαετίες του '80 και '90 ως στοιχείο εθνικισμού. Έτσι και αλλιώς η αποδοχή των προσφύγων ως ισότιμων πολιτών ή κοινωνικών μελών χρειάστηκε τουλάχιστον δύο δεκαετίες. Η συμμετοχή τους στα δύσκολα ιστορικά γεγονότα της δεκαετίας του '40, στο αλβανικό μέτωπο και στον εμφύλιο, τους έκανε σταδιακά αποδεκτούς. Τότε ξεκινάει και η επίσημη κοινωνική αποδοχή των πρώτων μεικτών γάμων ελλαδιτών και προσφύγων.

Η παλαιά καθεστωτική τάξη στην πολιτική ζωή είχε αντιπροσφυγική ιδεολογία. Οι Μικρασιάτες δεν θεωρούνταν μέλη του εθνικού σώματος. Για τους ίδιους τους πρόσφυγες οι χαμένες πατρίδες τους δεν ήταν μόνο ιδεολογία. Ήταν το σπιτικό τους, ο τόπος που γεννήθηκαν, το βιός τους. Γι' αυτό δε δέχονται τον όρο χαμένες πατρίδες, αλλά αλησμόνητες.

Παρά την συναισθηματική σύγκρουσή τους με τον Βενιζέλο μετά το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας, με τη βοήθεια του οι πρόσφυγες αυτονομήθηκαν πολιτικά. Αργότερα τη δεκαετία του 1960 οι αναμνήσεις από τη Μικρασία βγήκαν στην επιφάνεια και άρχισαν να συζητιούνται σε όλες τις εκδηλώσεις. Τα βιώματα έγιναν ιδεολογία την οποία υποστήριξε συγκρουσιακά η τρίτη γενιά μετά τα Κυπριακά γεγονότα του 1974 και την επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα καπηλεύτηκαν τον πόνο των αλησμόνητων πατρίδων. Η αναδιατύπωση του εθνισμού μετά το 1989 ήταν ένας αγώνας δρόμου για τις πολιτικές παρατάξεις.

Σε μια περιοχή, όπου ζούσαν διάφορες εθνότητες, υπήρχαν τρεις τρόποι για να συμπέσουν τα όρια του κράτους με αυτά του έθνους. Ο ένας ήταν η φυσική εθνοκάθαρση και η σφαγή. Έτσι, για παράδειγμα, την εθνικιστική μανία των Νεότουρκων πλήρωσαν πρώτοι οι Έλληνες του Πόντου. Ο άλλος ήταν η παραχώρηση μειονοτικών δικαιωμάτων ο οποίος αποδείχθηκε θνησιγενής μολονότι ήταν ο πιο δίκαιος και ανθρωπιστικά αποδεκτός. Ο τρίτος τρόπος ήταν ο υποχρεωτικός εκπατρισμός για τους πρόσφυγες της Θράκης, της Μ. Ασίας και του Πόντου και η ανταλλαγή των πληθυσμών. Ήταν κι αυτός ένας αιματηρός τρόπος. Θέρισαν τους Έλληνες οι συμμορίες, η χολέρα, η ελονοσία κ.α. Η προσφυγιά είναι η αλλαγή προσωπικότητας – ταυτότητας.

Είναι θεμιτό να καλλιεργείται η νοσταλγία των αλησμόνητων πατρίδων, γιατί όλοι έχουμε το δικαίωμα να γνωρίζουμε τις ρίζες μας. Φυσικά έχουμε εγκλιματιστεί στην νέα πατρίδα, αλλάξαμε επάγγελμα και τρόπο ζωής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν κουβαλάμε μέσα μας και τις παλιές αλησμόνητες πατρίδες του ελληνισμού.

Η αγάπη και η νοσταλγία για τις Πατρίδες αυτές έχει συναισθηματικό, αλλά και γενετικό πια χαρακτήρα: τις κουβαλάμε στο DNA μας· όχι μόνο όσοι καταγόμαστε από εκεί. Όλοι οι Νεοέλληνες μπορούν να γίνουν γέφυρα φιλίας και αλληλοκατανόησης μεταξύ των λαών, αλλά και μέσο για να κατανοήσουμε το παρόν και τον πολιτισμό μας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1^η: ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΑ ΘΡΑΚΗ

1.1 Γεωγραφικός προσδιορισμός

(από τον Λευτέρη Δημητρά, Γ1)

Η Ανατολική Θράκη, (τουρκικά: *Trakya Bölgesi*, βουλγαρικά: *Източна Тракия, Iztochna Trakiya*) ή Τουρκική Θράκη (*Türkiye Trakyası*), είναι το μέρος της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας που είναι γεωγραφικά μέρος της Ευρώπης, όλη στην ανατολική πλευρά της ιστορικής περιοχής της Θράκης, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της Τουρκίας είναι στην Ανατολία, στο παρελθόν γνωστή ως Μικρά Ασία. Η τουρκική Θράκη καλείται επίσης Ευρωπαϊκή Τουρκία. Αυτή η περιοχή περιλαμβάνει το ιστορικό κέντρο της παλαιάς Κωνσταντινούπολης, και επίσης πόλεις όπως την Αδριανούπολη (Edirne, η ιστορική πρωτεύουσα του οθωμανικού βιλαετιού που αποτελούνταν από όλη τη Θράκη), τη Ραιδεστό (*Tekirdağ*), Τσορλού (*Çorlu*), Αρκαδιούπολη (*Lüleburgaz*) και Σαράντα Εκκλησιές (*Kırklareli*).

Η περιοχή περιλαμβάνει τρεις επαρχίες: της Αδριανούπολης, του Κιρκλαρελί και της Ραιδεστού, μαζί με τα ευρωπαϊκά μέρη της Κωνσταντινούπολης και του Τσανάκ-καλέ. Ωστόσο, η Κωνσταντινούπολη, η χερσόνησος της Καλλίπολης και η Ίμβρος (και οι δύο μέρος της επαρχίας Τσανάκ-καλέ) δε θεωρούνται πάντα μέρος της Θράκης από τους Τούρκους.

Με το όνομα Ανατολική Ρωμυλία ή Ρουμυλία ονομάστηκε επίσημα η περιοχή της βόρειας Θράκης (σημαίνει Χώρα των Ρωμίων, των Ελλήνων, είναι σύνθετη, από το Ρούμ και το Υλί) από τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) με την οποία και μετατράπηκε η θρακική αυτή περιοχή σε αυτόνομη επαρχία, υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σήμερα ανήκει στην Βουλγαρία, και εκτείνεται από τη Φιλιπούπολη ως τις ακτές του Εύξεινου Πόντου.

1.2 Ιστορικά Στοιχεία.

(από τη Σταυρούλα Δήγκα, Γ1)

Εποχή: από 4000 π.Χ. έως την οθωμανική κατάκτησή της.

Η αρχαία Θράκη κατά την προϊστορία και τους μετέπειτα κλασικούς χρόνους εκτεινόταν σε πολύ ευρύτερο γεωγραφικό χώρο από αυτόν που σήμερα ορίζουμε και εννοούμε ως ανατολικό και δυτικό κομμάτι της Θράκης. Συγκεκριμένα μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η σημερινή Βουλγαρία, η Ευρωπαϊκή Τουρκία, η Βορειοανατολική Ελλάδα, τμήματα της Ανατολικής Σερβίας και της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, αποτελούσαν έναν ενιαίο χώρο οριζόμενο ως Θράκη, με όρια μεταξύ του ποταμού Δούναβη στον Βορρά, του Αιγαίου στον Νότο, την Μαύρη Θάλασσα και την Προποντίδα στην Ανατολή και προς δυσμάς τους ποταμούς Αξιό και Μοράβα. Αντίστοιχα η ρωμαϊκή επαρχία της Θράκης ήταν κάπως μικρότερη, έχοντας τα ίδια ανατολικά και νότια θαλάσσια σύνορα και σύνορα προς βορρά το όρος Αίμος, ενώ δυτικά έφθανε μέχρι τον ποταμό Νέστο.

Σύμφωνα με ευρήματα της παλαιολιθικής και νεολιθικής περιόδου στις περιοχές του Άρδα και Μακροποτάμου της Ροδόπης, αλλά και οικισμοί της νεολιθικής περιόδου στους Αμαξιάδες, στο Σώστη, Υφαντή, Στρώμνη, Κρωβύλη και στο σπήλαιο της Μαρώνειας, πιστοποιείται ότι η ανθρώπινη παρουσία στη Θράκη μπορεί να χρονολογηθεί εδώ και 10.000 χρόνια.

Περί το 3000 π.Χ. αναφέρεται ότι στην Θράκη υπήρχαν ιερά κέντρα στα οποία τελούνταν τελετές προς τιμή του Διονύσου, ενώ περί τα τέλη του 2000 π.Χ. η περιοχή της Βιθυνίας στη Μικρά Ασία καταλήφθηκε από θρακικά φύλα που είχαν μεταναστεύσει από την Θράκη.

Ειδικότερα, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι η κατάκτηση της συγκεκριμένης περιοχής διατηρήθηκε ακόμη και κατά την περσική κυριαρχία μετά τον 6^ο αιώνα π.Χ. Οι Θράκες της Βιθυνίας δεν υποτάχθηκαν ποτέ ούτε στους Πέρσες, ούτε στη στρατιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αλλά ούτε και στους απογόνους αυτού, Σελευκίδες. Μέχρι τον 3^ο αιώνα π.Χ. το μικρό αλλά ισχυρό κράτος είχε εξελιχθεί από μια φυλετική κυβέρνηση σε ένα ελληνιστικό βασίλειο και είχε φθάσει στο ύψος της ακμής του το 2^ο αιώνα π.Χ.

Σύμφωνα με την Ελληνική μυθολογία, η Θράκη ήταν κόρη του Ωκεανού και της Παρθενόπης και αδελφή της Ευρώπης.

Οι Θράκες και με τον όρο αυτό αναφερόμαστε ουσιαστικά στα διάφορα θρακικά φύλα που κατοικούσαν από τα πανάρχαια χρόνια στην μεγάλη αυτή έκταση, που ως προελέχθη, οριζόταν ως Θράκη, αναφέρονται

ακόμη και από τον Όμηρο, όπου εμφανίζονται στην Ιλιάδα ως σύμμαχοι των Τρώων, με αρχηγούς τον Ακάμα και τον Πήρο ή Πήρρο.

Στο ίδιο έπος εμφανίζεται και ένας ακόμη Βασιλιάς της Θράκης με το όνομα Ρήσος, ο οποίος σκοτώθηκε μετά από νυχτερινή επιδρομή που πραγματοποίησε ο Διομήδης και ο Οδυσσεύς στο στρατόπεδο των Τρώων. Ένας άλλος μυθολογικός Βασιλιάς των Θρακών ήταν και ο Κισσεύς, ο οποίος ζούσε τότε στην Δυτική Θράκη και μετέπειτα Μακεδονία, ο οποίος ήταν πατέρας του Τρώα πρεσβύτερου Αντήνορα.

Η Ομηρική, λοιπόν Θράκη, εκτεινόταν ως τον Αξιό ποταμό δυτικά, του Ελλησπόντου και της Μαύρης Θάλασσας ανατολικά, ενώ βόρεια εκτεινόταν μέχρι και τη σημερινή Σερβία καταλαμβάνοντας και ολόκληρη την Βουλγαρία.

Ο Όμηρος της έδωσε διάφορους χαρακτηρισμούς. Την ονόμασε «εριβώλακα», κτηνοτρόφο [μητέρα μήλων-προβάτων] και «πολύοινο». Και, όπως είναι γενικά παραδεκτό, ιδιαίτερα η ανατολική Θράκη χαρακτηρίζεται ως ένας αστείρευτος σιτοβολώνας. Σε παλιότερες μάλιστα εποχές ήταν και ροδώνας, ιδιαίτερα στην περιοχή της Αδριανούπολης, οι κήποι με τις τριανταφυλλιές σκόρπιζαν γλυκό το άρωμά τους στις όχθες του Έβρου. Πολλοί περιηγητές του 19^{ου} αιώνα αφιέρωσαν αρκετές σελίδες στο θέμα αυτό – γεγονός που εξιστορεί μια σημαντική εμπορική δραστηριότητα της περιοχής μέσω της παραγωγής ροδέλαιου.

Επίσης η Θράκη αναφέρεται και ως «αμπελόφυτη χώρα». Οι αμπελώνες της στάθηκαν περίφημοι επί αιώνες [εξ'ου και το πολύοινο του Ομήρου]. Οι βασιλείς της Γαλλίας από τα θρακικά παράλια του Μαρμαρά προμηθεύονταν κλήματα αμπελιών και καλλιεργούσαν μοσχάτα σταφύλια στα ανάκτορά τους του Φονταινεμπλώ.

Η Ελληνική μυθολογία είναι γεμάτη από Θράκες βασιλείς, όπως είναι οι: Διομήδης, Τηρέας, Λυκούργος, Φινέας, Εύμολπος, Πολυμνήστωρ, Οίαγρος [πατέρας του Ορφέα], κ.ά.

Στον ως άνω οριζόμενο γεωγραφικό χώρο της Θράκης, κατοικούσαν τα διάφορα θρακικά φύλα, οι ονομασίες των οποίων, εκτιμάται ότι στην πλειονότητά τους έχουν διασωθεί αναφερόμενες από μετέπειτα συγγραφείς, ενώ ο Ηρόδοτος θεωρεί τους Θράκες ως τον πολυπληθέστερο μετά τους Ινδούς λαό του αρχαίου κόσμου. Το ίδιο υποστηρίζει και ο περιηγητής Παυσανίας, ενώ ο γεωγράφος Στράβων [2^{ος} αιώνας μ.Χ.], υπολογίζει τους Θράκες σε 2.000.000 και τους χωρίζει σε 22 φυλές.

Μπορούμε να αναφέρουμε ορισμένες από αυτές, όπως: οι Αψίνθιοι, που κατοικούσαν ανατολικά του Αίμου, οι Βέσσαι ή Βησσοί, που κατοικούσαν μεταξύ Ροδόπης και Αίμου, οι Βισαλτοί, κατά μήκος του Στρυμόνα, οι Βίστονες στις ακτές του Αιγαίου, οι Βρίαντες απέναντι από την Σαμοθράκη, οι Γέτες μεταξύ Αίμου και Δουνάβεως, οι Δερραίοι στην περιοχή του κάτω Στρυμόνα, οι Δίοι στην Ροδόπη, οι Ηδώνες στην πεδιάδα του κάτω Στρυμόνα, οι Θυνοί στην ενδοχώρα του Βυζαντίου, οι Κορπίλοι κοντά στο Διδυμότειχο, οι Μαΐδοι στις κοιλάδες του άνω Στρυμόνα, οι Οδρύσσαι στην κοιλάδα του Έβρου, οι Πίερρες στην περιοχή του Παγγαίου, οι Σαπαίοι μεταξύ Βιστωνίδας και Νέστου, οι Σέρδαι στην περιοχή της Σερδικής –σημερινή Σόφια, οι Σίθωνες στη Σιθωνία, οι Σιντοί μεταξύ Στρυμόνα και Νέστου, οι Τραλείς στον άνω Νέστο, οι Κίκονες στην περιοχή της σημερινής Ροδόπης, οι Δόβηρες, οι Μύγδονες, οι Αγριάνες, από τους οποίους πιστεύεται ότι κατάγονται οι σημερινοί Πομάκοι και οι οποίοι συμμετείχαν με το στρατό του Αλέξανδρου στην κατάκτηση της Περσίας, κ.ά.

Από τον Ξενοφώντα επίσης μνημονεύονται και οι Μελινοφάγοι, θρακικό φύλο το οποίο ονομάσθηκε έτσι γιατί έτρωγα «μελίνη», δηλαδή ένα είδος κέγχρου.

Ως ισχυρότερες φυλές αναφέρονται οι Κίκονες, οι Βήσαι, οι Δόλογγες, οι Οδρύσσαι, οι Σίντιοι, οι Σιροπαιώνες και οι Βιθυνοί. Τις φυλές αυτές είχε καταφέρει να ενώσει ο βασιλιάς Τήρης το 450 π.Χ. που βασίλευσε έως τον θάνατό του σε ηλικία 92 ετών.

Επίσης εκ των ισχυρότερων φυλών ήταν και οι Αγάθурсοι [βόρεια του Δούναβη – οι οποίοι αργότερα αποκλήθηκαν Δάκες από τους Ρωμαίους και βρίσκονταν σε συνεχή σύγκρουση με ένα άλλο πολυπληθές θρακικό φύλο του Γέτες], οι Αγραίοι ή Αγριάνες [γνωστοί μας από την συμμετοχή τους στην εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου], οι Δόβηρες και οι Οδόμαντες [γύρω από το Παγγαίο Όρος], οι Βέρβυκες, οι Γραίοι [γύρω από τον Στρυμόνα], οι Μύγδονες, οι Νιφαίοι, οι Αλητοί, οι Τριβαλλοί, οι Γάνοι της Ανατολικής Θράκης, οι Κροβύζοι, οι Δάρδανοι [για τους οποίους πολύς λόγος γίνεται σήμερα με το πρόβλημα της ονομασίας του κρατιδίου των Σκοπίων], οι Κορπίδες, οι Τράλλιοι, οι Υπερπαιώνες, οι Δατηνοί [στο Στρυμονικό κόλπο], οι Παρίστριοι, οι Δίοπλοι, οι Θύνοι, οι Ζηράνιοι, οι Κορπίλοι, οι Σάτραι [η μόνη θρακική φυλή που δεν υποτάχθηκε στους Πέρσες του Ξέρξη], οι Βρύγες, οι Ξάνθιοι, οι Ορέσκιοι, οι Βρένοι [γύρω από τον Έβρο], οι Τερίζοι, οι Τυλαταίοι, οι Σέρδοι, οι Σίθωνες, οι Αγριάνες Σαβοί [λάτρεις του θεού Σαβαλίου], οι Βισάλται, οι Δρώοι, οι Σαπαίοι κ.ά.

Οι πληθυσμοί της αρχαίας Θράκης, πιστεύεται ότι ανήκαν στην λεγόμενη ινδοευρωπαϊκή φυλή, όπως και το σύνολο των Ελλήνων, αν και αυτό δεν μπορούμε να το λάβουμε ως εξ ορισμού δεδομένο, διότι σύμφωνα με νεώτερες ιστορικές έρευνες οι Πελασγοί, δηλαδή οι αρχαίοι Πρωτοέλληνες φέρονται ως κάτοικοι της χερσονήσου του Αίμου, των νησιών του Αιγαίου και του Ιονίου, του Ευξείνου Πόντου, της Μικράς Ασίας και της Κύπρου.

Πατέρας του Πελασγού, του προπάτορα των Ελλήνων, ήταν ο Παλαίχθων [δηλαδή ο αυτόχθων], ενώ κοιτίδα των Πελασγών σύμφωνα με πορίσματα μελετητών της προϊστορίας ήταν η Θεσσαλία, η οποία τότε εκτεινόταν γύρω από μια μεγάλη λίμνη την Βοιβήδα, περίξ της οποίας αναπτύχθηκε σημαντικός αριθμός λιμναίων οικισμών.

Σύμφωνα δε με την άποψη του ιστορικού και ερευνητή Σαράντου Καργάκου, «οι κάτοικοι των νοτίων περιοχών της Ελλάδας δεν έκαναν διάκριση ανάμεσα στον εαυτό τους και τους Θράκες, πάνω στη βάση της φυλετικότητάς τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί μύθοι συνδέουν τους Θράκες με τους κατοίκους της νότιων περιοχών της Ελλάδας, όπως για παράδειγμα, ο Θρήικιος Βορέας, που αρπάζει την Ωρείθνια, ο Ηρακλής που αρπάζει τα άλογα του Θρακός Διομήδη, ο Φινεύς από τη Θράκη που μετέχει στην αργοναυτική εκστρατεία, ο Τηρεύς που βοηθά τον Αθηναίο Πανδίωνα και νυμφεύεται τη θυγατέρα του Πρόκνη. Τέλος ο Ορέστης που ιδρύει στην Θράκη πόλη που φέρει το όνομά του, την Ορεστιάδα».

Και συνεχίζει ο Καργάκος: «εκείνο πάντως που διαφοροποιούσε τους κατοίκους της Θράκης από τους κατοίκους των νοτίων περιοχών της Ελλάδας ήταν η γλώσσα. Δεν ξέρω σε ποια γλωσσικά στοιχεία στηρίζονται διάφοροι ερευνητές, ώστε να θεωρούν την αρχαία Θρακική γλώσσα τμήμα της Ινδοευρωπαϊκής, γλώσσα συγγενή προς τη φρυγική και αρμενική με επιδράσεις ιλλυρικές και σκυθικές. Όμως διερωτώμαι, χωρίς γλωσσική συγγένεια προς την ελληνική, πως επετεύχθη η διείσδυση τόσων λατρευτικών στοιχείων της Θράκης στην Νότια Ελλάδα;»

Οι Θράκες, λοιπόν, τα διάφορα θρακικά φύλα, για να είμαστε και πιο ακριβείς, σύμφωνα με νεώτερες καταγραφές, είχαν αναπτύξει ξέχωρο γλωσσικό ιδίωμα από τους λοιπούς Έλληνες, το οποίο δεν είχε γραπτή μορφή, ίσως και για αυτό το λόγο δεν έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα γραπτά μνημεία του πολιτισμού τους στην γλώσσα τους, πλην όμως η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως επιγραφές θρακικών φυλών στη γλώσσα τους, αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες.

Ο Αιλιανός αναφέρει ότι δεν γνώριζαν να γράφουν και θεωρούσαν μεγάλη ντροπή τη χρήση των γραμμάτων. Οι λιγοστές επιγραφές στη θρακική γλώσσα είναι γραμμένες με ελληνικούς χαρακτήρες, όπως η γνωστή επιγραφή του 5^{ου} αιώνα π.Χ. πάνω στο δακτυλίδι του Εζέροβο.

Επειδή λοιπόν είχαν ξεχωριστό γλωσσικό ιδίωμα από τους λοιπούς Έλληνες και επειδή [ίσως] το ιδίωμα αυτό δεν είχε γραπτή μορφή, οι υπόλοιποι Έλληνες τους θεωρούσαν βαρβάρους, όμως θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι Έλληνες θεωρούσαν βάρβαρο κάθε ένα που δε μιλούσε ελληνικά ή τα μιλούσε διαφορετικά [με διαφορετική προφορά ή με λάθη στη σύνταξη και τη δομή της γλώσσας].

Ένα επιπλέον στοιχείο που δικαιολογούσε αυτή τη θεώρηση ως βαρβάρων των Θρακών από πλευράς Ελλήνων ήταν και το γεγονός ότι για να υποδηλώνουν την ευγενική τους καταγωγή συνήθιζαν να στιγματίζουν το σώμα τους, δηλαδή να κάνουν «τατουάζ», συνήθεια την οποία οι Έλληνες των νοτίων περιοχών θεωρούσαν «βαρβαρική».

Κατά τους ιστορικούς, από τους τρεις λαούς που εμφανίζονται στη βαλκανική χερσόνησο κατά την αρχαιότητα, πρώτοι κατέβηκαν προς νότο περί τα τέλη της 8^{ης} χιλιετηρίδας οι Έλληνες, οι οποίοι και προχώρησαν μέχρι των νοτιότατων άκρων της χερσονήσου και των νησιών και αφού κατέλαβαν όλη τη χώρα την ονόμασαν Ελλάδα. Δεύτεροι ακολούθησαν οι Θράκες, οι οποίοι εξαπλώθηκαν από του Αδρία [Αδριατική] μέχρι του Ελλησπόντου και της Μικράς Ασίας, μετακινούμενοι κατά φυλή και φθάνοντας μέχρι την Εύβοια και την Ελευσίνα. Τρίτοι κατά σειρά έρχονται οι Ιλλυριοί –γύρω στον 13^ο αιώνα π.Χ., οι οποίοι αφού εξεδίωξαν τους ευρισκόμενους στην Ήπειρο Δωριείς, τους ώθησαν νοτιότερα, ενώ εκτόπισαν επίσης και τους Θράκες προς τα ανατολικότερα.

Φυσικά ο εξαιρετός καθηγητής Στίλπωνας Κυριακίδης, ισχυριζόμενος τα προαναφερόμενα εκφράζει την δική του άποψη και θέση για ένα θέμα όπως είναι οι μετακινήσεις των διαφόρων φύλων και φυλών ανά τον Ελλαδικό χώρο, για το οποίο ακόμη και σήμερα εβδομήντα δύο [72] χρόνια μετά την ιστορική ομιλία του [30 Μαρτίου 1940] στην αίθουσα του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Θεσσαλονίκης, με τίτλο «Χάριν των Θρακών» - όπως αναφέρεται στο Αρχείο Θρακικού Γλωσσολογικού Λαογραφικού Θησαυρού – τόμος ΙΒ σελ. 49-62, δεν υπάρχουν τεκμηριωμένες ιστορικές απαντήσεις που να μην επιδέχονται αμφισβήτησης, άποψη με την οποία και ο ίδιος άλλωστε συμφωνεί.

* Και προχωρεί, ιδιαίτερα ενδιαφέρων ως ομιλητής – παρά το γλωσσικό ιδίωμα της καθαρεύουσας της εποχής που χρησιμοποιεί και το οποίο φυσικά αποφεύγουμε για λόγους ομοιομορφίας του κειμένου και γλωσσικής επικαιροποίησης να το χρησιμοποιήσουμε, λέγοντας ότι η παρουσία Θρακικών τοπωνυμίων πολύ νοτιότερα, καθώς και οι αρχαίοι μύθοι οι οποίοι μιλάνε για παρουσία των Θρακών στην Θεσσαλία και ακόμη πιο νότια, οδήγησαν μερικούς από τους διαπρεπέστερους αρχαιολόγους μεταξύ των οποίων και τον Χρ. Τσουντα, να ταυτίσει τους Θράκες αυτούς με τους Πελασγούς, άποψη η οποία δεν έγινε – και δικαιολογημένα- αποδεκτή, δεδομένου ότι οι Έλληνες ή τέλος πάντων τα ελληνικά φύλα της 8^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ. ήταν και τα πρώτα που κατέβηκαν, αν και εδώ πάλι υπάρχουν αμφισβητήσεις στις

οποίες περιλαμβάνεται και η άποψη της υποφαινομένης –ότι οι Έλληνες δεν μετανάστευσαν προς τον ελλαδικό χώρο από πουθενά, αλλά ήσαν αυτόχθονες, όπως και το αρχαϊκό όνομά τους – Πελασγοί- Παλαίχθων- αυτόχθων, υποδηλώνει.

Τα θρακικά φύλα της περιόδου αυτής, ζούσαν από τον πόλεμο και τις επιδρομές μεταξύ των φυλών, αλλά και ως κυνηγοί και τροφοσυλλέκτες, ενώ σε περιορισμένες πληθυσμιακά ομάδες και ως κτηνοτρόφοι ή γεωργοί κατά την παλαιολιθική και νεολιθική περίοδο, καθώς και την εποχή του χαλκού. Την παρουσία τους στην περιοχή μαρτυρούν οχυρωματικοί περίβολοι, κόγχες, βωμοί, εγχάρακτα σχέδια σε βράχους, λαξευτοί τάφοι, καθώς και κατάλοιπα οικισμών κυρίως στην περιοχή της σημερινής Ροδόπης.

Υπήρξαν άριστοι ιππείς και επιπλέον φαίνεται ότι δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά τις κυνηγετικές ή πολεμικές ικανότητες ή δραστηριότητες. Ιστορικοί ερευνητές, πολύ μεθύτερον χρησιμοποιώντας ακόμη και κείμενα ρωμαίων ιστορικών αναφέρονται σε γυναίκες πολεμίστριες αλλά και γυναίκες αρχηγούς φυλών με πολυπληθή στρατό, συνήθως μικτό [ανδρες –γυναίκες].[Στήβεν Πρέσφιλντ- Οι τελευταίες αμαζόνες – εκδόσεις Πατάκη και «ο Τύραννος»]

Στο σημείο αυτό, ίσως θα έπρεπε να σταθούμε για λίγο και στο μύθο των Αμαζόνων, δεδομένου ότι ο αρχαίος κόσμος μιλούσε συγκεκριμένα γι'αυτόν, συγκαλύπτοντας τα λόγια του με την αχλύ της προϊστορίας.

«Μυθικόν έθνος – λένε- μαχίμων γυναικών, αι οποίαι κατά τους ελληνικούς μύθους, επολέμησαν πολλάκις προς ήρωας».

Σύμφωνα με την ιστορικό – μελετητή Σοφία Κλήμη- Παναγιωτοπούλου [πρακτικά Α΄ Παγκοσμίου Συνεδρίου Θρακών – Φέρες 15-18 Αυγούστου 1994], οι αρχαίοι θεωρούσαν αναμφισβήτητο γεγονός την επιδρομή των Αμαζόνων στην Αττική. Μάλιστα και στην ίδια την Αθήνα, υπήρχε το «Αμαζόνειον Ιερόν», αφιερωμένο στην λατρεία των Αμαζόνων, το οποίο ευρίσκετο μάλλον στον λόφο του Αρείου Πάγου, όπου κατά την παράδοση στρατοπέδευαν οι Αμαζόνες.

Πολλοί αναφέρουν διάφορα για τις αμαζόνες, όπως ο Όμηρος, ο Πλούταρχος, ο Πίνδαρος, ο Καλλίμαχος, μη κατονομάζοντας όμως την πατρίδα τους. Όμως σίγουρα η εκδοχή του Αρκτίνου, του Μιλήσιου ποιητή είναι και η πιο γοητευτική. Ο Αρκτίνος, στο επικό του ποιήμα «Αιθιοπία», που είναι το αρχαιότερο μετά τα έργα του Ομήρου και του Ησίοδου, γραμμένο τον 8^ο αιώνα π.χ. και που πολλοί το προσαρτούν σαν συνέχεια στην τελευταία ραψωδία της Ιλιάδας, ο Αρκτίνος, λοιπόν γράφει [σύμφωνα με τον Πρόκλο]: «Καταγομένη από τη Θράκη, η αμαζόνα Πενθεσίλεια, θυγατέρα του Άρη, φθάνει εδώ [στο Ίλιο] για να συμπολεμήσει με τους Τρώες».

Σύμφωνα λοιπόν με τις προαναφερόμενες πηγές ο λαός των Αμαζόνων, που απαρτιζόταν μόνο από γυναίκες πολεμίστριες και είχε ονομασθεί έτσι -προφανώς πάλι από τους Έλληνες – λόγω της συνήθειάς τους να αποκόπτουν τον ένα [αριστερό] μαστό για να μπορούν να είναι πιο ακριβείς στις βολές τους με το

τόξο, καθ'ον χρόνο ίππευαν [α- το στερητικό -α- και η λέξη - μαζός -μαστός], ήταν θρακικό φύλο, πρωτεύουσα του οποίου ήταν η Θεμίσωρα ατου Ευξείνου Πόντου, κοντά στον ποταμό Θερμώδοντα.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει όμως ότι όταν οι Έλληνες έφθασαν σε εκείνες τις περιοχές δεν βρήκαν ίχνος του λαού αυτό και πιστεύεται ότι την εποχή εκείνη είχαν καταφύγει σε βορειότερες περιοχές στον Βόρειο Καύκασο, ύστερα μάλιστα από την ήττα τους από τον Ηρακλή [μύθος με τη ζώνη της Ιππολύτης].

Ο λαός των Αμαζόνων ήταν καθαρά μητριαρχικός και για λόγους -μόνο- διαιώνισης του είδους, για δυό μήνες τον χρόνο, κατά την περίοδο της άνοιξης, πήγαιναν σε μια γειτονική φυλή τους Γαργαρείς.

Ουσιαστικά η «ιστορική» περίοδος της Θράκης, ξεκινά μέσω του λεγόμενου δεύτερου ελληνικού αποικισμού. Πρόκειται δηλαδή για μια οργανωμένη αποικιακή εξάπλωση των αρχαίων ελλήνων στο χώρο της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας που πραγματοποιήθηκε τον 8^ο, 7^ο και 6^ο αιώνα π.Χ. Αναφέρεται - για λόγους διάκρισης- ως δεύτερος ελληνικός αποικισμός, δεδομένου ότι είχαν προηγηθεί και άλλες προσπάθειες [πρώτος ελληνικός αποικισμός], οι οποίες όμως ήταν σποραδικές και δεν αποτέλεσαν οργανωμένη επιχείριση, μια και αφορούσε σε απλές μετακινήσεις φυλών.

Πολλές αποικίες κατά την περίοδο αυτή [β' ελληνικός αποικισμός], εξελίχθηκαν σε πόλεις ισχυρές και έγιναν ανεξάρτητες από την μητρόπολη. Ίσως εδώ θα πρέπει να προσέξουμε και το ρόλο της αργοναυτικής εκστρατείας -μια ακόμη παραμυθία- κατά πολλούς - που όμως να μην είναι και τόσο «μυθική», εάν την δούμε μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο και την θεωρήσουμε ως μια «αρχική διερευνητική αποστολή», κάτι παρόμοιο με τις αντίστοιχες αποστολές κατά την σύγχρονη εποχή στο βόρειο ή το νότιο ημισφαίριο της γής.

Τα αίτια που οδήγησαν στον δεύτερο ελληνικό αποικισμό, μπορούν να αναφερθούν ως η δημογραφική έκρηξη αυτής της περιόδου, η ανάπτυξη του εμπορίου, η ναυπήγηση νέων σύγχρονων και ικανών να ανταπεξέλθουν σε μακρινά και επικίνδυνα ταξίδια πλοίων, η ανάγκη εξασφάλισης πρώτων υλών, αλλά και πολιτικά γεγονότα, οδήγησαν ομάδες πληθυσμών στην διαδικασία αυτή.

Οι ανεκμετάλλευτες πρώτες ύλες, η δημιουργία νέων αγορών που προμήθευαν την μητρόπολη με αγαθά, οι ενδιαμέσοι σταθμοί για μακρινά εμπορικά ταξίδια, η πολιτική κατάσταση με την εγκαθίδρυση τυράννων στις μητροπόλεις, όλες αυτές οι παράμετροι συνείσφεραν στο να λειτουργήσει αποτελεσματικά ένα «κύμα» ανθρώπων που μετακινήθηκε προς βορρά, με σκοπό την ίδρυση πόλεων και την αποικισμό.

Προ κάθε σχετική προσπάθειας, οι ομάδες του πληθυσμού που σκόπευαν στην μετακίνηση αυτής της μορφής, όριζαν έναν επικεφαλής που ονομαζόταν «οικιστής», αμέσως μετά ζητούν χρησμό από το Μαντείο των Δελφών και στη συνέχεια προχωρούσαν στη διαδικασία.

Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Μεγαρέα Βύζαντα, ο οποίος ως ορισθείς «οικιστής» πριν ξεκινήσει «ρώτησε» το Μαντείο των Δελφών για την καταλληλότερη τοποθεσία στην Θρακική γή, για να λάβει ως απάντηση ότι θα έπρεπε να κτίσει την πόλη του, απέναντι «από την πόλη των τυφλών», δηλαδή την Χρυσούπολη που ήδη είχε αποικηθεί από κατοίκους που δεν ήταν αρκετά ικανοί για να διαβλέψουν την εξαιρετική θέση του Βυζαντίου ως πόλεως.

Έτσι Ευβοείς στις αρχές του 8^{ου} αιώνα π.Χ. από την Ερέτρια και την Χαλκίδα, που εκείνη την εποχή ήσαν ισχυρές και ακμάζουσες πόλεις, ίδρυσαν στην Χαλκιδική την Όλυνθο, στον αποικισμό και τη δημιουργία της συγκεκριμένης αποικίας, συμμετείχαν και Αθηναίοι [σ.σ. είναι χαρακτηριστικό το αρχιτεκτονικό σύστημα δόμησης της πόλης που αποκαλείται Ιπποδάμειο, εκ του εμπνευστή του Ιπποδάμου – πρόκειται για το ίδιο σύστημα με το οποίο ήταν κτισμένος και ο Πειραιάς], ακολουθούν οι πολίτες της Κορίνθου τον 7^ο αιώνα, όπως επίσης και η Μίλητος, τα Μέγαρα και η Φώκεια.

Επίσης Ευβοείς έκτισαν τις πόλεις Τορώνη, Μένδη, Σερμύλη, Άφυτις και Κλέωνες στην χερσόνησο του Άθω, Ανδριώτες έκτισαν την Άκανθο στην Χαλκιδική, Κορίνθιοι την Ποτίδαια, όμως τις περισσότερες αποικίες τις ίδρυσαν Ίωνες και ιδιαίτερα Μιλήσιοι, όπως η Μαρώνεια, τα Άβδηρα, η Άβυδος και η Καρδία στην Προποντίδα και τα στενά του Ελλησπόντου, αλλά και την Ραιδεστό.

Ειδικότερα σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, το όρος Άθως συνδέεται με τη γιγαντομαχία μεταξύ των γιγάντων και την Ολυμπίων Θεών, ηγέτης των πρώτων ήταν ο Άθως. Ο Άθως πέταξε ένα τεράστιο βράχο εναντίον του Ποσειδώνα από τη Θράκη, αλλά αστόχησε και ο βράχος έπεσε στη θάλασσα, δημιουργώντας το όρος στο οποίο δόθηκε το όνομά του.

Σύμφωνα με έναν άλλο μύθο, ο θεός Απόλλωνας ερωτεύτηκε τη Δάφνη, κόρη του βασιλιά της Αρκαδίας. Η Δάφνη προκειμένου να κρατηθεί αγνή, βρήκε καταφύγιο στον κύριο λιμένα του Άθωνα, δίνοντας έτσι το όνομά της σ' αυτόν. Από το μύθο αυτό φαίνεται ότι κατά τους αρχαίους χρόνους η περιοχή συνδέθηκε με τον αγώνα κατά της σάρκας.

Οι αρχαίοι γεωγράφοι αναφέρουν δέκα πόλεις στη χερσόνησο: Δίον, Θύσσοι, Κλεωναί, Ακρόθωι, Χαράδρια, Παλαιώριον, Σάνη, Ολύφξος, Απολλωνία, Ουρανούπολις.

Οι Σάμιοι αποίκησαν το νησί της Σαμοθράκης [εξ' ου και το όνομά του] και η Πάριοι αποίκησαν την Θάσο με αρχηγό οικιστή τον πατέρα του ποιητή Αρχίλοχου.

Στη Μαύρη Θάλασσα Μεγαρείς και κάποιες Ιωνικές πόλεις όπως η Μίλητος, η Φώκεια και η Τέως ίδρυσαν κατά τον 7^ο αιώνα π.Χ. αποικίες. Η Μίλητος, η οποία ως πόλις ήταν και η πιο δραστήρια στον συγκεκριμένο τομέα, ίδρυσε την Κύζικο και η Φώκεια την Λάμψακο. Στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου στις δυτικές ακτές,

οι Μεγαρείς ίδρυσαν τις πόλεις Σηλυμβρία και αργότερα Μεσημβρία. Λίγο βορειότερα στην περιοχή της σημερινής Ρουμανίας οι Μιλήσιοι ίδρυσαν τις πόλεις Ίστρια και Οργάμη, καθώς και την πόλη της Απολλωνίας. Νότια στον Εύξεινο Πόντο οι Μιλήσιοι ίδρυσαν την Σινώπη [μέσα του 7^{ου} αιώνα π.Χ.].

Ειδικότερα για την πόλη της Σηλυμβρίας θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι κτίσθηκε γύρω στα 675 π.Χ. από τον Σήλυ, από τον οποίο και πήρε το όνομά της, ως αποικία των Μεγαρέων. Υπήρξε πατρίδα του Ηρόδικου, διδασκάλου του Ιπποκράτη. Το 410 π.Χ. την κατέλαβε με προδοσία ο Αλκιβιάδης, ενώ το 351 π.Χ. τη βρίσκουμε σύμμαχο των Αθηναίων και το 342 π.Χ. καταλαμβάνεται από τον Φίλιππο τον Β. Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου περνά στην εξουσία του Λυσίμαχου, βασιλιά της Θράκης και αργότερα των Ρωμαίων. Στα χρόνια του αυτοκράτορα Αρκαδίου [383-408 μ.Χ.] μετονομάσθηκε σε Ευδοξιούπολη προς τιμή της συζύγου του Αρκαδίου. Το 479 μ.Χ. την κατέλαβε ο βασιλιάς των Γότθων Θεοδώριχος, ενώ τέλος το 1082 ιδρύθηκε εκεί εμπορικό κέντρο των Βενετών.

Μια άλλη εξίσου σημαντική πόλη στην περιοχή ήταν και η Ραιδεστός, η οποία αποτέλεσε αποικία των Σαμίων και ιδρύθηκε στις εκβολές του Άρζου ποταμού [Πτολεμαίος Γεωγραφικά Β 11, 4] τον 6^ο αιώνα π.Χ. Την πόλη ίδρυσε ο τύραννος της Σάμου Πολυκράτης και ο Στέφανος Βυζάντιος γράφει γι'αυτήν: «όχι πόλις Μακεδονίας, αλλά κατά Θράκην άποικος Σαμίων». Πρώτος ο Ρωμαίος ιστορικός Πλίνιος [IV 18, 10], την αναφέρει με το όνομα Resistos, το οποίο διατήρησε και κατά τα βυζαντινά χρόνια μέχρι τις αρχές του προηγούμενου αιώνα.

Άλλη σημαντική θρακική πόλη ήταν και η Καλλίπολις, η οποία ιδρύθηκε περί το 600 π.Χ. στο στόμιο του Ελλησπόντου και αρχικά είχε ονομασθεί Κριθωτή. Η πόλη καταλήφθηκε από τους Πέρσες, απελευθερώθηκε από τον Κίμωνα τον Αθηναίο [σ.σ. η μητέρα του ήταν από την Θράκη], ενώ ο Περικλής εγκατέστησε σ' αυτήν κληρούχους. Στον πελοποννησιακό πόλεμο οι Αθηναίοι έχασαν την πόλη, αλλά την ανέκτησε ο Χάρης. Στα κατοπινά χρόνια η πόλη κυριεύτηκε από τους Μακεδόνες του Φιλίππου του Β' μαζί με όλη την Θράκη.

Η Αγχιάλος, ως αναφερθούμε και σ'αυτή μια και πήραμε στη σειρά τις σπουδαιότερες θρακικές πόλεις – κέντρα και φορείς πολιτισμού για την εποχή τους, κτίσθηκε επίσης τον 6^ο αιώνα π.Χ. από αποίκους από την Μίλητο [σ.σ. μην ξεχνάμε ότι οι Μιλήσιοι ήταν ιδιαίτερα δραστήριοι στους εποικισμούς], στην παραλία της Θράκης στον Εύξεινο Πόντο [το όνομα της πόλης –Αγχιάλος σημαίνει κοντά στην θάλασσα].

Το 450 π.Χ. την καταλαμβάνουν οι Οδρύσαι, θρακικό φύλο και στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. οι Μακεδόνες του Φιλίππου. Η πόλη ονομαζόταν και Αγχειάλεια ή Αγχιάλη, ενώ οι βυζαντινοί την αποκαλούσαν Αχελώ.

Στην ρωμαϊκή εποχή την κατάκτησε ο Τραϊανός, ενώ προηγουμένως την είχαν καταστρέψει – όπως και όλη σχεδόν την Θράκη – οι Γότθοι. Κατά την βυζαντινή περίοδο εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης έγινε σπουδαίο ναυτικό κέντρο του βυζαντινού στρατού κατά τις εκστρατείες αυτού εναντίον των Βουλγάρων [πηγή: Εγκυκλοπαίδεια – Δομή].

Η Ηράκλεια με τη σειρά της ιδρύθηκε από Σάμιους αποίκους περί το 599 π.Χ. στην Προποντίδα και ήταν γνωστή στην αρχαιότητα και ως Πέρινθος. Πολύ πλούσια πόλη λόγω της γεωγραφικής της θέσης σύναψε συμμαχία τον 5^ο αιώνα π.Χ. με τους Αθηναίους, ενώ το 341 π.Χ. αντιστάθηκε με ιδιαίτερο σθένος στις επιθέσεις του Φιλίππου του Β΄, όταν ο τελευταίος την πολιορκίσε.

Αντίθετα, η Πακτύη Αγορά, πόλη λιγότερο ίσως γνωστή ιστορικά όμως εξίσου σημαντική, στην θρακική χερσόνησο, ιδρύθηκε από τον αθηναίο Μιλτιάδη, σύμφωνα με πληροφορίες που μας δίνει ο ιστορικός Σκύμνος. Το 560 π.Χ. κτίσθηκε γύρω από την πόλη ισχυρό τείχος που άρχιζε από την Προποντίδα και έφθανε μέχρι την Καρδία [σ.σ. εξίσου ισχυρή και ονομαστή πόλη της θρακικής γής] στον Μέλανα Κόλπο. Το 480 π.Χ. στην πόλη κατέφυγε ο Αλκιβιάδης, όταν οι Αθηναίοι του αφαίρεσαν την εξουσία και τη στρατηγία και εκεί δημιούργησε τρία φρούρια, τον Όρνο τη Βισάνθη και το Νέον Τείχος, και ως Αλκιβιάδης [διαφορετικά δεν θα ήταν] καλλιέργησε φιλικές σχέσεις με τους θράκες βασιλιάδες Μήδοκο και Στεύθη.

Η πόλη αυτή [Πακτύη Αγορά] καταστράφηκε μαζί με την Καρδία το 301 π.Χ. από τον βασιλιά της Θράκης Λυσιμάχο, όταν αυτός ίδρυσε την νέα πρωτεύουσα του κράτους, στην οποία έδωσε και το όνομά του, Λυσιμάχεια.

Τέλος η Μεσημβρία της Θράκης, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ιδρύθηκε γύρω στα 493 π.Χ. από αποίκους του Βυζαντίου [πόλη του Βύζαντα] κυρίως και από Καρχηδονίους. Σύμφωνα όμως με τον Στράβωνα η πόλη αυτή κτίσθηκε από Μεγαρείς και ονομάσθηκε αρχικά Μενεβρία από το όνομα του πρώτου «οικιστή» [σύμφωνα με την παράδοση] Μένα και από την θρακική λέξη –βρία που σημαίνει πόλη. [πηγή: Θρακικά φύλα και πόλεις- Δημήτρης Ευαγγελίδης].

Η Σινώπη με τη σειρά της ίδρυσε στην περιοχή του Πόντου, την Τραπεζούντα, Κερασούντα, Κύτωρα, Κοτύωρα και Κρώμνα, Πτέριον, Τιέτιον κ.α. Νότια του Εύξεινου Πόντου, ιδρύθηκε από Μεγαρείς η Ηράκλεια [μέσα 6^ο αιώνα π.Χ.]

Βόρεια του Ευξείνου Πόντου από Μιλήσιους αποίκους ιδρύθηκε η Όλβια και το Παντικάπαιον [σημερινό Κερτς], ενώ στην σημερινή Ουκρανία επίσης Μιλήσιοι ίδρυσαν την Οδησσό. Στην χερσόνησο της Κριμαίας

[Ταυρική κατά τους αρχαίους], ιδρύθηκαν επίσης από Μιλήσιους η Συμφερόπολη [κοντά στο σημερινό Ζολότοϊ], το Νυμφαίον και η Ερμώνασα.

Στην Αζοφική θάλασσα [Μαιώτιδα λίμνη κατά τους αρχαίους χρόνους], Μιλήσιοι ίδρυσαν την Ταναΐδα [σημερινό Ροστόβ], την Τυριάκη, το Μυρμήκιον, την Κερκίνη, ενώ η Φαναγορία ήταν αποικία των Τηίων.

Στα ανατολικά παράλια που ανήκαν στην αρχαία Κολχίδα και τα οποία σήμερα στο μεγαλύτερο μέρος τους ανήκουν κυρίως στην Γεωργία και στην αυτόνομη περιοχή της Απχαζίας, Έλληνες ίδρυσαν την πόλη Φάσι και την Διουσκουριάδα. Η τελευταία ονομάσθηκε Σεβαστούπολη από τους Ρωμαίους και τους Βυζαντινούς και εκεί βρίσκεται το σημερινό Σουχούμι, ενώ τα ερείπια των αρχαίων και βυζαντινών κτισμάτων βρίσκονται κυρίως κάτω από το νερό πλέον.

Βλέπουμε λοιπόν μια πραγματική έκρηξη αποικιστικής διάθεσης από πλευράς των ελληνικών πόλεων, αλλά και έναν αδυσώπητο ανταγωνισμό μεταξύ τους, ίσως αυτό και να οφείλετο στο γεγονός ποιος πρώτος θα κατάφερνε να «οικειοποιηθεί» το πλέον πλούσιο και προσοδοφόρο μέρος με τις λιγότερες δυνατές απώλειες και θυσίες.

Οι άποικοι δεν προσήλθαν μόνοι τους σε αυτά τα καινούργια μέρη, έφεραν μαζί τους τη θρησκεία, [έφεραν μαζί τους το ιερό πυρ από τη μητρόπολη], τα ήθη και τα έθιμά τους, τον πολιτισμό, την παιδεία και την τεχνολογία τους. Έτσι μετά από μια μεταβατική περίοδο στις αποικίες που ορίζεται ως περίοδος «προσαρμογής» και η οποία διήρκεσε ως τα μέσα ή το τρίτο τέταρτο του 6^{ου} αιώνα π.Χ., άρχισε να παρατηρείται αλλαγή στην αρχιτεκτονική όψη των πόλεων. Τότε ακολούθησε ένας συστηματικός ρυμοτομικός σχεδιασμός και εμφανίσθηκαν οι πρώτοι ναοί και τα κτίσματα από πέτρα.

Επίσης στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ. ορισμένες αποικίες είχαν πάρει υπό τον έλεγχό τους και τις γύρω από αυτές εκτάσεις [χώραι]. Στις περισσότερες όμως αποικίες αυτό συνέβη κυρίως από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Για παράδειγμα, οι «χώραι» τόσο της Ολβίας όσο και της Χερσονήσου Ταυρικής [αποικία της Ηράκλειας του Πόντου] σταδιακά μεγάλωσαν ώστε τον 4^ο αιώνα π.Χ. έφθασαν να καλύπτουν 1.500.000 στρέμματα η κάθε μία.

Στις περιοχές που αποικήθηκαν αναπτύχθηκαν δύο μοντέλα αποικισμού, το ιωνικό [Μίλητος – Τέως κ.α.] και το δωρικό [Μέγαρα – Ηράκλεια Πόντου]. Το πρώτο ήταν ειρηνικό και ευπροσάρμοστο στις επιτόπιες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, ενώ το δεύτερο εκμεταλλεύτηκε άμεσα τους ντόπιους πληθυσμούς.

Αρχικά οι γηγενείς αποτέλεσαν μέρος των κατοίκων των ελληνικών αποικιών και μέχρι το τέλος της αρχαϊκής περιόδου οι σχέσεις μεταξύ τους ήταν ειρηνικές. Αυτός όμως άλλαξε από τις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ., όταν άρχισαν να δημιουργούνται στην Θράκη, τη Σκυθία, την Κολχίδα και την Παφλαγονία τοπικά βασίλεια υπό τον έλεγχο των Περσών.

Μέχρι τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. τα θρακικά φύλα κατέχουν την Χαλκιδική και όλες τις ακτές της Μακεδονίας μέχρι τα Πιέρια, με αποτέλεσμα αρχαίοι συγγραφείς να αναφέρουν την Μακεδονία ως χώρα των Θρακών και να αγνοούν την υπαρξη των Μακεδόνων. Επίσης θρακικά φύλα εγκαταστάθηκαν στην Θάσο και την Σαμοθράκη, αλλά και τη Λήμνο για την οποία υπενθυμίζουμε ότι ο πληθυσμός της στην πλειοψηφία του ανήκε σε ένα μη αριοευρωπαϊκό φύλο συγγενές των Ετρούσκων, τους οποίους οι Έλληνες γνώριζαν ως Τυρρηναίους ή Τυρσηνούς.

Τον 5^ο αιώνα π.Χ. δημιουργήθηκε από τις ελληνικές πόλεις στις χερσονήσους Κέρτς και Ταμάν το βασίλειο του Βοσπόρου για να αντιμετωπισθεί η εξάπλωση των Σκυθών. Στα θρακικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας, οι ελληνικές πόλεις έχασαν την ανεξαρτησία τους, καθώς το βασίλειο των Οδρυσών εδραιώθηκε στην περιοχή.

Πάντως ο 4^{ος} αιώνας π.Χ. υπήρξε περίοδος ευημερίας για την περιοχή γεγονός που επέτρεψε την διείσδυση του ελληνικού πολιτισμού. Οι πόλεις του Πόντου λάτρευαν ως προστάτη τους τον Απόλλωνα Ιητρό, στη Φάση της Κολχίδας υπήρχε η λατρεία του Απόλλωνα Ηγεμόνα, ενώ στις ελληνικές κοινότητες της ευρύτερης περιοχής λατρευόταν και η Δήμητρα.

Η οικονομία βασίστηκε κυρίως στην αλιεία, τη γεωργία, τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Τα βασικά προϊόντα που εισήγαγαν από τις τοπικές κοινότητες ήταν μέταλλα, οικόσιτα ζώα, δέρματα και δούλοι, ενώ στις περιοχές ακόμα και εκτός Πόντου, τα προϊόντα της Αττικής ήταν εξαιρετικά δημοφιλή στους αποίκους. Από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. ξεκίνησε και η παραγωγή ντόπιων προϊόντων.

Κεραμικοί κλίβανοι που έχουν βρεθεί στην Ίστρια, το Νυμφαίο, το Παντικάπαιο, τη Φαναγορία, τη Γοργιπία, τη Σινώπη και τη Χερσόνησο της Ταυρικής πιστοποιούν μια αξιοσημειωτή παραγωγή κεραμικών προϊόντων από τον 6^ο αιώνα π.Χ. έως τον 2^ο αιώνα π.Χ., όπως πήλινα ειδώλια, λυχνάρια, υφαντικά βάρη, σκεύη οικιακής χρήσεως και αμφορείς. Η Σινώπη είχε ισχυρή βιοτεχνία παραγωγής κεραμικών, η μεταλλοτεχνία ασκούσαν στο Παντικάπαιο, το Νυμφαίο, την Φαναγορία το Μπερεζάν και αλλού. Η αργυροχρυσοχοΐα αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά τον 4^ο αιώνα π.Χ. όταν η ζήτηση από τους εγχώριους πληθυσμούς για

κοσμήματα, σκεύη και όπλα από πολύτιμα μέταλλα ήταν μεγάλη [σ.σ. απαράμιλλης τέχνης αντικείμενα από χρυσό και ασήμι, όπως κοσμήματα, σκεύη κ.α. προερχόμενα από ανασκαφές στις περιοχές κυρίως της χερσονήσου της Ταυρικής κοσμούν αρκετές αίθουσες του Μουσείου του Ερμιτάζ στην Αγία Πετρούπολη].

Επίσης χαρακτηριστική είναι η ύπαρξη περί των δέκα χιλιάδων περίπου τύμβων οι οποίοι είναι σπαρμένοι κατά διαστήματα στην Ανατολική Ρωμυλία και ιδιαίτερα στις όχθες του ποταμού Έβρου. Πρόκειται για μικρούς λόφους ύψους δέκα έως τριάντα ποδών έκαστος [3πόδια = 1 μέτρο περίπου]. Οι ανασκαφές που έγιναν κατά τα τελευταία χρόνια [σ.σ. πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα] σε διάφορους τύμβους της Ανατολικής Θράκης και της Ανατολικής Ρωμυλίας αποκάλυψαν πολλά εντάφια αντικείμενα, όπως αγγεία, σκεύη, κακότεχνα ειδώλια, βραχιόλια, νομίσματα και ανθρώπινους σκελετούς. Ιδιαίτερα οι ανασκαφές στην περιοχή των Σαράντα Εκκλησιών αποκάλυψαν τα οστά αρχαίου πολεμιστή, χρυσό κράνος, θώρακα, καλώς επεξεργασμένα όπλα και σκελετό αλόγου που ανήκε πιθανώς στον πολεμιστή.

Στο Λουλέμπουργκάζ – γνωστό και ως Βεργούλη ή Αρκαδιούπολις ή Τσατάλ Τεπέ ή Τσαταλμπουργκάζ, η αρχαιολογική έρευνα που ενεργήθηκε το 1937 από το Μουσείο Ελληνορωμαϊκών αρχαιοτήτων της Κωνσταντινούπολης σε τέσσερες τύμβους, υπήρξε ιδιαίτερα αποδοτική. Στο εσωτερικό των τύμβων ανακαλύφθηκαν τάφοι που περιείχαν διακόσια ορειχάλκινα και τρία αργυρά και χρυσά αντικείμενα – ως επί το πλείστον οικιακά σκεύη.

Πιθανότατα οι τύμβοι αυτοί χρησίμευαν ως τάφοι όπως αποδεικνύεται και από τις ανασκαφές. Πράγματι οι απλούστεροι τύμβοι είναι σχηματισμένοι από συσσωρευμένα χώματα –τα οποία έχουν τοποθετηθεί απευθείας πάνω στο σώμα του νεκρού ή της τέφρας αυτού, ώστε να αποτελούν ένα αρκετά ψηλό λόφο όπως είναι και ο τύμβος του Μαραθώνος.

Σύμφωνα με άλλες απόψεις, επειδή οι περισσότεροι από τους τύμβους αυτούς βρίσκονται κατά μήκος των μεγάλων δρόμων ή παράλληλα προς την κοίτη του ποταμού Έβρου, θεωρήθηκε ότι ήταν στρατηγικά σημεία και ανυψώθηκαν για να εξασφαλίσουν τη φρούρηση των μεγάλων δρόμων. Κατά τη γνώμη άλλων επάνω στους τύμβους υπήρχε διαρκής φρουρά, η οποία ανέφερε στο Βυζάντιο με σήματα ή πυρσούς από λόφο σε λόφο [πιθανόν φρουκτωρίες] την από βορρά επιδρομή των βαρβάρων. [Κωνσταντίνος Κουκκίδης – Οι κόσμοι της Ανατολής – εκδόσεις Μαυρίδης, Αθήνα 1958].

Και ενώ βλέπουμε την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού [ουσιαστικά του πολιτισμού των νοτίων Ελλήνων] επί των γηγενών των περιοχών που είχαν πλέον αποικισθεί, μέσω των τεχνών, του αλφαβήτου και του

εμπορίου, από την αντίστροφη πλευρά βλέπουμε και την επίδραση πολιτισμικών στοιχείων των γηγενών επί του ελληνικού στοιχείου.

Οι Θράκες με τη σειρά τους έδωσαν την Ορφική λατρεία και την Διονυσιακή λατρεία από την οποία γεννήθηκαν η αρχαία μουσική, τα αρχαία μυστήρια, η αρχαία ποίηση και ειδικά στο νότο εκτός από τα μυστήρια και πολλές άλλες θεότητες – κυρίως χθόνιες. Ο Εύμολπος γιός του Μουσαίου θεωρείται ιδρυτής των Ελευσινίων μυστηρίων [ακόμη και το όνομα της περιοχής που τελούντο Ελευσίνα – ‘Ελευσις υποδηλώνει έστω και υποκρυπτόμενο την προέλευσή τους] και ο Ορφεύς των ορφικών μυστηρίων.

Σύμφωνα με το μύθο ο Ορφέας, όταν η αγαπημένη του γυναίκα Ευριδίκη, ύστερα από δάγκωμα φιδιού, πέθανε και κατέβηκε στον Άδη, ζωντανός όντας ο ίδιος την ακολούθησε και με την λύρα του γοήτευσε τόσο πολύ τον θεό του κάτω κόσμου τον Πλούτωνα που του επέτρεψε να πάρει πίσω την Ευριδίκη, με την προϋπόθεση όσο χρόνο διέσχιζαν μαζί τον Άδη να μην γυρίσει να την αντικρίσει. Ο Ορφέας πήρε την Ευριδίκη, πλην όμως κατά την διαδρομή εξόδου τους από τον Άδη δεν άντεξε στον πειρασμό και γύρισε πίσω για να διαπιστώσει εάν η Ευριδίκη τον ακολουθούσε. Επειδή δεν κράτησε τον λόγο του στον Πλούτωνα, η Ευριδίκη καταδικάστηκε να μείνει για πάντα στον Άδη και ο Ορφέας περίλυπος απέμεινε να τέρπει με την μουσική της θοροδης –προς τιμή των Μουσών του θεού Απόλλωνα – λύρας του τους θνητούς.

Η κίνηση των ορφικών μυστηρίων εμφανίσθηκε τον 6^ο αιώνα π.Χ. και είχε μεγάλη απήχηση στον ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με αυτή, οι ορφικοί αμφισβητούσαν την Ολύμπια Θρησκεία [σ.σ. το Δωδεκάθεο] και ασχολούνταν με θέματα, όπως ο εξαγνισμός και η μεταθανάτια ζωή. Τελούσαν μυστήρια που είχαν ως επίκεντρο βαθιές θρησκευτικές ανησυχίες. Πίστευαν ότι η ψυχή του ανθρώπου ήταν φυλακισμένη στο σώμα και ότι ο μόνος τρόπος απελευθέρωσής της, ήταν η συμμόρφωση σύμφωνα με τον κανόνα της ορφικής ζωής που επέβαλλε αποχή από το κρέας, το κρασί και την γενετήσια επαφή. Μετά το θάνατο έρχονταν η ώρα της κρίσης, ανάλογα με τον τρόπο ζωής, η ψυχή πήγαινε ή στη χώρα των Μακαρίων – Μακάρων – δηλαδή τα Ηλύσια Πεδία ή στην Κόλαση. Οι θεωρητικές διδασκαλίες των ορφικών πέρασαν στη φιλοσοφία και διοχετεύτηκαν μέσω των Νεοπλατωνικών φιλοσόφων στη χριστιανική σκέψη. [πηγή: www.nationalgeographic.gr/iee/].

Ενδιαφέρον προκαλεί σε αυτό το σημείο το γεγονός ότι τα γνωστά και τόσο διαδεδομένα στην ελληνική κουζίνα μακαρόνια, συνδέονται με αυτή τη θρησκευτική δοξασία, δεδομένου ότι οι έλληνες πρόγονοί μας κατά την τελετή που ακολουθούσε την ταφή ενός αγαπητού τους προσώπου προσέφεραν ένα είδος

ζυμαρικού το οποίο αποκαλούσαν «μάκαρα» ή «μακαρνά», προκειμένου κατευοδώσουν τον μακαριστό συγγενή τους. Έτσι τα ζυμαρικά αυτά μέσω των λατίνων αργότερα πέρασαν με αυτή την ονομασία «macaroni» στις ελληνικές διατροφικές συνήθειες.

Ο Ορφέας δίδαξε τους ανθρώπους να θρησκευόνται «Λέγεται γαρ ως πρώτος Ορφεύς, Θράξ, ετεχνολόγησεν τα Ελλήνων μυστήρια», «και το τιμάν Θεόν θρησκεύειν εκάλεσαν ως Θρακίας ούσης της ευρέσεως».

Η απόδοση τιμών στον Θεό λέγεται «Θρησκεία», γιατί τη μορφή απόδοσης τιμής στο Θεό την εφεύραν και την εφήρμοσαν οι Θρακιώτες. Γι'αυτό και οι λέξεις «Θρησκεία» και «Θρήσκος» ετυμολογούνται από το «Θράξ – Θρακός».

Οι ποιητής Γεώργιος Βιζυηνός αναφωνεί χαρακτηριστικά σε ένα από τα ποιήματά του: «Από τη Θράκη βρε παιδιά, από την Πιερία, εβγήκεν η Θρησκεία. – Κι έσυραν αύραις του Θρακιά απ' τη χρυσή της δάδα – μια σπίθα στην Ελλάδα».

Στα πλαίσια του μυστηριακού κλίματος που κατείχε τους κατοίκους της Θράκης και το οποίο ουδέποτε εγκαταλείφθηκε από μέρους τους ολοκληρωτικά ακόμα και μετά την επικράτηση του χριστιανισμού – υφίσταται ακόμα και στις μέρες μας ο μύθος του «Ήρωος Ιππέως» ή «Κύριου Ήρωος» των Θρακών.

Σύμφωνα με συνοπτική εξιστόρηση οι Θράκες τον ανέδειξαν εφέστιο Θεό τους, όπου λατρευόταν σε όλη την Θράκη και ήταν θεραπευτής, θεός του πολέμου, του κυνηγίου, των ιππέων και των οπλιτών. Είναι παρά πολλά τα ανάγλυφα που βρέθηκαν στην Θρακική γή. Σιγά-σιγά αυτό ο θεός εκχριστιανίσθηκε και στην Ηράκλεια καθώς και στην επαρχία αυτής αφιερώθηκαν πολλοί ναοί – πάνω από εκατό- στο θεό αυτό που πήρε τη μορφή του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου. Οι περισσότεροι από τους ναούς αυτούς κτίσθηκαν επάνω στα αρχαία ερείπια του Θρακιώτη ήρωα Ιππέα. [Κωνσταντίνου Κουκκίδη – Οι κόσμοι της Ανατολής – εκδόσεις Μαυρίδη – Αθήνα 1958].

Ο Μένανδρος αναφέρει ότι μεταξύ των Θρακών ίσχυε η πολυγαμία, πράγμα που δημιουργούσε δημογραφικά προβλήματα με ιδιότυπες κοινωνικές προεκτάσεις, όπως πώληση των γυναικών και παιδιών, θρήνοι κατά την γέννηση των παιδιών,χαρές και χοροί όταν πέθαινε κάποιος. Οι νεκροί καίγονταν και οι τάφοι των πλουσίων καλύπτοντο από τύμβους.

Μια ακόμη θρησκευτική λατρεία που εμφανίσθηκε στη γη – που μας έδωσε την λέξη «Θρησκεία» -δηλαδή την απόδοση τιμών στο Θεό και τη εφήρμοσαν οι Θρακιώτες, είναι και τα καβείρια μυστήρια. Η λέξη Καβείρια

προέρχεται από τη λέξη Κάβειροι που λογίζονταν στην αρχαιότητα ως χθόνιες θεότητες θρακοπελασγικής προέλευσης. Οι θεότητες αυτές σαφέστατα θεωρούνται ως ελληνικής προέλευσης και είναι οι «καίοντες», δηλαδή οι δαίμονες – παιδιά του Ηφαίστου, θεού της φωτιάς [πυρός].

Οι κάτοικοι της Λήμνου, της Ίμβρου και της Σαμοθράκης ταύτιζαν του Κάβειρους με τον Πρωτέα, ο οποίος προσωποποιούσε τη θάλασσα και το «ηφαιστιώδες πυρ», του οποίου κύρια θεότητα –όπως προείπαμε- ήταν ο Ήφαιστος.

Κατά μια παράδοση, την οποία διασώζει ο Παυσανίας, ο Προμηθέας μαζί με τον γιό του Αιτναίο, λατρεύονταν ως Κάβειροι στην Βοιωτία, μια περιοχή στην οποία όπως είναι γνωστό είχαν εγκατασταθεί Θρακοπελασγοί.

Οι Θρακοπελασγοί ιδρυτές της λατρείας των Καβείρων στήριζαν τα πρώτα στοιχεία της λατρείας τους στην πυρολατρία. Ο απόηχος αυτής της λατρείας έχει φθάσει μέχρι τις ημέρες μας με τις τελετές πυροβασίας που εξακολουθούν να πραγματοποιούνται ακόμα και σήμερα σε ορισμένες περιοχές κυρίως της Θράκης και της Μακεδονίας.

Ο Στράβων σχετίζει του Καβείρους με τους Κορύβαντες και τους Τελχίνες και παρατηρεί ότι άλλες θεότητες συγχέονται με αυτές και άλλες θεωρούνται πρόγονοί του. Μάλιστα δε παραλληλίζει την Καβείρια λατρεία με την παιδοτροφία του Διός, το οποίο μπορεί να σημαίνει ότι προϋπήρξε η Καβείρια λατρεία της Ολυμπίας.

Στα ελάχιστα αποσπάσματα του έργου του Μνασέα που διασώθηκαν, βρίσκονται πολύ αξιόπιστες πληροφορίες. Σχετικά με τους Καβείρους αναφέρει ότι ήταν τέσσερις, ο Αξιόκερσος, ο Κάσμυλος, η Αξίερος και η Αξιόκερσα. Οι δύο πρώτοι αντιστοιχούν στον Άδη ή τον Πλούτωνα και στον Ερμή, ενώ οι άλλοι δύο θηλυκοί αντιστοιχούν στην Δήμητρα και την κόρη της Περσεφόνη.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι στην Σαμοθράκη κατοικούσαν παλαιότερα Πελασγοί, όμως ισχυρίζεται ότι οι Αθηναίοι ήταν οι πρώτοι που μετέφεραν την συγκεκριμένη λατρεία στην Σαμοθράκη και όχι το αντίθετο.

Η Καβείρια λατρεία σχετιζόταν με θεούς που εκπροσωπούσαν φυσικές δυνάμεις. Στη λατρεία αυτή ο ανθρωπομορφισμός κατέχει πολύ κατώτερη θέση σε σχέση με τη λατρεία του Δωδεκάθεου. Οι βασικοί άξονες της λατρείς θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

1. Αρχικά υπάρχει μια μεγάλη θηλυκή θεότητα, Μητέρα των Θεών και όλων των όντων. Από αυτή προκύπτουν δύο αρσενικές θεότητες, οι οποίες έχουν διαφορετικό βαθμό θείας καταγωγής και όλοι μαζί αποτελούν ένα οικογενειακό σύμπλεγμα.

2. Από τους δύο αρσενικού θεούς, ο μεγαλύτερος μπορεί να θεωρηθεί διαδοχικά ως Ζεύς, Άδης, Ήλιος ή Διόνυσος. Στη Λήμνο θεωρείται ο Ήφαιστος ως θεός της φωτιάς, του ουρανού και του χθονίου πυρός, με το οποίο γονιμοποιεί την πρώτιστη Γη- Μητέρα από την οποία κατάγεται.

3. Από την ένωση αυτή, προκύπτει ο Κάσμилος [ή Κάδμιλος ή Καδμίλος], ο διακοσμητής του σύμπαντος, ο γήινος γεννήτορας που προσωποποιείται από τον ιθυφαλλικό Ερμή, τον Διόνυσο ή τον Έρωτα. Έτσι η θέση – αντίθεση των θεοτήτων ολοκληρώνεται με την αδράνεια ανάπαυση του αθάνατου θεού από τη μια και τη συνεχή δράση του θεού – ζώντος και θνήσκοντος από την άλλη.

Ο Πλάτων αναφερόμενος στα Καβείρια μυστήρια, ισχυριζόταν ότι αποσκοπούσαν στο να χαρίσουν στον μούμενο την ευδαιμονία και τελικά την ομοίωση με τους θεούς. Ο καθαρός, η παράδοση της τελετής, η εποπτεία, η ανάδηση στεφάνων, η τελειοποίηση και ο απώτερος στόχος η ευδαιμονία, περιγράφονται αλλά δεν διευκρινίζονται με λεπτομέρειες.

Ο Ηράκλειτος αναφέρει ότι οι μούμενοι στα καβείρια μυστήρια είχαν ως στόχο- απώτερο σκοπό την «άκεα», δηλαδή την θεραπεία της ψυχής, την «ψυχοθεραπεία» όπως θα λέγαμε σήμερα.

Πολλοί διακεκριμένοι Έλληνες ιστορικοί, πολιτικοί, άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών στην νότιο Ελλάδα είχαν στενούς συγγενικούς δεσμούς με την Θράκη. Για παράδειγμα ο Θουκυδίδης ήταν Θράξ από την πλευρά του πατέρα του, στην επιτύμβια στήλη στον τάφο της μητέρας του Θεμιστοκλή η επιγραφή «φωνάζει» την καταγωγή, αλλά και την υπερηφάνεια που επέσυρε αυτή στην τεθνεύσα όταν ήταν εν ζωή «Αβρότονον. Θρήισσα γυνή γένος, αλλά τεκέσθαι τον μέγα Έλληνα φημί Θεμιστοκλέα»!

Η σύζυγος του Μιλτιάδη, η Ηγησιπύλη ήταν όχι μόνο Θρακιώτισσα την καταγωγή, αλλά και κόρη του βασιλιά των Θρακών Ολόρου, ενός ο γιός τους Κίμωνας – μεγάλος στρατηγός ήταν εγγονός του. Ο Ιφικράτης, όχι μόνο ήταν γιός Θρακιώτισσας, αλλά και η γυναίκα του – η κόρη του βασιλιά Κότυος, ήταν επίσης θρακιώτισσα. Η γυναίκα του αθηναίου στρατηγού Χαρίδημου, αδελφή του θρακιώτη βασιλιά Κερσοβλέπτη, ήταν επίσης Θρακιώτισσα, ενώ και ο Κόνωνας είχε επίσης θρακιώτισσα γυναίκα.

Ο Όμηρος τοποθετεί στην Κεντρική Μακεδονία τους Παίονες, θρακικό φύλο όπως ήδη αναφέρθηκε και μάλιστα λέγοντας «ιππόλων Θρακών όρη νιφόεντα», εννοεί κυρίως τα βουνά της Χαλκιδικής, τα οποία ευρίσκονταν υπό την κατοχή των Θρακών. Δεδομένου δε ότι τα ομηρικά έπη πήραν την τελειωτική τους μορφή γύρω στα τέλη του 9^{ου} π.Χ. αιώνα, είναι προφανές ότι οι Θράκες έφθαναν τουλάχιστον μέχρι τον ποταμό Αξιό.

Το ότι η «Ημαθία» [Ημαθία] και «Πιερία» [Πιερία], κατοικούνταν από θρακικά φύλα, σίγουρα δεν μας το λέει ο Όμηρος, όμως αν λάβουμε υπόψη μας την πιθανή πληροφορία του Θουκυδίδη ότι οι Μακεδόνες εκδίωξαν τους Πίερας [θρακικό φύλο] εκ της Πιερίας, με αποτέλεσμα αυτοί να πάνε να κατοικήσουν στην περιοχή νότια του Παγγαίου όρους, είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε ότι κατά τον 9^ο τουλάχιστον αιώνα π.Χ. η περιοχή αυτή κατοικούνταν από Θράκες.

Επίσης ιδιαίτερη σημασία έχει και η αφήγηση του παλαιότατου λαογράφου και γεωγράφου Εκαταίου, ο οποίος γύρω στα 500 π.Χ. αναφερόμενος στην περιοχή του Θερμαϊκού κόλπου [σημερινή Θεσσαλονίκη], αναφέρει χαρακτηριστικά τα εξής: «Εν δ'αυτώ Θέρμη πόλις Ελλήνων Θρηϊκων, εν δε Χαλάστρη πόλις Θρηϊσκων», όπου σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, η Θέρμη πρέπει να κατοικούνταν από Έλληνες εγκατεστημένους στην Θράκη ή από εξελληνισμένους θράκες, ενώ η λίγο δυτικότερα ευρισκόμενη στον Αξιό ποταμό, πόλη της Χαλάστρας κατοικούνταν από Θράκες μη εξελληνισμένους.

Σύμφωνα με διήγηση του Λιβίου [38,41] κατά το έτος 188 π.Χ., ο Ρωμαίος στρατηγός Γνάιος Μάνλιος επιστρέφοντας από εκστρατεία στην Ασία, μέσω της Θράκης, δέχθηκε επανειλημμένα επιθέσεις στην περιοχή των Κυψέλων και τα στενά των Κορπίλων, δηλ κοντά στην σημερινή Μάκρη, περιοχές δασώσεις και ορεινές από θράκες πολεμιστές, ενώ όταν έφθασε τελικά στα πεδινά μέρη της περιοχής της Μαρώνειας που κατοικούνταν από Έλληνες, μόνο τότε μπόρεσε να αναπαυθεί και να ανεφοδιασθεί με τρόφιμα.

Από τις διηγήσεις λοιπόν του Λιβίου, είμαστε σε θέση να βγάλουμε το συμπέρασμα, ότι το Βριαντικό πεδίο, που είναι η σημερινή πεδιάδα της Κομοτηνής, κατοικούνταν και καλλιεργούνταν από Μαρωνίτες, δηλαδή Έλληνες αποίκους. Συνεπώς ο στρατηγός Γνάιος Μάνλιος, ο οποίος πέρασε και από την Νεάπολη [σημερινή Καβάλα] ειρηνικά και χωρίς προβλήματα, ευρίσκετο εν μέσω ελληνικών αποικιών.

Βέβαια η όλη αυτή διαδικασία, δηλαδή η εγκατάσταση των Ελλήνων στις περιοχές των Θρακών, με ιδιαίτερη προτίμηση στα παράλια, δεν ήταν και τόσο ειρηνική, όσο αρχικά θέλει να φαίνεται και τούτο είναι

εμφανές – παρά την έλλειψη ιστορικών πηγών – στα ποιήματα του ποιητή Αρχίλοχου, ο οποίος πολεμώντας στα Άβδηρα κατά των Σαπαίων, έχασε κατά την διάρκεια της μάχης την ασπίδα του.

Βλέπουμε λοιπόν ότι από τα τέλη του 7^{ου} αιώνα π.Χ. οι Θράκες απωθούνται από τα παράλια προς τις ορεινές περιοχές της χώρας, ταυτόχρονα όμως απωθούνται και από τα δυτικά τους όρια. Είναι πια ο καιρός των Μακεδόνων, οι οποίοι ορμώμενοι από τις Αίγες [περιοχή της Εδέσσης], κατέρχονται στην πεδιάδα, εκτοπίζοντας σταδιακά τα θρακικά φύλα, είτε προς το νότο, είτε και προς τον Βορρά [παίονες].

Από τις αφηγήσεις του Ηροδότου, είμαστε σε θέση να πληροφορηθούμε για την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. Σύμφωνα λοιπόν με τις διηγήσεις του τα όρια της Μακεδονίας είχαν επεκταθεί μέχρι τα βουνά του Δυσώρου, το οποίο είναι προφανώς ο ορεινός όγκος του Λαχανά, ενώ ταυτόχρονα οι Παίονες εκτοπισθέντες εκ του Αξιού, κατέλαβαν την πέραν του Στρυμόνος χώρα, δηλαδή μεταξύ των Σερρών και της Δράμας. Όμως θρακικά φύλα, όπως οι Κρηστωναίοι και οι Βισάλται εξακολουθούσαν να παραμένουν στην αρχικά καταληφθέντα υπό των Μακεδόνων χώρο.

Έτσι από την εμφάνιση των Μακεδόνων και τη διεκδίκηση του χώρου έχουμε μια διαφοροποίηση των συνόρων των περιοχών όπου τα διάφορα θρακικά φύλα διαβιούσαν μέχρι τότε. Σύμφωνα δε – πάντοτε με τον Ηρόδοτο- τα όρια της Θράκης εκτείνοντο από τον Ίστρο ποταμό μέχρι του Αιγαίου και από του Ευξείνου Πόντου και του Ελλησπόντου μέχρι τη Ροδόπη και του Νέστου, χωρίς όμως να πάψουν να υπάρχουν και διάσπαρτα θρακικά φύλα εντός του χώρου που κατέλαβαν οι Μακεδόνες, δηλαδή μέχρι τον Στρυμόνα και τα βουνά του Λαχανά. Αργότερα δε κατά την ακμή του βασιλείου της Μακεδονίας το όριο μεταξύ Θράκης και Μακεδονίας είναι πλέον ο ποταμός Νέστος, χωρίς όμως και πάλι να εξαφανισθούν εντελώς τα θρακικά φύλα, τα οποία παρέμεναν είτε διάσπαρτα μέσα στο χώρο του Μακεδονικού βασιλείου, είτε πάλι είχαν μετακομίσει βορειότερα.

Επίσης εκτιμάται ότι θα πρέπει να επισημανθεί και το γεγονός ότι η Θράκη, κατά την περίοδο αυτή -6^{ος} π.Χ. αιώνας- που ευρίσκετο νότια του ποταμού Δούναβη [εκτός από την περιοχή των Βησσών] για μισό αιώνα περίπου, ήταν προσαρτημένη στην Περσία από τον Δαρείο τον Α΄, ο οποίος είχε πραγματοποιήσει εκστρατεία στην περιοχή, από το 513 π.Χ. έως το 512 π.Χ.

Η Θράκη κατά την περίοδο κατάκτησής της από τους Μακεδόνες.

Η Θράκη, λοιπόν κατακτήθηκε από τον Φίλιππο το Β΄, βασιλιά της Μακεδονίας κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. και έκτοτε ενσωματώθηκε στο βασίλειο της Μακεδονίας για ένα και μισό αιώνα.

Ο Φίλιππος ο Β΄ [359-336 π.Χ.] γιός του βασιλιά των Αιγών Αμύντα του Γ΄ και της Ευρυδίκης, στα πλαίσια της πραγματοποίησης του «ελληνικού σχεδίου» του, δηλαδή της ενοποίησης όλων των ελληνικών πόλεων κάτω από μια ενιαία διοίκηση, εφορμά με τις φάλαγγές του και αρχίζει τη διαδικασία κατάλυσης των πόλεων. Το 357 π.Χ. καταλαμβάνει την Αμφίπολη, αποικία τότε των Αθηναίων στη θράκη, την οποία και ισοπεδώνει, στη συνέχεια καταλαμβάνει την γειτονική Πύδνα, το 356 π.Χ. φθάνει στην Ποτίδαια και γίνεται κύριος των πλούσιων μεταλλείων χρυσού της Θράκης. Ακολουθεί η κατάπνιξη της εξέγερσης των Ιλλυριών, Παιόνων και λοιπών Θρακών.

Το 352 π.Χ. εκστρατεύει πλέον στην περιοχή που σήμερα αποκαλούμε Ανατολική Θράκη και φθάνει μέχρι την Προποντίδα, ενώ το 349 π.Χ. καταλαμβάνει την Όλυθο, επίσης αποικία τότε των Αθηναίων την οποία και ισοπεδώνει.

Οι Αθηναίοι το 353 π.Χ. συμμαχούν με τον βασιλιά της Θράκης Κερσοβλέπτη εναντίον του Φιλίππου, με αποτέλεσμα ο Φίλιππος να εκστρατεύσει εναντίον των δυνάμεων του Ονόμαρχου στο Κρόκιον Πεδίον στην Νότιο Θεσσαλία να κατανικήσει τις δυνάμεις αυτού και να τοποθετήσει μακεδονικές φρουρές στην περιοχή των Παγασών.

Το 368 π.Χ. η χερσόνησος του Άθω και οι πόλεις της έγιναν μέρος του κράτους του Φιλίππου του Β΄, ενώ μερικά χρόνια αργότερα ο γιός του Αλέξανδρος, έγινε βασιλιάς των Μακεδόνων και υπέταξε όλη την περιοχή. Μάλιστα λέγεται ότι εκείνη την εποχή ο Δεινοκράτης, πρότεινε στον Αλέξανδρο να μετασχηματίσει το βουνό και όλη τη χερσόνησο σε ένα τεράστιο άγαλμα, που θα παρίστανε τον Αλέξανδρο να κρατά μια πυκνοκατοικημένη πόλη στα χέρια του. Ο Αλέξανδρος απάντησε ότι πρέπει να αφήσει την περιοχή στην ησυχία της.

Επί βασιλείας του Φιλίππου του Β΄, η πόλις που φέρει την ονομασία Τρίλοφος ή Ευμολπιάς, γιατί είχε κτισθεί πάνω σε τρεις λόφους στην δεξιά όχθη του ποταμού Έβρου, μετονομάζεται σε Φιλιπούπολη το 341 π.Χ. Αργότερα η πόλη πέρασε στα χέρια των Θρακών Οδρυσών ως φόρου υποτελείς στους Μακεδόνες, ενώ κατά την ρωμαϊκή κυριαρχία η πόλη κράτησε την ελληνική της ονομασία, καθώς και την πολιτική της αυτοθέσμιση [με βουλή και δήμο]. Γνώρισε μεγάλη ακμή κατά την εποχή των Αντωνίνων [2^{ος} αιώνας μ.Χ.], ο δε Αμμιανός Μαρκελλίνος διασώζει ότι κατά την εποχή του [4^{ος} αιώνας μ.Χ.] η πόλη λεγόταν Ευμολπιάς.

Κατά την ρωμαϊκή εποχή γνώρισε μεγάλη ακμή διότι περνούσε από κοντά της ο μεγάλος στρατιωτικός δρόμος της Κυψέλης που ένωνε τη Σαρδική [σημερινή Σόφια] έδρα ρωμαϊκής διοίκησης. Η πόλη καταστράφηκε από τους Γότθους το 251 μ.Χ., σύμφωνα με την οποία οι Γότθοι κατέσφαξαν περίπου 100.000 κατοίκους, ενώ επί βυζαντινής εποχής ανακατασκευάσθηκε και αποτέλεσε σημαντικό κέντρο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των πολέμων με τους Βουλγάρους.

Μετά όμως τον Γ΄ Μακεδονικό πόλεμο, η Θράκη έγινε χώρα υποτελής στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ενώ το 279 π.Χ. οι Κέλτες εισέβαλλαν στη Μακεδονία, τη Νότιο Ελλάδα και την Θράκη και ενώ εκδιώχθηκαν γρήγορα από την Νότιο Ελλάδα και τη Μακεδονία, παρέμειναν στη Θράκη μέχρι το τέλος του αιώνα.

Εδώ παρεμβάλλεται και το περίφημο «κράτος της Τύλιδος» ιδρυτής του οποίου υπήρξε ο βασιλιάς Κομοντόρος [πιθανότατα Γαλάτης], το οποίο με τις συνεχείς επιδρομές του παρενοχλεί τις ελληνικές αποικίες [Απολλωνία, Αγχίαλο, Μεσημβρία και Βυζάντιο] και το οποίο θα διατηρηθεί περίπου για 60 χρόνια μέχρι το 218 π.Χ. ή κατ'αλλους το 212 π.Χ. [πηγή: P.B.Ellis – The Celtic Empire, London 1990 σελ. 78].

Όταν, όμως, ο τελευταίος ικανός βασιλιάς αυτού του «κράτους» θα ανατραπεί από μια γενικευμένη εξέγερση των Θρακών, το θρακικό βασίλειο με ιθαγενή δυναστεία θα ανασυσταθεί, αλλά πλέον αυτό θα γίνει υπό την επικυριαρχία των Μακεδόνων. Το 179 π.Χ. ο βασιλιάς Κότυς II θα συμμαχήσει με τον τελευταίο βασιλέα της Μακεδονίας τον Περσέα, αλλά μετά την ήττα τους στη μάχη της Πύδνας [168 π.Χ.] ο Κότυς II θα αναγνωρίσει την κυριαρχία των Ρωμαίων. [πηγή: R.F.Hoddinot – Οι Θράκες, εκδ. Οδυσσέας Αθήνα 2001, σελ. 218].

Ο τελευταίος βασιλιάς των Θρακών με πρωτεύουσα την Βιζύη, υπήρξε ο Ροιμητάλκης III, γιος του Κότυ του II και της Αντωνίας Τρύφαινας, κόρης της Πυθοδωρίδος, ο οποίος ορίσθηκε από τους ρωμαίους ως ηγεμόνας της Θράκης το έτος 38 μ.Χ. ως ανταμοιβή για τη βοήθειά του στην καταστολή μιας εκτεταμένης εξέγερσης. Μετά την δολοφονία του [45 μ.Χ.] η Θράκη θα μετατραπεί σε ρωμαϊκή επαρχία το 46 μ.Χ.[πηγή: ως άνω].

Η Ρωμαϊκή κατάκτηση της Θράκης, ολοκληρώνεται το 46 π.Χ. και η Θράκη πλέον γίνεται ρωμαϊκή επαρχία με πρωτεύουσα την Πέρινθο. Στα πρώτα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας, οι κάτοικοι της Θράκης γίνονται φιλόνομοι και φιλειρηνικοί και ασχολούνται κυρίως με την γεωργία και την κτηνοτροφία.

Η Θράκη την περίοδο αυτή αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς, εξαιτίας κυρίως της βελτίωσης του οδικού δικτύου με τη κατασκευή της Εγνατίας οδού που συνέδεε το Δυρράχιο [Αδριατική] και έφθανε μέχρι το Βυζάντιο. Η βελτίωση του οδικού δικτύου και η οικονομική ανάπτυξη επιτάχυνε τον γλωσσικό εξελληνισμό

των Θρακών, ειδικότερα στην περιοχή της βόρειας Θράκης. Όλες οι επιγραφές σε επίσημα κείμενα των ρωμαίων μέχρι στις απλές επιτύμβιες στήλες είναι στα ελληνικά. Σε όλες τις πόλεις της Θράκης, ακόμη και σε εκείνες που ιδρύθηκαν από ρωμαίους αυτοκράτορες, επικρατούσαν οι θεσμοί, τα αξιώματα, τα ήθη και τα έθιμα, οι αγώνες και οι γιορτές των λοιπών Ελλήνων.

Έτσι διαπιστώνουμε ότι μετά την κατάκτηση της Θράκης από τους ρωμαίους, αλλά και του λοιπού ελληνικού κόσμου [146 π.Χ. - 330 μ.Χ.], έχουμε ένα διαφορετικό κρατικό μοντέλο με ιεραρχημένη διοικητική δομή, αλλά και νομικές έννοιες και κανόνες δικαίου, αρκετοί από τους οποίους ισχύουν ακόμη και σήμερα.

Η Θράκη κατά την Ρωμαϊκή εποχή.

Η κατάκτηση λοιπόν της Θράκης, ή τουλάχιστον ό,τι απέμεινε από τον διαμελισμό της, ολοκληρώθηκε σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές το 46 π.Χ., σχετικά αργά δηλαδή, σε σύγκριση με την λοιπή Ελλάδα. Ωστόσο κατά την περίοδο αυτή διαπιστώνουμε ότι οι πόλεις χάνουν την αυτονομία τους αν και το πολίτευμά τους εξακολουθεί να παραμένει τυπικά δημοκρατικό. Η λατινική είναι η επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας, πλην όμως η ελληνική εξακολουθεί να είναι η κύρια γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων και των λαών της αυτοκρατορίας στα ανατολικά και στις περιοχές των Θρακών.

Για να αντιμετωπισθεί όμως η ρωμαϊκή φορολογία, οι πόλεις αρχικά άφηναν τους πλουσιότερους κατοίκους τους, δηλαδή τους ντόπιους αριστοκράτες να χρηματοδοτούν δημόσια έργα, έτσι έχουμε την εμφάνιση πολιτών που φέρουν τον τίτλο του ευεργέτη.

Μέχρι τα τέλη του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. οι περισσότεροι πολίτες στις πόλεις της ανατολικής Μεσογείου και στον Εύξεινο Πόντο, δεν ήταν Ρωμαίοι πολίτες. Το 212 μ.Χ. με διάταγμα του αυτοκράτορα Καρακάλα όλοι οι ελεύθεροι κάτοικοι της αυτοκρατορίας έγιναν ρωμαίοι πολίτες, με αποτέλεσμα να οργανωθεί πιο αποτελεσματικά το φορολογικό σύστημα και η αυτοκρατορική λατρεία.

Όριο μεταξύ των δύο μεγάλων επαρχιών της Μακεδονίας και της Θράκης, εξακολουθεί να παραμένει ο Νέστος και η Ροδόπη. Σημαντική όμως για τους μετέπειτα βυζαντινούς χρόνους είναι η διοικητική διαίρεση που εγκατέστησε ο αυτοκράτορας Διοκλητιανός στα τέλη του 3^{ου} αιώνα μ.Χ.

Σύμφωνα με την διαίρεση αυτή η Θράκη χωρίσθηκε σε έξι επαρχίες, την επαρχία της Ευρώπης, την της Ροδόπης, της Θράκης, του Αιμμόντου, της Σκυθίας και της κατωτέρας Μυσίας. Από αυτές η πρώτη περιλάμβανε τις περιοχές γύρω από το Βυζάντιο και την Προποντίδα μέχρι περίπου των σημερινών

Μαλαγάρων, η δεύτερη εκτείνεται κατά μήκος των παραλίων του Αιγαίου από τα Μάλαρα μέχρι το Νέστο, περιλάμβανε δε τις πόλεις Αίνον, Μαρώνειαν, Μαξιμούπολιν και Άβδηρα, η τρίτη της Θράκης με κέντρο την Φιλιπούπολη περιλάμβανε την γνωστή με την μετέπειτα συνθήκη του Βερολίνου περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας, η τέταρτη του Αιμιμόντου περιλάμβανε την περιοχή της Αδριανουπόλεως μέχρι την Αγχίαλο, η Πέμπτη της Μυσίας περιλάμβανε ολόκληρη την σημερινή Βουλγαρία και η έκτη τέλος η αναφερόμενη ως της Σκυθίας την σημερινή Δοβρουσά.

Η διαίρεση αυτή του Διοκλητιανού κράτησε πολλούς αιώνες και έφθασε μέχρι και τα χρόνια του Ιουστινιανού.

Μέχρι την εποχή του Διοκλητιανού, οι Ρωμαίοι διατήρησαν την πολιτική οργάνωση των Ελλήνων και το ελληνικό σύστημα διοίκησης, μεθόδευσαν δε από την αρχή της επικράτησής τους την αστικοποίηση όλων των πόλεων της Θράκης κατά το πρότυπο των ελληνικών πόλεων. Οι κώμες και οι πόλεις της Θράκης οργανώθηκαν σε ομοσπονδία με πρωτοβάθμιες «συμπολιτείες» και «κοινά». Την αυτοδιάθεση αυτή κατήργησε μετά την επιβολή του χριστιανισμού ο Μέγας Κωνσταντίνος. [πηγή: Θράκη. Ιστορικές και Γεωγραφικές προσεγγίσεις – Επιστήμης κοινωνία. Ειδικές Μορφωτικές Εκδόσεις. ΕΙΕ: Αθήνα 2000].

Στα χρόνια της Ρωμαϊκής κυριαρχίας η επικράτηση της ελληνικής γλώσσας ήταν καθολική, όλες οι επιγραφές που έχουν βρεθεί σε περιοχές του Δούναβη είναι γραμμένες στην ελληνική γλώσσα. Οι αυτοκράτορες Τραϊανός [98-117 μ.Χ.] και Αδριανός [117-138 μ.Χ.] ίδρυσαν νέες πόλεις στην Θράκη, όπως η Τάπειρος, η Τραϊανούπολη, η Πλωτινούπολη και η Αδριανούπολη, πόλεις καθαρά ελληνικές.

Ειδικότερα για την περίπτωση της Τραϊανούπολης, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ιδρύθηκε από τον ρωμαίο αυτοκράτορα Τραϊανό [98-117 μ.Χ.] στο ανατολικό τμήμα της Εγνατίας οδού και φαίνεται ότι απορρόφησε τα περισσότερα από τα μικρά οικιστικά κέντρα της περιοχής, που μεταβλήθηκαν σε κώμες της νέας πόλης.

Η θέση της Τραϊανούπολης αναγνωρίζεται στην περιοχή των θερμών λουτρών, που έρχονται κατά καιρούς στο φώς, διάσπαρτα κατάλοιπα των ρωμαϊκών χρόνων. Από τον 4^ο αιώνα μ.Χ. μέχρι και τον 13^ο αιώνα μ.Χ. αποτέλεσε το σημαντικότερο διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της Θράκης. Από την πόλη σήμερα σώζονται μόνο λιγοστά τμήματα των τειχών της, μέρος των οποίων είχε ανακατασκευασθεί τον 6^ο αιώνα μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό τον Α΄.

Κατά τον 3^ο αιώνα μ.Χ. η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και οι κτήσεις της στην Θράκη, αρχίζουν να δέχονται απειλές από τα ευρισκόμενα στο βορρά γερμανικά φύλα, [Γότθοι και Βάνδαλοι 248 μ.Χ.], μερικά από τα

οποία φθάνουν μέχρι και την Πελοπόννησο και ενώ εκδιώκονται σταδιακά από την Πελοπόννησο παραμένουν για σεβαστό χρονικό διάστημα στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο.

Συνεπεία των επιδρομών η Θράκη έπεσε σε ολιγανθρωπία και πλήρη παρακμή, ενώ ένας ακόμα παράγοντας που συνετέλεσε σ'αυτό ήταν και η δεδηλωμένη εχθρότητα των βυζαντινών για τους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας που επέμεναν να ασκούν την «ειδωλολατρία», δηλαδή να επιμένουν στη θρησκεία των προπατόρων τους [ελληνική θρησκεία]. [πηγή: Ελλήνων Τόποι – Ύπατο Συμβούλιο Ελλήνων Εθνικών για τους Έλληνες και τον πολιτισμό – ΓΚΙΛΗΣ Οδυσσέας – Αρχαίες Πόλεις της Θράκης].

Κατά την συγκεκριμένη περίοδο ως σπουδαιότερη πηγή πλούτου αναδεικνύεται η γεωργία, ενώ έχουμε και την ανάπτυξη της αμπελουργίας. Η ανάγκη όμως για τις στρατιωτικές δαπάνες της αυτοκρατορίας αυξάνονται και οι ρωμαίοι αυτοκράτορες αναγκάζονται να επιβάλλουν συνέχεια νέους φόρους και να υποτιμούν το νόμισμα. Καθώς όμως το νόμισμα χάνει την αξία του ο πληθυσμός στρέφεται σιγά-σιγά στην ανταλλακτική οικονομία [ανταλλαγή προϊόντων].

Η αύξηση της φορολογίας είχε ως αποτέλεσμα πολλοί υπήκοοι της αυτοκρατορίας να μην μπορούν πλέον να πληρώσουν τους φόρους που τους αναλογούσαν, έτσι αριστοκράτες χάνουν σιγά – σιγά τις περιουσίες τους, εγκαταλείπουν την πόλη [πόλεις] και εγκαθίστανται στην ύπαιθρο.

Οι μικροέμποροι και οι τεχνίτες που ανήκαν στα μεσαία και στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα έγιναν φτωχότεροι με την αύξηση των φόρων, κατέφυγαν στην ύπαιθρο και άρχισαν να παρακμάζουν.

Ξεχωριστή μορφή στη ρωμαϊκή ιστορία, και γι'αυτό το λόγο το αναφέρουμε εδώ, εξακολουθεί να παραμένει ο καταγόμενος εκ Θράκης δούλος με το όνομα Σπάρτατος [1^{ος} αιώνας π.Χ.] Ο Σπάρτακος ήταν αρχηγός δούλων και χωρικών κατά την διάρκεια της εξέγερσης που ηγήθηκε μεταξύ 73 και 71 π.Χ. στη Ρώμη, φέρνοντας τέτοια αναστάτωση που παρόμοια δεν είχαν καταφέρει να επιφέρουν αρκετοί πόλεμοι. Ο ίδιος γεννήθηκε στη Θράκη, αλλά η καταγωγή του ήταν από την Νουμιδία και λεγόταν ότι ήταν γόνος αριστοκρατικής οικογένειας. Διέθετε κατά την διάρκεια της εξέγερσης που πραγματοποίησε 70.000 περίπου οπλισμένους οπαδούς και επεχείρησε να καταλάβει την Ρώμη, χωρίς όμως επιτυχία και με το γνωστό τέλος.

Οι σχέσεις ρωμαίων κυριάρχων και ντόπιων κατοίκων παρά το γεγονός ότι φαίνονται να ήσαν ειρηνικές κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κατοχής της Θράκης, δεν ήταν πάντα έτσι, συχνά υπήρχαν εξεγέρσεις κυρίως εξ'αιτίας της βαρύτατης φορολογίας, γεγονός που πιστοποιείται και από την εξέγερση σε βάρος

των ρωμαίων κατακτητών το 13 π.Χ. την οποία όπως ιστορικά γνωρίζουμε την καταπνίγει ο Ρωμαίος στρατηγός Καρπούνιος Πίσωνας.

Βυζαντινή Θράκη (330 μ.Χ. -1453 μ.Χ.)

Είναι η εποχή πλέον που έχουμε την διάδοση του χριστιανισμού στην περιοχή και κυρίως την ίδρυση στην περιοχή της σημερινής ανατολικής Θράκης της πόλης του Μεγάλου Κωνσταντίνου, της Κωνσταντίνου πόλεως.

Ο Μέγας Κωνσταντίνος μετά την νίκη του επί του συναυτοκράτορά του Λικινίου [Χρυσούπολη 18 Σεπτεμβρίου 324 μ.Χ.] και την αιχμαλωσία του τελευταίου έγινε ο απόλυτος κυρίαρχος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ως διορατικός ηγέτης, αντιλαμβάνεται έγκαιρα ότι για να εξασφαλισθεί η επιβίωση της αυτοκρατορίας μακροπρόθεσμα πρέπει να γίνουν αλλαγές στη δομή του κράτους. Μια από τις αλλαγές έπρεπε να ήταν και η μεταφορά της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη σε κάποια άλλη πόλη αυτής.

Ο Κωνσταντίνος αρχικά επέλεξε μια περιοχή μπροστά από την Τρωάδα, κοντά στον Ελλήσποντο, πάνω από τον τάφο του Αίαντα, όπου σύμφωνα με την παράδοση οι Αχαιοί που είχαν εκστρατεύσει παλαιότερα στην Τροία είχαν εγκαταστήσει το ναύσταθμο και τις σκηνές τους. Αφού λοιπόν διέγραψε το μέγεθος και το είδος της νέας πόλης, ύψωσε τα τείχη της ανάλογα. Όμως γρήγορα μετάνιωσε για αυτή την επιλογή του.

Έτσι μεταξύ της Ναϊσσού [σημερινό Νις της Σερβίας] και γενέτειρας πόλης του Μεγάλου Κωνσταντίνου, της Νικομήδειας [πρωτεύουσα του κράτους επί Διοκλητιανού 284 – 305 μ.Χ.] και της Θεσσαλονίκης, επέλεξε το πόλισμα του Βυζαντίου, απέναντι από την Χρυσούπολη διότι:

1. Βρισκόταν κτισμένο σε μια εξαιρετικά ισχυρή τοποθεσία. Η θάλασσα το κάλυπτε από τρεις πλευρές [Προποντίδα – Βόσπορος – Κεράτιος κόλπος] ενώ αρκούσε να οχυρωθεί με ισχυρό τείχος από την πλευρά της ξηράς, ώστε να προστατεύεται επαρκώς και να είναι ικανό να αποκρούει κάθε εχθρική επίθεση.

2. Το Βυζάντιο βρισκόταν σε μια περιοχή που ήταν κυριολεκτικά προπύργιο της χριστιανικής θρησκείας και δεν διέθετε εκείνους τους μεγάλους παγανιστικούς ναούς που χαρακτήριζαν άλλες πόλεις με μεγάλη παγανιστική παράδοση.

3. Η τοποθεσία παρείχε το πλεονέκτημα της έγκαιρης πρόσβασης προς τα σύνορα που αντιμετώπιζαν συνεχείς απειλές, όπως αυτό της περιοχής του Δούναβη στην ανατολική Ευρώπη [Ούννοι], αλλά και το μέτωπο του Εφράτη στην ανατολή [άνοδος της δυναστείας των Σασσανιδών].

4. Η πόλη ήταν σταυροδρόμι πολλών εμπορικών και στρατιωτικών οδών. Ένας δρόμος οδηγούσε δυτικά προς την Θεσσαλονίκη και διασχίζοντας την ηπειρωτική Ελλάδα έφθανε στο Δυρράχιο, το οποίο ένωνε την Ελλάδα με την Ιταλία μέσω της Αδριατικής. Άλλος δρόμος οδηγούσε βορειότερα στην Ανδιανούπολη και συνέχιζε προς το Δούναβη και την Δυτική Ευρώπη. Αμέσως μετά τα στενά του Βοσπόρου και προς την ανατολή υπήρχε ο κύριος δρόμος που οδηγούσε νότια προς την Νίκαια και συνέχιζε διαμέσου της Ανατολίας προς τη Συρία και τις κοντινές ανατολικές επαρχίες, ενώ κάποιος επίσης μπορούσε να ακολουθήσει και τον δρόμο που οδηγούσε στην Άγκυρα και συνέχιζε προς την Αρμενία και την περσική αυτοκρατορία.

Οι θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι ήταν εξίσου σημαντικοί με τους χερσαίους και αυτό διότι υπήρχαν επιλογές για πορεία στα βόρεια από το Βόσπορο προς τη Μαύρη Θάλασσα, είτε νότια μέσω του Ελλησπόντου στις μεγάλες πόλεις του Αιγαίου και της Μεσογείου.

Πάνω λοιπόν στα ερείπια του Βυζαντίου, στη Θράκη, που καταστράφηκε από τον Αλέξανδρο Σεπτίμιο Σεβήρο, ο Κωνσταντίνος επεκτείνοντας την περιοχή στο δεκαπλάσιο και περιβάλλοντάς την με μεγάλα τείχη έχτισε τη νέα πόλη, που τελικά πήρε και το όνομά του.

Την πόλη αυτή τη στόλισε με πολλά οικοδομήματα, στοές, αμφιθέατρα, κρουνοί, ιπποδρόμια, βαλανεία, ναούς και κατέστησε τη βασιλίδα εφάμιλλη της Ρώμης, θεσπίζοντας ένα αυτοκρατορικό διάταγμα που όριζε να την αποκαλούν στο εξής Νέα Ρώμη. Για να μην υπάρχει δε κανένα ίχνος ειδωλολατρίας την λάμπρυνε με πολλούς ναούς, από τους οποίους ο πιο επίσημος αφιερώθηκε στην αιώνια Σοφία [ναός του της Θεού Σοφίας] και ακολούθησε αμέσως ο ναός της Αγ.Ειρήνης και ο ναός των Αποστόλων, τόπος ταφής των αυτοκρατόρων. Το δε 331 μ.Χ., μάλιστα, με αυτοκρατορικό διάταγμα όρισε να καταστραφούν και όλοι οι βωμοί στην Αθήνα. [πηγή: Μέγας Κωνσταντίνος – Βιογραφία, Έμπερχαρντ Χορστ εκδ. Ωεανίδας και «Το μυθιστόρημα της Κωνσταντινούπολης», Gilles Martin Chauffier, εκδ. Κασταλία].

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι σταθμός στην εξέλιξη [οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική] της Θράκης αποτελεί η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης σε θρακικό έδαφος, αλλά και αναβάθμιση των πόλεων της Θεσσαλονίκης και της Αδριανούπολης ως προκεχωρημένων φυλακίων της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας πλέον.

Το κέντρο του ελληνισμού από την νότια Ελλάδα μεταφέρεται πλέον στην Μακεδονία και τη Θράκη, η τεράστια αμυντική σημασία της οποίας για το μέλλον της ίδιας της Κωνσταντινούπολης, θα επισύρει σύντομα το ενδιαφέρον των περισσότερων αυτοκρατόρων της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οι οποίοι θα φροντίσουν να τη θωρακίσουν όσο μπορούν. Παράλληλα όμως η περιοχή της Θράκης και κυρίως τα βόρεια τμήμα αυτής για μακρό χρονικό διάστημα θα αποτελέσουν αδιάκοπα πεδία συγκρούσεων μεταξύ νέων λαών – πολυπληθών βαρβαρικών φύλων, που θα εμφανισθούν και βυζαντινών, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Η Θράκη όμως εξακολουθεί να είναι ελληνική και σταδιακά μέχρι τα τέλη του 600 μ.Χ. και χριστιανική. Τη δυναμική παρουσία του ελληνισμού στη Θράκη διακήρυξε τον 3^ο αιώνα μ.Χ και ο αυτοκράτορας Ιουλιανός ο επονομαζόμενος και Παραβάτης [παρωνύμιο που του δόθηκε κυρίως από την κυριαρχούσα εκκλησιαστική τάξη των μετέπειτα αιώνων, όπως άλλωστε και σε πολλούς βυζαντινούς αυτοκράτορες που δεν υπήρξαν φανατικοί των εκκλησιαστικών δρόμων], ο οποίος είχε γεννηθεί στην Θράκη: «όσοι κατοικούμε στη Θράκη και την Ιωνία είμαστε απόγονοι των Ελλήνων».

Η Θράκη, απετέλεσε για αιώνες την ασπίδα της Βασιλεύουσας και γι' αυτό το λόγο γνώρισε πολυάριθμες επιδρομές και καταστροφές. Οι Θράκες είναι οι φύλακες/ακρίτες των βορειοδυτικών συνόρων της αυτοκρατορίας για 1000 και πλέον χρόνια.

Συγκεκριμένα από τον 4^ο αιώνα μ.Χ. –έως τον 6^ο αιώνα μ.Χ., σαράντα εννέα πόλεις και εκατόν ενενήντα εννέα φρούρια αναφέρονται στην περιοχή της ευρύτερης Θράκης.

Οι βυζαντινές πόλεις της παράλιας Θράκης έχουν ιδρυθεί σε θέσεις πόλεων της αρχαίας Θράκης και αποτελούν την ιστορική τους εξέλιξη. Κέντρο της εκτεταμένης αυτής περιοχής μπορούν να θεωρηθούν η Ξάνθεια [σημερινή Ξάνθη] και η Γρατσιανού [σημερινή Γρατινή Ροδόπης], ενώ σημαντικό θρησκευτικό και μοναστικό κέντρο το Παπίκιον Όρος.

Αρκετοί αυτοκράτορες του Βυζαντίου ήταν Θρακιώτες, όπως: ο Μεγάλος Κωνσταντίνος [306-337 μ.Χ.], από τη Ναϊσσό της Θράκης – σημερινό Νις Σερβίας, ο Ιουλιανός [361-363 μ.Χ.], ο Λέων ο Α΄ [457-474 μ.Χ.], ο Ιουστινιανός ο Α΄ [518-656 μ.Χ.] από τους Σκούπους ή Σκόπους [σημερινά Σκόπια- όπου ήταν εγκατεστημένες φυλές όπως θρακοδαρδανοί, θρακοπαίονες και Ιλλυριοί], ο Βασίλειος ο Α΄ [867-886 μ.Χ. ο επωνομαζόμενος και Μακεδών, ιδρυτής της Μακεδονικής δυναστείας ήταν Θράξ καταγόμενος από την ανατολική Θράκη], καθώς και ο Ιωάννης ο Γ΄ Δούκας Βατάτζης [1222-1254]. [πηγή: Κώστας Πινέλης: «Η Θράκη κατά τους Ρωμαϊκούς, προβυζαντινούς και μεσοβυζαντινούς χρόνους» Eidis.gr –η ενημερωτική πύλη του Κιλκίς].

Η ίδια διαίρεση της Θράκης σε επαρχίες όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, επί Διοκλητιανού, συνεχίστηκε και επί των χρόνων του Ιουστινιανού σύμφωνα με μαρτυρία προερχόμενη από τον Συνέκδημο του Ιεροκλέους, σύγχρονου του

Ιουστινιανού αλλά και του Προκόπιου. Με βάση τη διαίρεση αυτή, δηλαδή τον κατατεμαχισμό της Θράκης σε πολιτικές επαρχίες, καθόρισε και η Εκκλησία τις εκκλησιαστικές της επαρχίες, οι οποίες εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να φέρουν τα ίδια ονόματα – αν και έχουν υπάρξει εν τω μεταξύ μεταβολές που πλέον δεν δικαιολογούν την πρακτική αυτή. [πηγή: Ιστορία των Πολέμων – Προκόπιος – εκδ. Νέα Σύνορα –Λιβάνη].

Κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο [4^{ος} - 6^{ος} αιώνας μ.Χ.] ίσως θα πρέπει να μνημονεύσουμε και την ταυτόχρονη άνοδο μιας άλλης πόλης στα Ευρωπαϊκά θέματα της αυτοκρατορίας – και προ της μεταβολής της διοικητικής κατάστασης της Θράκης επί Ηρακλείου, όπως θα δούμε παρακάτω, της πόλης της Θεσσαλονίκης, η οποία τότε ήταν πρωτεύουσα μιας μικρής επαρχίας που ανήκε στη διοίκηση της Μακεδονίας και αποτελούσε τμήμα της ευρύτερης διοικητικής ενότητας της επαρχότητας του Ιλλυρικού.

Η ιστορία της πόλης αυτής, που ουσιαστικά ξεκινά έξι και πλέον αιώνες πριν από την βυζαντινή εποχή, οφείλεται κυρίως στο έντονο ενδιαφέρον του Μεγάλου Κωνσταντίνου για το λιμάνι της, δεδομένου ότι σύμφωνα με μαρτυρία του ιστορικού του 5^{ου} αιώνα μ.Χ. Ζώσιμου, ο Μέγας Κωνσταντίνος πριν την τελική του σύγκρουση με τον Λικίνιο το 324 μ.Χ. πέρασε από την Θεσσαλονίκη και φρόντισε να ανοιχτεί και να κτιστεί το τετράγωνο λιμάνι στα νοτιοδυτικά της πόλης, περίπου εκεί που σήμερα βρίσκονται τα Λαδάδικα. [πηγή: Ζώσιμος, Νέα Ιστορία εκδ. F. Paschoud, Παρίσι 1971].

Πρόκειται ουσιαστικά για σημαντικότερη πόλη για την αυτοκρατορία, διότι μέσω της Εγνατίας οδού συνδέει τις δυτικές περιοχές της αυτοκρατορίας με την Κωνσταντινούπολη, καθιστώντας αυτή απαραίτητο σταθμό για όλους όσους διέσχιζαν τις ευρωπαϊκές περιοχές της επαρχίας.

Κατά τις αρχές της περιόδου αυτής [4^{ος} αιώνας μ.Χ.] έχουμε τις επιδρομές των Γόθων στα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα ο αυτοκράτορας Ουάλης ή Βάλης, προκάτοχος του Θεοδοσίου του Α΄ [379-395 μ.Χ.] , να σκοτωθεί πολεμώντας αυτούς έξω από την Αδριανούπολη [379 μ.Χ. ή το 378 μ.Χ.], σε μια μάχη που κόστισε στον ρωμαϊκό στρατό 40.000 νεκρούς, αριθμό εξαιρετικά υψηλό για τα δεδομένα της εποχής και των εμπλεκόμενων στρατών.

Αφού εγκατέλειψε, γύρω στα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., την περιοχή του Κάτω Βιστούλα, αυτός ο γερμανικός λαός έφθασε στην Ουκρανία και απλώθηκε έως το Δούναβη. Εγκαταστημένοι κυρίως στα βόρεια της Μαύρης Θάλασσας, οι Γόθοι χωρίζονται σε δύο ομάδες, στους Βησιγόθους και στους Οστρογόθους.

Από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. οι Γόθοι μεταστράφηκαν στον Αρειανισμό που υπερίσχυε τότε στην Κωνσταντινούπολη. Το 378 μ.Χ. οι Γόθοι εγκαταστημένοι στην Επισκοπή της Θράκης, εισέδυσαν στην αυτοκρατορία και ο στρατός του αυτοκράτορα Ουάλη συντρίφθηκε. Σαν συνέπεια αυτής της μάχης, όπως προαναφέρθηκε, οι Οστρογόθοι θα εγκατασταθούν στην Παννονία και οι Βησιγόθοι στη Θράκη, θα επιτύχουν δε την πλήρη αυτονομία, υποχρεωμένοι να υπηρετούν στον αυτοκρατορικό στρατό ως φοιδεράτοι. Από τότε και έως τον 7^ο αιώνα μ.Χ. οι γερμανοί θα αποτελέσουν το κυριότερο στοιχείο του αυτοκρατορικού στρατού. Όταν η γερμανική επιρροή άρχισε να γίνεται απειλητική για την

ανατολική αυτοκρατορία, ο βασιλέας των Βησιγόθων Αλάρικος, ο οποίος δια της βίας ανάγκασε να τον διορίσουν *magister militum per Illirycum*, στράφηκε με τα στρατεύματά του προς τη Δύση και κατέλαβε τη Ρώμη το 410 μ.Χ.

Επί της βασιλείας του αυτοκράτορα Ζήνωνα, ο γερμανός αρχηγός της Ιταλίας, Οδόακρος αναγνώρισε την υπέρτατη εξουσία του ανατολικού Ρωμαίου Αυτοκράτορα και έλαβε τον τίτλο του *magister militum per Italian*, αλλά στην πραγματικότητα η Ιταλία βρισκόταν υπό τη γερμανική επιρροή και ήταν ουσιαστικά χαμένη για το Βυζάντιο.

Οι Οστρογόθοι που είχαν παραμείνει στα Βαλκάνια αναμιγνύονταν όλο και περισσότερο στις εσωτερικές υποθέσεις της αυτοκρατορίας, και οι βυζαντινή κυβέρνηση θα τους απομακρύνει κατευθύνοντάς τους εναντίον του Οδόακρου, που είχε καταστεί ανεπιθύμητος, επί της στρατηγίας του Θεοδέριχου, ο οποίος, με τη σειρά του, έγινε κύριος της Ιταλίας το 493 μ.Χ. Η φιλοδοξία του αυτοκράτορα Ιουστινιανού να αποκαταστήσει τα αρχαία σύνορα της αυτοκρατορίας προκάλεσε την εκστρατεία του Βελισσάριου, εναντίον της Οστρογοθικής Ιταλίας. Ο μακρύς πόλεμος τελείωσε το 554 μ.Χ. με βυζαντινή νίκη και την επανάκτηση της Ιταλίας. Όμως μια νικηφόρα αντεπίθεση των Βησιγόθων θα γίνει στην Ισπανία, την οποία το βυζάντιο πολύ σύντομα θα χάσει οριστικά, εκτός από μια παραθαλάσσια λωρίδα.

Με αφετηρία την εποχή αυτή μόνο οι εξελληνισθέντες Οστρογόθοι θα παραμείνουν στην βυζαντινή επαρχία, η οποία από τη βασιλεία του Ηρακλείου θα έχει το όνομα του θέματος Οψικίου.

Οι εισβολείς Γόθοι το 376 μ.Χ. προέβησαν σε τόσο μεγάλες καταστροφές στη Θράκη, ώστε σχεδόν την κατέστησαν ακατοίκητη και μόνο αργότερα ο Ιουστινιανός ο Α΄ με τα διάφορα προστατευτικά μέτρα που πήρε, πολιτικά – οικονομικά και στρατιωτικά κυρίως με την κατασκευή σειράς φρουρίων στην περιοχή, συνέβαλλε σημαντικά στην ανάκαμψη της περιοχής.

Αντίθετα ο προκάτοχός του αυτοκράτορας Θεοδόσιος ο Α΄, γνωστός για την συμφιλιοτική του πολιτική με τους Γόθους, επέτρεψε σε μεγάλες ομάδες Γόθων να εγκατασταθούν στην Θράκη και δέχθηκε πολυάριθμους Γόθους στρατιώτες να ενταχθούν στο στρατό του. Η συνύπαρξη όμως με τους Γόθους δεν ήταν εύκολη και τα προβλήματα κορυφώθηκαν το 390 μ.Χ. όταν ο αυτοκράτορας στην πορεία του από την Κωνσταντινούπολη στη Ρώμη [δεν είχε επέλθει ακόμη ο πλήρης διαχωρισμός της αυτοκρατορίας σε ανατολική και δυτική], στάθμευσε με τα στρατεύματά του στην Θεσσαλονίκη.

Οι κάτοικοι της πόλης ήταν υποχρεωμένοι να παραχωρήσουν καταλύματα στους στρατιώτες, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Γόθοι, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί δυσαρέσκεια και με αφορμή την σύλληψη ενός λαοφίλους ηνίοχου του Ιπποδρόμου από το στρατιωτικό διοικητή της περιοχής, οι κάτοικοι λιθοβόλησαν μερικούς από τους αρχηγούς των γοθικών στρατευμάτων. Αποτέλεσμα η σφαγή 7.000 Θεσσαλονικέων – αθώων και ενόχων με εντολή του αυτοκράτορα στον ιππόδρομο της πόλης.

Τελικά οι Γότθοι μετά τον οριστικό διαχωρισμό της αυτοκρατορίας σε ανατολική και δυτική το 395 μ.Χ. και στη συνέχεια την κατάλυση του δυτικού τμήματος από διάφορα γερμανικά φύλα, που μέσα στον 5^ο αιώνα μ.Χ. εγκαταστάθηκαν στις διάφορες επαρχίες της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ίδρυσαν εκεί τα δικά τους κράτη άλλαξαν τον χάρτη του κόσμου.

Το Ανατολικό Τμήμα της αυτοκρατορίας και ειδικότερα η Θράκη γλίτωσε βέβαια από τον γοτθικό κίνδυνο, μετά την οριστική στροφή των Γότθων προς τη Δύση, αναγκάστηκε όμως να αντιμετωπίσει μια μεγάλη εσωτερική κρίση, την οποία βέβαια κατόρθωσε να ξεπεράσει ως τα τέλη του 5^{ου} αιώνα μ.Χ.

Από τον 6^ο μ.Χ. αιώνα, όμως, νέοι εχθροί άρχισαν να εισβάλλουν στην Βαλκανική [όπως την αποκαλούμε σήμερα] στις θρακικές περιοχές της αυτοκρατορίας, αρχικά βέβαια ήταν κάποια καθυστερημένα γερμανικά φύλα και στη συνέχεια ομάδες Σλάβων, Αβάρων, Σκλαβηνών και Βουλγάρων, που θα προκαλέσουν στα επόμενα χρόνια μεγάλα προβλήματα. Η ιστορία της Θεσσαλονίκης, αλλά και του θέματος της Θράκης ολόκληρου από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα, ολόκληρο τον 7^ο και ως τις αρχές του 8^{ου} αιώνα μ.Χ. συνδέεται άμεσα με τις εισβολές αυτές.

Είναι η εποχή που η αυτοκρατορία γεωγραφικά συρρικνώνεται μετά τις εισβολές των αραβικών φύλων στα νότια σύνορά της. Η διείσδυση του σλαβικού κύματος πραγματοποιείται ως τις ακτές της Αδριατικής και μέχρι τα παράλια του Αιγαίου.

Οι Άβαροι, που πλαισίωσαν στρατιωτικά τους Σκλαβηνούς, αφού λεηλάτησαν το βυζαντινό έδαφος, ξαναγύρισαν στον Δούναβη, ενώ οι σύμμαχοί τους εγκαταστάθηκαν παντού στη χώρα. Η Θράκη λεηλατήθηκε μέχρι την Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη πολιορκήθηκε, η Θεσσαλία, η Κεντρική Ελλάδα και αυτή ακόμη η Πελοπόννησος κατακτήθηκαν, η Σάλων στην Δαλματία καταστράφηκε και στη συνέχεια το Σιγγίδουνο [Βελιγράδι], το Βιμινάκιο [Κόστολατς], η Ναϊσσός [Νις], η Σερδική [Σόφια]. Ο ελληνικός πληθυσμός αναδιπλώθηκε στα παράλια. Μια σημαντική και χρήσιμη δημογραφική ανανέωση συνετέλεσε, έτσι, στην ενίσχυση του αγροτικού εργατικού δυναμικού σε βαθμό –υποθέτουμε- αποφασιστικό για μερικές περιοχές. Πολλές εκστρατείες συνέβαλλαν στην ειρήνευση των πιο ανυπότακτων στοιχείων και μέσα σε δύο αιώνες, οι Σλάβοι που είχαν εγκατασταθεί στην αυτοκρατορία φαίνεται, εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις να έχουν εξελληνισθεί.

Ειδικότερα στην περιοχή της Αδριανούπολης το 551 μ.Χ. έλαβε χώρα μάχη μεταξύ Βυζαντινών και Σλάβων, ενώ το 568 μ.Χ. οι Άβαροι πολιορκήσαν την πόλη, χωρίς όμως να καταφέρουν να την καταλάβουν. Στα 814 μ.Χ. οι βούλγαροι την λεηλατούν παίρνοντας εκδίκηση για την αποτυχία τους εναντίον της Κωνσταντινούπολης, επίσης το 922 έως και το 1022 οι Βούλγαροι πραγματοποιούν συνεχείς επιδρομές στην περιοχή. Το 1101 ως και το 1147 οι σταυροφόροι καθ'οδόν προς την Παλαιστίνη την λεηλατούν, ενώ το 1204 οι σταυροφόροι της Δ΄ Σταυροφορίας κυριεύουν την Αδριανούπολη, αλλά τη χάνουν μετά από ένα χρόνο.

Οι Άβαροι αποτέλεσαν μεγάλη πληγή για την Βυζαντινή αυτοκρατορία και ειδικότερα για το θέμα της Θράκης με τις συνεχείς επιδρομές τους κατά τον 6^ο αιώνα μ.Χ. Αρχικά ξεκίνησαν ως νομαδικό φύλο από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου και αφού κατάφεραν να καταικήσουν τους Γέτες [ένα ακόμη θρακικό φύλο] που κατοικούσαν στη περιοχή αρχίζουν να καταλαμβάνουν την μια μετά την άλλη παραμεθόριο βυζαντινές πόλεις στον Δούναβη, όπως το Σίρμιο που το κατέλαβαν το 582, το Σιγγίδουνο [Βελιγράδι], το Βιμινάκιον και την Αυγούστα το 584 μ.Χ.

Οι Άβαροι – μια και αναφερόμαστε σ'αυτούς ειδικότερα λόγω του ότι ως φύλο προκάλεσαν ιδιαίτερη αίσθηση στην αυτοκρατορία με τις επιδρομές τους, προήρχοντο από την Κεντρική Ασία και κάτω από την πίεση των Τούρκων των Αλταϊών, εμφανίζονται τον 6^ο αιώνα στην περιοχή του Καυκάσου. Αφού υπέταξαν τους λαούς που ήταν εγκατεστημένοι στα βόρεια της Μαύρης Θάλασσας, συνέχισαν την πορεία τους μέχρι τον Δούναβη. Από εκεί συνθηκολογούν με τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό και λαμβάνουν ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους ένα τμήμα της Παννονίας.

Το 567 μ.Χ. ο Άβαρος πρίγκηπας Βαϊανός, υπηρετώντας τους Λογγοβάρδους, συνέτριψε τους Γέπιδες [κατ' άλλους Γέτες] και αργότερα, μετά την αποχώρηση των Λογγοβάρδων στην Ιταλία, επέκτεινε τις κτήσεις του από την λεκάνη των Καρπαθίων έως την Αδριατική. Το 581 μ.Χ. αυτός ο λαός ιππέων με την βοήθεια των επικουρικών στρατευμάτων που του προμήθευαν οι υποτελείς του Σλάβοι άρχοντες, κατέκτησε το Σίρμιο, σημαντικό Βυζαντινό κάστρο. Μετά από την σειρά άκαρπων διαπραγματεύσεων ανάμεσα στον αυτοκράτορα Ιουστίνo Β' και τους Αβάρους, η πίεσή τους στην αυτοκρατορία θα ξαναρχίσει με την δικαιολογία ότι ο υψηλός φόρος που αυτοί ζήτησαν από το Βυζάντιο δεν καταβαλλόταν τακτικά. Ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος θα επιχειρήσει εκστρατείες χωρίς μόνιμο αποτέλεσμα, ενώ η πίεση που ασκείται από τους Σλάβους συνεχίζεται σε ολόκληρη την βαλκανική χερσόνησο, φθάνοντας μέχρι την Κρήτη και την Δαλματία. [πηγή: «Ο Βυζαντινός πολιτισμός», Andre Guillou, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 711-712]

Δεδομένου δε ότι στην αρχή του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. οι Πέρσες είχαν καταστεί ένας ιδιαίτερα σοβαρός αντίπαλος για το Βυζάντιο, ο αυτοκράτορας Ηράκλειος, όπως θα δούμε παρακάτω παραχώρησε πολύ υψηλούς δασμούς στους Αβάρους, προκειμένου αποφύγει μια Περσο-αβαρική συμμαχία, γεγονός που τελικά συνετελέσθη με τις γνωστές συνέπειες της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης από ξηράς και από θαλάσσης.

Το 586 μ.Χ., όπως προείπαμε πολιορκήσαν και τη Θεσσαλονίκη, χωρίς όμως να καταφέρουν να την καταλάβουν. Στις επιδρομές τους προς τις περιοχές της βυζαντινής Θράκης είχαν συχνά συμπαραστάτες και διάφορα σλαβικά φύλα, καθώς και τους Βουλγάρους.

Η επιθετική τους πολιτική συνεχίστηκε και επί αυτοκράτορα Μαυρικίου και κορυφώθηκε επί Ηρακλείου [610-641] όταν παρουσίασαν και τη μεγαλύτερη δυναμική τους. Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ηράκλειος καθώς ήταν απασχολημένος με τους πολέμους εναντίον των Περσών, ενός ακόμη απειλητικού εχθρού του Βυζαντίου είχε επιδιώξει τη σύναψη συμφωνίας με τους Αβάρους, καταβάλλοντας μάλιστα και υψηλό φόρο υποτελείας. Σε απευθείας συνάντηση που είχε με

τον χαγάνο των Αβάρων στη Θράκη το 617 μ.Χ. λίγο έλλειψε να πέσει θύμα ενέδρας. [πηγή: «Πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Αβάρους 626 μ.Χ.» Radic Radivoj –Εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού»].

Οι Άβαροι αφού λυμαίνονταν τις περιοχές της Θράκης, είχαν βάλει ως στόχο την κατάληψη όλων των ευρωπαϊκών εδαφών της αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένης και της Βασιλεύουσας. Προς το σκοπό αυτό και έχοντας έρθει σε συνενόηση με τους Πέρσες, οι οποίοι πιέζονταν ιδιαίτερα από τις νίκες του αυτοκράτορα Ηρακλείου εναντίον τους, προκειμένου επιτύχουν αντιπερισπασμό έρχονται σε συνεννόηση με τους Σλάβους και τους Βουλγάρους.

Έτσι τον Ιούλιο του 626 μ.Χ. οι Πέρσες με αρχηγό τον Σάρβαρο έφθασαν με στρατό απέναντι από την Κωνσταντινούπολη στη Χαλκηδόνα, ενώ συγχρόνως οι Άβαροι με στόλο από μονόξυλα που κατασκεύασαν οι Σλάβοι κατήλθαν τον Κεράτιο Κόλπο.

Σύμφωνα με τον Γεώργιο Πισίδη, ιστορικό της εποχής και αυτόπτη μάρτυρα της πολιορκίας, οι Άβαροι είχαν συμπεριλάβει στον στρατό τους και Σλάβους και Βούλγαρους. Ο αρχηγός τους διέθετε 80.000 στρατό και πολιορκητικές μηχανές, ενώ από την πλευρά τους οι Βυζαντινοί διέθεταν 12.000 εξαιρετικό ιππικό και ναυτικό με ελαφρά πλοία [σκαφοκάραβα], δεδομένου ότι το κυρίως στράτευμα απουσίαζε για τις επιχειρήσεις εναντίον των Περσών με επικεφαλής τον ίδιο τον αυτοκράτορα Ηράκλειο.

Η επίθεση εναντίον της Βασιλεύουσας άρχισε περί τα τέλη Ιουλίου του 626 μ.Χ. και δεν διήρκεσε πολύ, δεδομένου ότι οι βυζαντινοί μαχητές με τη χρήση του υγρού πυρός κατάφεραν να καταστρέψουν ολοκληρωτικά το στόλο των μονοξύλων των Αβάρων, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι αφού ξέσπασαν την οργή τους στους Σλάβους συμμάχους τους για την αναποτελεσματικότητα της κατασκευής των πλοιαρίων, σφάζοντάς τους, εγκατέλειψαν τους άλλους συμμάχους τους τους Πέρσες και τράπηκαν σε φυγή. Μετ' ολίγον εγκατέλειψαν και οι Πέρσες την Χαλκηδόνα.

Μετά τη νίκη τους αυτή οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης με επικεφαλής τον συμβασιλέα Ηράκλειο τον νέο Κωνσταντίνο, τον Πατριάρχη Σέργιο και τον Μάγιστρο Πατρίκιο Βώνο, τέλεσαν ευχαριστήρια ακολουθία στην Παναγία των Βλαχερνών, επειδή σ'αυτή ακριβώς την περιοχή των τειχών [προτείχισμα Βλαχερνών – Πτερόν] είχε εκδηλωθεί η επίθεση. Τότε ήταν που ψάλθηκε και για πρώτη φορά ο ύμνος προς τιμήν της Θεοτόκου, που αποκλήθηκε και Ακάθιστος Ύμνος, ο οποίος μας έχει παραδοθεί ανωνύμως, αλλά η σύγχρονη ιστορική έρευνα τον αποδίδει με βεβαιότητα στον Πατριάρχη Σέργιο [πηγή: Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου – Βυζαντινή Ιστορία Τόμος Β1 σ. 24 και 25, εκδ. Αθήνα 1981 και Γεώργιος Πισίδης – Νικηφόρος σελ. 59 και 61, εκδ. Κανάκη Αθήνα 1994].

Μετά την ήττα αυτή το κύρος του Αβάρου Χαγάνου έπεσε και βλέπουμε τους σλαβικούς λαούς να δρουν πλέον ανεξάρτητα. Από την άλλη πλευρά η εγκατάσταση των Κροατών και των Σέρβων στα Βαλκάνια, την οποία επεδίωξε ο αυτοκράτορας Ηράκλειος, επέσπευσε το τέλος του αβαρικού ζυγού. Νικημένοι από τους Σλάβους υπό την αρχηγία του Σάμου, συντριμμένοι από τους Κροάτες και τους Σέρβους, οι Άβαροι θα χάσουν για πάντα το ρόλο τους ως επικίνδυνοι

γείτονες της αυτοκρατορίας και μετά από τη βυζαντινή νίκη του 678 μ.Χ. επί των Αράβων, ο Άβαρος χαγάνος θα υποταχθεί στον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο τον Δ΄ και θα αναγνωρίσει το δίκαιο της υπεροχής της αυτοκρατορίας.

Κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο [7^{ος} και 8^{ος} αιώνας μ.Χ.], βλέπουμε ότι η Θεσσαλονίκη, αλλά και όλο το τότε θέμα της Θράκης παραμένει το προπύργιο της αυτοκρατορίας απέναντι στους Σλάβους και τους Άβαρους επιδρομείς, οι οποίοι κατά διαστήματα κατέκλυζαν την ύπαιθρο και προκαλούσαν τεράστια προβλήματα.

Η κεντρική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, κατά την περίοδο αυτή είχε να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο των Περσών και στη συνέχεια των Αράβων που απειλούσαν το κράτος από την ανατολή. Ειδικότερα οι Άραβες οι οποίοι πρόσφατα το 622 μ.Χ. είχαν δεχθεί ως θρησκεία τους τον ισλαμισμό, αποτέλεσαν από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. τον πιο οργανωμένο και σημαντικό κίνδυνο για το Βυζαντινό κράτος, φθάνοντας δύο φορές σε μακροχρόνιες πολιορκίες της πρωτεύουσας της Κωνσταντινούπολης [673-678 μ.Χ.] και [717-718 μ.Χ.].

Κάτω από τις συνθήκες αυτές η κεντρική κυβέρνηση της αυτοκρατορίας δεν μπορούσε να δώσει την οφειλόμενη προσοχή στις βαλκανικές της επαρχίες τόσο της Μακεδονίας όσο και της Θράκης, οι οποίες υποχρεώθηκαν σε μεγάλο βαθμό να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα μόνες τους. [πηγή: Αγίου Δημητρίου Θαύματα – Οι συλλογές Αρχιεπισκόπου Ιωάννου και Αωνύμου, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1977].

Τα θέματα λοιπόν της Μακεδονίας και της Θράκης – χωρίς ιδιαίτερη στρατιωτική υποστήριξη από την κεντρική διοίκηση της αυτοκρατορίας, δέχθηκαν και απέκρουσαν από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα μ.Χ. ως τις αρχές του 8^{ου} αιώνα μ.Χ. μια σειρά από επιθέσεις και πολιορκίες Σλάβων, κυρίως που συχνά συνοδεύονταν και από άλλα φύλα, Αβάρων αρχικά και στη συνέχεια Βουλγάρων.

Δρογουβίτες, Σαγουδάτοι, Βελεγεζίτες και πολλά άλλα σλαβικά ή ανάμεικτα φύλα έφθαναν από το Βορρά και απλώνονταν σαν τις ακρίδες στα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας και συχνά έφταναν μέχρι και τα τείχη της Θεσσαλονίκης. Συνήθως κατέβαιναν ομαδικά μαζί με τις οικογένειές τους, τις γυναίκες και τα παιδιά τους και έκαναν φοβερή εντύπωση – πέρα από τις καταστροφές της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής της υπαίθρου χώρας με τις λεηλασίες τους. Μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις έγιναν και τολμηρότεροι από χρησιμοποιώντας τα μονόξυλά τους κατάφεραν να χυθούν στον Θερμαϊκό κόλπο και να πολιορκήσουν και από θάλασσης την Θεσσαλονίκη.

Παρόλα αυτά τα οχυρωματικά έργα και ο δυναμισμός των κατοίκων των περιοχών αυτών, σε συνδυασμό με περιστασιακή βοήθεια από την πλευρά της κεντρικής διοίκησης της αυτοκρατορίας, λειτούργησε θετικά ώστε να ξεπεραστούν πολλές επιθέσεις και πολιορκίες που ξεκίνησαν γύρω στα 580 μ.Χ. και συνεχίστηκαν για ολόκληρο τον επόμενο αιώνα.

Παράλληλα η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης δεν αδιαφόρησε εντελώς για την κατάσταση στην Βαλκανική. Κάθε φορά που οι επιθέσεις των Αράβων στην Ανατολή σταματούσαν ή αραίωναν, οι αυτοκράτορες με το στρατό τους

επιχειρούσαν να παρέμβουν και να ελέγξουν την ανώμαλη κατάσταση που προκαλούσαν οι εισβολές των Σλαβικών φύλων στις ευρωπαϊκές επαρχίες της αυτοκρατορίας. Τόσο ο Κώνστας ο Β΄ [641-648 μ.Χ.], όσο και ο Κωνσταντίνος ο Δ΄ ο Πρωγωνάτος [668-685 μ.Χ.] πραγματοποίησαν εκστρατείες κατά των Σλάβων. [πηγή: Θεοφάνης, Χρονογραφία, εκδ. De Boor, Lipsiae 1883, σελ. 347, 358 και 359].

Σημαντικότερη ήταν η εκστρατεία που πραγματοποίησε μεταξύ 685 και 695 ο Ιουστινιανός ο Β΄ ο Ρινότμητος «κατά Βουλγαρίας και Σκλαβηνίας». Ο Ιουστινιανός ο Β΄ διέσχισε θριαμβευτικά όλη την περιοχή από την Κωνσταντινούπολη μέχρι της Θεσσαλονική, δηλαδή το Θρακικό θέμα σαρώνοντας όλο εκείνο τον συμπερτό των σλαβικών φύλων και αναγκάζοντας αρκετά από αυτά να αναγνωρίσουν την επικυριαρχία του Βυζαντινού αυτοκράτορα, υποχρεώνοντας ταυτόχρονα μεγάλες ομάδες Σλάβων να μετοικήσουν στην Μικρά Ασία.

Οι υποχρεωτικές μετοικεσίες, οι «εξοικισμοί», όπως λένε οι πηγές, ήταν ένα συνηθισμένο μέτρο των Βυζαντινών, το οποίο εφαρμοζόταν κάθε φορά που η κυβέρνηση επιζητούσε να πυκνώσει ο πληθυσμός ή να αλλοιωθεί η σύστασή του σε ορισμένες επαρχίες του κράτους ή και για στρατιωτικούς σκοπούς [για παράδειγμα η μετακίνηση επί αυτοκράτορος Νικηφόρου Φωκά 14.000 περίπου Κουμάνων ή Κομάνων τούρκων στην Χαλκιδική ως προφυλακή ασφαλείας κατά των επιδρομών των Βουλγάρων και Σλάβων].

Λίγο πριν από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. οι Βούλγαροι ιδρύουν τελικά δικό τους ανεξάρτητο κράτος μεταξύ Δούναβη και Αίμου, σε περιοχές που κατοικούνταν από θρακικά φύλα, πλην όμως το 681 μ.Χ. το νεοσύστατο Βουλγαρικό κράτος υποχρεώνεται να αναγνωρίσει την αυτοκρατορική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης. Αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού είναι τους επόμενους αιώνες η Βυζαντινή αυτοκρατορία να αναγκασθεί να περιορισθεί στις κτήσεις της στην Μικρά Ασία, στο μεγαλύτερο μέρος της Βαλκανικής χερσονήσου και στην Νότια Ιταλία.

Από τα τέλη όμως του 8^{ου} αιώνα μ.Χ. η κατάσταση αρχίζει σταδιακά να αλλάζει στις βαλκανικές επαρχίες του κράτους. Οι Σλάβοι σιγά – σιγά εγκαθίστανται μόνιμα σε ένα τόπο, εκχριστιανίζονται και ενσωματώνονται βαθμιαία στον πληθυσμό της αυτοκρατορίας. Αυτό σημαίνει ότι κατά ομάδες αναγνωρίζουν τον αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, δέχονται την επικυριαρχία της βυζαντινής επαρχιακής διοίκησης και αρχίζουν να πληρώνουν φόρους στους υπαλλήλους του Βυζαντινού κράτους.

Μεταβολή στη διοικητική κατάσταση της Θράκης έχουμε από την εποχή του Ηρακλείου από την οποία αρχίζει νέα διοικητική οργάνωση του κράτους και εισαγωγή του θεσμού του θέματος. Η διοικητική αυτή αναδιοργάνωση οφείλεται κυρίως σε στρατιωτικούς λόγους και είχε ως αιτία τις δύσκολες καταστάσεις που αντιμετώπιζε το κράτος, λόγω των συνεχών επιδρομών των Περσών και των Αράβων. Η πολιτική και στρατιωτική διοίκηση των θεμάτων συγκεντρώθηκε πλέον στα χέρια ενός στρατηγού, ο οποίος οριζόταν ως στρατηγός του θέματος.

Για την αντιμετώπιση αυτών των επιδρομών, οι οποίες συχνά είχαν αιφνιδιαστικό χαρακτήρα, δημιουργήθηκε η ανάγκη οργάνωσης επιτόπιων, σε κάθε επαρχία δηλαδή, στρατευμάτων, τα οποία να ήταν έτοιμα κάθε στιγμή να σπεύσουν για την άμυνα των περιοχών και την καταδίωξη των επιδρομέων.

Δόθηκε λοιπόν γη στους στρατιώτες, με σκοπό να εξασφαλίζουν τις ανάγκες τους και έναντι αυτού του προνομίου ήταν υποχρεωμένοι να διατηρούν τα άλογα και τον οπλισμό τους έτοιμα για να τρέξουν και να αντιμετωπίσουν κάθε πρόκληση. Έχουμε δηλαδή, για πρώτη φορά στον ελλαδικό και ευρύτερα τον χώρο των συνόρων της αυτοκρατορίας την εισαγωγή ενός είδους φεουδαρχικού συστήματος, το οποίο όμως λόγω της ισχύος της κεντρικής διοικήσεως, δεν έλαβε ποτέ τον χαρακτήρα της φεουδαρχίας όπως την ξέρουμε από την Δύση.

Οι πληροφορίες που είμαστε σε θέση να έχουμε για τα πρώτα χρόνια εφαρμογής αυτού του θεσμού δεν είναι πλήρεις και ασφαλώς δεν διακρίνονται για την σαφήνειά τους, μπορούμε όμως μέσω σποραδικών πληροφοριών όπως θα αναφέρουμε και παρακάτω να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη του θεσμού αυτού στη Θράκη, που αποτελεί και το αντικείμενο του παρόντος πονήματός μας.

Η Θράκη, λοιπόν, σύμφωνα με πληροφορίες που μας δίδονται από το βιβλίο – περί θεμάτων- του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου προτού οργανωθεί με αυτή τη μορφή, δεν είχε στρατηγό διότι τα στρατεύματα αυτής αποτελούσαν μέρος του οφικίου του βασιλέως της Κωνσταντινούπολης και μάλιστα είχαν επιφορτισθεί με το να συνοδεύουν αυτόν και να χρησιμοποιούνται ακόμη και για την άμυνα της πόλης. Ο κόμης του Οφικίου και υποστράτηγος της Θράκης συγκαταλέγονταν μεταξύ των ανώτατων αρχόντων του Ιερού Παλατίου και είχε δικαίωμα υπογραφής, αμέσως μετά τον Μάγιστρο των Οφικίων, δηλαδή ένας είδος αρχηγού του στρατιωτικού οίκου του βασιλέα.

Η κατάσταση αυτή διήρκεσε μέχρι τα χρόνια της εγκατάστασης στην περιοχή της Μυσίας, δηλαδή μεταξύ των περιοχών του Αίνου και του Ίστρου, των Βουλγάρων. Σύμφωνα μάλιστα με τον Κωνσταντίνο τον Πορφυρογέννητο, ο οποίος αναφέρει: «Αφ' ου δε το θεομίσητον των Βουλγάρων έθνος επεραιώθη εις τον Ίστρον ποταμόν, τότε και αυτός βασιλεύς ηναγκάσθη δια τας επιδρομάς των Σκυθών και αυτών των Βουλγάρων εις θεματος τάξιν αγαγείς αυτό και στρατηγόν εν αυτώ χειροτονήσει. Εγένετο δε η των βαρβάρων περαίωσις επί τον Ίστρον ποταμόν εις τα τέλη της βασιλείας του Κωνσταντίνου του Πωγωνάτου», διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η εισβολή των Βουλγάρων στη θρακική γη και μεταξύ των περιοχών Αίνου και Ίστρου ποταμού πραγματοποιήθηκε το 679 μ.Χ., συνεπώς και η οργάνωση της Θράκης σε θέμα, πρέπει να τεθή μετά το έτος αυτό. [πηγή: Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, Περί θεμάτων, εκδ. Α΄ Pertusi, Citta del Vaticano 1952 – “Βυζαντινή Θεσσαλονίκη – Β.Νεράτζη –Βαρμαζή, εκδ. Βάνιας]

Σε συνδυασμό μάλιστα με διάφορες πληροφορίες εκτιμούμε ότι η ίδρυση του θέματος της Θράκης, πραγματοποιήθηκε περί το έτος 687 μ.Χ. και εάν όχι ακριβώς, πάντως μεταξύ των ετών 680 και 687 μ.Χ. Σύμφωνα πάντα με τις πηγές, το θέμα της Θράκης είχε έκταση από τον ποταμό Νέστο μέχρι και την περιοχή της Κωνσταντινούπολης, δηλαδή του τείχους

του Αναστασίου [σημερινή Τσατάλτζαν], και από τα παράλια του Αιγαίου μέχρι τις κορυφογραμμές του Αίνου. Ποια ήταν ακριβώς η πρωτεύουσά του δεν ξέρουμε, όμως εκτιμούμε ότι θα πρέπει να ήταν μια από τις δύο σημαντικές πολιτικά και στρατιωτικά θρακικές πόλεις της Αδριανούπολης ή της Αρκαδιούπολης, το πιο πιθανό να ήταν η πρώτη.

Η κατάσταση αυτή διήρκεσε ένα αιώνα περίπου, κατά τον οποίο οι επιδρομές των Βουλγάρων συνεχίζονταν ακάθεκτες και έφερναν συχνά στα πρόθυρα της απελπισίας τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου. Πρώτος ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Ε΄, ο οποίος ονομάστηκε και από τους εικονόφιλους χλευαστικά Κοπρώνυμος και ο οποίος ήταν ένας εκ των πλέον αξιόλογων αυτοκρατόρων του Βυζαντίου, προσπάθησε να περιορίσει την ορμητικότητα των Βουλγάρων και κατήγαγε σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες στην περιοχή. Αλλά οι βούλγαροι αμέσως μετά αναλάμβαναν δυνάμεις και ξανάρχιζαν τις επιδρομές τους από την αρχή.

Κατά την περίοδο αυτή έχουμε μια μεγάλη μεταρρυθμιστική κίνηση στην βυζαντινή αυτοκρατορία [8^{ος} -9^{ος} αιώνας μ.Χ.], η οποία από θρησκευτική, εξελίχθηκε σε πολιτική –με σημαντικές συνέπειες, πολιτικές, στρατιωτικές, κοινωνικές και οικονομικές για το σύνολο της αυτοκρατορίας.

Η κίνηση αυτή είναι γνωστή με την ονομασία «εικονομαχία» και άρχισε το 726 μ.Χ. επί Λέοντος Γ΄, για να ολοκληρωθεί το 843 μ.Χ. επί Μιχαήλ Γ΄, με την αναστήλωση των εικόνων από την μητέρα αυτού αυτοκράτειρα Θεοδώρα.

Ειδικότερα επί βασιλείας του Κωνσταντίνου του Ε΄ του επονομαζόμενου και «Κοπρώνυμου» ή «Καβαλλίνου» από τους εικολάτρες, η διαμάχη μεταξύ εικονολατρών και εικονομάχων είχε πάρει και τις μεγαλύτερες διαστάσεις. Πλέον ανηλεής διώκτης των μοναχών και των εικόνων δείχθηκε ο αρχηγός του θέματος των Θρακησίων Μιχαήλ Λαχανοδράκων, ο οποίος, όπως αναφέρει ο Θεοφάνης ο Ομολογητής, πουλούσε τις περιουσίες των μοναστηρίων, έριχνε τα ιερά τους βιβλία στην πυρά και τιμωρούσε τους μοναχούς που είχαν ή προσκυνούσαν άγια λείψανα, τυφλώνοντάς τους ή σκοτώνοντάς τους.

Αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών ήταν πολλοί μοναχοί από την περιοχή της Θράκης αλλά και από την ίδια την Κωνσταντινούπολη να καταφύγουν στη Δύση και ιδιαίτερα στην Νότια Ιταλία και Σικελία, απολαμβάνοντας την προστασία του Πάπα, ο οποίος δεν συναινούσε στην αποκαθήλωση και καταστροφή των εικόνων.

Βέβαια τα πράγματα δεν είναι πάντα τόσο απλά και συχνά οι μαρτυρίες που μας μεταφέρονται κυρίως από ιστορικούς που ταυτόχρονα ήταν και μοναχοί και εικονολάτρες δεν ανταποκρίνονται και πάντοτε στην αλήθεια.

Το κίνημα αυτό της εικονομαχίας είχε να κάνει και με την προσπάθεια των αυτοκρατόρων της εποχής να ισορροπήσουν μια διαμορφούμενη – δυσάρεστη- κοινωνική κατάσταση, όπου συχνά πολλοί νεαροί άνδρες αντί να καταταγούν στο στρατό και να πολεμήσουν εναντίον των πάμπολλων εχθρών που απειλούσαν την αυτοκρατορία, προτιμούσαν να καταφεύγουν στην θαλπωρή των μοναστηρίων, εντός των οποίων ζούσαν με περισσή πολυτέλεια πολλές φορές. Τακτική

που τελικά πλήρωσε με πολύ σκληρό τρόπο μερικούς αιώνες αργότερα η αυτοκρατορία πέφτοντας σας ώριμο φρούτο στα χέρια των Οθωμανών σουλτάνων.

Έτσι όταν πέθανε στις 14 Ιουλίου του 775 ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Ε΄, ο οποίος είχε τόσο λαιώρηθεί από τους εικονολάτρες, και η αυτοκρατορία – συμπεριλαμβανομένης και της βασιλεύουσας απειλήθηκε από τις στρατιές των βουλγάρων εισβολέων, εκείνοι που πριν λαιώρουσαν τον αυτοκράτορα ήταν και οι πρώτοι που έσπευσαν στον τάφο του και τον ικέτευαν να αναστηθεί για να αντιμετωπίσει τους βούλγαρους.

Παράλληλα την ως άνω εποχή, έχουμε και νέα διαίρεση του θέματος, η οποία είτε έγινε από την ίδια την Ειρήνη, είτε από τον διάδοχο αυτής Νικηφόρο τον Α΄, ο οποίος παρά το τραγικό του τέλος κατάφερε σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες κατά των Βουλγάρων.

Έτσι λοιπόν έχουμε την δημιουργία του θέματος της Θεσσαλονίκης, η οποία μέχρι τότε εξακολουθούσε να έχει τον παλιό της Ύπαρχο του Ιλλυρικού, δυτικότερα μεταξύ Στρυμόνα και Νέστου, δημιουργήθηκε το Θέμα του Στρυμόνος, ανατολικότερα το μέγα θέμα της Θράκης, το οποίο χωρίζεται στα δύο, εκ των οποίων το ένα ακόμη πιο ανατολικά με πρωτεύουσα την Αρκαδιούπολη [θέμα Θράκης] και το δεύτερο πιο δυτικά με πρωτεύουσα την Αδριανούπολη, που παίρνει και το όνομα Μακεδονία.

Διαπιστώνουμε λοιπόν μια ιστορική μετατόπιση η οποία έχει βέβαια να κάνει με τα ονόματα, όμως ουσιαστικά κατέληξε να έχει ιδιαίτερη σημασία ως προς τους ορισμούς των περιοχών και την μετέπειτα καταγωγή βασιλέων οι οποίοι μεν χαρακτηρίστηκαν ως Μακεδόνες, στην ουσία όμως γεννήθηκαν σε θρακικές περιοχές.

Η μετατόπιση του ονόματος της Μακεδονίας πιο ανατολικά σε συνδυασμό με το πρώτο συνθετικό του ονόματος της Θεσσαλονίκης, συνετέλεσε στην μετατόπιση και του ονόματος της Θεσσαλίας βορειότερα και ανατολικότερα, στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την ιστορική –λαθροχειρία- εάν μπορούμε να το ονομάσουμε έτσι- η δυναστεία των Μακεδόνων, δηλαδή του Βασιλείου του Α΄ του Μακεδόνα και του Βασιλείου του Β΄ του Βουλγαροκτόνου, δεν έχει καμιά σχέση με την σημερινή Μακεδονία, αλλά με το βυζαντινό θέμα της Μακεδονίας και την πρωτεύουσα αυτού, την Αδριανούπολη, στα περίχωρα της οποίας γεννήθηκε και ο ιδρυτής της δυναστείας Βασίλειος ο Α΄. Συνεπώς ουσιαστικά δεν πρόκειται περί Μακεδονικής δυναστείας, αλλά περί Θρακικής.

Εδώ εκτιμούμε και πριν προχωρήσουμε στην διαίρεση των θεμάτων επί Νικηφόρου Α΄ [αρχές 9^{ου} αιώνα μ.Χ.], να πραγματοποιήσουμε ένα μικρό ιστορικό άλμα για να τονίσουμε τη σημασία της Θράκης για την Βυζαντινή αυτοκρατορία και τον ελληνισμό, επισημαίνοντας το γεγονός ότι μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1204 και την ίδρυση της αυτοκρατορίας της Νίκαιας από τον Θεόδωρο Λάσκαρη, όλες οι επαρχίες της αυτοκρατορίας, η μια μετά την άλλη ως και την Ήπειρο, υποδέχοντο τους κατακτητές σχεδόν χωρίς αντίσταση. Μοναδική εξαίρεση η περιοχή της Θράκης – το θέμα της Θράκης διατηρώντας ακμαίο το ελεύθερο φρόνημα αυτής εξακολούθησε να αγωνίζεται για την ελευθερία της,

σώζοντας με αυτό τον τρόπο την τιμή των ελληνικών όπλων και την ελληνική ανδρεία, γεγονός το οποίο ο σύγχρονος ιστορικός Χωνιάτης σημείωσε με το χαρακτηριστικό του τρόπο: «Αλλ' οι μεν Λατίνοι της Ασίας αναχωρήσαντες την Θράκης έκοπτον, μόνην αναρριπούσαν τον υπέρ ελευθερίας Ρωμαίων κίνδυνον. Οι δε ημέτεροι στρατηγοί του εκ σφών κινδύνου παρά δόξαν ανεθέντες ουδέν ήσαν ουδαμού, ούτε μην σωτήριον τι και φυλακτήριον εαυτοίς και τοις φυλέταις μετήλθοσαν». [πηγή: Νικήτας Χωνιάτης ή Ακομινάτος [1155-1216] – Χρονική Διήγησις – αρχομένη από της βασιλείας Ιωάννου του Κομνηνού και λήγουσα μέχρι της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως].

Τα αίτια της διοικητικής – στρατιωτικής διαίρεσης του αρχικού θέματος της Θράκης σε δύο επι μέρους θέματα είναι εύκολο να το καταλάβουμε, έχοντας υπ' όψη τις στρατιωτικές ανάγκες των χρόνων εκείνων, καθώς και την γεωγραφία της Θράκης. Σκοπός αυτής της διαίρεσης όπως αναφέραμε και πιο πάνω ήταν η δημιουργία ευκίνητων τοπικών στρατιωτικών μονάδων, οι οποίες θα ήταν σε θέση κάθε στιγμή να αποκρούσουν τους επιδρομείς, οι οποίοι και δεν έλειψαν καθ' ολη τη διάρκεια της ζωής της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Άρα το θέμα της Θράκης ήταν πολύ μεγάλο και δυσκίνητο και γ' αυτό το λόγο έπρεπε να κατατμηθεί. Η κατάτμηση του θέματος αυτού ακολούθησε την παλιά διαίρεση μεταξύ Ευρώπης και Αιμιμόντου και Ροδόπης, πράγμα που έγινε με βάση γεωγραφικούς όρους, δεδομένου ότι η μεν Αδριανούπολη προστάτευε τις κεντρικές και δυτικότερες του Αίμου διαβάσεις, η δε Αρκαδιούπολη τις ανατολικότερες. Και το μεν θέμα της Θράκης, με πρωτεύουσα την Αρκαδιούπολη περιλάμβανε την χώρα που ήταν προς τον Εύξεινο Πόντο και μέρος της Προποντίδας, το δε θέμα της Μακεδονίας με πρωτεύουσα την Αδριανούπολη περιλάμβανε ολόκληρη την Ανατολική Ρωμυλία, μέχρι τα στενά της Μάκρης, εξαιρουμένων των παραλίων και το μέρος της Θράκης που βρισκόταν στον Έβρο και τον Ελλήσποντο. Οι περιοχές της Κομοτινής και Ξάνθης, που τότε είχαν την ονομασία Βολερόν προστέθηκαν στο θέμα του Στρυμόνα, το οποίο βόρεια περιοριζόταν από τις διακλαδώσεις της Ροδόπης, νότια από την Θάλασσα και δυτικά από τον Στρυμόνα ποταμό.

Μετά τη διαίρεση αυτή και λόγω των συνεχών και σκληρών αγώνων με τους Βουλγάρους η Αδριανούπολη γίνεται σπουδαιότατο στρατιωτικό κέντρο και προπύργιο του ελληνισμού. Η καταγωγή μάλιστα από αυτήν της Μακεδονικής δυναστείας, όπως αναφέραμε και παραπάνω, συνετέλεσε όπως ήταν επόμενο στην αύξηση του γοήτρου της πόλεως και των πολλαπλασιασμό των στρατιωτικών οικογενειών που κατάγονταν από αυτή, οι οποίες σχημάτισαν στρατιωτική αριστοκρατία αντίστοιχη με εκείνες που σχημάτισαν τα θέματα της Αρμενίας και της Καππαδοκίας και η οποία [αριστοκρατία της Μακεδονικής [Θρακικής] δυναστείας, επανειλημμένα διεκδίκησε τον θρόνο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Είναι χαρακτηριστική η ιστορική αναφορά του Μιχαήλ Ψελλού στο γεγονός αυτό, ο οποίος αφηγούμενος τις προσπάθειες του Τορνικίου να αφαιρέσει το θρόνο από τον Κωνσταντίνο τον Μονομάχο, κατονομάζει ευθέως την Μακεδονική [Θρακική] δυναστεία: «δεινοί τας γνώμας και την γλώτταν αντίστροφον ταις ενθυμήσεσιν έχοντες, βουλεύσασθαί τι των ατόπων

ετοιμότατοι και καταπράξεσθαι δραστικώτατοι κρύψαι τε λογισμούς ακριβέστατοι και τας προς αλλήλους ομολογίας πιστότατοι δι' οργής είχαν τον αυτοκράτορα και εδυσχέραινον την προεδρίαν αυτού βουλόμενοι στρατιώτην ιδείν αυτοκράτορα, σφών τε προκινδυνεύοντα και τας επιδρομάς των βαρβάρων απείργοντο».

Τι μας λέει εν κατακλείδι στην παραπάνω ομολογία του ο Ψελλός; Αυτό ακριβώς που τα στρατιωτικά αυτά Μακεδονικά [Θρακικά] γένη ποθούσαν, να δούν, αυτοκράτορα του Βυζαντίου στρατιώτη ικανό να προασπίσει τα εδάφη της αυτοκρατορίας από τις επιδρομές των Βαρβάρων. Γι'αυτό το λόγο και πολλά μέλη αυτής της στρατιωτικής αριστοκρατίας όπως οι Βρυέννιοι, οι Βρανάδες, οι Ταρχανειώτες κ.α. επιδίωκαν γάμους με πρόσωπα από την αυτοκρατορική οικογένεια ώστε και υποστήριξη να έχουν, αλλά και να μην ενοχλούνται από την εξουσία. Έτσι ο Αλέξιος ο Κομνηνός, του οποίου επίσης η καταγωγή ήταν από την Αδριανούπολη, πάντρεψε την θυγατέρα του και γνωστό ιστοριογράφο Άννα Κομνηνή με έναν εκ των απογόνων των Βρυεννίων, τον οποίο και έχρισε και Καίσαρα.

Τον 9^ο αιώνα μ.Χ. αρχίζει σταδιακά και ο εκχριστιανισμός των Σλαβικών φύλων που έχουν πλέον κατακλύσει την βαλκανική – φθάνοντας μέχρι και την Πελοπόννησο στην οποία εγκαθίστανται και μόνιμα, και η ενσωμάτωσή τους στον ντόπιο πληθυσμό.

Στο συγκεκριμένο σημείο θα ήταν σκόπιμο – προς πληρέστερη κατανόηση του σταδιακού εποικισμού της Βαλκανικής από τα Σλαβικά φύλα - να αναφερθούμε στον Gustave Schlumberger, διακεκριμένο ιστορικό, αρχαιολόγο και νομισματολόγο, ο οποίος στο βιβλίο «Ιωάννης Τσιμισκής», αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η αρχαία Θράκη και η αρχαία Μακεδονία κατωκίσθησαν, ως γνωστόν, υπό σλαυικών φυλών, ων τινες κατήγοντο εκ ρωσικών φύλων, υπήρχον, φερ' ειπείν, οι Δραγοβίστοι και οι Σμολενοί, ως εν τοις πέριξ της Μινσκ [σ.σ. σημερινή Λευκορωσία] και της Σμολένσκ [σ.σ. σημερινή Ρωσία]. Η Θεσσαλία, αυτή η Αττική και η Πελοπόννησος κατεκλύσθησαν υπό των μεταναστών τούτων, οίτινες εγένοντο υπήκοοι της αυτοκρατορίας, επί του Ταυγέτου της Λακωνικής κατώκουν δύο σλαυικάί φυλαί ανυπότακτοι εισέτι, οι Μηλιγγοί και οι Εζεροί.» [πηγή: Gustave Schlumberger – Ιωάννης Τσιμισκής – εκδοτικός οίκος Δημιουργία, 1999 – ανατύπωση από αντίστοιχη έκδοση του 1904].

Τον σπουδαιότερο ρόλο στον εκχριστιανισμό των Σλάβων έπαιξαν οι Θεσσαλονικείς αδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος, οι οποίοι επιφορτίσθηκαν με το υπεύθυνο έργο της μετάδοσης του χριστιανισμού – και μέσω αυτού και του βυζαντινού πολιτισμού έξω από τα σύνορα της αυτοκρατορίας τον 9^ο αιώνα μ.Χ.

Μετά την ίδρυση του θέματος της Θεσσαλονίκης την Τρίτη δεκαετία του 9^{ου} αιώνα, δηλαδή μεταξύ 820 και 830 μ.Χ., όπως προαναφέρθηκε και λίγο αργότερα του θέματος του Στρυμόνος, με τελικό προορισμό τον διαχωρισμό πλέον της Βυζαντινής Θράκης από την Μακεδονία, αλλά και την αποκατάσταση της απρόσκοπτης κίνησης στην Εγνατία οδό, άνοιξαν πλέον οι δρόμοι προς την βόρεια Βαλκανική μέσα από την κοιλάδα του Αξιού και των άλλων ποταμών που χύνονται στο βόρειο Αιγαίο. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν η ευημερία των περιοχών αυτών, η ανάπτυξη του

εμπορίου, της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας. Ταυτόχρονα αναπτύχθηκαν και οι τέχνες της επεξεργασίας του χαλκού, του σιδήρου, του γυαλιού των μεταξωτών και των μάλλινων υφασμάτων.

Η ειδυλλιακή όμως αυτή ατμόσφαιρα δεν διήρκεσε για πολύ, λίγο πριν από τα τέλη του 9^{ου} αιώνα μ.Χ. ξεσπά ένας νέος βυζαντινο-βουλγαρικός πόλεμος με πιθανή αφορμή τη μεταφορά του τελωνειακού κέντρου για το βουλγαρικό εμπόριο από την Κωνσταντινούπολη στην Θεσσαλονίκη.

Ο τότε τσάρος των Βουλγάρων, Συμεών ξεκίνησε έναν σκληρό πόλεμο που κράτησε πολλά χρόνια και τελείωσε με το θάνατό του το 927 μ.Χ. Πεδίο σύγκρουσης μεταξύ των διαμαχομένων μερών υπήρξε κυρίως η περιοχή της Θράκης, αλλά κατά διαστήματα ο Συμεών επεξέτεινε τη δραστηριότητά του και στην Μακεδονία. Το καλοκαίρι του 896 μ.Χ. έφθασε με τα στρατεύματά του μέχρι την Θεσσαλονίκη, λεηλάτησε την ύπαιθρο και προξένησε μεγάλες καταστροφές, όπως μεγάλες καταστροφές προξένησε και κατά το πέρασμά του από την Θράκη.

Σύμφωνα με τον Gustave Schlumberger, στο προαναφερθέν πόνημά του, ένας νέος εχθρός, οι Ρώσοι ή Ρώς όπως αποκαλούνταν από τους βυζαντινούς, διαβαίνουν τον Μάρτιο του 970 μ.Χ., αιφνιδιαστικά τον Αίμο και ορμούν κατά της Φιλιππούπολης, την οποία καταλαμβάνουν και μετατρέπουν σε σωρό ερειπίων, σφάζοντας σχεδόν την συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων της. Σύμφωνα μάλιστα με διήγηση του Λέοντος του Διακόνου πραγματοποιήθηκε «ακατανόμαστος σφαγή, καταπλήξασα πάσαν την χερσόνησον του Αίμου».

Το γεγονός της προέλασης των Ρώσων μεταξύ της Φιλιππούπολης και της Αδριανούπολης, πλέον προκαλεί ανησυχία στη κυβέρνηση της αυτοκρατορίας για την τύχη ακόμη και της ίδιας της βασιλεύουσας.

Οι Ρώσοι συνεπικουρούμενοι από Βουλγάρους, αλλά και Σλάβους του Νόβγκοροντ, της Σμολένσκης και του Κιέβου, καθώς και άλλα σλαβικά και μη φύλα, όπως Δρεβλιάνους, Ραδιμίστριους, Τιβέρτσιους, Χρωβάτους, Φίννιους της λευκής θάλασσας και του Άνω Βόλγα, Τσούδους ιππείς της Φιλανδίας και της Εσθονίας, Βιάρμιους από τον κόλπο του Αρχαγγέλου, καθώς και Γουήνους της λίμνης Βλεό, έρχονται σε πρώτη σύγκρουση με τα βυζαντινά στρατεύματα στις πεδιάδες της Αρκαδιούπολης, περιοχή της αρχαίας Βεργούλης [σημερινό Λουλέ Μπουργκάς – Βουλγαρία].

Η σύγκρουση αυτή σύμφωνα με τους ιστορικούς της εποχής, τόσο δηλαδή τις διηγήσεις του Λέοντος Διακόνου από πλευράς Βυζαντινών, όσο και από το χρονικό του Νέστορος από πλευράς Ρώσων, μας παρέχει συγκεκριμένες πληροφορίες ως προς τα αποτελέσματά της. Όμως γεγονός είναι ότι προς στιγμή η Ρώσοι αναχαιτίστηκαν από τα βυζαντινά στρατεύματα και τον στρατηγό Βάρδα Σκληρό, ενώ από πλευράς αρχηγού τους Σβιατοσλάβου εξακολουθούσαν να αποτελούν ισχυρή απειλή για τους Βυζαντινούς.

Τελικά, ο Ιωάννης Τσιμισκής με ισχυρά στρατεύματα, τα οποία απέσυρε από την Ασία, την άνοιξη του επόμενου έτους καταφέρνει παραπλανώντας τους Ρώσους να περάσει τα στενά του Αίμου και να πολιορκήσει τη Μεγάλη Περείασλάβα,

[σημερινή Βουλγαρία] στην οποία είχαν οχυρωθεί, καταφέροντας μεγάλη νίκη σε βάρος αυτών και αναγκάζοντας τον Σβιατοσλάβο με τα υπολείμματα του στρατού του να αναχωρήσει για τα εδάφη του βασιλείου του [Κίεβο].

Αν και για μια ακόμη φορά ο κίνδυνος για την αυτοκρατορία αποσοβήθηκε , αυτή εξακολουθεί να δέχεται απανωτά κτυπήματα από το βορρά, είτε από τους Βούλγαρους, οι οποίοι εξακολουθούν παρά τον εκχριστιανισμό τους να αποτελούν μόνιμη απειλή [αυτό άλλωστε θα συνεχισθεί και μέχρι τις ημέρες μας], είτε από τους Άραβες πειρατές, τους αποκαλούμενους και Σαρακηνούς, οι οποίοι το καλοκαίρι του 904 μ.Χ. με αρχηγό των εξωμότη Λέοντα Τριπολίτη, επωφελούμενοι της απουσίας του βυζαντινού στόλου από το Αιγαίο, φθάνουν με τα πλοιάριά τους μπροστά στην Θεσσαλονίκη.

Αποτέλεσμα του εγχειρήματός τους ήταν η λεηλασία της πόλης, η φοβερή καταστροφή αυτής, ενώ περί τους 22.000 αιχμαλώτους φορτώθηκαν σαν λάφυρα στα καράβια των σαρακηνών, αφήνοντας την δεύτερη πόλη της αυτοκρατορίας ένα σωρό ερειπίων.

Η λεηλασία και η ερημοποίηση της Θεσσαλονίκης, όμως είχε αντίκτυπο σε όλη την ευρύτερη περιοχή των θεμάτων τόσο της Μακεδονίας, όσο και της Θράκης, και χρειάστηκε σχεδόν ένας αιώνας για να επανέλθουν οι ρυθμοί της ζωής στην φυσιολογική τους κατάσταση, να σταθεροποιηθεί η οικονομία και να ανακάμψουν το εμπόριο, η γεωργία και η κτηνοτροφία.

Οι Βούλγαροι όμως εξακολουθούν να μην κάθονται καθόλου φρόνιμα, με αποτέλεσμα το τελευταίο τέταρτο του 10^{ου} αιώνα μ.Χ. και για μεγάλο μέρος του 11^{ου} με αρχηγό τον τσάρο Σαμουήλ ξεκινούν ακόμη μια φορά για την κατάκτηση περιοχών της Μακεδονίας και της Θράκης και κυρίως αυτή φορά να φθάσουν μέχρι την Κωνσταντινούπολη, της οποίας ο αιθεροβάμων τσάρος τους επιθυμεί διακαώς να κατακτήσει το στέμμα και το θρόνο ως αυτοκράτορας των Ρωμαίων.

Ο αυτοκράτορας Βασίλειος ο Β΄ ο Πορφυρογέννητος [Βουλγαροκτόνος, 976-1025 μ. Χ.] όπως πριν από αυτόν ο Ιωάννης ο Τσιμισκής, με ορμητήρια της πόλεις της Αδριανούπολης, της Φιλιππούπολης, της Μουσινούπολης, αλλά και της Θεσσαλονίκης εξαναγκάζουν σε υποταγή τους Βούλγαρους, με αποκορύφωνα την τύφλωση 100.000 περίπου αιχμαλώτων Βουλγάρων, πράξη σύμφωνα με τα μέτρα της εποχής μας σίγουρα απεχθή, όμως για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, άκρως απαραίτητη και ιδιαίτερα συνετή και φιλεύσπλαχνη από πλευράς Βασιλείου του Β΄, ο οποίος τότε θα μπορούσε να είχε απαλλάξει τη Βαλκανική ολοκληρωτικά από το έθνος των Βουλγάρων.

Μετά τη νίκη του ο Βασίλειος ο Β΄ δέχεται στην Αδριανούπολη τους ταπεινωμένους τοπάρχες του Σαμουήλ και συνάπτεται ειρήνη, η οποία όμως είχε ως αποτέλεσμα, λόγω του ότι περιήλθαν πλέον νέες επαρχίες στην αυτοκρατορία, να πραγματοποιηθεί νέα κατανομή των θεμάτων. Έτσι , αποκόπτεται από το θέμα της Μακεδονίας όλη η περιοχή της Φιλιππούπολης, Βερόης, Μόρας και Αχριδών ενώνεται με το θέμα της Θράκης και αποτελεί πλέον το νέο θέμα Θράκης και

Μακεδονίας. Από την άλλη πλευρά το Βολερό, το οποίο ήταν ενωμένο πριν με το θέμα του Στρυμόνα, ενώνεται τώρα με το θέμα της Θεσσαλονίκης και έχουμε ένα νέο θέμα, εκείνο του Βολερού, Στρυμόνα και Θεσσαλονίκης.

Η διαίρεση αυτή της Θράκης, κράτησε μέχρι τα χρόνια του Αλεξίου του Α΄, Κομνηνού, ο οποίος αναγορεύτηκε αυτοκράτορας την 1^η Απριλίου του 1081 και πέθανε στις 16 Αυγούστου 1118 και ο οποίος εκ των περιστάσεων αναγκάστηκε να τη μεταβάλλει. Ο λόγος που συνέτεινε σ' αυτό ήταν ότι νέοι εχθροί άρχισαν να περιζώνουν το Βυζάντιο.

Και ενώ ο κίνδυνος από πλευράς των Βουλγάρων προς το παρόν έχει αποσοβηθεί, οι Ρώσοι με επικεφαλής τον ηγεμόνα τους Βλαδίμηρο, επιχειρούν να καταλάβουν την περιοχή της Χερσώνας [χερσόνησος της Κριμαίας] που ήταν υποτελής στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Μετά από μακριά πολιορκία της πόλεως ο Βλαδίμηρος ζητά σε αντάλλαγμα για τη σωτηρία της Χερσώνας την αδελφή του Βασιλείου του Β΄ – Άννα, ως σύζυγο και σε ανταπόδοση αυτού τον εκχριστιανισμό του ρωσικού βασιλείου. Πρόταση η οποία γίνεται αποδεκτή από πλευράς Βυζαντινών με αποτέλεσμα μετά τον εκχριστιανισμό τους οι Ρώσοι να αποτελέσουν σταθεροί σύμμαχοι των βυζαντινών στέλλοντας στρατεύματα όποτε υπήρχε σχετική απειλή.

Θα πρέπει δε εδώ να σημειώσουμε, έστω και κατά ιστορική παρέκκλιση ότι ο εντυπωσιασμός των ρώσων απεσταλμένων διαχρονικά από τον πλούτο και την αρχιτεκτονική της Κωνσταντινουπόλεως, ήταν τόσο μεγάλος ώστε μερικούς αιώνες αργότερα, μετά το γάμο της Ζωής Παλαιολογίνας ανηψιάς του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου, Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, η οποία και ονομάστηκε Σοφία μετά το γάμο της με τον Ιβάν τον Α΄ ηγεμόνα της Μόσχας και του Νόβγκοροντ, καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε το πρώτο ανάκτορο των τσάρων που κτίστηκε επί εποχής της στο Κρεμλίνο να αντανakλά λίγη από την δόξα του Ιερού Παλατίου της Κωνσταντινούπολης.

Το 1112 ο Αλέξιος ο Α΄ μεταβαίνει στη Καλλίπολη προκειμένου να οργανώσει την άμυνα του κράτους κατά των Τούρκων της Σμύρνης, των Γενουατών και των Πισατών. Παράλληλα όμως ασχολείται και με τη νέα θεματική διαίρεση του κράτους, όπως αυτή εκτιμούσε ότι έπρεπε να προσαρμοσθεί στα νέα δεδομένα.

Έτσι το θέμα της Θράκης και της Μακεδονίας χωρίζεται σε τέσσερα επί μέρους θέματα, ήτοι το μικρό θέμα του Ελλησπόντου, του οποίου προφανώς σκοπός ήταν η φρούρηση των στενών, προς το βορρά το μικρό επίσης θέμα της Αγχιάλου, το οποίο φρουρούσε την παραλιακή διάβαση του Αίμου, το θέμα της Θράκης και Μακεδονίας, το οποίο με την Αρκαδιούπολη ως πρωτεύουσα εκτείνεται από τα σύνορα του θέματος της Αγχιάλου μέχρι το Αιγαίο και από τον ποταμό περίπου τον Εργίνο μέχρι την Προποντίδα, του τείχους του Αναστασίου και του Ευξείνου, και το θέμα της Αδριανουπόλεως και Διδυμοτείχου, το οποίο εκτείνεται κατά μήκος του Έβρου και του Τούντζα από τα παράλια του Αιγαίου μέχρι τον Αίμο.

Ο λόγος που έγινε αυτή η τελευταία διχοτόμηση και συνεπεία αυτής έχουμε τον περιορισμό του θέματος της Αδριανούπολης σε μια στενή λωρίδα, ενώ το θέμα της Φιλιππούλης δεν αγγίχθηκε καν, δεν είναι προφανές. Πιθανολογείται ότι επειδή ο Αλέξιος ο Α΄, ο οποίος ήταν εξαιρετος στρατιωτικός ηγέτης, γνώριζε την ισχυρή στρατιωτική

παράδοση των αριστοκρατικών οικογενειών της Αδριανούπολης και υπέθετε ή υποψιαζόταν τις βλέψεις τους για το θρόνο της αυτοκρατορίας και εξ'αυτού του λόγου προχώρησε στο διαχωρισμό. Άλλωστε αυτούς τους φόβους ίσως προσπαθεί και να διασκεδάσει και ο γάμος της κόρης του Αννας Κομνηνής με την ισχυρή οικογένεια των Βρυέννιων που καταγόταν από την περιοχή.

Η νέα θεματική διαίρεση της αυτοκρατορίας επί Αλεξίου του Α', διατηρήθηκε μέχρι και την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Λατίνους το 1204, όπως είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε από χρυσόβουλο του 1119, στο οποίο αναγράφονται με λεπτομέρεια όλα σχεδόν τα θέματα του κράτους, καθώς και από τη συνθήκη μεταξύ Βενετών και Σταυροφόρων που υπογράφηκε για την διανομή της αυτοκρατορίας. [Partitio Romaniae].

Παράλληλα όμως ή σχεδόν παράλληλα λίγα χρόνια πριν από τα τέλη του 12^{ου} αιώνα μ.Χ. και συγκεκριμένα το 1185 οι Νορμανδοί πραγματοποιούν την Τρίτη επίθεσή τους στη βαλκανική με στρατό και στόλο και φθάνουν έξω από την Θεσσαλονίκη, την οποία και πολιορκούν. Οι Νορμανδοί οι οποίοι ξεκίνησαν από την Νότια Ιταλία και τη Σικελία δεν είναι οι Νορμανδοί των παλαιότερων επιθέσεων, έχουν ισχυρό στρατό, διαθέτουν στόλο και επιθυμούν διακαώς ακόμη και αυτή την κατάλυση του Βυζαντινού κράτους.

Η πόλη της Θεσσαλονίκης, μετά από πολιορκία 15 περίπου ημερών και εξαιτίας μιας αντίστασης ασυντόνιστης, πέφτει τον Αύγουστο του 1185 στα χέρια των Νορμαδών, οι οποίοι την λεηλατούν άγρια και επισύρουν πλείστα όσα δεινά στους κατοίκους, σύμφωνα με τη διήγηση του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ευστάθιου. [πηγή: Ευστάθιος Θεσσαλονίκης. Ιστορία της αλώσεως της Θεσσαλονίκης υπό των Νορμαδών, εκδ. Σ.Κυριακίδης, Παλέρμο 1961].

Οι Νορμανδοί όμως δεν παρέμειναν στη Θεσσαλονίκη, αλλά το φθινόπωρο του ίδιου έτους [1185] βάδισαν μέσω της γης της Θράκης προς την Κωνσταντινούπολη και καθ'οδόν νικήθηκαν από τα βυζαντινά στρατεύματα και αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν εγκαταλείποντας όλες τις κατακτήσεις τους και εκκενώνοντας και τη Θεσσαλονίκη.

Όμως η δυναστεία των Αγγέλων που ήταν στην εξουσία, στάθηκε εντελώς ανίκανη να προστατεύσει τις κτήσεις της αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα η τελική πτώση να έρθει εξαιρετικά σύντομα με την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους το 1204.

Οι Σταυροφόροι που ξέχασαν τα ευσεβή τους σχέδια έκτισαν στα ερείπια της ελληνικής αυτοκρατορίας μια λατινική αυτοκρατορία φεουδαρχικού τύπου πάνω στα δυτικά πρότυπα. Αυτή η αυτοκρατορία περιοριζόταν στα βόρεια από το ισχυρό βουλγαρο-βλαχικό βασίλειο και ήταν μοιρασμένη σε πολλά μικρά κράτη, ενώ η καθεαυτή νέα αυτοκρατορία δεν είχε άμεση εξουσία παρά μόνο στην Ανατολική Θράκη και στην παραθαλάσσια βορειοδυτική λωρίδα της Μικράς Ασίας. [Andre Guillou- Ο Βυζαντινός Πολιτισμός, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα].

Ειδικότερα ο Αλέξιος ο Α΄ «Άγγελος», αποτέλεσε και την «αιχμή του δόρατος» για την κατάκτηση της Πόλης από τους Λατίνους, δεδομένου ότι αυτοί επιθυμούντες μεν με πάθος την κατάκτηση αυτής, έψαχναν ταυτόχρονα και μια αιτία. Η αιτία αυτή ακούει στο όνομα «Αλέξιος ο Δ΄», ο οποίος κάλεσε σε βοήθεια τους σταυροφόρους που αποτελούνταν από Γάλλους και Βενετούς προκειμένου ανακτήσει την αυτοκρατορία.

Τότε ο Βαλδουΐνος Κόμης της Φλάνδρας, βοήθησε μεν τον Αλέξιο να επανέλθει στο θρόνο, πλην όμως όταν ο τελευταίος δολοφονήθηκε από τον Αλέξιο τον Ε΄ τον Δούκα, επωνομαζόμενο και «Μούρτσουφλο», εξαιτίας των σμιχτών φρυδιών του, κυρίευσαν την Κωνσταντινούπολη οι Λατίνοι και ίδρυσαν μια αυτοκρατορία, αναγορεύοντας στις 9 Μαΐου του 1204 τον Βαλδουΐνο ως αυτοκράτορα σε επίσημη τελετή στην Αγ. Σοφία.

Οι Λατίνοι στην κυριολεξία επέπεσαν ως λαίλαιπα στην πόλη, λεηλατώντας, αρπάζοντας και καταστρέφοντας ότι δεν ήταν σε θέση να μεταφέρουν. Μεγάλο μέρος των θησαυρών και του πλούτου που είχε συσσωρευτεί επί χιλιετία περίπου στην πόλη διηρπάγη ή καταστράφηκε. Ακόμα και σήμερα πολλοί επισκέπτες εκκλησιών ή μουσείων με εκκλησιαστικούς θησαυρούς στη Δύση μπορούν να θαυμάσουν σπάνια αντικείμενα εξαιρετικής τέχνης που προέρχονται από τη λεηλασία τη πόλης. [π.σ. ο καθεδρικός ναός της Πάλμα στη Μαγιόρκα – Ισπανία].

Ο Σ. Δ. Βυζάντιος, στο έργο του «Κωνσταντινούπολις», Τόμος 3, σε. 237, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι κατά την άλωση της Πόλης από τους Λατίνους, ο θρόνος έφθασε σε τόση έλλειψη χρημάτων, ώστε ο Βαλδουΐνος ο Γ΄, για μικρά χρηματικά ποσά, έδωσε ενέχυρο στους Βενετούς, το ακάνθινο στεφάνι, το σπόγγο, τα σπάργανα, το χιτώνα του Χριστού, το Άγιο Μανδήλι και πολλά κομμάτια τιμίου ξύλου, τα οποία αγόρασε αργότερα από τους ενετούς ο Άγιος Λουδοβίκος της Γαλλίας.

Οι Θράκες, πολεμιστές κατ' αρχήν, και επειδή δεν ήξεραν προς τα πού να στραφούν για να πολεμήσουν τους Φράγκους κατακτητές, δεδομένου ότι αυτοί την άνοιξη του 1204 ευρίσκονται προ των τειχών της Θεσσαλονίκης, προσεταιρίσθηκαν προσωρινά τον Βούλγαρο Τσάρο Ιωάννη, τον οποίο οι Βούλγαροι ονόμαζαν και «Καλογιάννη».

Ο «Καλογιάννης», και σύμφωνα με τους Έλληνες «Σκυλοϊωάννης», διότι προέβη σε μεγάλες καταστροφές και ανατροπές πόλεων στη περιοχή, έχοντας ταυτόχρονα και την φιλοδοξία να πάρει τον τίτλο του «Ρωμαιοκτόνου», κατ' αντιστοιχία δηλαδή με τον τίτλο που έλαβε ο Βασίλειος ο Β΄ ως Βουλγαροκτόνος, θέλησε να επωφεληθεί της κατάστασης και προχώρησε με τον στρατό του στην πολιορκία της Θεσσαλονίκης. Σκοτώθηκε όμως κατά την διάρκεια της πολιορκίας το 1207 και το μόνο που κατάφερε ήταν να προκαλέσει μεγαλύτερη σύγχυση και καταστροφές στην ευρύτερη περιφέρεια της Μακεδονίας και της Θράκης.

Οι Λατίνοι που δημιούργησαν το Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης με ηγεμόνα τον Βονιφάτιο το Μομφερατικό, δεν κατάφεραν να εδραιώσουν και να κρατήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα το θνησιγενές κράτος τους. Από τη μια πλευρά η αντίδραση των ηγεμόνων της Ηπείρου, με πρωτεργάτη τον Θεόδωρο Δούκα Άγγελο Κομνηνό το 1224, ο οποίος μπήκε νικητής στη Θεσσαλονίκη και στέφθηκε εκεί αυτοκράτορας από τον αρχιεπίσκοπο Αχρίδας Δημήτριο Χωματινό και από

την άλλη ο Μιχαήλ Παλαιολόγος αυτοκράτορας του κράτους της Νικαίας που κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη, ανέστησαν ή έστω έδωσαν για λίγους αιώνες ανάσα ζωής στο κράτος του Βυζαντίου ή ότι τουλάχιστον απέμεινε από αυτό. [πηγή: Γεώργιος Ακροπολίτης. Χρονική Συγγραφή και Γοδεφρίδος Βιλλαρδουΐνος – Χρονικός, εκδ. Χατζηνικολή].

Παρά ταύτα ο Θεόδωρος Δούκας Άγγελος Κομνηνός, μετά την κατάλυση του Λατινικού βασιλείου της Θεσσαλονίκης, προσπάθησε να φτάσει στην Κωνσταντινούπολη και να αποκαταστήσει τη Βυζαντινή αυτοκρατορία στην παραδοσιακή έδρα της. Οι προσδοκίες του όμως δεν επαληθεύτηκαν γιατί νικήθηκε από τους Βουλγάρους στην μάχη της Κλοκοτινίσσας στον Έβρο το 1230, πιάστηκε αιχμάλωτος και τυφλώθηκε.

Κατά την περίοδο της βασιλείας της δυναστείας των Παλαιολόγων η αυτοκρατορία πλέον περνά τις τελευταίες ημέρες της, οι συνεχείς πόλεμοι είχαν επίσης ως αποτέλεσμα την καταστροφή των επαρχιών της Θράκης, αλλά το δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα μ. Χ. διαπιστώνουμε ότι η Θεσσαλονίκη ξαναπαίρνει τη σημαντική θέση που είχε ως «συμβασιλεύουσα» και γίνεται ένα πολύ δραστήριο εμπορικό λιμάνι.

Αυτό συμβαίνει διότι το Βυζαντινό κράτος κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα μ.Χ. είχε παραχωρήσει αρκετά εμπορικά προνόμια και στη συνέχεια πλήρη ατέλεια στη Βενετία και τη Γένοβα, αλλά και σε άλλες μικρότερες πόλεις της Ιταλίας – και όχι μόνο για τη Θεσσαλονίκη, αλλά και για την ίδια την Βασιλεύουσα, πρωτεύουσα της φθίνουσας και συρρικνούμενης συνεχώς αυτοκρατορίας.

Οι έμποροι των ιταλικών αυτών πόλεων βρέθηκαν πολύ γρήγορα σε πλεονεκτικότερη θέση από τους εμπόρους υπηκόους του Βυζαντινού κράτους, οι οποίοι ήσαν ακόμη υποχρεωμένοι να πληρώνουν κανονικά τους φόρους σε όλα τα τελωνεία της αυτοκρατορίας.

Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος συνέχισε την τακτική των προνομίων προς τις ναυτικές πόλεις της Ιταλίας. Η Θεσσαλονίκη, μάλιστα, αναφέρεται ρητά στις συνθήκες του 1261 με τη Γένοβα, του 1265 και του 1277 με τη Βενετία, ως μια από τις πόλεις στις οποίες παραχωρούνται εμπορικά προνόμια αντίστοιχα σε Γενουάτες και Βενετούς εμπόρους. [πηγή: Jus Graeco – Romanum – εκδ. Π.Ζέπος – Αθήνα 1930].

Αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής ήταν να δημιουργηθούν– κυρίως από τα τέλη του 13ου αιώνα, δραστήριες εμπορικές παροικίες, κυρίως Βενετών, αλλά και Γενοβέζων και Μαλτέζων εμπόρων εγκατεστημένων στη δυτική πλευρά της πόλης. Οι ντόπιοι κάτοικοι προσπαθούσαν να επωφεληθούν από τις δραστηριότητες των ξένων εμπόρων και αρκετοί το κατόρθωσαν εξαρτημένοι όμως πάντοτε από κεφάλαια που προέρχονταν από το εξωτερικό.

Η ευημερία της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο αυτή, γίνεται εμφανής από το συμβουλευτικό λόγο προς Θεσσαλονικείς που έγραψε γύρω στο 1310, ο Νικηφόρος Χούμνος, ένας από τους σημαντικότερους λόγιους της εποχής. Ο συγγραφέας υμνεί την παραγωγικότητα της γύρω από τη Θεσσαλονίκη περιοχής, δίνει μια γενική περιγραφή των κτισμάτων, λαϊκών και

εκκλησιαστικών, μέσα στη πόλη και τελικά συμβουλεύει τους κατοίκους να αποφεύγουν την πλεονεξία, που οδηγεί στην αλόγιστη αύξηση του πλούτου και να έχουν ως γνώμονα της ζωής τους τη δικαιοσύνη, που είναι η σπουδαιότερη από τις αρετές. [πηγή: Νικηφόρος Χούμνος – Θεσσαλονικεύσι συμβουλευτικός, εκδ. J.Fr. Boissonade, Anecdota Graeca II, Parisiis 1830 σελ. 139 -151 και Βυζαντινή Θεσσαλονίκη, Β.Νεράτζη-Βαρμάζη, εκδ. Βάνιας σελ. 42-43].

Βέβαια γενικότερα στην περιοχή του ευρωπαϊκού τμήματος της αυτοκρατορίας και στη περιοχή της Θράκης, τα πράγματα ευρίσκονται σε διαρκή ροή, οι πόλεις και οι περιοχές χάνονται η μία μετά την άλλη ή σε ορισμένες περιπτώσεις ανακαταλαμβάνονται, όμως η όλη αυτή διαδικασία έχει προσωρινό χαρακτήρα.

Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα μ.Χ. το βυζαντινό κράτος έχει να αντιμετωπίσει τις αποσχιστικές τάσεις της αυτοκράτειρας Γιολάντας – Ειρήνης, δεύτερης συζύγου του Ανδρόνικου Β΄ του Παλαιολόγου που εγκαταστάθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα στη Θεσσαλονίκη και παράλληλα να αποτρέψει τον κίνδυνο των Καταλανών, άλλοτε μισθοφορικών στρατευμάτων του Ανδρόνικου Β΄ του Παλαιολόγου που απειλούσαν την περιοχή, αλλά και την ίδια την πόλη [1306-1307]. [πηγή: Νικηφόρος Γρηγοράς – Ρωμαϊκή Ιστορία, εκδόσεις Βόννης σελ.245-247].

Παρά ταύτα η αυτοκρατορία μπόρεσε να ξεπεράσει σχετικά ανώδυνα και τον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των δύο Ανδρόνικων, δηλαδή του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου και του εγγονού του Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου, που αναστάτωσε τις βαλκανικές επαρχίες του Βυζαντινού κράτους μεταξύ 1321 και 1328.

Κατά το διάστημα αυτή συνεχείς πόλεμοι των οποίων θέατρο ήταν η Θράκη, με παράλληλη δυναμική την αύξηση της δύναμης των μεγάλων στρατιωτικών οίκων, οι οποίοι εξαφάνισαν τους μικρούς στρατιώτες, απορρόφησαν τις περιοχές του και συγκέντρωσαν στα χέρια τους τη γη και όλο τον πλούτο της και τέλος η αντίδραση του αστικού στοιχείου που είχε εν των μεταξύ ενδυναμωθεί και το οποίο συχνά εξεγείρετο εναντίον της στρατιωτικής αριστοκρατίας, μετέβαλαν ουσιαστικά την κατάσταση.

Αποτέλεσμα όλη αυτής της κατάστασης ήταν η εκ νέου κατάτμηση των παλαιών θεμάτων σε ακόμη μικρότερα κατά τους χρόνους των Παλαιολόγων, και έχουμε πλέον το θέμα της Θράκης και της Μακεδονίας με πρωτεύουσα το Πάμφιλον, διότι η Αρκαδιούπολη – η πόλη που ίδρυσε ο Θεοδόσιος ο Α΄ προς τιμή του εγγονού του Αρκαδίου, είχε πλέον καταστραφεί, εκείνο της Χερσονήσου, το της Μεσημβρίας, το οποίο αντικατέστησε της Αγχιάλου, της της Αδριανουπόλεως και Διδυμοτείχου, το της Στενιμάχου και Τζεπαίνης, στο οποίο περιλαμβάνετο και η Φιλιππούπολη και τέλος το θέμα της Μόρας. Από τα παραπάνω θέματα τα δύο τελευταία ήταν ορεινά ευρισκόμενα στη Ροδόπη. Το Βολερό εξακολουθεί να παραμένει ενωμένο με τον Στρυμόνα.

Κατά την περίοδο αυτή που η ενώ Θράκη, αλλά και το σύνολο των θεμάτων της αυτοκρατορίας υποφέρουν τα πάνδεινα από παλαιούς εχθρούς [Βούλγαροι] αλλά και από πρόσφατα εμφανισθέντες όπως είναι οι Τούρκοι, η ληστρική εταιρεία των Καταλανών, οι πειρατές των ιταλικών πόλων και άλλοι, οι αυτοκράτορες του Βυζαντινού συνεχίζουν τις μεταξύ τους

διαμάχες όπως εκείνες του Ανδρόνικου του Γ΄ Παλαιολόγου και του Ιωάννη του Κατακουζηνού. Αποτέλεσμα αυτών των διαμαχών και της πλήρους εγκαταλείψεως του κράτους στη τύχη του είναι η εξάρθρωση της διοίκησης, η εξάντληση των περιοχών της αυτοκρατορίας, η λαφυραγωγία και η ερήμωση.

Ειδικότερα οι Καταλανοί, για τους οποίους αναφέραμε και πιο πάνω, και πιο λεπτομερώς αμέσως ακολούθως, επέπεσαν ως λαίλαπα στις επαρχίες της Θράκης και μόνο η πείνα που ενέσκηψε εξανάγκασε αυτούς να εγκαταλείψουν τη Θράκη και να στραφούν σε άλλες περιοχές για λαφυραγώγηση.

Οι συνεχείς επιδρομές των Τούρκων, Οσμανλιδών και Σελτζούκων, αλλά και οι πειρατικές επιδρομές των πειρατών των ιταλικών πόλεων, έφθασαν σε τέτοιο σημείο, που ο Ανδρόνικος ο Β΄ Παλαιολόγος εξαναγκάστηκε να διατάξει την εγκατάλειψη των παραλίων και των εποικισμό των κατοίκων στα μεσογειότερα.

Παρ'όλα αυτά το στρατιωτικό και πολεμικό φρόνημα των Θρακών δεν έσβυσε ποτέ κατά τους δεινούς αυτούς χρόνους. Το θέμα της Στενημάχου και της Τζεπαίνης παρείχε ακόμη «ιππείς χιλίους ουκ ελάσσους μαχιμωτάτους και πλήθος πεζών [σ.σ. Στίλπων Κυριακίδης]. Στο φρόνημα των Θρακών οφείλεται και το γεγονός ότι η ακατάβλητη αντοχή τους διατηρήθηκε περί τον ένα αιώνα ακόμη, παρά τους συνεχείς πολέμους και τα δεινά.

Το φρόνημα αυτό των Θρακών πολεμιστών ως προμάχων του ελληνισμού, ήταν εκείνο που οδήγησε τους κατοίκους του χωριού Μελενίκου να διακηρύξουν ότι δεν έχουν καμιά εθνολογική σχέση με τους Βουλγάρους δυνάστες διότι είναι καθαροί το γένος Ρωμαίοι εκ Φιλιππουπόλεως ορμώμενοι.

Είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακή η ιστόρηση που μας άφησε ο Γεώργιος Ακροπολίτης, όταν ανέφερε: «Ο τε γαρ ημέτερος χώρος τη των Ρωμαίων προσήκει αρχή – πλεονεκτικώτερον γαρ οι Βούλγαροι τοις πράγμασι χρησάμενοι και του Μελενίκου γεγένηται εγκρατείς – ημείς δε πάντες και εκ Φιλιππουπόλεως ορμώμεθα καθαροί το γένος Ρωμαίοι».

Αλλά και οι κάτοικοι των βορειοθρακικών πόλεων της περιοχής της Μεσημβρίας, έχοντας πλήρη συνείδηση της καταγωγής τους αρνούνται να δεχθούν την παραχώρηση των πόλεων τους στους Βουλγάρους και παρέχουν με αυτό τον τρόπο εύλογη πρόφαση στον Μιχαήλ Παλαιολόγο να αθετήσει την υπόσχεσή του προς του Βουλγάρους: «τα δε περί τας πόλεις [ο βασιλεύς] ανεβάλλετο, ταις μεν αληθείαις ειδώς εντεύθεν παραιρηθησομένην την Ρωμαίδα τα κράτισμα, τω δε Κωνσταντινω προφάσεις επλάττετο πιθανάς, άλλας τε και το μη έχειν ευθέος δούναι, μη των εποίκων καταδεχομένων των πόλεων. Ρωμανίας γαρ είναι μέρος εκείνας και Ρωμαίους αυτούς, μη είναι δ'εύλογον Ρωμαίους υπό Βουλγάρω τελείν».

Και ενώ στη Θράκη συμβαίνουν όλα αυτά, το κίνημα των Ζηλωτών [1342-1350] εξαπλώνεται στην αυτοκρατορία, με εκκίνηση τις ευρωπαϊκές επαρχίες αυτής.

Ο διεκδικητής του θρόνου Ιωάννης Κατακουζηνός, ανακηρύσσεται αυτοκράτορας στο Διδυμότειχο το 1341 και ταυτόχρονα κάνει έκκληση στον παλιό του συνεργάτη και διοικητή της Θεσσαλονίκης Θεόδωρο Συναδηνό να του παραδώσει την

πόλη. Ο Συναδηνός παρά τις αρχικές του αμφιταλαντεύσεις εκδηλώνει την πρόθεσή του να ενταχθεί στο στρατόπεδο του Κατακουζηνού και κατά της αντιβασιλείας του ανήλικου Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου στην Κωνσταντινούπολη.

Το καλοκαίρι όμως του 1342 ένα τμήμα του πληθυσμού της πόλης στασίασε και ανέλαβε την εξουσία, υποχρεώνοντας τον Θεόδωρο Συναδινό και τους οπαδούς του να φύγουν από την πόλη. Οι στασιαστές οι οποίοι ονόμασαν τους εαυτούς τους Ζηλωτές, προχώρησαν σε βιαιότητες εναντίων όλων αυτών που υποψιάζονταν ότι ήταν φίλοι του Κατακουζηνού, ενώ έδειξαν υπακοή προς την αντιβασιλεία της Κωνσταντινούπολης.

Οι κάτοικοι όμως της πόλης, της υπαίθρου αλλά και πέραν αυτής περιοχών, πέρασαν εξαιρετικά δύσκολες ώρες μη έχοντας την δυνατότητα να καλλιεργήσουν τα κτήματά του και ευρισκόμενοι σε ένδεια, εξ' αιτίας και του γεγονότος ότι τα στρατεύματα των διαμαχομένων και οι σύμμαχοί τους Σέρβοι ή και Τούρκοι λυμαίνονταν τις περιοχές.

Στο μεταξύ το βυζαντινό κράτος – ή τουλάχιστον ότι είχε απομείνει από αυτό είχε περιέλθει σε άθλια κατάσταση. Κάτω από την πίεση των Σέρβων και των Τούρκων είχε συρρικνωθεί εδαφικά και είχε ουσιαστικά περιορισθεί σε μερικές οχυρωμένες πόλεις και κάστρα της Μακεδονίας και της Θράκης, σε ελάχιστα νησιά του βορείου Αιγαίου και στο Δεσποτάτο του Μυστρά στη Πελοπόννησο.

Ο Μανουήλ Παλαιολόγος, κατά τα διαστήματα που διοίκησε τη Θεσσαλονίκη, είχε σημαντικές επιτυχίες κατά των Σέρβων διαδόχων του μεγάλου ηγεμόνα Στεφάνου Δουσάν και επεξέτεινε τα όρια δικαιοδοσίας του ως τις Σέρρες και την πλούσια πεδιάδα του Στρυμόνα. Με τα φορολογικά του μέτρα όμως ήρθε σε αντίθεση με την εκκλησία και τους τοπικούς παράγοντες.

Είναι άλλωστε φανερό ότι όσο προχωρούσε η κατάρρευση του κράτους στα τελευταία αυτά βυζαντινά χρόνια, τόσο ενισχυόταν η δύναμη της εκκλησίας και των τοπικών αρχόντων.

Αρχικά βέβαια και ως το θάνατο του Στέφανου Δουσάν το 1355, οι Σέρβοι αποτελούσαν τον απειλητικότερο κίνδυνο για την περιοχή, όμως κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα μ.Χ. η ραγδαία προώθηση των Οθωμανών τούρκων στην βαλκανική, ήταν αυτό που έκανε την διαφορά.

Τα βαρβαρικά στίφη επέπεσαν επί των ελληνικών πληθυσμών της Θράκης και Μακεδονίας – καταστρέφοντας και υποδουλώνοντας τους κατοίκους και το 1372 έφθασαν μπροστά από τα τείχη αυτής ακόμα της Θεσσαλονίκης, προκαλώντας τρόμο και ανησυχία στην πόλη. Όμως είτε γιατί οι Οθωμανοί δεν ήταν έτοιμοι, είτε γιατί αλλα γεγονότα πιο επιτακτικά τους απασχόλησαν, η κανονική πολιορκία της πόλης άρχισε το 1383 και διήρκεσε μέχρι την άνοιξη του 1387. Με την αποχώρηση του διοικητή της πόλης Μανουήλ Παλαιολόγου, η πόλη παραδόθηκε στους Οθωμανούς με πρωτοβουλία των τοπικών αρχόντων.

Αρχικά ο ζυγός των Οθωμανών δεν ήταν εξαιρετικά δυσβάστακτος, γιατί οι Μωαμεθανοί κατά παράδοση φέρονταν με επιείκεια στις πόλεις εκείνες που συνθηκολογούσαν και παραδίδονταν με την θέλησή τους και δεν τις κυρίευαν με τη βία. Οι συνθήκες όμως χειροτέρεψαν από το 1391/1392, μετά το θάνατο του Ιωάννη Ε΄ του Παλαιολόγου και την άνοδο στο θρόνο της Κωνσταντινούπολης του Μανουήλ Β΄ του Παλαιολόγου [1391-1425].

Δεδομένου ότι η Θεσσαλονίκη ήταν η τελευταία πόλη που είχε εναπομείνει στην κυριαρχία της αυτοκρατορίας έστω και τυπικά, μετά την πτώση της Αδριανούπολης το 1361 μ.Χ. στα χέρια του Μουράτ του Α΄ και την υποδούλωσή της, είναι πασιφανές το πόσο κόστισε αυτό στην παραπαίουσα πλέον αυτοκρατορία, η οποία είχε χάσει πλέον όλες τις κτήσεις της στη Μακεδονία και τη Θράκη.

Ειδικότερα για την πτώση της Αδριανούπολης στα χέρια των Οθωμανών τούρκων, ο Άγγλος Pasley, πολύ αργότερα το 1837 δημοσίευσε ένα δημοτικό τραγούδι που το άκουσε στη Κρήτη και το επαναδημοσίευσε αργότερα και ο Ν. Πολίτης και το οποίο θεωρείται το αρχαιότερο δημοτικό μας τραγούδι, με τίτλο «Το κούρσος της Αδριανούπολης».

«Τ' αηδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης,

Κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν το μεσημέρι,

Κλαίγουν την Αντριάνοπολη την πολυκουρσεμένη,

Οπού τήνε κρουσέψανε τις τρείς γιορτές του χρόνου,

Του Χριστουγέννου για κερί, και του Βαγιού για βάγια

Και της Λαμπρής την Κυριακή για το Χριστός Ανέστη».

Πολύ πιθανό – σύμφωνα πάντα με το δημοτικό τραγούδι αυτό- να εννοείται εκτός από την κυρίευση της Αδριανούπολης από τον Μουράτ τον Α΄ στα 1361 μ.Χ. και μια άλλη άλλωση και λεηλασία της πόλης αυτής νωρίτερα το 1353 μ.Χ. από τους συμμάχους του Κατακουζηνού, τους τούρκους στα πλαίσια της διαμάχης του με τον Ανδρόνικο τον Γ΄.

Και φθάνουμε στα 1453 όταν πλέον η Βυζαντινή αυτοκρατορία έχει στην κυριότητά της την Κωνσταντινούπολη, την Πελοπόννησο και δυο-τρια νησιά του Βορείου Αιγαίου, έχοντας χάσει πλέον όλες τις κτήσεις της στην Θράκη και την Μικρά Ασία. Η πτώση της πόλεως φαίνεται αναπόφευκτη παρά τις ελπίδες των κυβερνώντων αυτή και ιδιαίτερα του τελευταίου αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου- Δραγάση, ο οποίος μάταια εκλιπαρεί και περιμένει βοήθεια από την Δύση. Οι δύο πύργοι – κάστρα των Οθωμανών ένα στην Μικρασιατική ακτή το Ανατολικό Χισάρ και ένα στην ευρωπαϊκή ακτή, σε θρακική γη το Ρούμελι Χισάρ, λειτουργούν πλέον ως «λαιμοκόπτης» και αποκλείουν ουσιαστικά την

παροχή οποιασδήποτε βοήθειας από θαλάσσης. [πηγή: Πολιορκία και Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Οθωμανών εν έτει 1453 – Α.Πασπάτης, επιμέλεια Έρκος Ρ. Αποστολίδης – εκδ. Ιονική Τράπεζα].

Ο τελευταίος αυτοκράτορας των Ρωμαίων αγωνίζεται και πεθαίνει ως ήρωας στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού και η πόλη περιέρχεται στα χέρια του Μωάμεθ του Β΄ του επονομαζόμενου και εξ' αιτίας αυτού του γεγονότος της άλωσης δηλαδή, ως Πορθητή.

Όλη η Θρακική γη από τον Θρακικό Βόσπορο μέχρι τον βόρειο ελλαδικό χώρο γίνεται μια ακόμη επαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, όμως το σημαντικότερο δεν ήταν αυτό, το σημαντικότερο ήταν ότι μέσω της ελληνικής – βυζαντινής Θράκης το Βυζάντιο, ο πολιτισμός των ελλήνων διαχύθηκε στις βόρειες χώρες – όπως αντίστοιχα έγινε και με το Ισλάμ και τη Δύση, και στερεώθηκε μόνιμα επηρεάζοντας τα γράμματα, τις τέχνες και τον πολιτισμό σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης.

Ο πρώιμος διαφωτισμός όμως στο Βυζάντιο του 10^{ου} αιώνα μ.Χ. έδωσε και έδρεψε τους καρπούς του αρκετούς αιώνες αργότερα στη Δύση με την αναγέννηση και τον δυτικό διαφωτισμό τον 16^ο αιώνα. Αυτή ακριβώς είναι η κληρονομιά του Βυζαντίου, η κληρονομιά της Ελλάδας, δώρο ανεκτίμητο σε όλη την ανθρωπότητα.

1.3 Πνευματική ζωή

(από τον Βαμβάκη Φώτη, Γ1)

Μητροπόλεις και επισκοπές

Η Ανατολική Θράκη και η Ανατολική Ρωμυλία ως ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές και εκκλησιαστικές επαρχίες είχαν συγκριτικά με άλλες περιοχές τις περισσότερες Μητροπόλεις και επισκοπές. Το γεγονός αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο και περιστασιακό. Αντιθέτως περίτρανα αποδεικνύει τόσο το υψηλό και γνήσιο εκκλησιαστικό φρόνημα των κατοίκων της Ανατολικής Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας όσο και την ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα που έδιδε το Οικουμενικό Πατριαρχείο σ' αυτές τις νευραλγικές εκκλησιαστικές επαρχίες του με τον υψηλού επιπέδου ακμάζοντα ορθόδοξο πληθυσμό, που ήταν αφοσιωμένος, παρά το κόστος που πλήρωναν, λόγω της αφοσιώσεώς τους στην Μητέρα Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως. Έτσι στην Ανατολική Θράκη μέχρι και την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923 υπήρχαν και άκμαζαν οι Μητροπόλεις: Αδριανουπόλεως, Ηρακλείας, Αίνου, Τυρολόης και Σερεντίου, Βιζύης και Μηδείας, Σαράντα Εκκλησιών, Σηλυβρίας, Γάνου και Χώρας, Μυριοφύτου και Περιστάσεως, Καλλιπόλεως και Μαδύτου, Μετρών και Αθύρων, ενώ στην Ανατολική Ρωμυλία οι Μητροπόλεις Φιλιππουπόλεως, Βάρνας, Αγχιάλου, Αγαθουπόλεως, Αγαθονικεΐας, Βράτσας, Λεύκης, Κωνσταντίας, Λιτίσης, Μεσημβρίας, Πρεσλάβας, Ροδοστόλου, Σαμακοβίου και Σωζοπόλεως.

Οι σημαντικές αυτές Μητροπόλεις υπήρξαν για τον πολλές φορές δοκιμαζόμενο ελληνισμό της Ανατολικής Θράκης και της Ρωμυλίας η ασπίδα προστασίας, αλλά και η μήτρα της προόδου σε όλα τα επίπεδα. Οι Μητροπολίτες και επίσκοποι που εκλέγονταν και αποστέλλονταν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στις επαρχίες αυτές, όπου χτυπούσε δυνατά η ελληνική καρδιά του γένους μας, μετέφεραν στους Θράκες προπάτορές μας τα νάματα της πίστεως, τη φλόγα της ρωμιοσύνης, την γνήσια και ανόθευτη συνείδηση ότι οι επαρχίες εκείνες ήταν πατριαρχικό έδαφος και το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτελούσε την Μητέρα τους Εκκλησία.

Δεν είναι, εξάλλου, τυχαίο ότι ως Μητροπολίτες και επίσκοποι στις εκκλησιαστικές επαρχίες της Ανατολικής Θράκης και της Ανατολικής Ρωμυλίας εκλέγονταν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο οι άριστοι, και μάλιστα πολλοί από αυτούς αργότερα εκλέγονταν και οικουμενικοί πατριάρχες (π.χ. Ιωακείμ Γ', Φώτιος ο Β'). Καθόλου τυχαίο επίσης δεν είναι το γεγονός ότι οι ανατολικοθρακιώτες και οι ανατολικορωμυλιώτες, όπως ομολογούσαν τόσο οι Βούλγαροι όσο και οι Οθωμανοί, ήταν οι πιο πιστοί και αφοσιωμένοι χριστιανοί στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο λάτρευαν και ήταν περήφανοι που αποτελούσαν ποίμνιο της μαρτυρικής Μητέρας Μεγάλης Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Σε πολλές μάλιστα ιδιαίτερα δύσκολες και επικίνδυνες περιόδους, αν και θα μπορούσαν να απαρνηθούν το Οικουμενικό Πατριαρχείο και να σωθούν, εκείνοι παρέμεναν πεισματικά, γενναία και ακλόνητα πιστοί στην μάνα τους Εκκλησία και θυσιάζονταν. Και κοντά σ' εκείνους οι παπάδες μας, οι Μητροπολίτες τους, οι καλόγεροί τους, εκ των οποίων πολλοί είναι Άγιοι της Εκκλησίας μας.

Η συμβολή του Πατριαρχείου στα θέματα παιδείας

Το Πατριαρχείο όμως δεν μεριμνούσε μόνο να εκλέγει και να αποστέλλει τους αρίστους επισκόπους και Μητροπολίτες στις Επαρχίες της Ανατολικής Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας, αλλά ως εθναρχούσα Εκκλησία μεριμνούσε να ιδρύονται εκκλησίες, μοναστήρια, ευαγή φιλανθρωπικά και κοινωφελή ιδρύματα και φυσικά νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία, σχολαρχεία και λοιπά ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, διότι το Πατριαρχείο ζητούσε και με κίνδυνο πολλές φορές να πέσει στην δυσμένεια του Σουλτάνου, την άδεια για την ίδρυση και λειτουργία όλων των παραπάνω εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Και επιπλέον το Πατριαρχείο με τους διακεκριμένους φιλεκπαιδευτικούς και φιλοπρόοδους συλλόγους της Κωνσταντινουπόλεως φρόντιζε να αποστέλλονται διδάσκαλοι και διδασκάλισσες σε όλα τα σχολεία της Αν. Θράκης και Αν. Ρωμυλίας ώστε οι ελληνόπαιδες να γεύονται τα νάματα της ελληνορθόδοξης Παιδείας και παραδόσεως για να ανθίστανται στα σχέδια εκβουλγαρισμού και εκτουρκισμού τους.

Έτσι, από την μέριμνα του Οικουμενικού Πατριαρχείου που ήταν και παραμένει το «Ιερό Κέντρο» του γένους μας, τα θέματα της παιδείας και της μορφώσεως ευρίσκοντο στην πρώτη γραμμή. Από το 1850 και εντεύθεν το Πατριαρχείο καθημερινώς και με επιμονή ζητούσε τις σχετικές άδειες από την Υψηλή Πύλη, τον Σουλτάνο και τα αρμόδια Οθωμανικά Υπουργεία, και σταδιακά άρχισαν να ιδρύονται σε όλες τις μεγάλες πόλεις, κωμοπόλεις και στα πλέον απομακρυσμένα χωριά της Ανατολικής Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας όλων των βαθμίδων σχολεία, παρθεναγωγεία, αρρεναγωγεία, τα λεγόμενα γραμματοδιδασκαλεία, σχολαρχεία, ημιγυμνάσια, γυμνάσια, ανώτερα και ανώτατα φροντιστήρια που δεν υπήρχαν στην κυρίως Ελλάδα. Ήδη από το 1848 στην Φιλιππούπολη λειτουργούσαν και δύο ιδιωτικά σχολεία, του Παπακωνσταντίνου και του Θεοφιλάκη. Παράλληλα, Βιβλιοθήκες με πολλά και σπάνια βιβλία, εργαστήρια φυσικής πειραματικής και Χημείας, τεχνικά εργαστήρια κ.α. υπήρχαν σε πολλές πόλεις της Ανατολικής Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας.

Τυπογραφεία και εκδοτικοί οίκοι τύπωναν εφημερίδες, περιοδικά και υψηλής εκδοτικής ποιότητας βιβλία. Οι μαθητές και μαθήτριες διδάσκονταν από σύγχρονα βιβλία όλα τα μαθήματα, την στιγμή που σ' άλλες επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και στις επαρχίες της ελεύθερης Ελλάδος, δεν υπήρχαν εγχειρίδια ούτε για τους δασκάλους.

Το δε διδακτικό προσωπικό σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ήταν υψηλότατου επιπέδου, αφού οι διδάσκαλοι, οι διδασκάλισσες και οι καθηγητές ήταν απόφοιτοι των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Φιλιππουπόλεως, της Σμύρνης, της Αδριανουπόλεως, της Τραπεζούντος και της Κωνσταντινουπόλεως. Αξίζει μάλιστα στο σημείο αυτό να υπογραμμιστεί ότι το επίπεδο της παρεχόμενης επιστημονικής γνώσεως ήταν τόσο υψηλό στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Φιλιππουπόλεως, Αδριανουπόλεως, Ραιδεστού, Σαράντα Εκκλησιών, Βάρνας, Πύργου και Αγκιάλου, απ' όπου αποφοιτούσαν νηπιαγωγοί, διδάσκαλοι και καθηγητές, ώστε οι Μητροπόλεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου κυρίως της Βορείου Ελλάδος, Μακεδονίας και Θράκης πίεζαν τις ανώτατες σχολικές εφοροεπιτροπές των παραπάνω ανωτέρων και ανωτάτων εκπαιδευτηρίων να δεχθούν να φοιτήσουν σ' αυτά οι απόφοιτοι άνδρες και γυναίκες από τις διάφορες επαρχίες για να αποφοιτήσουν νηπιαγωγοί και διδάσκαλοι για να επιστρέψουν και να διδάξουν στα

διδασκαλεία και λοιπά εκπαιδευτικά ιδρύματα των περιοχών προελεύσεως και καταγωγής τους. Αυτή η διακαής επιθυμία να σπουδάσουν σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα την παιδαγωγική επιστήμη, εκδηλωνόταν κυρίως για τις παιδαγωγικές σχολές της Αδριανουπόλεως και Φιλιππουπόλεως που ήταν υψηλότατου επιπέδου και ασύγκριτες για την εποχή τους.

Λειτουργία συλλογικών φορέων

Παράλληλα σε όλες τις μεγάλες πόλεις, κωμοπόλεις και κεφαλοχώρια της Ανατολικής Θράκης και Αν. Ρωμυλίας λειτουργούσαν κεντρικοί, τοπικοί, περιφερειακοί, μικτοί (Έλληνες και άλλες εθνότητες), αμιγώς ελληνικοί σύλλογοι, λέσχες, σωματεία, ενώσεις, συντεχνίες, πολιτικές οργανώσεις, εμπορικά σινάφια, (εμπορικοί συνδικαλιστικοί φορείς). Αυτοί οι συλλογικοί φορείς που ήταν πολυάριθμοι στην Ανατολική Θράκη και Ανατολική Ρωμυλία ήταν φιλεκπαιδευτικοί, φιλόμουσοι, καλλιτεχνικοί, κοινωφελείς, φιλανθρωπικοί, πολιτικοί και καθαρά συντεχνιακοί. Άξιοι μνείας είναι οι θεατρικοί, μουσικοί, γυμναστικοί, αθλητικοί, αγροτικοί ανδρών – γυναικών και δεσποινίδων, σύλλογοι – λέσχες και σωματεία που προσέφεραν υψηλού επιπέδου εκπαιδευτικό, εθνικό και κοινωνικό έργο, καθώς και ποιοτική ψυχαγωγία».

Πολλοί εξ αυτών και κυρίως οι φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι της Αδριανουπόλεως και της Φιλιππουπόλεως συνεργάζονταν με τους αντιστοίχους της Κωνσταντινουπόλεως αλλά και με τους συλλόγους του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου της Θράκης και της Μακεδονίας για την αναβάθμιση του προγράμματος σπουδών και του επιπέδου των παρεχόμενων γνώσεων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Προς τους σκοπούς αυτούς οργάνωναν προς όλα τα σχολεία του ευρύτερου γεωγραφικού θρακικού χώρου και πέραν αυτού, αποστολές μαζικές σύγχρονων βιβλίων ποικίλου επιστημονικού περιεχομένου, καθώς επίσης προέβαιναν και στην αποστολή διδακτικού προσωπικού (νηπιαγωγοί, διδάσκαλοι, καθηγητές). Σε πολλές περιπτώσεις εξασφάλιζαν ακόμη και τα αναγκαία χρηματικά ποσά για την μισθοδοσία του διδακτικού προσωπικού, όταν οι ελληνορθόδοξες κοινότητες αδυνατούσαν να πληρώσουν τους διδασκάλους.

Τέτοιοι ποικίλου περιεχομένου σύλλογοι λειτουργούσαν και δραστηριοποιούνταν, ενδεικτικώς βέβαια αναφέρω, στη μεν Ανατολική Θράκη, στην Αδριανούπολη, Μακρά Γέφυρα (Ουζούν Κιοπρού), Ραιδεστό, Ηράκλεια, Τυρολόη, Σχολάσι, Σαράντα Εκκλησιές, Λουλέ Μπουργκάς (Αρκαδιούπολη), Βιζύη, Μήδεια, Σκοπό, Σαμακόβιο, Βουνάρ-Χισάρ (Κρύα Βρύση) κ.α. στην δε Ανατολική Ρωμυλία, στην Φιλιππούπολη, Στενήμαχο, Πύργο, Μεσημβρία, Αγχίαλο, Καριές, Σωζόπολη, Αγαθούπολη, και φυσικά στο Καβακλί (1896) υπό την επωνυμία «Αδελφότης Ομόνοι».

Θράκες ευεργέτες

Πολύ μεγάλη υπήρξε και η συμβολή των Θρακών ευεργετών του 19ου και 20ου αιώνα, οι οποίοι παράλληλα με τους μεγάλους και μικρότερους τοπικούς συλλόγους, έδωσαν μια ξεχωριστή ώθηση στην εκπαίδευση και γενικότερα στην πολιτιστική ανάπτυξη των περιοχών όπου έδρασαν ή γεννήθηκαν. Τέτοιοι Θράκες Μεγάλοι Ευεργέτες υπήρξαν: ο Γεώργιος Ζαρίφης που ίδρυσε, τα περίφημα «Ζαρίφεια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα», ο Γρηγόριος Μαρασλής (από

Φιλιππούπολη), στη Ραιδεστό οι Κωστάκης και Γεώργιος Θεοδωρίδης, οι Σταύρος και Πασχάλης Γεωργιάδης και ο Κωνσταντινίδης. Στους Επιβάτες ο Σαράντης Αρχιγένης, στην Σηλυβρία ο Σταύρος Σταυρίδης, στην Αίνο ο Μητροπολίτης Αίνου Σωφρόνιος, ο Κων/νος Κουτσουρέλης. Στην Αδριανούπολη ο Χρ. Παπαδόπουλος, ο Δημήτριος Δοδόπουλος, στις Σαράντα Εκκλησιές, ο Αντώνιος Κομιζόπουλος και Μιχαλάκης Γκιουμουσγκερδάνης στην Φιλιππούπολη, στην Βάρνα ο Παρασκευάς Νικολάου και ο Βασίλειος Σουλήνης. Εξέχουσα προσωπικότητα και η εθνεγέρτης του 1821 Δομνα Βισβίζη.

Θρακιώτες λόγιοι

Δίπλα στα σπουδαιότερα ονόματα Θρακών ευεργετών ξεχωριστή θέση κατέχουν και οι πολυάριθμοι Θρακιώτες Λόγιοι, οι οποίοι τίμησαν το γένος μας στον οθωμανικό και ευρωπαϊκό χώρο. Αυτοί ήταν: Ο Στέφανος και οι υιοί Αλέξανδρος και Κων/νος Καραθεοδωρή, Στέφανος Κουμανούδης, Σαράντης Αρχιγένης, Βλάσιος Σκορδέλης, Άνθιμος Αλεξούδης (Μητρ. Αμασειάς), Αριστοτέλης Κουρτίδης, Μυρτίλος Αποστολίδης, Σταμάτιος Ψάλτης, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Χρ. Τσουντας (Παν/κός – Αρχαιολόγος), Μητροπολίτης Θυατείρων και Μεγ. Βρετανίας Γερμανός Στρινόπουλος (Σηλυβρία), Αχιλλέας Σαμοθράκης, Βασ. Μυστακίδης και ο Άγιος Νεκτάριος Κεφαλάς (Σηλυβρία). Μεγάλοι εθνοϊερομάρτυρες υπήρξαν οι απαγχονισθέντες πρώην Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ο Στ' (+1821) και ο Μητροπολίτης Αδριανουπόλεως Δωρόθεος Πρώιος (+1821).

Οικονομία

Οι κοινότητες στην Ανατολική Θράκη και Ανατολική Ρωμυλία ήταν οικονομικά ισχυρές και εύπορες και εν γένει η γεωγραφική θέση της Θράκης, την καθιστούσε μία από τις ευφορότερες και πλουσιότερες επαρχίες και της βυζαντινής και της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Πέρα από την στρατηγική της σπουδαιότητα η οικονομική σημασία της Θράκης υπήρξε τεράστια εφόσον αποτελούσε τον σιτοβολώνα της Κων/πόλεως απ' όπου η Υψηλή Πύλη προμηθεύονταν δημητριακά, σταφύλια, κρασί, γαλακτοκομικά είδη και σφάγια. Φημισμένα ήταν τα μαλλιά, τα δέρματα, τα τυροκομικά, το σαπούνι, τα οπωρολαχανικά. Ιδιαίτερα ανεπτυγμένη ήταν η κτηνοτροφία και η καλλιέργεια του μεταξιού, της υφαντουργίας και της κεντητικής. Οι Ανατολικοθρακιώτες και Ανατολικορωμυλιώτες ήταν νοικοκυραίοι από τους λίγους. Άριστοι χορευτές, καλοί οργανοπαίκτες, ενώ οι γυναίκες τους ονομαστές υφάντρες, κεντήτρες και μαγεύριτσες. Χοροί, τραγούδια, μουσική παράδοση, ενδυμασίες, φορεσιές, εργαστήρια χρυσοχοΐας, κατασκευή κοσμημάτων. Όλα αυτά αποδεικνύουν τον όλο πολιτισμό των Θρακών, την λαογραφία και την πλούσια παράδοσή τους».

Πανάρχαιες οι ρίζες των θρακικών τραγουδιών – χορών

Στη Θράκη έζησε με ασφάλεια η πηγή των αρχέγονων μελωδιών, η οποία ποτέ δεν γνώρισε διακοπή, όσο και να βαρβαροκρατήθηκε η χώρα. Λαός παλαιότατος οι Θράκες, πάντα τραγουδούσαν στις εκδηλώσεις της ψυχής τους. Έτσι, από τον μυθικό Ορφέα ως τα σήμερα ποτέ δεν έπαυσε ν' ακούγεται το τραγούδι τους, άλλοτε ως βυζαντινός ψαλμός, άλλοτε ως αναστάσιμο ή πένθιμο τροπάρι, αλλά πάντα εκφραστικό των ανάλογων συναισθημάτων της ψυχής τους. Η μέχρι λατρείας αγάπη διέσωσε όλα τα ήθη και έθιμα και έτσι περιώθηκε το θρακικό τραγούδι επί αιώνες και χιλιετηρίδες μαζί με τα πανάρχαια μουσικά όργανά τους, τη «γκάιντα» και τη «λύρα». Είναι παραδεκτό απ' όλους σήμερα ότι οι λαοί, σ' ολόκληρο τον κόσμο, εκδηλώνουν στα δημοτικά τους τραγούδια τους πόθους, τα συναισθήματα και κυρίως τα πιστεύματα και τις ιδέες τους. Στη Θράκη όμως η μουσική έχει ξεχωριστή θέση στην καρδιά των κατοίκων της. Από τα μυθικά ακόμη χρόνια η μουσική ήταν η «δεύτερη θρησκεία» γι' αυτό και ο Στράβων αναφέρει ότι «η μουσική πάσα θρακεία νενόμισται». Τα θρακιώτικα, λοιπόν, παραδοσιακά τραγούδια μοιάζουν καταπληκτικά στο πάθος και την εσωτερική έντασή τους σαν τροπάρια, κι αυτό γιατί οι πρόγονοί μας κατάφεραν να παντρέψουν την πανάρχαια μουσική των Μουσαίου, Λίνου και Ορφέα με την βυζαντινή – εκκλησιαστική Μουσική. Υπέροχα και θεσπέσια τέκνα αυτής της φιλόμουσης αριστοτεχνικής παντρείας είναι τα σημερινά δημοτικά τραγούδια της Θράκης.

Τα λεγόμενα, επομένως, από ορισμένους κατ' όνομα «ειδικούς» ότι η θρακιώτικη παραδοσιακή μουσική κατάγεται από την τουρκική ή την αραβική μουσική παράδοση είναι εκ του πονηρού και εξυπηρετούν αλλότριους και ανίερους σκοπούς. Αν όχι όλα, πάντως τα πλείστα εκ των τραγουδιών, ηθών και εθίμων της Θράκης έχουν πανάρχαιες – αρχέγονες ελληνικές ρίζες, όσο κι αν οι γείτονές μας Τούρκοι αλλά και οι ομόθρησκοί μας Βούλγαροι προσπαθούν ν' αμφισβητήσουν την ελληνική καταγωγή των Θρακών. Ένα είναι βέβαια ότι το θρακικό γένος με όλο τον πολιτισμό του και σε όλες τις εκφάνσεις της διαχρονικής πορείας του μέσα στο διάβα των αιώνων ήταν και παραμένει ελληνικό».

1.4 Σχολεία

(από την Δήμητρα Παραλαίμου, Γ4)

Τα ζοφερά χρόνια μετά την Άλωση επέφεραν στον θρακικό ελληνισμό - όπως και σε όλο το Γένος - κοινοτική, πνευματική, θρησκευτική και εκπαιδευτική καθίζηση. Η Εκκλησία ήταν αυτή που ανέλαβε να αφυπνίσει την θανάσιμα τραυματισμένη εθνική συνείδηση. Πολλές δυσκολίες, βέβαια, υπήρξαν με τους όχι ευνοϊκά διακείμενους Οθωμανούς κατακτητές, οι οποίοι αντιτίθονταν σε ό,τι αφορούσε στην πνευματική ανέλιξη των ραγιάδων. Γι' αυτό και τους πρώτους αιώνες η παιδεία αφενός μεν επισήμως νοσούσε, αφετέρου δε ατύπως και αφανώς λειτουργούσαν σχολεία στους νάρθηκες των ναών και των μονών. Πρόκειται για τα λεγόμενα «κρυφά σχολεία».

Η συσπείρωση αυτή στους κόλπους της Ορθοδόξου Εκκλησίας και στην περίπτωση των Ελλήνων της Θράκης, απέβλεπε και τελικά συνέβαλε στην διατήρηση της επαφής με την πνευματική κληρονομιά της αρχαίας και βυζαντινής παράδοσης, καθώς και στην συντήρηση της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης.

Η προσπάθεια για την αναγέννηση της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στην Θράκη ξεκίνησε με διστακτικά βήματα. Όμως, η γεινίαση με το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο πνευματικό κέντρο του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας, την Κωνσταντινούπολη, καθώς και η αγάπη των κατοίκων του θρακικού χώρου για τα γράμματα, οδήγησαν στην αλματώδη δραστηριοποίηση για την αναγέννηση της παιδείας. Μάλιστα, πρώτο το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης μόλις το 1593, επί πατριαρχίας Ιερεμίου Β΄ του Τρανού, με πατριαρχική και συνοδική εγκύκλιο, συνέστησε στους μετέχοντες μητροπολίτες, όταν επανέλθουν στις έδρες τους, να ιδρύσουν τουλάχιστον από ένα σχολείο. Παράλληλα, η Μεγάλη του Γένους Σχολή, από το 1454 που ιδρύθηκε από τον Πατριάρχη Γεώργιο Σχολάριο (που έμεινε γνωστός ως Γεννάδιος), παρέμεινε πάντοτε το εκπαιδευτικό κέντρο του υπόδουλου ελληνισμού και η κυριότερη εστία διατήρησης της εκπαιδευτικής ακτινοβολίας του ελληνισμού. Η σοβαρή κάμψη που πέρασε η παιδεία στον θρακικό χώρο υποχώρησε και, κυρίως από τα μέσα του 18ου αιώνα, οι ταχείς ρυθμοί εκσυγχρονισμού διαδέχτηκαν την πρότερη κατάσταση. Αξιοσημείωτο είναι πως, ακόμη και πριν τον 19ο αιώνα όλες οι ελληνικές πόλεις της Θράκης διέθεταν σχολεία.

Μέχρι την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, παρά τις αδιάλειπτες προσπάθειες των μορφωμένων και λογίων δασκάλων του έθνους, η εκπαιδευτική διαδικασία δεν προχώρησε πάνω σε ομοιόμορφες βάσεις. Τα σχολεία αυτής της εποχής διακρίνονται σε κοινά ή λαϊκά και σε σχολεία ανώτερης εκπαίδευσης, με όνομα Ακαδημία, Λύκειο, Μουσείο, και σε μεταγενέστερα με το όνομα Σχολείο, Σχολή, Γυμνάσιο, Φροντιστήριο.

Σπουδαία πολιτιστική άνθηση στον υπόδουλο ελληνισμό παρατηρείται κυρίως μετά το τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856), με σημείο αναφοράς το Χάτσι Χουμαγιούμ (1856), με το οποίο καθιερώθηκε, κατά κάποιο τρόπο, η ισότητα των δικαιωμάτων όλων των υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό οδήγησε στην αύξηση των δυνατοτήτων για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης των εθνοτήτων. Η πνευματική αναγέννηση των υποδούλων προετοιμάστηκε επιμελώς από την δραστηριοποίηση του ελληνικού κράτους και των πολυάριθμων φιλεκπαιδευτικών συλλόγων σε όλες τις οθωμανοκρατούμενες περιοχές.

Καθοριστικός ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισαν δύο μεγάλοι τέτοιοι σύλλογοι, ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης (1861) και ο Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων (1869), το έργο του οποίου θα συνεχίσει μετά το 1886 η Επιτροπή προς ενίσχυσιν της ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας. Επιπλέον, δεν πρέπει να λησμονούμε, πως η παιδεία κατά τον 19ο αιώνα λειτούργησε όχι μόνο ως αμυντικός μηχανισμός εναντίον των προσπαθειών αλλοίωσης της εθνικής φυσιογνωμίας, αλλά και ως μηχανισμός άσκησης επιρροής. Εξάλλου, η γλώσσα και το σχολείο αποτελούσαν βασικές μονάδες μέτρησης σε κάθε απόπειρα εδαφικών μειώσεων.

Έτσι, η ανάπτυξη της ελληνικής εκπαίδευσης στη Θράκη παρατηρείται την τελευταία τριακονταετία του 19ου αιώνα και συμπίπτει με την έξαρση των βαλκανικών εθνικισμών, και κυρίως του βουλγαρικού, αρχής γενομένης από την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας το 1870. Τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα στιγματίστηκαν στη Θράκη από τον συνεχιζόμενο

βουλγαρικό επεκτατισμό, αλλά και από την έκρηξη του τουρκικού εθνικισμού με το Νεοτουρκικό Κίνημα και την συνακόλουθη νέα αντίληψη του οθωμανικού κράτους περί των εθνοτήτων και των προνομίων τους. Αυτό είχε επιπτώσεις στα εκπαιδευτικά των ελληνικών κοινοτήτων, η επικύρωση των διπλωμάτων των δασκάλων ήταν πλέον αρμοδιότητα των κατά τόπους τουρκικών αρχών, χωρίς τη μεσολάβηση της Εκκλησίας. Λοιπόν, κάτω από τις προαναφερθείσες συνθήκες, αναπτύχθηκε η προσπάθεια αναγέννησης της εκπαίδευσης και ανόδου του πνευματικού επιπέδου του υπόδουλου ελληνισμού, προκειμένου να οδηγήσει και στην εθνική αποκατάσταση. Ιδρύθηκαν σχολεία, οργανώθηκαν προγράμματα σπουδών, τέθηκαν στόχοι, γέμισαν οι μαθητικές αίθουσες, μεταλαμπάδευσαν οι δάσκαλοι του Γένους στους υπόδουλους Έλληνες τις αξίες της αρχαιοελληνικής και της βυζαντινής κληρονομιάς. Αγωγοί σε όλες αυτές τις εκπαιδευτικές προσπάθειες του ελληνικού κράτους ήταν πάντα η Εκκλησία και οι μεγάλοι ευεργέτες του Έθνους.

Μέθοδοι, στόχοι και προγράμματα σπουδών.

Στα δύσκολα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης, αλλά και στις αρχές του 19ου αιώνα, πριν την έναρξη της ελληνικής επανάστασης, στις εκκλησίες και στους νάρθηκες οι δάσκαλοι και οι ιερείς, προσπαθούσαν να διδάξουν τα στοιχειώδη γράμματα στα ελληνόπουλα. Έτσι, στα στοιχειώδη σχολεία τα Ελληνόπουλα διδάσκονταν κολυβογράμματα. Στο πρώτο Σύνταγμα που ψηφίστηκε τον Ιανουάριο του 1822, αποφασίστηκε να εφαρμοστεί στη διδασκαλία η αλληλοδιδασκτική μέθοδος ή αλλιώς το σύστημα του Langaster. Έτσι, ο δάσκαλος θα μπορούσε να διδάξει αναμφίβολα περισσότερους μαθητές με τη βοήθεια των πιο προχωρημένων μαθητών του. Με το Σύνταγμα δε του 1823, το πρώτο που είχε και γενική διάταξη για την εκπαίδευση, διαδόθηκε η μέθοδος αυτή σε εθνική πια κλίμακα. Το αλληλοδιδασκτικό σύστημα, που εφάρμοσε στην μετεπαναστατική Ελλάδα ο Καποδίστριας, με σκοπό την ευρεία διάδοση της ανάγνωσης και της γραφής, εισήχθη στη Θράκη περίπου στα μέσα του 19ου αιώνα. Το συνδιδασκτικό σύστημα εισήχθη στην Ελλάδα επισήμως στις 3 Σεπτεμβρίου 1880, ενώ στη Θράκη είχε ισχύσει κατ' εξαίρεση και επισήμως από το 1873, ύστερα από απόφαση του Ηπειρωτικού, Θρακικού και Φιλολογικού Συλλόγου, που είχε έδρα στην Κωνσταντινούπολη. Στα νηπιαγωγεία της Θράκης δε, εφαρμόζονταν τα συστήματα που είχαν έντονο διδακτικό χαρακτήρα, καθώς και αυτά που βασιζόταν στον συνδυασμό της εποπτικής διδασκαλίας με την παιδική ορμή προς κίνηση. Εξαιτίας, όμως, των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν στη Θράκη, δημιουργήθηκε ένα ιδιότυπο μικτό σύστημα Carpentier και φροβελιανό από το 1880 και εξής.

Μετά το 1850 τα σχολεία της Θράκης είχαν διπλό εκπαιδευτικό στόχο αφενός τον εθνικό φρονηματισμό απέναντι στην διαγραφόμενη απειλή του Πανσλαβισμού και την ένταξη του νέου στην ελληνική αυτοσυνειδησία και αφετέρου την θρησκευτική διαπαιδαγώγησή του σύμφωνα με τις αρχές της Ορθόδοξου Ανατολικής Εκκλησίας. Στη Βαλκανική, την εποχή των εθνικών ανταγωνισμών τα σχολεία απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία, καθώς ένας από τους βασικούς προορισμούς τους ήταν η διδασκαλία και διάδοση της γλώσσας, δηλαδή του στοιχείου εκείνου, το οποίο πιστοποιούσε την εθνολογική διάκριση. Τα σχολεία για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκαν στην άσκηση της αλυτρωτικής πολιτικής.

Υπήρχαν βέβαια και κάποιοι βασικοί παράγοντες που καθόριζαν τα κίνητρα και τις κατευθύνσεις οποιασδήποτε εκπαιδευτικής κίνησης στον θρακικό χώρο όπως για παράδειγμα το ένδοξο πατρογονικό παρελθόν, όπως αποτυπώθηκε στην βυζαντινή παράδοση και αργότερα διαμόρφωσε τους στόχους του μεταβυζαντινού ελλητισμού, το καθεστώς της δουλείας, που βίωναν οι υπόδουλοι, και η πίστη ότι μόνο η πνευματική καλλιέργεια και η ανασύνδεση με τις αξίες της θρησκευτικής και εθνικής ιστορίας, θα οδηγούσαν τελικά στην απελευθέρωση και στην εθνική αποκατάσταση, τέλος η αίσθηση της πολιτισμικής υπεροχής, αλλά και η συναίσθηση της ευθύνης των φορέων του ελλητισμού έναντι των υπολοίπων Βαλκανίων για το φωτισμό και την πολιτισμική άνοδο όλων των κατοίκων της χερσονήσου του Αίμου.

Σε σχέση με τα προγράμματα σπουδών και την αναμόρφωσή τους, υπήρξε μακροχρόνια και επίπονη διαδικασία, η οποία, απέδωσε καρπούς μόλις στις αρχές του 19ου αιώνα. Με πρωτοβουλία Ελλήνων λογίων, οι οποίοι, είχαν σπουδάσει στη Δύση και είχαν επηρεαστεί από τις ιδέες του Διαφωτισμού, εκπονήθηκαν νέα προγράμματα σπουδών, σύμφωνα με τα οποία καθιερώθηκε η διδασκαλία των μαθημάτων να γίνεται στην καθομιλουμένη νεοελληνική, διατηρήθηκε η αρχαία ελληνική στο αναλυτικό πρόγραμμα, αλλά έπαψε να αποτελεί μοναδικό στόχο, διδάσκονταν πλέον οι θετικές επιστήμες, εμπλουτίστηκε το πρόγραμμα με μαθήματα γενικής παιδείας, καθιερώθηκε η διδασκαλία της λατινικής και των ξένων γλωσσών και τέλος επιχειρήθηκε η εισαγωγή μαθημάτων πρακτικής φύσης, προκειμένου να βοηθηθούν στην άσκηση του εμπορίου.

Σε γενικές γραμμές το πρόγραμμα των μαθημάτων εξαρτιόταν συχνά από το επίπεδο μόρφωσης του δασκάλου, τη δυνατότητα να βρεθούν διδακτικά εγχειρίδια, τις επεμβάσεις της σχολικής εφορείας ή του τοπικού μητροπολίτη, τις ανοικτές παρεμβάσεις των γονέων, αλλά και τις κατά τόπους ιδιομορφίες. Στο αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων της Θράκης κυρίαρχη θέση κατείχε η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως τα ελληνικά σχολεία στη Θράκη εφάρμοζαν την αλληλοδιδασκτική και την συνδιδασκτική μέθοδο, καθώς και το ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων των σχολείων του ελληνικού κράτους.

Διδακτικό προσωπικό.

Η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως οδήγησε σε φυγή στη Δύση τους περισσότερους Έλληνες λογίους και ανέστειλε την λειτουργία όλων σχεδόν των σχολείων που λειτουργούσαν ως τότε. Κατά συνέπεια κατέστη σχεδόν αδύνατη και η αναπαραγωγή νέων δασκάλων, ικανών να πάρουν στα χέρια τους την εκπαίδευση των υπόδουλων Ελλήνων. Η κατάσταση αυτή όμως σταδιακά βελτιώθηκε με την ίδρυση της Πατριαρχικής Σχολής Κωνσταντινουπόλεως. Συγκεκριμένα, στα τέλη του 18ου και ιδιαίτερα στις αρχές του 19ου αιώνα ήταν πλέον πολύ σύνηθες το φαινόμενο οι πιο ικανοί και ανήσυχοι νέοι, που είχαν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στα ελληνικά σχολεία, να σπεύδουν για ανώτερες σπουδές στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και στη συνέχεια να επιστρέφουν στις πατρίδες τους, προκειμένου να στελεχώσουν τα παλιά και νέα σχολεία που λειτουργούσαν εκεί. Και μάλιστα μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα η συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων

δασκάλων ανήκε στον κλήρο, ενώ από τις αρχές του 19ου αιώνα επέρχονται ουσιώδεις αλλαγές. Παράλληλα, παρατηρείται ότι υπό την επίδραση των ιδεών του νεοελληνικού διαφωτισμού, σε πολλά σχολεία ανατίθενται για πρώτη φορά καθήκοντα δασκάλου σε κοσμικούς, οι περισσότεροι εκ των οποίων είχαν σπουδάσει στη Δύση. Παρόλο, που δεν είχαν πραγματοποιήσει ειδικές σπουδές, ωστόσο γνώριζαν τις νέες ευρωπαϊκές παιδαγωγικές μεθόδους, τις οποίες προσπάθησαν όσο ήταν εφικτό να εισαγάγουν και στα ελληνικά σχολεία της προεπαναστατικής περιόδου. Επίσης, μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα στα ελληνικά σχολεία μέσης και ανώτερης βαθμίδας δίδασκαν συνήθως δύο δάσκαλοι. Ο πρώτος εκτελούσε χρέη σχολάρχη ενώ παράλληλα δίδασκε μαθήματα «κυκλοπαιδείας» και τα «τελειότερα μαθήματα» και ο δεύτερος, ο επονομαζόμενος «υποδιδάσκαλος», ήταν επιφορτισμένος με τη διδασκαλία των «γραμματικών» στον κατώτερο κύκλο σπουδών και με ορισμένα μαθήματα «κυκλοπαιδείας».

Η αύξηση του αριθμού των μελών του διδακτικού προσωπικού των ελληνικών σχολείων, που παρατηρείται στις αρχές του 19ου αιώνα, οφειλόταν στον επαναπροσδιορισμό των στόχων της παρεχόμενης παιδείας και στον εμπλουτισμό του προγράμματος σπουδών με πολλά νέα μαθήματα. Μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και κυρίως μετά την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας, το 1870, τα σχολεία στη Θράκη, εκτός από τον εκπαιδευτικό τους ρόλο, «στρατεύονται» στην υπηρεσία της εθνικής σκοπιμότητας, προκειμένου να αποτελέσουν «κέντρα» εθνικής ενεργείας. Ως εκ τούτου, απαραίτητη ήταν η καλύτερη οργάνωσή τους προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά επιπλέον η κατάρτιση δασκάλων για την άσκηση του διδακτικού και του εθνικού τους έργου, και η έμφαση στη διδασκαλία ορισμένων μαθημάτων ή και η ιδεολογική χρήση αυτών.

Παρόλα τα προβλήματα που μπορεί να υπήρχαν, σπουδαίοι δάσκαλοι εργάστηκαν στα σχολεία της Θράκης, θεμελιώνοντας με τον καιρό ένα σύστημα παιδείας με ευρύτερες απηχήσεις στη διαμόρφωση κατ' αρχήν της ελληνικής και κατ' επέκταση της βαλκανικής παιδείας. Μάλιστα, μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα Βούλγαροι μαθητές, φοιτώντας στα ελληνικά σχολεία της Θράκης, έγιναν φορείς του ελληνικού πνεύματος, μίλησαν και έγραψαν στην ελληνική γλώσσα, αισθάνθηκαν αδελφικά με τους Έλληνες και αγωνίστηκαν από κοινού κατά του Οθωμανού κατακτητή.

Οι σημαντικότεροι δάσκαλοι του Γένους που συναντάμε στην Θράκη κατά τον 19ο και 20ο αιώνα είναι πολλοί, όπως για παράδειγμα ο Ματθαίος Αινίτης που υπήρξε απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής και ο οποίος δίδαξε στη Σχολή των επιβατών και κατόπιν στην Κωνσταντινούπολη από το 1802, ενώ το 1807 έγινε μητροπολίτης Αίνου, ο Ιωάννης Λεοντόπουλος από το Μυριόφυτο δίδαξε στην Κωνσταντινούπολη, το Μυριόφυτο και τη Ραιδεστό, ενώ ήταν και συντάκτης του λεξικού «Κιβωτός της Ελληνικής Γλώσσας». Συγγενής του Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης Κυρίλλου Στ' ήταν ο Στέφανος Καραθεοδωρής, ο οποίος ξεκίνησε γιατρός και δάσκαλος στη σχολή της Αδριανούπολης και την διεύθυνε για πολλά χρόνια. Το 1828 εισηγείται την ίδρυση Ιατρικής Σχολής στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία και δίδαξε για 40 περίπου χρόνια.

Ξεχωριστή θέση ανάμεσα στους Έλληνες λογίους που δίδαξαν στη Δυτική Θράκη, κατείχαν οι Ευστάθιος Καβάσιλας, Κωνσταντίνος Βλαχόπουλος, Γεώργιος Αναστασόπουλος, Αδαμάντιος Ταμβακίδης και Ιωάννης Μαγκριώτης, και τους αναφέρουμε ειδικώς, διότι η ελληνική παιδεία στη Δυτική Θράκη υπέστη τις καταστροφικές συνέπειες της βουλγαρικής κατοχής. Τα σχολεία έκλεισαν, η ελληνική γλώσσα απαγορεύτηκε και στα ελληνικά διδακτήρια στις γεωγραφικές περιφέρειες Ξάνθης, Κομοτηνής, Αλεξανδρούπολης και Σουφλίου δεν υπήρχε ούτε ένας Έλληνας δάσκαλος. Μόνο στις περιοχές Διδυμότειχου και Ορεστιάδας, όπου επικρατούσε ένα ιδιόμορφο εδαφικό καθεστώς, οι Έλληνες δάσκαλοι κατάφεραν να ανασυγκροτήσουν τα ελληνικά ιδρύματα, μετά την αποχώρηση των Βουλγάρων, κατά τη διασυμμαχική κατοχή.

Εικόνα 2: Ζάππειο παρθεναγωγείο.

Οικονομικοί πόροι και κτιριακές εγκαταστάσεις

Οι ανάγκες για την συντήρηση και λειτουργία των ελληνικών σχολείων δεν μπορούσαν να καλυφθούν από το επίσημο κράτος, ούτε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο κυρίως τα πρώτα χρόνια της οθωμανοκρατίας. Η επίσημη Οθωμανική εξουσία απουσίαζε στον τομέα της κρατικής μέριμνας για την εκπαίδευση των μη μουσουλμάνων υπηκόων της. Οι πηγές εσόδων των ελληνικών σχολείων ήταν οι δωρεές των εύπορων Ελλήνων του εσωτερικού και της διασποράς, η οικονομική ενίσχυση της τοπικής εκκλησίας, οι χρηματοδοτήσεις των σχολείων από τις κοινότητες, οι χρηματοδοτήσεις που πρόσφεραν οι διάφορες επαγγελματικές συντεχνίες των βιοτεχνών ή των εμπόρων της πόλης που λειτουργούσε το σχολείο και τέλος τα δίδακτρα που κατέβαλαν ορισμένες κατηγορίες μαθητών. Γενικά, γίνεται αντιληπτό πως ούτε σχολεία μπορούσαν να ανεγερθούν με κρατική μέριμνα. Έτσι, από τα μέσα του 18ου αιώνα και εξής παρατηρείται μια συστηματική

προσπάθεια για στέγαση των σχολείων σε ιδιόκτητα κτίρια, ειδικά κατασκευασμένα για την καλύτερη εξυπηρέτηση των λειτουργικών τους αναγκών. Οι φορείς που πρωτοστάτησαν και σ' αυτή τη προσπάθεια ήταν η Εκκλησία, οι κατά τόπους κοινότητες, καθώς και η ιδιωτική πρωτοβουλία με τους φιλοπάτριδες Έλληνες ευεργέτες. Στις αρχές του 19ου αιώνα οι προσπάθειες γενικεύτηκαν, έτσι ώστε, λίγο πριν την Ελληνική Επανάσταση, τα περισσότερα από τα ελληνικά σχολεία να στεγάζονται σε ιδιόκτητα κτίρια, η λαμπρότητα των οποίων κίνησε το θαυμασμό ακόμη και των Ευρωπαίων περιηγητών που επισκέφτηκαν σ' αυτήν την περίοδο την Ελλάδα.

Ευεργέτες της παιδείας.

Στην οργάνωση σχολείων και τη διάδοση των γραμμάτων συνεργάστηκαν εποικοδομητικά με την Εκκλησία διάφοροι σύλλογοι, ιδιαίτερα φιλεκπαιδευτικοί, των θρακικών πόλεων. Ειδικότερα στη Θράκη η παιδεία σημείωσε αλματώδη πρόοδο, κυρίως μετά το 1861, λόγω της έντονης δραστηριότητας του «Θρακικού Συλλόγου» Κωνσταντινούπολης. Ακολούθησε την πορεία που χάραξε ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης», γνωστός και ως «Υπουργείο Παιδείας του αλύτρωτου Ελληνισμού». Εξαιρετική ήταν και η δραστηριότητα του αθηναϊκού «Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων» υπέρ του ελληνισμού της Θράκης, καθώς και η «Εκπαιδευτική και Φιλανθρωπική Αδελφότητα "Αγαπάτε Αλλήλους"», η οποία και ιδρύθηκε από τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' με συμμετοχή επιφανών Ελλήνων εμπόρων και τραπεζιτών, πρόθυμων να χρηματοδοτήσουν εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης. Υπό την γενική εποπτεία και καθοδήγηση της Εκκλησίας με τη συμμετοχή των συντεχνιών συχνά με πρωτοβουλία μορφωτικών συλλόγων και μεγάλων ευεργετών, που δεν φείδονταν εξόδων προκειμένου να προσφέρουν στους συμπατριώτες τους τα φώτα της παιδείας, μετά τα μέσα του 18ου αιώνα, άρχισε ένας ιδιόμορφος αγώνας ευγενούς άμιλλας μεταξύ των θρακικών πόλεων για την ίδρυση σχολείων. Αγωγός στον εκπαιδευτικό και εθνικό αγώνα που διεξήγε ο ελληνισμός της Θράκης υπήρξε ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων». Κοντά του στάθηκαν πολλοί Θρακιώτες, που έχοντας τα οικονομικά μέσα, βοήθησαν την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας ιδρύοντας και αναγείροντας σχολεία και εξασφαλίζοντας με γενναίες επιχορηγήσεις τη λειτουργία τους, βοηθώντας έτσι το έργο των εκπαιδευτικών. Στους πατριώτες αυτούς ανήκει ο Γεώργιος Ζαρίφης από την Πόλη, που ίδρυσε τα «Ζαρίφεια Εκπαιδευτήρια» στη Φιλιππούπολη και χρηματοδότησε την ανέγερση του νέου διδακτηρίου στη Μεγάλη Σχολή του Γένους. Ταυτόχρονα δε διέθετε μεγάλα ποσά για υποτροφίες σπουδαστών. Ο Γρηγόριος Μαρασλής από την Φιλιππούπολη με τις προσφορές του βοήθησε στην ανέγερση πολλών εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, όπως η Μαράσλειος Σχολή (1900) στη Φιλιππούπολη, το Φανάρι και την Αθήνα.

Εικόνα 4: Μαράσλειος Σχολή στη Φιλιππούπολη (1900).

Εκπαιδευτικά ρύματα στη Θράκη

Η πνευματική ακτινοβολία των εκπαιδευτικών κέντρων της Θράκης υπερέβη τα γεωγραφικά όριά της και απέκτησε ευρύτερες βαλκανικές και ευρωπαϊκές διαστάσεις. Επιφανείς δάσκαλοι, με επιστημονική και παιδαγωγική επάρκεια, εκσυγχρονιστικές αντιλήψεις και ιεραποστολικό φρόνημα, εργάστηκαν με ζήλο στα συγκροτημένα σχολεία της Θράκης. Όπως προαναφέρθηκε, η μεγάλη ανάπτυξη της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στη Θράκη παρατηρείται το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι κατά το σχολικό έτος 1878-1879 λειτουργούσαν σε ολόκληρη τη Θράκη 307 ελληνικά σχολεία πρώτης βαθμίδας και 43 ελληνικά σχολεία δεύτερης βαθμίδας. Τα περισσότερα σχολεία λειτουργούσαν στο σαντζάκι Αδριανούπολης, στη Βόρεια Θράκη και στα σαντζάκια Σαράντα Εκκλησιών, Ραιδεστού, Καλλιπόλεως, Τσατάλτζας, Γκιουμουλτζίνας και Δεδέαγατς. Στη Δυτική Θράκη η ελληνική παιδεία ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στην Ξάνθη, στην Κομοτηνή, στη Μαρώνεια, στην Αλεξανδρούπολη, στο Σουφλί, στο Διδυμότειχο και στο Ορτάκιοϊ. Στην Ξάνθη στα 1886 λειτουργούσαν ένα ελληνικό σχολείο ή ημιγυμνάσιο, μία εξατάξια Αστική Σχολή, ένα οκτατάξιο παρθεναγωγείο και τέσσερα νηπιαγωγεία. Όσον αφορά τα περίχωρα της Ξάνθης υπήρχαν σχολεία στα χωριά Σταυρούπολη, Γάβροβον, Γενισέα, Άβδηρα, Κιμμέρια, Ίασμος και Σάλη. Η ελληνική παιδεία, όμως, είχε αναπτυχθεί και σε κάποια Πομακοχώρια στους ορεινούς όγκους της Ροδόπης. Έτσι, ελληνικά σχολεία λειτουργούσαν στα Αλαμίδερε, στο Τσόκμαν, στο Πασμακλή, στο Λεβότζοβο, στο Πέτκοβο και στο Δερέκιοϊ. Αξιόλογη πνευματική κίνηση σημειώθηκε στην Αγχίαλο, στην Στενήμαχο και στα χωριά της, στον Πύργο και φυσικά στη Βάρνα, η οποία συντηρούσε, μέχρι το 1907, επτά σχολεία.

Σχολεία υπήρχαν στη Μεσημβρία, στη Σωζόπολη, στην Κούκλενα, την Περιστέρα, τα Άνω Βοδενά και στο Καβακλή. Η Αστική σχολή του Καβακλή, καθώς και η ελληνική σχολή των Καρυών υπήρξαν φημισμένες, δραστήριες και αντανakλούσαν την πολιτιστική ακτινοβολία της περιοχής.

Πνευματική κίνηση στις παρευξείνιες περιοχές της ευρύτερης Θράκης

(της Μαρίνας Πρίφτη, Γ4)

Στις ελληνικές παροικίες των παραδουνάβιων πόλεων της Ρουμανίας (Βραΐλα, Γαλάτσι) αναπτύχθηκε κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, και ιδίως από τη δεκαετία του 1870 και μέχρι το 1900, μια ιδιαίτερως ζωντανή εκδοτική δραστηριότητα. Εκδόθηκαν δεκάδες βιβλία, κυρίως καταστατικά κοινοτήτων και σχολείων, λόγοι και λογοτεχνικά κείμενα. Από τις αρχές του 20ού αιώνα το κέντρο της ελληνικής τυπογραφίας μεταφέρθηκε στην Κωνσταντζα, στα ρουμανικά παράλια του Εύξεινου Πόντου και στο Βουκουρέστι. Επίσης, πάρα πολλές ελληνικές εφημερίδες εκδόθηκαν στη Ρουμανία, ιδίως στη Βραΐλα, κυρίως πολιτικού χαρακτήρα.

1.5 Ανδριανούπολη

(του Ιωάννη Επιτρόπου, Γ1)

Η πόλη ιδρυμένη από τους Θράκες-βήσες, στη ρωμαϊκή περίοδο έγινε κέντρο συγκοινωνιών και εμπορίου, ρόλους που κράτησε σε όλη την διάρκεια των αιώνων. Την ίδια εποχή ανακαινίστηκε και εξωραΐστηκε (υδραγωγεία, λουτρά, αγορά κ.λπ.) με δαπάνες του αυτοκράτορα Αδριανού, που της έδωσε το όνομά του και το οποίο διατήρησε κατά την κατοπινή εποχή, παρόλο που κατά τα βυζαντινά χρόνια ξαναπήρε το όνομα Ορεστιάδα. Οι κυριότερες από τις σημαντικές μάχες, που δόθηκαν σ' αυτήν την πόλη, έγιναν το 323 μ.Χ. μεταξύ Μεγάλου Κωνσταντίνου και Λικινίου, το 378 μ.Χ. μεταξύ Ρωμαίων και Γόθων (ονομαστή μάχη όπου έπεσαν 40.000 Ρωμαίοι), το 551 μ.Χ. μεταξύ Σλάβων και Βυζαντινών, το 568

μ.Χ. πολιορκήθηκε από τους Αβάρους. Αδιάφορος δεν άφησε η Αδριανούπολη και τους Βούλγαρους, που προσπάθησαν, αρκετές φορές, να την καταλάβουν με αρκετές επιτυχίες η αποτυχίες.

Η πόλη ύστερα από πολλές ταλαιπωρίες και επιδρομές που γνώρισε την εποχή των σταυροφοριών έπεσε τελικά στα χέρια του Τούρκου Σουλτάνου Μουράτ Α' το 1361 και το δημοτικό τραγούδι, που πρωτοδημοσίευσε ο Άγγλος Pasley το 1837, όταν το άκουσε στην Κρήτη και επαναδημοσίευσε αργότερα ο Ν. Πολίτης, θεωρείται ότι είναι το αρχαιότερο δημοτικό μας τραγούδι το οποίο και επιγράφεται «*Το κούρσος της Αντριανούπολης*» αναφέρεται στην άλωση αυτή. Η πόλη υπήρξε προσωρινά, από το 1362 και μέχρι το 1453, πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους. Από την εποχή αυτή σώζονται διάφορα κτίρια, όπως τεμένη, λουτρά, ανάκτορα, ιδρύματα κ.α. που κτίστηκαν με το υλικό των γκρεμισμένων ρωμαϊκών και βυζαντινών κτιρίων. Οι Τούρκοι ονόμαζαν την Αδριανούπολη κατά παραφθορά Εντρινέ ή Εντιρνέ.

Στη διάρκεια της εποχής που αναφερόμαστε ήταν κέντρο ελληνισμού. Ωστόσο οι κάτοικοι δεινοπάθησαν πολύ από τους Οθωμανούς με την κήρυξη της επανάστασης του 1821.

Γεγονός σημαντικό για την ελληνική ιστορία ήταν η υπογραφή της συνθήκης της Αδριανούπολης το 1829, που έβαλε τέρμα στο ρωσο-τουρκικό πόλεμο του 1828-29, και που με αυτή, για πρώτη φορά οι Τούρκοι αναγνώριζαν την ύπαρξη ελεύθερου ελληνικού κράτους. Στους βαλκανικούς πολέμους (1912-13) οι Βούλγαροι την κατέλαβαν για λίγο, ενώ κατά την περίοδο 1920-1922 ανήκε στην Ελλάδα και μάλιστα ήταν κέντρο της Γενικής Διοίκησης Θράκης.

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή του '22 οι Έλληνες κάτοικοι αναγκάστηκαν να ξεσπιτωθούν, όταν πλέον με τη Συνθήκη της Λωζάννης η Αδριανούπολη περιήλθε τελικά στην Τουρκία. Το 1923 δόθηκε ως αντάλλαγμα για την παράδοση του ελληνικού στόλου στην Τουρκία έτοιμα που προέβλεπαν οι τούρκοι στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων της συνθήκης.

Άξιο παρατήρησης και θαυμασμού είναι το μεγαλοπρεπές τζαμί του Οθωμανού σουλτάνου Σελίμ Β'. Το 1574, τη χρονιά της ανακατάληψης της Τύνιδας από τους Οθωμανούς, ο σουλτάνος Σελίμ Β' πέθανε μετά από πτώση στο λουτρό του σε ηλικία πενήντα ετών. Πρόλαβε όμως και επιμελήθηκε την ανέγερση του Τεμένους Σελιμιγιέ, όχι στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του, την Κωνσταντινούπολη, αλλά στην αγαπημένη του πόλη και πρώην ιερή πρωτεύουσα των Οθωμανών, την Αδριανούπολη.

Το Τέμενος αποτελεί κομψοτέχνημα της ισλαμικής αρχιτεκτονικής και το αρτιότερο δημιούργημα του αρχιτέκτονα Σινάν.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το κτίσμα οικοδομήθηκε αποκλειστικά από τα λάφυρα της εκστρατείας των Οθωμανών στην Κύπρο, όπως νωρίτερα το Σουλειμανίγιε (τζαμί του Σουλειμάν) είχε χτιστεί με τη λεία των εκστρατειών στο Βελιγράδι, τη Ρόδο και τη Μάλτα.

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές που έγιναν στην περιοχή ΚΑΡΝΤΑΚΑΤΛΙ, αποκάλυψαν πως η περιοχή κατοικήθηκε για πρώτη φορά το 3000 με 4000 π.Χ.

Η περιοχή κατοικήθηκε από τους Βεσσούς ή Βήσσεσ, ενός αρχαιοτάτου λαού των Θρακών, και το αρχικό της όνομα ήταν

Ουσκουμάδα. Οι αρχαίοι Έλληνες την ονόμαζαν Ορεστιάδα από τον Ορέστη γιο του Ευκρίωνος Αγαμέμνωνος. Τέλος επί του αυτοκράτορος της Ρώμης Πόπλιου Αίλιου Αδριανού δόθηκε το όνομα Αδριανούπολη.

Η Αδριανούπολη κτισμένη δίπλα στον Έβρο ποταμό, στην ανατολική του πλευρά, ήταν από αιώνες κόμβος και κέντρο μεγάλης στρατηγικής σημασίας. Όλοι οι κατά καιρούς εισβολείς έπρεπε να την καταλάβουν, πριν επιχειρήσουν την κάθοδό τους στην Κωνσταντινούπολη και στη θάλασσα. Στην Αδριανούπολη ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Μαυρίκιος, το 587 μ.Χ. κατατρόπωσε τους Αβάρους. Το 1362 η Αδριανούπολη κυριεύεται από τους Τούρκους. Θρήνος και οδυρμός.

Μετά την κατάληψή της, το 1362 από τον Μουράτ τον Β΄, γίνεται η δεύτερη πρωτεύουσα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σε Ευρωπαϊκό έδαφος. Η πρώτη πρωτεύουσα ήταν το Διδυμότειχο.

Το 1453 με την κατάληψη της Βασιλεύουσας παύει να είναι η πρωτεύουσα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, διατήρησε ωστόσο την τιμητική διάκριση της δεύτερης σημαντικότερης πόλης της αυτοκρατορίας.

Με την έναρξη της Ελληνικής επανάστασης το 1821, έγιναν μεγάλες σφαγές. Μεταξύ των επωνύμων σφαγιασθέντων και ο άλλοτε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ο Στ, την μνήμη του οποίου εορτάζουμε την Κυριακή του Θωμά.

Στα 1883 η πόλη της Αδριανούπολης είχε 15 Ελληνικά σχολεία, δημοτικά, ημιγυμνάσιο, γυμνάσιο, (Το Ελληνικόν Γυμνάσιον Αδριανουπόλεως που κτίστηκε το 1881 και το Ζάππειο Παρθεναγωγείο που κτίστηκε το 1885-1886). Υπήρχε Μεγάλη Βιβλιοθήκη, ενώ το 1872 ιδρύθηκε ο ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ, ο οποίος και σήμερα ακόμη με έδρα τη Θεσσαλονίκη συνεχίζει τις δραστηριότητές του.

Στα 1900 η περιφέρεια της Αδριανούπολης διέθετε 178 σχολεία με 263 δασκάλους και καθηγητές και ο συνολικός αριθμός μαθητών ήταν 7823 μαθητές και 4817 μαθήτριες.

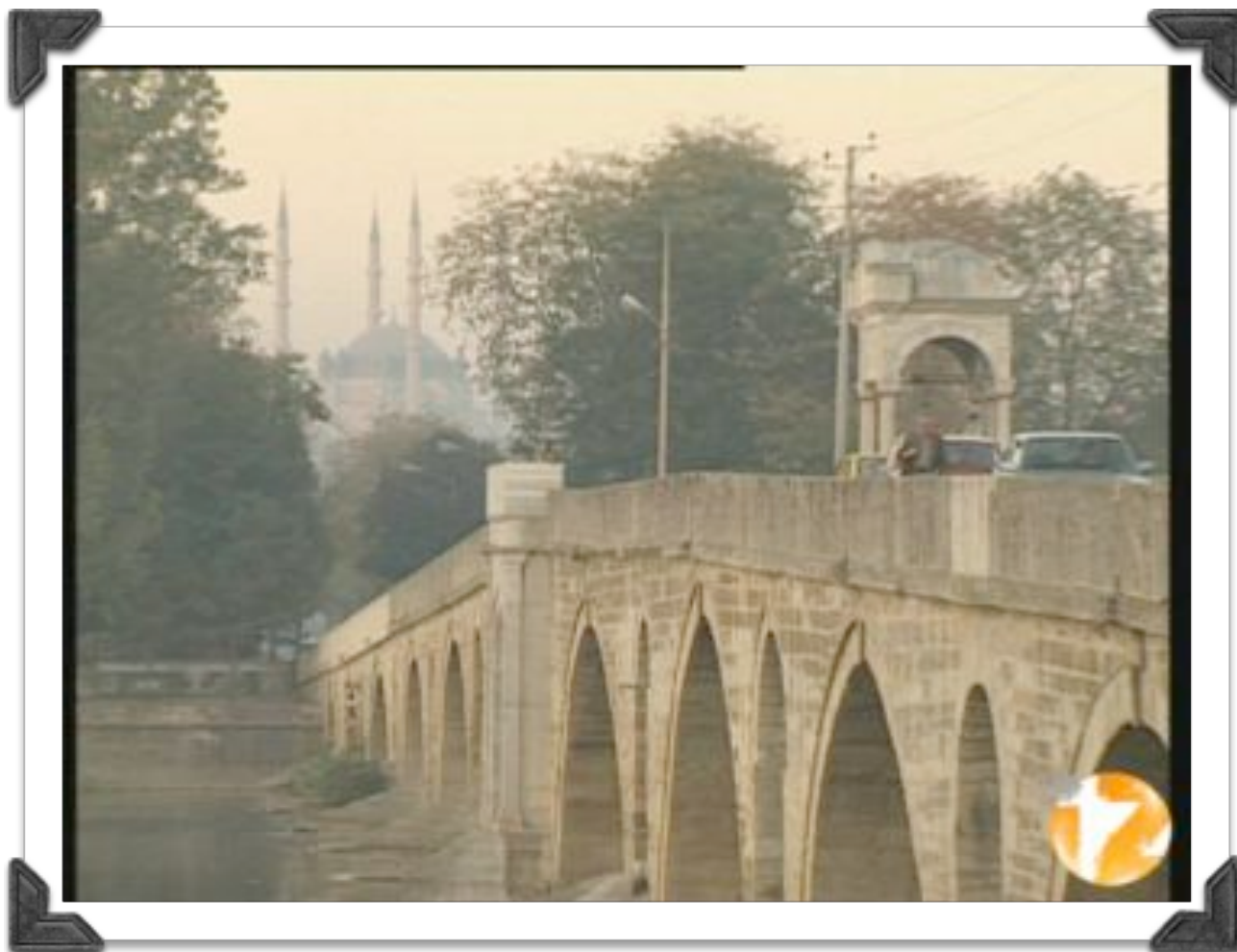
Η πόλη ήταν χωρισμένη σε 4 συνοικίες. Το Κάστρο, το Ιλντιρίμ, το Κιγίκι, και τον Κιρισχανέ και το προάστιο Κάραγατς που μέχρι το 1923 ανήκε στην Ελλάδα. Το περιβάλλον του Κάραγατς ήταν κοσμοπολίτικο και λαμπερό με πολλά ξενοδοχεία, καζίνο, καφέ σαντάν, θέατρα και εντυπωσιακές μονοκατοικίες, με 6.150 Έλληνες κατοίκους. Δικαιωματικά ονομαζόταν «Παρίσι της Ανατολής» ή «μικρό Παρίσι». Στις συνοικίες που αναφέρθηκαν και στους λοιπούς μαχαλάδες λειτουργούσαν συνολικά 26 εκκλησίες που ανήκαν σε 15 εκκλησιαστικές ενορίες.

Σήμερα, θεωρείται μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Τουρκίας, διαθέτει Πανεπιστήμιο, μεγάλη αγορά, και είναι έδρα ανώτατου στρατιωτικού διοικητή.

Ό,τι Ελληνικό ξεχωρίζει από την καλαισθησία του, αν και τα αφήνουν να ρημάζουν με συνεργό τον φθοροποιοό χρόνο. Σε εξέχουσα τοποθεσία της πόλης δεσπόζει το μεγάλο τζαμί, το Σελίμιγιε, που κατασκευάστηκε στα χρόνια 1568-75 με εντολή του σουλτάνου Σελίμ και το οποίο θεωρείται από τα σημαντικότερα τζαμιά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στο σημείο που κτίστηκε, σύμφωνα με την παράδοση υπήρχε η Βυζαντινή εκκλησία της Αναλήψεως. Αρχιτέκτονας είναι ο γνωστός Κόκα Σινάν.

Η σκεπαστή αγορά Αλί Πασιά, κτίστηκε το 1569, το Σελιγιε και το λουτρό Σοκολού είναι κατασκευής του ιδίου. Στη πλατεία το μνημείο των πεχλιβάνηδων και το μουσείο, το Ντιρέκ Τορσισι χώρος με καταστήματα μπαχαρικών, το Μπεζεστένι με 92 συνολικά καταστήματα, παλαιότερα στεγαζότανε χρυσοχοΐα, κοσμηματοπωλεία, και αδαμαντοπωλεία. Ο Αραστάς που βρίσκεται στο προαύλιο του Τζαμιού και το Μπίτ–παζάρ στις αρχές του δρόμου Τσιλινγκερσιλέρ.

Εικόνα 1: Γέφυρα του Έβρου από Αδριανούπολη προς Κάραγατς (1842-1847), στην απελευθέρωση ονομάστηκε γέφυρα του Ολυμπίου Διαμαντή. Από το φυλάκιο έριχναν το σταυρό τα Φώτα.

1.6 ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΥΛΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

(Της Μαρίας Παπούλια, Γ4)

Για τη Θράκη, η μακρά περίοδος της οθωμανικής κυριαρχίας αρχίζει στα μέσα του 14ου αι. και τελειώνει με τους Βαλκανικούς πολέμους. Η κατάληψη της Καλλίπολης από τους Οθωμανούς, στα 1354, σήμανε και τη βαθμιαία διείσδυση τους στα ευρωπαϊκά εδάφη της φθίνουσας πλέον βυζαντινής αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα μια καινούργια πραγματικότητα για την περιοχή και τους πληθυσμούς της Θράκης. Παρά την ερήμωση και την καταστροφή του χώρου στη διάρκεια των πρώτων αιώνων της οθωμανικής κυριαρχίας, αναπτύχθηκαν σε σημαντικά δημογραφικά και οικονομικά κέντρα, οι πόλεις της ευρύτερης Θράκης που βρίσκονταν πάνω στις βασικές εμπορικές αρτηρίες. Στην ανάπτυξη συνετέλεσε η συντεχνιακή οργάνωση των εθνικών μειονοτήτων, αλλά και η πνευματικά και η εκπαιδευτική ανάπτυξη του χριστιανικού κυρίως στοιχείου.

Μετά την Ελληνική Επανάσταση και τη συγκρότηση του Νέου Ελληνικού Κράτους, η Θράκη βρίσκεται στην πιο ευαίσθητη πολιτικά ζώνη της καταρρέουσας Οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου θα συγκρουσθούν οι επεκτατικές διαθέσεις και των νεοφουμπισθέντων σλαβικών εθνοτήτων με τις προσπάθειες της Πύλης να αποδυναμώσει και να καταπνίξει τα εθνικά αισθήματα των διαφόρων μειονοτήτων. Η εξέλιξη του εκκλησιαστικού βουλγαρικού ζητήματος οδήγησε στην αντιπαλότητα του ελληνικού και του βουλγαρικού στοιχείου, αντιπαλότητα που βοήθησε στην έξαρση του μουσουλμανικού φανατισμού και αλλοίωσε τον εθνολογικό χάρτη της περιοχής. Η Ανατολική κρίση του 1875-1878 και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος όξυναν το πρόβλημα διαμελισμού της Θράκης, ενώ το εύρωστο ελληνικό στοιχείο αγωνιζόταν σε εκπαιδευτικό και κυρίως εκκλησιαστικό πεδίο να διατηρήσει στα διαφορετικά αστικά κέντρα την οντότητά του. Μετά το 1885 το πρόβλημα οξύνεται εξαιτίας της δραστηκής επέμβασης των Βουλγάρων στο νότιο τμήμα της Θράκης.

Στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων και του Α' Παγκόσμιου πολέμου η Θράκη βρέθηκε στο επίκεντρο των ζωτικών βλέψεων της Ελλάδας, Βουλγαρίας και Τουρκίας. Ενώ ελληνικός στρατός απελευθέρωσε τη σημερινή ελληνική Θράκη, οι Συνθήκες του Βουκουρεστίου-Κωνσταντινουπόλεως (Ιούλιος-Οκτώβριος 1913) οδήγησαν στην αναγκαστική αποχώρηση του ελληνικού στρατού και σε απόγνωση του ελληνισμού της περιοχής. Στη νότια Βαλκανική και οι ελληνικοί διπλωματικοί και στρατιωτικοί χειρισμοί οδήγησαν στην εδραίωση της ελληνικής παρουσίας στην Δυτική Θράκη στο τέλος της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αι.

Με το όνομα **Ανατολική Ρωμυλία** ή **Ρουμυλία** ονομάστηκε επίσημα η περιοχή της βόρειας Θράκης από τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) με την οποία και μετετράπηκε η θρακική αυτή περιοχή σε αυτόνομη επαρχία, υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σήμερα ανήκει στην Βουλγαρία, και εκτείνεται από τη Φιλιππούπολη ως τις ακτές του Εύξεινου πόντου.

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

Η ίδρυση της Ανατολικής Ρωμυλίας, ως αυτοδιοικούμενης επαρχίας της οθωμανικής αυτοκρατορίας, προήλθε από την πεποίθηση των Άγγλων, και ιδιαίτερα του Salisbury, ότι το πολυάριθμο και συμπαγές τουρκικό και ελληνικό στοιχείο που κατοικούσε στην περιοχή αυτή θα εξισορροπούσε την ισχύ του βουλγαρικού και, κατά συνέπεια θα περιόριζε την επιρροή της Ρωσίας στα βόρεια του Αίμου. Μια σειρά, όμως, νέων εξελίξεων ήρθαν να ανατρέψουν τους υπολογισμούς αυτούς. Η βασικότερη υπήρξε η παράταση, επί ένα έτος, της παραμονής του ρωσικού στρατού στην Ανατολική Ρωμυλία. Το γεγονός αυτό επέστρεψε στους ντόπιους Βουλγάρους να προετοιμασθούν και να πάρουν στα χέρια τους τα ηνία της διακυβερνήσεως της επαρχίας τη στιγμή που θα αποχωρούσαν οι αντικό ρόλο έπαιξε και η μαζική μετανάστευση των Τούρκων Ρώσοι. Εξίσου σημ, που όχι μόνο ανέτρεψε την αριθμητική ισορροπία μεταξύ των εθνικών ομάδων του πληθυσμού, αλλά και μείωσε το ενδιαφέρον της Πύλης για τη τύχη της επαρχίας αυτής. Πριν ακόμα αποχωρήσει ο ρωσικός στρατός από την Ανατολική Ρωμυλία, ο Αβδούλ Χαμίτ δήλωνε στους Άγγλους ότι δε σχεδίαζε να επανδρώσει με τουρκικό στρατό την οροσειρά του Αίμου, όπως προέβλεπε η συνθήκη του Βερολίνου. Την ίδια στάση τήρησε και αργότερα όταν, με την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων, δεν έστειλε τουρκική φρουρά στον Πύργο. Ήταν φανερό ότι οι Τούρκοι είχαν συνειδητοποιήσει την απώλεια της Ανατολικής Ρωμυλίας, αφού ήταν σίγουρο ότι απομονωμένες φρουρές στον Αίμο και στις παράλιες πόλεις θα εξοντώνονταν χωρίς δυσκολία σε περίπτωση βουλγαρικής εξεργέσεως με την υποστήριξη της Ρωσίας.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ

Το ελληνικό όμως στοιχείο της επαρχίας δε φαινόταν να υιοθετεί τη μοιρολατρική στάση του τουρκικού. Παρόλο που αριθμητικά υστερούσε σε σύγκριση με το βουλγαρικό, η οικονομική του ευρωστία και η πνευματική του ανάπτυξη το καθιστούσαν υπολογίσιμη δύναμη, που δεν ήταν δυνατό να αγνοηθεί κατά την οργάνωση της νέας πολιτείας. Το συνέδριο όμως του Βερολίνου δεν είχε μεριμνήσει τη διαφύλαξη της ιδιάζουσας θέσεως του Ελληνισμού. Έτσι, όταν το Σεπτέμβριο του 1878 η Διεθνής Επιτροπή για την Ανατολική Ρωμυλία συνήλθε στη Φιλιππούπολη για να συντάξει τον Οργανισμό της νέας επαρχίας, δεν υπήρχε ρητή υποχρέωση για τη διασφάλιση προνομιακής μεταχειρίσεως στους Έλληνες.

Από την πρώτη στιγμή, ο Έλληνας υποπρόξενος Αθανάσιος Ματάλας με συνεχείς αναφορές του από τη Φιλιππούπολη, επισήμανε την ανάγκη να ζητηθεί από τις Δυνάμεις η κατοχύρωση των δικαιωμάτων των Ελλήνων. Αλλά η Αθήνα ελάχιστα ενδιαφέρθηκε για τις εξελίξεις στην απομακρυσμένη εκείνη επαρχία, για την οποία όμως, μια δεκαετία πριν – την εποχή της ελληνοβουλγαρικής διαμάχης για τον καθορισμό των ορίων της βουλγαρικής Εκκλησίας – ο Ελληνισμός μέσω του Πατριαρχείου, και ο βουλγαρισμός, μέσω της Εξαρχίας, είχαν συγκρουσθεί σε σημείο που οδηγήθηκαν στο Σχίσμα.

Οι εκτιμήσεις αυτές είχαν ίσως κάποια βάση πριν από την εθνική αφύπνιση των Βουλγάρων. Στα τέλη όμως του 1878 με την παρουσία του ρωσικού στρατού στην Ανατολική Ρωμυλία και τον εθνικό φανατισμό των νεοαπελευθερωθέντων Βουλγάρων έντονα φορτισμένο, ο μεγαλοϊδεοματισμός του Δηλιγιάννη ήταν ρομαντικά ανεδαφικές. Περισσότερο πραγματιστής ο Ματάλας, συγκέντρωσε τις προσπάθειές του στο να πείσει τα μέλη της Διεθνούς Επιτροπής να αναγνωρίσουν την ελληνική γλώσσα ως ισότιμη με την τουρκική και τη βουλγαρική και να κατοχυρώσουν το δικαίωμα όλων των εθνοτήτων να αντιπροσωπεύονται στα διοικητικά και δικαστικά συμβούλια της επαρχίας.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Χωρίς αμφιβολία το ζήτημα της γλώσσας ήταν το πιο σημαντικό. Με την καθιέρωση της ελληνικής ως μιας από τις τρεις επίσημες γλώσσες ο Ματάλας ήλπιζε όχι ότι μόνο θα απέτρεπε το βαθμιαίο εκβουλγαρισμό του ελληνικού πληθυσμού, αλλά θα άνοιγε τις πόρτες της διοικήσεως της επαρχίας στο ελληνικό στοιχείο.

Τις θέσεις του Ματάλα υποστήριξε ο Αυστριακός εκπρόσωπος. Η ισοτιμία της Ελληνικής γλώσσας, τόνισε, ήταν απόλυτα δικαιολογημένη λόγω του ανωτέρου πνευματικού επιπέδου των Ελλήνων, του μεγάλου αριθμού των σχολείων τους – που υπερτερούσαν από όλα τα άλλα – και τη οικονομική ισχύος τους, αφού το εμπόριο της επαρχίας βρισκόταν κυρίως σε ελληνικά χέρια. Οι εισηγήσεις του Αυστριακού εκπροσώπου έγιναν στην αρχή δεκτές. Με την επιμονή όμως του Ρώσου αντιπροσώπου επιβλήθηκαν τελικά σημαντικοί περιορισμοί στη χρήση της ελληνικής. Στο τελικό κείμενο η ελληνική, μαζί με την τουρκική, τη βουλγαρική και τη γαλλική, αναγνωρίστηκαν ως επίσημες γλώσσες της επαρχίας. Με μια σειρά όμως διευκρινιστικές διατάξεις η χρησιμοποίηση της ελληνικής περιορίστηκε σε επίσημα κείμενα νόμων, εγκυκλίων και κάθε φύσεως εντύπων που προέρχονταν από την κεντρική διοίκηση και το γενικό διοικητή της επαρχίας, καθώς επίσης και σε έγγραφα διοικητικών και δικαστικών οργάνων περιφερειών, όπου το ένα τρίτο του πληθυσμού μιλούσε ελληνικά.

Εκτός από το ζήτημα της γλώσσας, ο Οργανισμός της επαρχίας περιείχε πολλές φιλελεύθερες αρχές περί ισονομίας και ισοπολιτείας, που διασφάλιζαν, θεωρητικά τουλάχιστον, τα δικαιώματα όλων των εθνικών ομάδων. Μεταξύ άλλων περιφρουρούνταν η ισότητα δικαιωμάτων, η θρησκεία, η ελευθερία της εκπαιδεύσεως, η ισότητα στην κατανομή των δημοσίων θέσεων, η εκλογή υπαλλήλων με βάση την εθνολογική σύνθεση των διαφόρων περιφερειών, η προσωπική ελευθερία, καθώς και η προσωπική ιδιοκτησία.

Ήταν φανερό ότι οι συντάκτες του Οργανισμού προσπάθησαν να θέσουν τα πλαίσια μιας ισότιμης αναπτύξεως των διαφόρων εθνοτήτων που ζούσαν στην επαρχία. Στην εφαρμογή του όμως ο Οργανισμός άρχισε να παραβιάζεται από την πρώτη στιγμή. Με την άφιξη στη Φιλιππούπολη, το Μάιο του 1879, του βουλγαρικής καταγωγής γενικού διοικητή Αλεξάνδρου Βογορίδη – γνωστό ως Αλέκο πασά – τα επίσημα έγγραφα του διορισμού του αναγνώστηκαν από τον ίδιο μόνο στην τουρκική και βουλγαρική γλώσσα κατά παράβαση των σχετικών διατάξεων του Οργανισμού. Οι διαμαρτυρίες των Ελλήνων της Φιλιππουπόλεως δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα.

Ο δρόμος είχε ανοίξει. Από την εποχή εκείνη και επί μια επταετία – μέχρι την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη βουλγαρική ηγεμονία – οι κυριότερες διατάξεις που διασφάλιζαν τα δικαιώματα των άλλων εθνικών ομάδων παραβιάζονταν συστηματικά και βαθμηδόν ατονούσαν. Η Αθήνα, πολύ μακρύτερα από τη Σόφια, ήταν αδύνατο να υποστηρίξει τον πιεζόμενο Ελληνισμό. Ούτε η τουρκική κυβέρνηση – η οποία τυπικά διατηρούσε την κυριαρχία της επαρχίας – ούτε οι Δυνάμεις είχαν κανένα συμφέρον για να επέμβουν. Κάτω από τις συνθήκες αυτές οι μεμονωμένες ενέργειες των Ελλήνων προξένων δεν επαρκούσαν για να ανακόψουν τη βαθμιαία καθίζηση της άλλοτε ισχυρής ελληνικής παρουσίας στη βόρεια Θράκη. Ακόμα και η ύστατη έκκληση του Ματάλα στις 9 Μαΐου 1879 έμεινε αναπάντητη από την κυβέρνηση των Αθηνών «Ακόμη και εάν ολίγας ελπίδας έχωμεν επί της Ανατολικής Ρωμυλίας», έγραφε «ανάγκη να ενισχυθούν οι ομογενείς εις τρόπον ώστε να αποτελέσουν αντιστάθμισμα δι'αμοιβαίας παραίτησης των Ελλήνων επί της Ανατολικής Ρωμυλίας και των Βουλγάρων επί της Μακεδονίας». Αυτό όμως που αδυνατούσε να πράξει η ελληνικής κυβέρνησης, προσπάθησε με άλλο τρόπο να πετύχει η Αυστρία, που αγωνιζόταν να κρατήσει τη Μακεδονία μακριά από τη ρωσική και βουλγαρική επιρροή. Τον Ιούνιο του 1881, όταν μεταξύ Γερμανίας, Αύστρου – Ουγγαρίας και Ρωσίας υπογράφηκε η Συνθήκη των Τριών Αυτοκρατόρων η Αυστρία όπως και η Γερμανία, ενώ δέχθηκαν το ρωσικό όρο να μην εναντιωθούν σε μια μελλοντική ένωση της βουλγαρικής ηγεμονίας με την Ανατολική Ρωμυλία, υποχρέωσαν την Ρωσία να δηλώσει ότι, μαζί με τις άλλες δύο Δυνάμεις, θα απέτρεπε του Βουλγάρους από οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια προς την κατεύθυνση της Μακεδονίας.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ

Από τα τέλη του 14ου αιώνα έγινε επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας^[1]. Απέκτησε ημι-αυτόνομο καθεστώς με τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878 που αναθεώρησε την προ λίγων μηνών υπογραφείσα Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου μεταξύ της Ρωσίας και των Οθωμανών. Η συνθήκη προέβλεπε χριστιανό κυβερνήτη, που θα οριζόταν με σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας και των Μεγάλων δυνάμεων. Την εσωτερική τάξη θα διασφάλιζε τοπική εθνοφρουρά, που θα σχηματιζόταν από ντόπιους πολίτες. Η πρωτεύουσα της επαρχίας ήταν η Φιλιππούπολη(Πλόβντιβ)και τελικά κυβερνήτης ορίστηκε ο πρίγκηπας Αλέξανδρος της Βουλγαρίας.

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Μετά την επικράτηση 1884, ως ηγεμόνα της Ανατολικής Ρωμυλίας του Βούλγαρου Γαβριήλ Κρέστεβιτς και συνακόλουθα την άνοδο στα υψηλότερα αξιώματα του κρατικού μηχανισμού της βουλγαρικής εθνοφυλακής ο τότε Βασίλειος Αγκιάλου απομακρύνεται από την έδρα του και διδάσκει στην Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Επιστρέφει για λίγο στην Αγκιάλο, αλλά οι αντιδράσεις των Βουλγάρων ανάγκασαν το πατριαρχείο να τον εκλέξει στα τέλη του 1884 Μητροπολίτη Σμύρνης, αξίωμα που διατήρησε ως το θάνατό του.

ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 6ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1885

Στις 6 Σεπτεμβρίου 1885 με την σύμφωνη γνώμη του πρίγκηπα Αλέξανδρου, εθνικιστές Βούλγαροι της Ρωμυλίας οργάνωσαν πραξικόπημα ενάντια της Τουρκικής ηγεμόνευσης και κήρυξαν την ένωση της επαρχίας με το Πριγκηπάτο της Βουλγαρίας. Η Τουρκία δεν αντέδρασε, αλλά η Ρωσία εκδήλωσε την αντίθεσή της στην πρωτοβουλία της Βουλγαρίας με την διαταγή του τσάρου Αλέξανδρου Γ' να αποχωρήσουν όλοι οι Ρώσοι αξιωματικοί και σύμβουλοι του Βουλγαρικού στρατού. Η Σερβία και Ελλάδα διαμαρτυρήθηκαν για την καταπάτηση της συνθήκης του Βερολίνου. Η Σερβία κήρυξε πόλεμο εναντίον της Βουλγαρίας στις 14 Νοεμβρίου με την απαίτηση να της παραχωρηθεί ένα κομμάτι της Ανατολική Ρωμυλίας, αλλά ηττήθηκε στην μάχη της Σλίβνιτσα (17-19 Νοεμβρίου). Ο Βουλγαρικός στρατός προέλασε στην Σερβία και τελικά συμφωνήθηκε ανακωχή όταν η Αυστροουγγαρία απείλησε να μπει στο πόλεμο στο πλευρό της Σερβίας. Μετά τον πόλεμο η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (3 Μαρτίου 1886) επανέφερε τα προπολεμικά Σερβοβουλγαρικά σύνορα και άφησε την Ανατολική Ρωμυλία και την Βουλγαρία ενωμένες.

Ο ΑΠΡΙΛΙΟΣ ΤΟΥ 1886 ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Τον Απρίλιο του 1886 οι στόλοι πέντε ευρωπαϊκών Δυνάμεων απέλεισαν τα λιμάνια της Ελλάδας, η οποία είχε κηρύξει επιστράτευση ήδη από το Σεπτέμβριο του 1885, στα πλαίσια της κρίσης που προκάλεσε η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας από τη Βουλγαρία. Έτσι κάτω από αυτή την απειλή οι Έλληνες της Ρωμυλίας αφέθηκαν στην τύχη τους. Στις αρχές του 20ου αιώνα, στα πλαίσια της δημιουργίας του Βουλγαρικού εθνικού κράτους, έγιναν διωγμοί των Ελλήνων και της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας που είχαν ως αποτέλεσμα την ανταλλαγή πληθυσμών και την μεταφορά στην Ελλάδα των Ελλήνων της Αν. Ρωμυλίας. Ειδικότερα, το 1906, με τον βουλγαρικό νόμο "Περί Δημοσίας Εκπαιδεύσεως" του 1891, καταργήθηκαν τα Ελληνικά σχολεία και εγκαταστάθηκαν σ' αυτά Βούλγαροι δάσκαλοι. Στην έδρα της Ελληνικής Μητρόπολης της Φιλιππούπολης και άλλων πόλεων εγκαταστάθηκαν Βούλγαροι Μητροπολίτες. Στις 16 Ιουλίου 1906, μετά από ανθελληνικά δημοσιεύματα Βουλγαρικών εφημερίδων, έγινε μεγάλο συλλαλητήριο και ταραχές κατά τις οποίες βουλγαρικός όχλος κατέστρεψε σπίτια, εκκλησίες και σχολεία των Ελλήνων σε όλες τις πόλεις της Αν. Ρωμυλίας. Μετά από αυτά τα γεγονότα, περίπου 37.000 Έλληνες της περιοχής πέρασαν στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκαν κυρίως στην περιοχή της Θεσσαλίας, ενώ άλλοι περίπου 30.000 πέρασαν στην Α.Μακεδονία ή στην Ανατ.Θράκη όπου θα μπουν σε διαδικασία νέας δίωξης από τους νεότουρκους και προσφυγιάς κατά τα έτη 1914-1923.

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ Ο Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1914-18)

Στο διάστημα του Α' Παγκόσμιου πολέμου ο νεοτουρκικός σωβινισμός επινόησε τις πιο απάνθρωπες μεθόδους για την ολοκληρωτική εξόντωση του ελληνισμού της Θράκης. Οι διωγμοί άρχισαν από τις περιοχές Ελλησπόντου και Καλλιπόλεως και επεκτάθηκαν σε όλη την Θράκη, ακόμα και σε προάστια και σε συνοικίες της Κωνσταντινουπόλεως. Οι κατά τόπους μητροπολίτες σε εκθέσεις στους στον Πατριάρχη διεκτραγωδούσαν τα δεινά των ελληνικών θρακικών κοινοτήτων. Τα αιτήματα των εκθέσεων διαβιβάζονταν από το Πατριαρχείο στην Πύλη και στις πρεσβείες των ξένων

Δυνάμεων. Η Πύλη άλλοτε έδινε ψευδείς υποσχέσεις για την κατάπαυση των βιαιοπραγιών και άλλοτε με μυστικές διαταγές και παρωθήσεις καταπατούσε επίσημα διατάγματα προστασίας του ελληνικού πληθυσμού. Οι διαμαρτυρίες στις Μεγάλες Δυνάμεις δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα. Οι Έλληνες της Θράκης συγκεκαλυμμένα ή απροκάλυπτα είχαν κηρυχθεί σε διωγμό.

Μετά την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο, οι Έλληνες κάτοικοι των αστικών κέντρων, της θρακικής Χερσονήσου αλλά και των Πανοχώρων. Η επικοινωνία τους με την Κωνσταντινούπολη απαγορεύθηκε. Στους Γανοχωρίτες απαγορεύθηκε η αγορά σιτηρών από τους Τούρκους πωλητές των μεσογείων, γιατί ο πόλεμος δημιούργησε πρόσθετες ανάγκες στο τουρκικό κράτος. Μόνο με την παρέμβαση του Έλληνα προξένου της Ραιδεστού το μέτρο αυτό του αποκλεισμού των Γανοχώρων μπόρεσε να ανασταλεί.

Τον Απρίλιο του 1915 αγγλικά αεροπλάνα βομβάρδισαν τη Μάδυτο, όπου είχε την έδρα του το τουρκικό στρατηγείο με το Γερμανό στρατηγό Λίμαν. Οι Καλλιπολίτες διατάχθηκαν μέσα σε δύο ώρες να εγκαταλείψουν την πόλη του, αποβιβάστηκαν στη Ραιδεστό, όπου έμειναν ως το τέλος του πολέμου. Οι κάτοικοι Μαδύτου, Κριθίας και των χωριών της Καλλιπόλεως εκτοπίστηκαν στην Πάνορμο της Μ. Ασίας και από εκεί σε διάφορα χωριά της Ανατολής από όπου ελάχιστοι επέστρεψαν μετά το τέλος του πολέμου.

Η εμπόλεμη κατάσταση πρόσφερε στους Τούρκους διάφορες ευλογοφανείς δικαιολογίες για τις αθρόες ελληνικές εκτοπίσεις. Το μέτρο της απομακρύνσεως πληθυσμών από ορισμένες περιοχές, που βρίσκονται κοντά στις ζώνες των επιχειρήσεων, προβλήθηκε ως γενική αιτιολογία για ένα ομαδικό εξαναγκασμό σε φυγή. Έτσι εκτοπίστηκαν Έλληνες κάτοικοι περιφερειών της Θράκης που ήταν έξω από τη ζώνη των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ένα ακόμα από τα κύρια προσχήματα για τους εκτοπισμούς ήταν η αποφυγή στρατεύσεως και η λιποταξία, μια και η εξαγορά της στρατιωτικής θητείας έγινε δυσβάστακτη και οι στρατολογίες ήταν αναγκαστικές και εξοντωτικές για του Έλληνες. Τους έστελναν σε επικίνδυνες γραμμές μάχης ή σε τάγματα σκληρής εργασίας τα λεγόμενα εργατικά τάγματα (αμελέ ταμπουρού), στα βάθη της Μ. Ασίας, όπου κάτω από απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης ελάχιστοι κατόρθωναν να επιζήσουν. Πλούσιες ιδίως οικογένειες φυγόστρατων εκτοπίζονταν και δημεύονταν οι περιουσίες τους. Οι ελληνικές περιουσίες μοιράζονταν στους επιφανείς του νεοτουρκικού κόμματος και σε μουσουλμάνους εποίκους. Ένα τυχαίο περιστατικό, η δολοφονία του γιού του νομάρχη Αδριανουπόλεως Χατζή Αδíl μπέη κοντά στο Σαμακόβι αποδόθηκε στους Έλληνες και γι' αυτό διατάχθηκε η εκκένωση όλων των χωριών της επαρχίας Βιζύης.

Στην ανατολική Ρωμυλία τον Ιούνιο του 1914 καταλύθηκε και τυπικά η ελληνική εκκλησία, μετά τη σύλληψη και απέλαση του τελευταίου εκεί εκπροσώπου όλων των Ελλήνων κληρικών που είχαν απομείνει μετά την καταστροφή του 1906. Από τον Ιούνιο του 1917, οπότε η Ελλάδα τάχθηκε επίσημα στο πλευρό της Entene, εναντίον της Βουλγαρίας, η διαβίωση των όλο και πιο ολιγάριθμων Ελλήνων της ανατολικής Ρωμυλίας έγινε δυσχερέστατη.

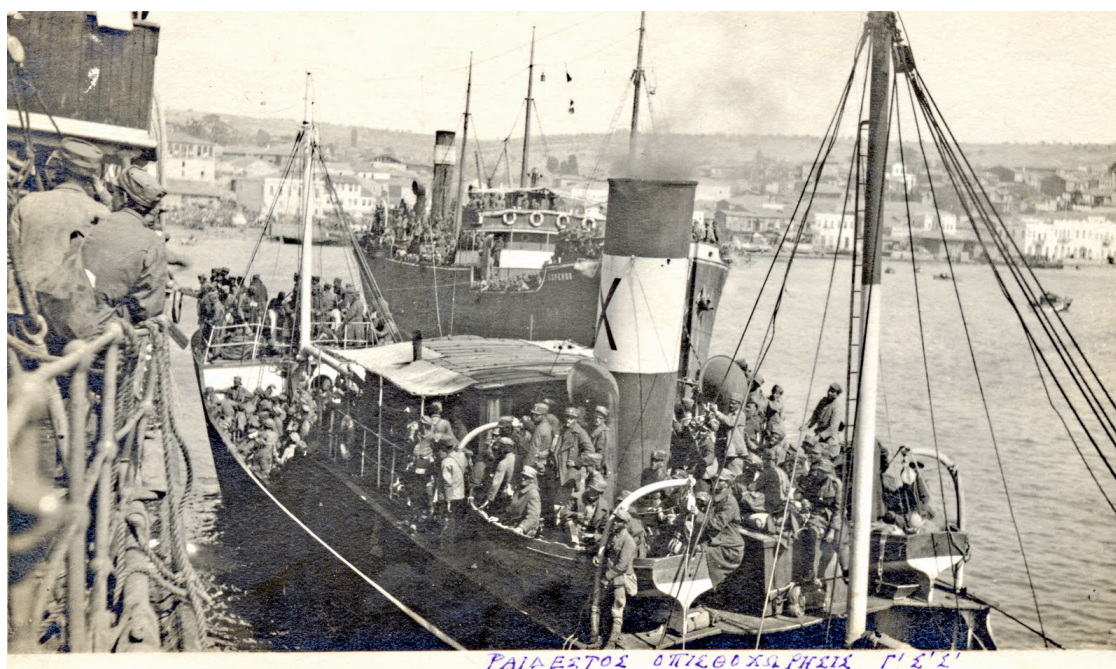
Είναι ευνόητο ότι στο διάστημα του πολέμου η οικονομική δύναμη γενικά του Ελληνισμού της Θράκης παρέλυσε. Επιτάξεις, παράνομες, αναγκαστικές υπέρογκες εισφορές, κατασχέσεις ιδιωτικών και κοινοτικών περιουσιών, ύστερα από το κύμα των εκτοπίσεων, δεν ήταν δυνατό παρά να επιφέρουν τέλειο οικονομικό μαρασμό. Τα Στενά έμειναν κλειστά τέσσερα χρόνια και η διαμετακομιστική κίνηση στο λιμάνι της Κωνσταντινουπόλεως σταμάτησε. Η Τουρκία, σύμμαχος των Γερμανών, υποχρεώθηκε υπέρμετρη άνοδος των τιμών. Οι απορότερες τάξεις του Ελληνισμού της πρωτεύουσας αντιμετώπισαν το φάσμα της πείνας.

Εικόνα : Ο στρατηγός Κωνσταντίνος Μαζαράκη-Αινιάν, διοικητής της Μερραρχίας Ξάνθης παραλαμβάνει τη σημαία από μέλη της κοινότητας των Σαράντα Εκκλησιών.

Εικόνα : Μονάδες του Γ΄ Σώματος Στρατού αποβιβάζονται στην προβλήτα της Ραιδεστού τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου 1922.

Εικόνα : Μία ακόμη φωτογραφία από την αποβίβαση του Γ΄ Σώματος Στρατού στη Ραιδεστό.

Εικόνα : Αποβίβαση τμημάτων του Γ' Σώματος Στρατού στη Ραιδεστό στις 5.9.1922.

Εικόνα : Το Τρίτο Σώμα Στρατού στην παραλία της Ραιδεστού (Τέλη Σεπτεμβρίου 1922).

Διάσκεψη Ανακωχής των Μουδανιών

Εικόνα : Ο Ισμέτ Ινονού μαζί με τον κακό δαίμονα της Διάσκεψης Γάλλο Φρανκλέν Μπουγιόν.

Στη διάσκεψη των Μουδανιών, που οργανώθηκε από τους Συμμάχους για τη σύναψη της ανακωχής (20 ως 28.9.22) η Ελλάδα έπαιξε το ρόλο βωβού παρατηρητή στον οποίο ανακοινώθηκαν οι εις βάρος του όροι, ωσάν οι Σύμμαχοι να ήσαν πραγματικά οι εμπόλεμοι με την Τουρκία. Ο σκοπός της διάσκεψης ανακωχής των Μουδανιών ήταν: οι Έλληνες θα έπρεπε να αποσυρθούν από την Ανατολική Θράκη. Το αντάλλαγμα εκ μέρους των Τούρκων ήταν ο σεβασμός της ουδέτερης συμμαχικής ζώνης και των Στενών μέχρι την τελική Διάσκεψη Ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων και των Τούρκων. Οι Έλληνες εκλήθησαν στα Μουδανιά για να αποδεχθούν τα σε βάρος τους τετελεσμένα γεγονότα. Έγινε δηλαδή εκεί, μια διευθέτηση των συμμαχικών σχέσεων με την Τουρκία, εξόδοις της Ελλάδας. Η διάσκεψη άρχισε χωρίς τους Έλληνες, που δεν είχαν ακόμη φθάσει, με κύρια συζήτηση τη γραμμή που θα αποσύρονταν οι Έλληνες. Κατά την αφήγηση του Ισμέτ Ινονού στον Σπύρο Μαρκεζίνη το 1972, δέχθηκαν όλοι την προτροπή του: «Ας φθάσουμε σε ένα αποτέλεσμα και οι Έλληνες θα υποχρεωθούν να το δεχθούν». Οι Έλληνες, απλώς προσήλθαν την επαύριο για να τους ζητηθεί να προσυπογράψουν ό,τι οι άλλοι αποφάσισαν εις βάρος τους. Η άλλη θλιβερή διαπίστωση είναι ότι οι Γάλλοι και οι Ιταλοί φέρονταν ως σύμμαχοι της Τουρκίας, με μόνον τους απαυδημένους Άγγλους να διαπραγματεύονται, παρεμπιπτόντως τα συμφέροντα της Ελλάδας. Κατά τον Σπύρο Μαρκεζίνη «οί Έλληνες παρέμειναν βωβοί θεατές και οί Τούρκοι ήγειρον συνεχώς και νέας αξιώσεις». Ο στρατηγός Σαρπύ με την καθοδήγηση του Φρακλίν Μπουγιόν, δέχθηκε όλα τα αιτήματα

των Τούρκων. Ακολούθησαν οι Ιταλοί και μετά οι διστακτικοί Άγγλοι. «Η Θράκη μας παραδόθηκε χωρίς να ριφθεί ούτε ένας πυροβολισμός», δήλωσε μετά από πενήντα χρόνια ο Ισμέτ Ινονού.

Εικόνα 22: Χάρτης της Ανατολικής Θράκης με τις πορείες των προσφύγων και τα μέσα αναχώρησης.

Εικόνα: Η γέφυρα στον ποταμό Τούνζα που ενώνει την Αδριανούπολη με το Κάραγατς (Αρχές Οκτωβρίου 1922).

Η γέφυρα είχε ονομασθεί «Γέφυρα Διαμάντη» κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Διοίκησης προς τιμήν του λοχαγού Διαμάντη, ο οποίος έπεσε εκεί μαχόμενος τον Ιούνιο του 1920. Στο βάθος δεξιά διακρίνεται το τέμενος Σελιμιέ. Φαίνονται καθαρά στη γέφυρα τα κάρα που έρχονται προς το Κάραγατς και τη δυτική όχθη του Έβρου και αυτά που γυρίζουν πίσω άδεια.

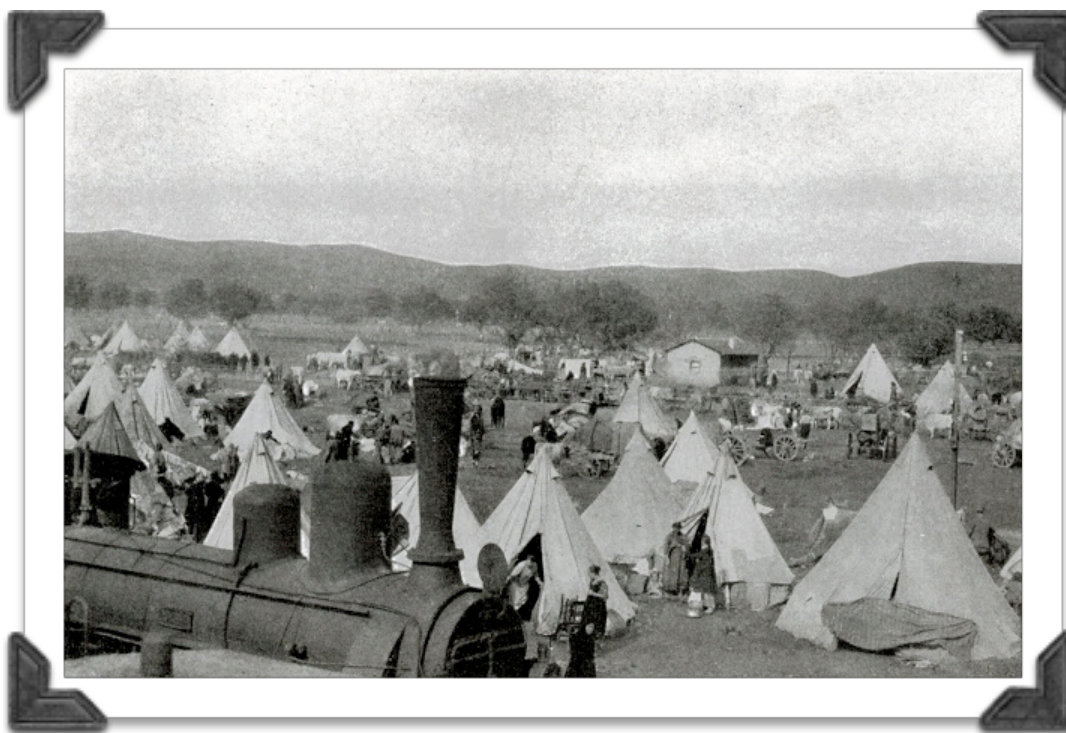
Εικόνα 25: Σχεδία μεταφέρει κάρο στη δυτική όχθη του Έβρου.

Εικόνα: Καραβάνι κάρων.

Εικόνα: Αποχώρηση με τρέινα.

Εικόνα: Συγκεντρώσεις προσφύγων και μεταφορικών μέσων στο σταθμό των Σαράντα Εκκλησιών. Λήψη από αεροπλάνο.

Η εγκατάλειψη της Ανατολικής Θράκης τον Οκτώβριο του 1922

Λίγο γνωστά είναι τα δραματικά γεγονότα του 1922 και κυριολεκτικά άγνωστα παραμένουν τα γεγονότα τα σχετικά με την εγκατάλειψη και εκκένωση της Ανατολικής Θράκης τον Οκτώβριο του 1922. Η απώλεια της Ανατολικής Θράκης, –της κύριας εστίας του Θρακικού Ελληνισμού, που βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση από τον Ιούλιο του 1920 και είχε ενσωματωθεί στο Ελληνικό Κράτος τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών–, θεωρείται σήμερα ότι συμπίπτει με τη Μικρασιατική Καταστροφή στην πραγματικότητα όμως είναι αποτέλεσμα και επακόλουθό της. Ίσως είναι καιρός να μιλήσουμε και για τη Θρακική Καταστροφή η οποία παραμένει άγνωστη, ανεξήγητη και κυριολεκτικά αδικαιολόγητη.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑ

Η απώλεια της Ανατολικής Θράκης σημαίνει για την Ελλάδα την απομάκρυνσή της από τη θάλασσα της Προποντίδας και τον Εύξεινο Πόντο. Η παρουσία των Ελλήνων στην Ανατολική Θράκη θα είχε οδηγήσει σε τελείως διαφορετικές εξελίξεις: η Κωνσταντινούπολη δεν θα ήταν σήμερα η τούρκικη μητρόπολη των είκοσι εκατομμυρίων και η Τουρκία δεν θα μετέφερε το πληθυσμιακό και οικονομικό της βάρος προς το Αιγαίο, όπως συμβαίνει σήμερα. Αφήνουμε κατά μέρος την οικονομική και δημογραφική σημασία που θα είχε για την Ελλάδα η διατήρηση της Ανατολικής Θράκης.

Με την ευκαιρία λοιπόν της επετείου του δραματικού αυτού γεγονότος καλό είναι να θυμόμαστε τις συνθήκες και τις διεργασίες κάτω από τις οποίες συνέβησαν τα γεγονότα εκείνα, αφού ανάλογες συνθήκες υπάρχουν και σήμερα .Ας φροντίσουμε να διασώσουμε ότι υπόλοιπο μας έμεινε από την πονεμένη Θράκη.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΩΣ ΣΥΜΜΑΧΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Μεγάλη Βρετανία, –άτυπη σύμμαχος των Ελλήνων– που βασιζόταν στην ασπίδα του Ελληνικού Στρατού για την κάλυψη των Στενών, της Κωνσταντινούπολης και της ουδέτερης ζώνης που κατείχε στη Μικρά Ασία, φάνηκε αμέσως μετά την εκκένωση της Μικράς Ασίας από τους Έλληνες, να επιδιώκει σαφώς, στην αρχή, την ανασυγκρότηση του Ελληνικού Στρατού. Είναι γεγονός ότι η κυβέρνηση του Λούδ Τζωρτζ, με πρωτοστατούντα τον Ουίνστον Τσώρτσιλ, ετοιμάζονταν για πολεμική σύγκρουση με την κεμαλική Τουρκία. Αντίθετα οι Γάλλοι, σε ανοικτή ρήξη προς τους Άγγλους, είχαν εκχωρήσει την Ανατολική Θράκη στους Τούρκους, ακόμη και πολύ πριν τον Αύγουστο του 1922.

Στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1922 εκδηλώθηκε κρίση στις αγγλογαλλικές σχέσεις. Η Γαλλία διαχώρισε τη θέση της και υποστήριξε την απαίτηση των Τούρκων για προσάρτηση στην Τουρκία της Ανατολικής Θράκης και των Στενών, που οι Τούρκοι θα ουδετεροποιούσαν.

Τότε, η διάσταση στις γνώμες των Βρετανών ιθυνόντων και απροθυμία της αγγλικής κοινής γνώμης και των αποικιών για πολεμική εμπλοκή με τους Τούρκους, οδήγησαν, μαζί με την αφόρητη πίεση της Γαλλίας, στην απόφαση των Συμμάχων να εκκενωθεί από τους Έλληνες η Ανατολική Θράκη και να παραδοθεί στην Τουρκία ως αμοιβή για την προσέγγισή της

στους Συμμάχους. Η θετική διάθεση ορισμένων Άγγλων προς τους Έλληνες, όπως αυτή του Λόυδ Τζωρτζ και του λόρδου Κώρζον, δεν ενισχύθηκε από τη μαχητικότητα, την τόλμη και την αποφασιστικότητα των Ελλήνων που, δυστυχώς, δεν υπήρξαν.

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΕΚΚΕΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Η απόφαση για την εκκένωση της Θράκης επικυρώθηκε από τους Συμμάχους στις 9.9.1922 μετά από θυελλώδεις συσκέψεις τριών ημερών στο Παρίσι, μεταξύ του Γάλλου πρωθυπουργού Πουανκαρέ και του Άγγλου υπουργού εξωτερικών Λόρδου Κώρζον. Οι παρακλήσεις του Βενιζέλου αντιμετωπίστηκαν την επαύριο παγερά από τον Πουανκαρέ.

Η Ανατολική Θράκη εγκαταλείφθηκε εθελόδουλα, ώστε να μην βρεθεί η Μεγάλη Βρετανία στη δυσάρεστη θέση να συγκρουσθεί με την Τουρκία.

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Παραμένει το γεγονός ότι ο τουρκικός στρατός δεν ήταν σε θέση να διαπλεύσει την Προποντίδα και να επιτύχει την κατάληψη της Ανατολικής Θράκης. Οι Τούρκοι δεν διέθεταν ναυτική δύναμη και η δύναμη πυρός των ελληνικών θωρηκτών ήταν σημαντική με τα δεδομένα της εποχής εκείνης. Υπήρχε επίσης και μία στρατηγική συνιστώσα στο να αρνηθούν οι Έλληνες να εκκενώσουν την Ανατολική Θράκη. Μία τέτοια κατάσταση έφερνε αμέσως σε ευθεία αντιπαράθεση τους Συμμάχους με την Τουρκία και το λιγότερο που θα κέρδιζαν οι Έλληνες ήταν πολύτιμος χρόνος. Η διάβαση των Τούρκων από τον Βόσπορο ή τον Ελλήσποντο, που κατείχαν με ασθενείς δυνάμεις οι Άγγλοι, σήμαινε Αγγλο-Τουρκική σύγκρουση, κάτι που εξυπηρετούσε τα στρατηγικά συμφέροντα της Ελλάδας. Βρισκόταν δηλαδή η νικημένη Ελλάδα σε θέση που της έδινε τη δυνατότητα να δημιουργήσει μία αγγλική ασπίδα και να αποφύγει νέα σύγκρουση με τους Τούρκους. Βέβαια, η ηττημένη χώρα δεν φαινόταν να έχει τις οικονομικές δυνατότητες για να συνεχίσει τον πόλεμο. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία μας διδάσκει ότι λαοί που είναι αποφασισμένοι και θέλουν να επιβιώσουν βρίσκουν τα μέσα για να αντισταθούν.

Η ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΜΟΥΔΑΝΙΩΝ

Στη διάσκεψη των Μουδανιών, που οργανώθηκε από τους Συμμάχους για τη σύναψη της ανακωχής, (20 έως 28.9.22), η Ελλάδα έπαιξε τον ρόλο βωβού παρατηρητή στον οποίο ανακοινώθηκαν οι εις βάρος του όροι, ωσάν οι Σύμμαχοι να ήσαν πραγματικά οι εμπόλεμοι με την Τουρκία. Ο σκοπός της διάσκεψης ανακωχής των Μουδανιών ήταν: οι Έλληνες θα έπρεπε να αποσυρθούν από την Ανατολική Θράκη. Το αντάλλαγμα εκ μέρους των Τούρκων ήταν ο σεβασμός της ουδέτερης συμμαχικής ζώνης και των Στενών μέχρι την τελική Διάσκεψη Ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων και των Τούρκων. Οι Έλληνες εκλήθησαν στα Μουδανιά για να αποδεχθούν τα σε βάρος τους τετελεσμένα γεγονότα. Έγινε δηλαδή εκεί, μία διευθέτηση των συμμαχικών σχέσεων με την Τουρκία, εξόδοις της Ελλάδας.

Η διάσκεψη άρχισε χωρίς τους Έλληνες, που δεν είχαν ακόμη φθάσει, με κύρια συζήτηση τη γραμμή που θα αποσύρονταν οι Έλληνες.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΕΝΩΣΗΣ ΤΗΣ

Η εκκένωση της Ανατολικής Θράκης σήμαινε τη μετακίνηση των 260.000 Θρακών προσφύγων με την οικοσκευή τους και μέρος της σοδειάς τους, όπως και την αποχώρηση δεκάδων χιλιάδων προσφύγων από τη Μικρά Ασία, οι οποίοι τον προηγούμενο μήνα, με την κατάρρευση του μετώπου της Μικράς Ασίας, είχαν καταφύγει στη Θράκη. Μετακινήθηκαν επίσης Αρμένιοι, Κιρκάσιοι και Τούρκοι αντικεμαλικοί των οποίων ο αριθμός δεν είναι γνωστός. Τη μετακίνηση συμπλήρωσε η αποχώρηση 70.000 περίπου στρατιωτών της Στρατιάς Θράκης, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν δυτικά του Έβρου. Μαζί και τελευταίοι αποχώρησαν οι Έλληνες δημόσιοι υπάλληλοι και η ελληνική χωροφυλακή. Κατά τις είκοσι ημέρες της εκκένωσης της Θράκης δηλαδή, μετακινήθηκαν προς δυτικά πάνω από 400.000 άτομα. Οι μετακινήσεις έγιναν με τραίνα, με πλοία και οδικώς με κάρα, τα οποία ήταν τότε διαθέσιμα στη Θράκη. Η εγκατάλειψη της Ανατολικής Θράκης είχε ολοκληρωθεί το τελευταίο δεκαήμερο του Οκτωβρίου του 1922.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1922

Ως αποτέλεσμα της ήττας στο μικρασιατικό μέτωπο ξέσπασε το Σεπτέμβριο του 1922 η επανάσταση του Στρατού και του στόλου εναντίον της κυβέρνησης Γούναρη με επικεφαλής το συνταγματάρχη Ν. Πλαστήρα. Η ανατροπή της βασιλικής κυβέρνησης και η παρουσία ισχυρού ελληνικού στρατού στην Ανατολική Θράκη δημιούργησε ελπίδες ότι η καταστροφή δεν θα ήταν πλήρης. Οι μεγάλες δυνάμεις είχαν αποφασίσει την παράδοσή της στους κεμαλικούς. Ο Ελ. Βενιζέλος, τον οποίο οι επαναστάτες κάλεσαν να αναλάβει τη διακυβέρνηση είχε ήδη αποδεχτεί την άποψη της Αντάντ για την Ανατολική Θράκη. Έτσι, συνέδεσε την επιστροφή του στην κυβέρνηση με την αποδοχή της γαλλοβρετανικής άποψης από τους επαναστάτες.

Συνεπώς έγινε αποδεκτή η συμφωνία των Μουδανιών και τα μεσάνυχτα της 1ης/14ης Οκτωβρίου 1922 ο ελληνικός στρατός άρχισε να αποχωρεί από την Ανατολική Θράκη, ακολουθούμενος από 300.000 νέους πρόσφυγες. Η Ελλάδα δεν έκανε ούτε το ελάχιστο για να διατηρήσει τον έλεγχο της σ' αυτή την βασική περιοχή του ελληνισμού, ενώ είναι βέβαιο ότι ούτε τα κεμαλικά στρατεύματα μπορούσαν να διασχίσουν τον Ελλήσποντο και τα Δαρδανέλλια, ούτε η Αντάντ να υποχρεώσει στρατιωτικά την Ελλάδα να αποχωρήσει. Ο Ελ. Βενιζέλος, ο επαναστάτης του Θέρισου, με περισσή ευκολία εγκατέλειψε μια από τις σημαντικότερες ιστορικές εστίες των Ελλήνων. Η παράδοση της Ανατολικής Θράκης, μαζί και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου, αποτελεί μια από τις πλέον μελανές σελίδες της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Ο πληθυσμός της Θράκης που τον στήριξε ακόμα και στις θλιβερές εκλογές του 1920 αρνήθηκε πεισματικά στο έξη να τον υποδεχτεί στα εδάφη που της απόμειναν. Οι Θράκες γίνονται τώρα πιο ανεξάρτητοι. Ας σημειωθεί ότι η περιοχή της Ανδριανούπολης ,Καρά-Αγάτς θα παραδοθεί οριστικά στην Τουρκία το 1923, ως αντάλλαγμα για την διατήρηση του ελληνικού στόλου την παράδοση του οποίου απαιτούσαν οι Τούρκοι στα πλαίσια των συμφωνιών που συνόδευσαν τη Συνθήκη της Λοζάνης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2^Η: ΠΟΝΤΟΣ

2.1 Γεωγραφικός Προσδιορισμός

2.1.1 Ονομασία, έκταση, πληθυσμός.

Πόντος καλείται το παραλιακό τμήμα της Β. Α. Μ. Ασίας, που απλώνεται από την περιοχή της Σινώπης ως το ανατολικό άκρο του Ευξείνου Πόντου (Βατούμ), σε έκταση 71.500 τετραγωνικών χιλιομέτρων με 2.048.250 κατοίκους την περίοδο εκείνη, από τους οποίους 697.000 ήταν Έλληνες Ορθόδοξοι.

2.1.2 Λοιπά γεωγραφικά στοιχεία.

α) Βουνά. Σε απόσταση 100 χιλιομέτρων περίπου προς Ν. από την παραλία και σε όλη την έκταση του Πόντου από τα Δ. προς τα Α. εκτείνεται η οροσειρά του Παρυάρδη (Γκιαβούρ νταγ), που χωρίζει τον Πόντο από την υπόλοιπη προς Ν. Μ. Ασία με δύο μόνο κύριες διόδους επικοινωνίας, τη μία από την Αμισό προς τη Σεβάστεια και την ενδοχώρα και την άλλη από την Τραπεζούντα προς την Ερζερούμ και την Ανατολή. Της οροσειράς αυτής κυριότερες διακλαδώσεις από τα Δ. είναι: το βουνό Κεμέρ νταγ (στα Β. της Αμάσειας), Γιλντίζ νταγ (Β. της Σεβάστειας), Καρά νταγ (Β. της Νικοπόλεως), Κεμέρ νταγ (Α. της Αργυρουπόλεως) κλπ.

β) Ποτάμια. Τα κυριότερα ποτάμια, που εκβάλλουν όλα στον Εύξεινο Πόντο, από τα Δ. προς τα Α. είναι: ο Άλυς (Κιζίλ Ιρμάκ), ο μεγαλύτερος ποταμός της Μ.Ασίας που χωρίζει τον Πόντο από την Παφλαγονία, και στη συνέχεια ο Ίρις (Γεσίλ Ιρμάκ) που διασχίζει την Αμάσεια και ενώνεται με τον Λύκο ποταμό (Κελκίτ τσάι), ενώ ανατολικότερα έχουμε το Χαρσιώτη και τον Πυξίτη, που εκβάλλουν ο πρώτος κοντά στην Τρίπολη και ο δεύτερος κοντά στην Τραπεζούντα τέλος προς τα σύνορα με τη Ρωσία έχουμε τον Άκαμψη (Τσόρουχ σου) που εκβάλλει κοντά στο Βατούμ.

2.1.3 Δημογραφικά στοιχεία (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα)

Πόλεις.

Οι κυριότερες πόλεις του Πόντου είναι: η Τραπεζούντα με 50.000 κατοίκους τότε, από τους οποίους 15.000 Έλληνες, η Κερασούντα με 20.000 κατοίκους, από τους οποίους 12.000 Έλληνες, η Τρίπολη με 10.000, από τους οποίους 3.000 Έλληνες, τα Κοτύωρα (Ορντού) με 12.000, από τους οποίους 6.000 Έλληνες, η Αμισός (Σαμψούντα) με 35.000, από τους οποίους 18.000 Έλληνες, η Σινώπη με 15.000, από τους οποίους 4.500 Έλληνες, η Νικόπολη με 1.500 Έλληνες, η Αργυρούπολη με 6.000 κατοίκους, από τους οποίους 2.500 Έλληνες και η Αμάσεια με 42.000, από τους οποίους 18.000 Έλληνες.

2.2 Ιστορικά στοιχεία

Αν και η ιστορία του Πόντου χάνεται στα βάθη των αιώνων με την Αργοναυτική εκστρατεία και τις πρώτες εγκαταστάσεις των Ελλήνων στα μέρη αυτά ευθύς αμέσως μετά τον Τρωικό πόλεμο (1100 π.Χ.), η καθαυτή ιστορία του διαφαίνεται από τις αρχές του Η΄ π.Χ. αιώνα με την ίδρυση της Σινώπης από Μιλήσιους αποίκους το 785 π.Χ. και αργότερα των άλλων πόλεων: Τραπεζούντας (756 π.Χ.), Κερασούντας (700 π.Χ.), Αμισού (Σαμψούντας 600 π.Χ.), Κοτυώρων (Ορντού), Τριπόλεως κλπ.

Σε όλη τη μακρόχρονη διάρκεια της ζωής του (1100 π.Χ. –1922 μ.Χ.), ένα διάστημα 3.000 χρόνων, ο Πόντος υπήρξε ένα από τα σπουδαιότερα τμήματα του ελληνικού έθνους, στο οποίο ο ελληνισμός της περιοχής αυτής τόσο στα χρόνια της αρχαιότητας και του Μ. Αλεξάνδρου όσο και της ρωμαϊοκρατίας και του Βυζαντίου και αυτής της τουρκοκρατίας (1461–1922) δεν έπαυσε να διατηρεί αλώβητη την εθνική του συνείδηση και ακμαίο και υπερήφανο το εθνικό του φρόνημα με ακλόνητη την πίστη στις ακατάλυτες προγονικές του παραδόσεις.

Μετά την λήξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου (1914-1918) και τη διακήρυξη των νικητών συμμάχων της Αντάντ για αυτοδιάθεση των λαών, εξέχοντες Πόντιοι (Κ. Κωνσταντινίδης κ.λπ.) συνέλαβαν την ιδέα της δημιουργίας Ανεξάρτητης Δημοκρατίας του Πόντου με υπομνήματα και παραστάσεις προς τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, σχεδιάζοντας και χάρτη του «διεκδικούμενου Πόντου», για διευκόλυνση των συμμάχων. Δυστυχώς, το όνειρο αυτό δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας κυρίως της αντιδράσεως των Μεγάλων Δυνάμεων.

Στον Πόντο υπήρχαν από την αρχαιότητα μέχρι και πριν από λίγα χρόνια πολλές ελληνικές πόλεις μερικές από τις οποίες είναι: η Αμισός ή Σαμψούντα, όπως ονομάζεται σήμερα, ήταν ο αμέσως μετά την Σινώπη ακμαιότατος ελληνικός λιμένας στη νότια ακτή του Εύξεινου Πόντου. Αποικίστηκε από τους Μιλήσιους, στη συνέχεια παρήκμασε και αποικίστηκε στη συνέχεια από τους Αθηναίους πιθανώς στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. και μετονομάστηκε σε Πειραιεύς. Στα χρόνια των βασιλέων του Πόντου επανήλθε το αρχαίο όνομα της πόλης.

Δεύτερη είναι η Αμάσεια, με το όνομα αυτής της πόλης έχουν συνδεθεί τα φρικτά βασανιστήρια που υπέστησαν από τους Τούρκους οι Έλληνες του Πόντου σε φυλακές κάτεργα. Από τον Ιανουάριο του 1921 μέχρι και το 1923 πέρασαν από τα λεγόμενα «λευκά κελιά» εκατοντάδες Έλληνες, πολλοί από αυτούς με διακρίσεις στην οικονομική ζωή του Πόντου. Τον Σεπτέμβριο του 1921 εκτελέστηκαν με απαγχονισμό, ύστερα από συνοπτικές διαδικασίες, καθηγητές και μαθητές του Ελληνοαμερικάνικου Κολεγίου Μερζιφούντας. Τις ίδιες ημέρες τουρκικά δικαστήρια καταδίκασαν σε θάνατο, χωρίς απολογία, άλλους 180 Πόντιους πατριώτες.

Επόμενη είναι η Κερασούντα. Η αρχαία πόλη ιδρύθηκε στο τέλος του 6ου αιώνα π.Χ. από Έλληνες κατοίκους της Σινώπης σε άλλη θέση. Το 180 π.Χ., ιδρύθηκε στη σημερινή της θέση, από τον βασιλιά του Πόντου Φαρνάκη Α΄. Κατά τα νεότερα χρόνια ανήκε στην ιστορική – γεωγραφική περιοχή του Πόντου και ήταν η Τρίτη σε μέγεθος πόλη μετά τη Τραπεζούντα και τη Σαμψούντα. Ο πληθυσμός της μέχρι το 1922 ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικός και η πόλη ανθούσε λόγω της θέσης της στη Μαύρη Θάλασσα και του εμπορίου που διεξαγόταν με τις άλλες χώρες.

Επόμενη είναι η Αργυρούπολη, η Γκιουμούσχανε, όπως ονομάζεται, σύμφωνα με το θρύλο ιδρύθηκε από τους κατοίκους της γειτονικής Τζανίχας, οι οποίοι μετοίκησαν ολοκληρωτικά εκεί από τα μέσα του 16ου αιώνα. Η αφορμή είχε δοθεί όταν ένας χωρικός είδε να λάμπει μέσα στη νύχτα ένα κομμάτι αργυρομεταλλεύματος το οποίο στη συνέχεια μετέφερε στη Τζάχγη για εξέταση. Οι βυζαντινές πηγές δεν αναφέρουν εκμετάλλευση των κοιτασμάτων αργύρου και άλλων μετάλλων της περιοχής του Τορούλ. Επομένως είναι πιθανά φαινόμενο της τουρκοκρατίας. Μετά την ίδρυση του οικισμού, εγκαταστάθηκαν σε αυτόν καταδιωκόμενοι από τις τουρκικές αρχές Τραπεζούντιοι, οι Καλπακτσήδες και οι Κετσετζήδες, καθώς και οι κάτοικοι διαφόρων χωριών της Χαλδίας όπως το Χάτς, Αγρίδ κ.α. Ο σουλτάνος Μουράτ ο Δ΄, περνώντας από την περιοχή το 1530 την ανακήρυξε μπεηλίκι, κήρυξε αυτοκρατορική ιδιοκτησία τα μεταλλεία, απέδωσε προνόμια στους κατοίκους και σύστησε εκεί ταρασχανέ (νομισματοκοπείο).

Η πόλη παίρνει το όνομα Γκιουμούσχανε από τον 17ο αιώνα. Ο πληθυσμός λέγεται ότι έφτασε του 60.000 κατοίκους ή τις 5.000 οικογένειες, κατά την εποχή των μεταλλείων. Τότε στην πόλη λειτουργούσαν αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Λαυρεντίου, ιδρύθηκε οικότροφείο για τους μαθητές των γύρω χωριών που σπούδαζαν στα σχολεία της πόλης.

Στη συνέχεια ο πληθυσμός της πόλης μειώθηκε ραγδαία, λόγω της εξάντλησης των μεταλλείων. Οι Έλληνες Πόντιοι κάτοικοι της μετανάστευσαν ραγδαία σε άλλες περιοχές του Πόντου με μεταλλεία αλλά και έξω από αυτόν.

Και τελευταία η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, η οποία ιδρύθηκε από τους Σταυροφόρους μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους ίδιους και ήταν ένα από τα τρία Ελληνικά κράτη που δημιουργήθηκαν μετά τις ανακατατάξεις που ακολούθησαν, μαζί με την αυτοκρατορία της Νίκαιας και το Δεσποτάτο της Ηπείρου. Κάθε άρχοντας της Τραπεζούντας αυτοαποκαλούνταν: Μέγας Κομνηνός (ή Μεγαλοκομνηνός σύμφωνα με την ποντιακή παράδοση) και

αρχικά διεκδικούσε τον τίτλο «αυτοκράτωρ ρωμαίων». Μετά, όμως το 1282 ο επίσημος τίτλος του άρχοντα τη Τραπεζούντας άλλαξε σε: «αυτοκράτωρ πάσης Ανατολής και, Ιβηρίας και Περατείας», τίτλος που διατηρήθηκε ως το 1461. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας ονομαζόταν και κράτος των Κομνηνών, λόγω της άρχουσας δυναστείας. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας ήλεγχε την παράκτια περιοχή του Εύξεινου Πόντου.

Εικόνα: Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και ο ευρύτερος χώρος μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από την Νίκαια (1265).

Ο Μανουήλ Γ΄, διαδέχτηκε τον Αλέξιο Γ΄ και συμμαχίση με τον Ταμερλάνο, ο οποίος συνέτριψε τους Οθωμανούς στη Μάχη της Άγκυρας το 1402. Ο γιος του Αλέξιος Δ΄ πάντρεψε δύο από τις κόρες του με ηγεμόνες τουρκικών φυλών, ενώ η μεγαλύτερη του κόρη παντρεύτηκε με τον Βυζαντινό Αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο. Ένας Ισπανός ταξιδιώτης επισκέφτηκε τη Τραπεζούντα και ανέφερε ότι η άμυνα της πόλης αποτελείται από λιγότερο από 4.000 στρατιώτες. Ο Ιωάννης Δ΄ δεν είχε δυνατότητα να ενισχύσει την άμυνα της Κωνσταντινούπολης και να αποτρέψει την Άλωση της το 1453.

Ο Οθωμανός σουλτάνος Μουράτ Β΄, προσπάθησε να καταλάβει την Τραπεζούντα από θαλάσσης το 1442, όμως η τρικυμία που επικρατούσε καθιστούσε αδύνατη οποιαδήποτε αποβατική ενέργεια. Ο Ιωάννης Δ΄, φρόντισε να θωρακίσει την Τραπεζούντα συνάπτοντας συμμαχίες. Πάντρεψε την κόρη του με τον τούρκο ηγεμόνα της φυλής των Ασπροπροβατάδων, ως αντάλλαγμα για μελλοντική στρατιωτική βοήθεια. Επίσης, σύναψε συμφωνίες και με τα τουρκικά κρατίδια της Σινώπης και της Καραμανιάς και με το βασίλειο της Γεωργίας. όμως μετά το θάνατο του το 1459, ο διάδοχος και αδελφός του Δαυίδ δεν έκανε σωστή χρήση των υφιστάμενων συμμαχιών. Μάλιστα προσέγγισε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες για βοήθεια κατά των Οθωμανών, κάνοντας λόγο για υπερβολικά φιλόδοξα σχέδια, ακόμη και για κατάκτηση των Ιεροσολύμων.

Ο Μωάμεθ Β΄ αντιλήφθηκε αυτές τις κινήσεις και ξεκίνησε εκστρατεία για να υποτάξει τα κράτη της περιοχής. Το καλοκαίρι του 1461, με αρκετό στρατό ξεκίνησε από τη Προύσα. Αρχικά κινήθηκε προς τη Σινώπη, της οποίας ο Τούρκος Εμίρης την παρέδωσε και εν συνέχεια κινήθηκε προς την Αρμενία καθυποτάσσοντας όλα τα τουρκικά κρατίδια της περιοχής και

κυκλώνοντας έτσι τη Τραπεζούντα. Αμέσως μετά ξεκίνησε την πολιορκία της πόλης, η οποία μετά από ένα μήνα παραδόθηκε από τον αυτοκράτορα της Δαυίδ στις 15 Αυγούστου 1461. Μετά τη πτώση της Τραπεζούντας, το τελευταίο κατάλοιπο της Ρωμαϊκής, που αργότερα ονομάστηκε Βυζαντινή, αυτοκρατορία έπαψε να υφίσταται.

Ιδρυτές της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας ήταν δύο βυζαντινόπουλα, οι Κομνηνοί Αλέξιος και Δαβίδ. Αυτοί ήταν παιδιά του σεβαστοκράτορα Μανουήλ, γιου του Ανδρόνικου του Α΄, ο οποίος σκοτώθηκε μαζί με τον πατέρα του κατά την εξέγερση του 1185. Ο Αλέξιος που γεννήθηκε το 1182 και ο Δαβίδ ένα ή δυο χρόνια νωρίτερα, απομακρύνθηκαν από την επαναστατημένη πρωτεύουσα και το 1185 στάλθηκαν στην αυλή της θείας τους, βασίλισσας των Ιβήρων (Γεωργίας) Θάμαρ (1184-1212).

Τον Απρίλιο του 1204, όταν οι Φράγκοι της Δ΄ Σταυροφορίας κυριεύσαν την Κωνσταντινούπολη και κατέλυσαν το βυζαντινό κράτος, οι δύο νεαροί Κομνηνοί, με τη βοήθεια της θείας τους και των Γεωργιανών στρατιωτών, καθώς και τη συνεργασία των Σχολάριων αρχόντων που έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη και των ντόπιων Πόντιων τιμαριούχων και στρατιωτικών αριστοκρατών, κατέλαβαν την Τραπεζούντα και ίδρυσαν το μεσαιωνικό κράτος του Πόντου.

Οι αυτοκράτορες του κράτους αυτού, οι Μεγάλοι Κομνηνοί, όπως ονομάστηκαν από την αρχή ακόμα της βασιλείας τους, αισθάνονταν σαν Έλληνες και συνεχιστές του βυζαντινού κράτους. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι για καιρό είχαν τον τίτλο «πιστός βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων». Μόνο αργότερα, ο Μιχαήλ Η΄ ο Παλαιολόγος (1261-1282), ανασυσταίνοντας τη βυζαντινή αυτοκρατορία το 1261, ζήτησε από τους αυτοκράτορες της Τραπεζούντας να σταματήσουν να χρησιμοποιούν την προσηγορία αυτή, που ανήκε αποκλειστικά στους βασιλιάδες της Κωνσταντινούπολης. Τότε, κατά πάσα πιθανότητα, εγκαινιάστηκε από τους Κομνηνούς της Τραπεζούντας ο νέος τίτλος «πιστός βασιλεύς και αυτοκράτωρ πάσης Ανατολής, Ιβήρων και Περατείας». Ιβηρία λεγόταν η χώρα των Ιβήρων, η σημερινή Γεωργία, και Περατεία η σημερινή Κριμαία. Πρέπει να σημειώσουμε ότι με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204 και την πολυδιάσπαση της βυζαντινής αυτοκρατορίας σε μικρά κρατίδια, ανέβηκε για ένα διάστημα στην εξουσία της Αμισού (Σαμψούντας) ένας απόγονος των Γαβράδων, τιμαριωτών του Πόντου, ο Θεόδωρος Γαβράς.

Οι Μεγάλοι Κομνηνοί της Τραπεζούντας είχαν για έμβλημά τους το μονοκέφαλο αετό, σε διαστολή με το δικέφαλο της αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης. Αλλά και οι τέχνες και οι επιστήμες, και ο πολιτισμός γενικά, άνθησαν στον Πόντο την περίοδο της βασιλείας των Μεγάλων Κομνηνών. Αξιόλογη είναι η αρχιτεκτονική που αναπτύχθηκε στις διάφορες πόλεις, και ιδιαίτερα στην Τραπεζούντα, με το χτίσιμο πολλών φρουρίων, εκκλησιών, δημόσιων χιτριών και ανακτόρων. Όσο για τις επιστήμες, μεγάλη ανάπτυξη παρουσίασαν η αστρονομία, η φυσική και τα μαθηματικά. Στη σχολή της Τραπεζούντας των θετικών επιστημών σπούδαζαν μαθητές που έρχονταν ακόμα και από την Κωνσταντινούπολη, όπως και από την Αρμενία. Η ζωγραφική πάλι έφτασε σε μεγάλη ακμή, όπως δείχνουν ιδιαίτερα οι τοιχογραφίες στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας Τραπεζούντας, η οποία αποτελούσε μικρογραφία της Αγίας Σοφίας της Κωνσταντινούπολης. Σπουδαίας

τέχνης ήταν και οι εικονογραφήσεις των ευαγγελίων και των χειρογράφων (δημόσιων, εκκλησιαστικών και αυτοκρατορικών).

Επίσης, αναφέρεται ότι την εποχή των Μεγάλων Κομνηνών χτίστηκαν στον Πόντο 3.000 περίπου χριστιανικές εκκλησίες. Μικροί και μεγάλοι ναοί είχαν ωραίες τοιχογραφίες, αγιογραφίες και διακόσμηση, μωσαϊκά και καλλιτεχνικές μικρογραφίες, που συνέχιζαν αδιάπτωτα τη βυζαντινή παράδοση. Πολλά εικονογραφημένα χειρόγραφα σε εκκλησίες και μοναστήρια είναι σωστά αριστουργήματα, ποντιακής τέχνης, και σώζονται ακόμα και σήμερα στο Άγιο Όρος και σε διάφορα ελληνικά και ξένα μουσεία, ιδιαίτερα στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών και στο Μουσείο Μπενάκη.

Η μικρογραφική τέχνη, ιδιαίτερα στον Πόντο, έφτασε κατά τον 14ο αιώνα σε τέτοια ακμή, ώστε ο ξένος μελετητής Strzygowski να τη συγκρίνει με τη μικρογραφική τέχνη των μαθητών της σχολής του Giotto (Τζιόττο) στην Ιταλία, και μάλιστα να τη βρίσκει και ανώτερη. Η ακμή τούτη της μικρογραφίας παρουσιάστηκε, όταν όλο το ποντιακό κράτος των Κομνηνών βρισκόταν σε πλήρη άνθηση και το λάμπρυναν όχι μόνο οι επιστήμες αλλά και οι τέχνες, κάθε κατηγορίας, και ο πολιτισμός γενικά.

Ανάμεσα στις τέχνες, ξεχωριστή θέση κατείχαν η ψηφιδογραφία, η ζωγραφική των ναών και των ιερών βιβλίων, των ευαγγελίων και των χρυσοβούλων, αλλά και των λαϊκών χειρογράφων, όπως ενός περίφημου που σώθηκε στο μοναστήρι του Αγίου Ευγενίου στην Τραπεζούντα. Σαν σπουδαίο στοιχείο της αγιογραφικής τέχνης στον Πόντο πρέπει να θεωρηθεί και η εικόνα της Παναγίας Σουμελά, άσχετα αν ο θρύλος τη θεωρεί «αχειροποίητη» ή δημιούργημα του ευαγγελιστή Λουκά.

Τα μοναστήρια του Πόντου, εξάλλου, τον 13ο και 14ο αιώνα ήταν σχολεία σοφίας. Εκεί καλλιεργούσαν τα μαθηματικά και την αστρονομία, γιατί η Εκκλησία θεωρούσε τις επιστήμες αυτές, πριν ακόμα από την Αναγέννηση στη Δύση, βοηθητικές στη θεολογία και τη φιλοσοφία. Κληρικοί και κοσμικοί, λοιπόν, διαλεχτά τέκνα του Πόντου, καλλιέργησαν της επιστήμες και διατήρησαν την ελληνική παιδεία, την τέχνη και τον πολιτισμό.

Μεγάλη, λοιπόν, η σημασία του ποντιακού κράτους της Τραπεζούντας για τη διατήρηση και ακτινοβολία της ορθοδοξίας και του ελληνικού πολιτισμού στην περιοχή της βορειοανατολικής Μικρασίας. Και τα δύο αυτά εθνικά στοιχεία, προφυλάχτηκαν αρχικά απέναντι στη φράγκικη πλημμυρίδα των Σταυροφόρων και, κατοπινά, απέναντι στη σελτζουκική και τουρκική επέκταση και αφομοίωση.

2.3 Η στρατηγική σημασία του Πόντου για το Βυζάντιο

Η στρατηγική σημασία του Πόντου, ιδιαίτερα του Ανατολικού, ήταν μεγάλη στη βυζαντινή περίοδο. Από τις περιοχές αυτές μπορούσε το ελληνικό κράτος να παρακολουθεί και να ελέγχει τις κινήσεις του κάθε επιδρομέα και, επιπλέον, να του φράζει το δρόμο προς τη Μικρασία.

Αποτέλεσμα τούτης της στρατηγικής σημασίας του τόπου ήταν και οι ασταμάτητοι αγώνες ανάμεσα στο Βυζάντιο και την Περσία, αλλά και τα άλλα ανατολικά, μη χριστιανικά κράτη, για την κατοχή αυτών των εδαφών και την υποταγή των λαών που τα κατοικούσαν. Από την άλλη μεριά ο Πόντος, για τους βυζαντινούς, αποτελούσε βάση ανεφοδιασμού και ορμητήριο για τις πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή. Την αναντικατάστατη τούτη στρατηγική σημασία του Πόντου, στον οποίο από τον 5ο αιώνα ακόμα στάθμευε η Legio prima pontica (Πρώτη ποντιακή λεγεώνα), αντιλήφθηκε ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός. Γι' αυτό, με εντολή του ανοικοδομήθηκαν όλα τα παραλιακά ποντιακά φρούρια των πόλεων και, ιδιαίτερα, τα ψηλά και οχυρά τείχη της Τραπεζούντας, όπως και της μικρής τότε γειτονικής πόλης Ριζούντας (Ριζαίου) ανατολικότερα.

Συμβολή στη θωράκιση της αυτοκρατορίας από τα ανατολικά, αποτέλεσε την εποχή τούτη (6ος αιώνας) και η ολοκλήρωση του εξελληνισμού των γηγενών πληθυσμών, με τον εκχριστιανισμό των τελευταίων ειδωλολατρών, της φυλής των Τζάνων. Έτσι το Βυζάντιο κέρδισε μια σκληροτράχηλη φυλή που πλούτισε το στρατιωτικό δυναμικό του κράτους με γενναίους πολεμιστές στα ανατολικά σύνορα.

Την ίδια εποχή η αυτοκρατορία χωρίζεται από τον Ιουστινιανό σε μεγάλες διοικητικές επαρχίες, τα θέματα. Ένα από αυτά, το θέμα της Χαλδίας, με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα, καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του Πόντου και γίνεται προπύργιο του μεσαιωνικού Ελληνισμού, ασπίδα και δόρυ για τις βυζαντινές στρατιές, όσες φορές απειλούνταν τα σύνορα του κράτους από τις εχθρικές επιδρομές των Περσών, των Αράβων και, αργότερα, των Τούρκων. Γίνεται ο κυματοθραύστης των αλλεπάλληλων επιθέσεων εναντίον της αυτοκρατορίας.

2.4 Εκκλησιαστική κατάσταση – Εκπαίδευση

Ο Πόντος ήταν χωρισμένος σε 6 μητροπόλεις:

1. τη μητρόπολη Τραπεζούντας με 84 σχολεία, 165 καθηγητές και δασκάλους και 6.800 μαθητές και μαθήτριες,
2. τη μητρόπολη Ροδοπόλεως με 55 σχολεία, 87 καθηγητές και δασκάλους και 3.053 μαθητές και μαθήτριες,
3. τη μητρόπολη Κολωνίας με 88 σχολεία, 94 καθηγητές και δασκάλους και 4.900 μαθητές και μαθήτριες,
4. τη μητρόπολη Χαλδίας – Κερασούντας με 252 σχολεία, 322 καθηγητές και δασκάλους και 24.800 μαθητές και μαθήτριες,
5. τη μητρόπολη Νεοκαισαρείας με 182 σχολεία, 193 καθηγητές και δασκάλους και 12.800 μαθητές και μαθήτριες και
6. τη μητρόπολη Αμασειάς με 376 σχολεία, 386 καθηγητές και δασκάλους και 23.600 μαθητές και μαθήτριες.

Γενικά σε όλο τον Πόντο λειτουργούσαν 1.047 σχολεία με 1.247 καθηγητές και δασκάλους και 75.953 μαθητές και μαθήτριες. Ανάμεσα στα σχολεία περίφημο ήταν το Φροντιστήριο Τραπεζούντας, πραγματικός φάρος παιδείας και αγωγής με τεράστια ακτινοβολία, καθώς επίσης και το Φροντιστήριο Αργυρουπόλεως, το Λύκειο Γουμεράς, το Ημιγυμνάσιο Κερασούντας, το Γυμνάσιο Αμισού κλπ.

Σε σύνολο επίσης 1.131 ναών, 22 μοναστηριών, 1.647 παρεκκλησίων και 1.459 κληρικών της εποχής αυτής περίφημα ήταν για τη διατήρηση και καλλιέργεια του θρησκευτικού φρονήματος και της παιδείας συνάμα τα μοναστήρια Παναγίας Σουμελά, Παναγίας Γουμερά, Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, Αγίου Ιωάννου του Βαζελώνος κ.λπ.

2.5 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

(από την Δαυίδα Βασιλική, Γ1)

2.5.1 Από την οθωμανική κατάκτηση ως τα τέλη του 18ου αιώνα

Επί δύο αιώνες, μετά την υποταγή της αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών στους Οθωμανούς, στην περιοχή του Πόντου επικράτησε εν γένει μια πολιτική γαλήνη, αποτέλεσμα της οποίας ήταν να ανθίσουν το εμπόριο, οι τέχνες και η γεωργία, και η χώρα να γνωρίσει (τηρουμένων των αναλογιών) μια σχετική ευδαιμονία.

Ο Σ. Ιωαννίδης, ο οποίος υποστηρίζει τα παραπάνω, ως απόδειξη αναφέρει την περίπτωση κάποιου Λογίζου (Λοΐζου) Μασκούθη, εμπόρου από την Τραπεζούντα ο οποίος —μέσω προφανώς του εμπορίου που ασκούσε— απέκτησε επτά εμπορικά πλοία, πολλά κτήματα κι έχτισε ένα λαμπρό σπίτι στην ενορία του Αγ. Γρηγορίου της πόλης, το 1665.

Κατά τον ίδιο, η μετοικεσία, εξάλλου, των Υψηλαντών, των Μουρούζηδων, των Καρατζάδων και των (Ρίζων) Νερουλών από τον Πόντο στην Πόλη αποτελεί απόδειξη της αποδοτικής επίδοσης των Ποντίων της εποχής στο εμπόριο. Ο χώρος επικοινωνούσε αδιάλειπτα επίσης με την Πόλη, καθώς και με την Ιταλία και τη Μολδοβλαχία, αλλά παράλληλα ανθούσε και το εμπόριο με τις χώρες του Καυκάσου (Γεωργία και Μιγγρελία).

Εκτός από έμποροι, όμως, οι χριστιανοί του Πόντου, ήταν επίσης τεχνίτες και ειδικευμένοι εργάτες. Παράλληλα, αποτελούσαν πλειοψηφία των κτηνοτρόφων και των γεωργών της περιοχής.

Η σχετική οικονομική ευημερία, που γνώρισε ο τόπος τους δύο πρώτους μετά την Άλωση αιώνες συμπεραίνεται και από την αύξηση του χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής. Ειδικά στην Τραπεζούντα, τα λείψανα των κατοίκων της πόλης, συγκεντρωμένα έξω από τα τείχη στις ενορίες τους, είχαν συνέλθει κάπως από τα συμπαρομαρτούντα, στην υποταγή δεινά, ενώ στη Χαλδία η εκμετάλλευση των ορυχείων της περιφέρειας είχε βελτιώσει κατά πολύ τη ζωή του εντόπιου πληθυσμού. ο οποίος στην πλειονότητά του ασχολούνταν με τις μεταλλευτικές εργασίες. Στη Χαλδία μάλιστα μετοικούσαν οι καταδιωγμένοι Έλληνες του υπόλοιπου Πόντου, αφού οι μεταλλωρύχοι κάτοικοί της θεωρούνταν μπειλικτζήδες, δηλ.

άνθρωποι του κράτους, και η προστασία των εμίνηδων της περιοχής και των Ελλήνων αρχιμεταλλουργών μπορούσε να αποτελέσει εγγύηση γι' αυτούς απέναντι στις αυθαιρεσίες των Οθωμανών τιμαριωτών.

Στα γεωργικά προϊόντα του χώρου συγκαταλέγονταν το εξαίρετο μαύρο (και πηχτό) κρασί, που παραγόταν ήδη από τον καιρό των Μ. Κομνηνών, το λάδι, τα οπωρικά, οι ξηροί καρποί, (φουντούκια και καρύδια), τα τυροκομικά. Παράλληλα, ανθούσαν ιδιαίτερα η χρυσοχοΐα, η αργυροχοΐα, ενώ κατά τον J. Bordier που επισκέφτηκε την Τραπεζούντα στις αρχές του 17ου αι., στα προάστια της Τραπεζούντας κατασκευάζονταν, με προορισμό την εξαγωγή, υφάσματα (εφάμιλλα των παλαιών τραπεζουντιακών), λεπτά και χοντρά.

Η κατάσταση άλλαξε από τα μέσα του 17ου αι., κατά μεγάλο μέρος λόγω της ανεξέλεγκτης δράσης των ντερεμπέδων, οπότε πραγματοποιήθηκε η κατάληψη της μητρόπολης της Τραπεζούντας, του Αγ. Φιλίππου, και η δήμευση των πλουσίων σπιτιών που την περιστοιχίζαν, με αποτέλεσμα να αλλαξοπιστήσουν πολλοί χριστιανοί της πολυάνθρωπης εκείνης περιοχής και άλλοι να καταφύγουν —ένα δεύτερο κύμα προσφύγων— στα ορεινά, να σταματήσουν η οικοτεχνία/βιοτεχνία, το εμπόριο, να εγκαταλειφθούν τ' αμπέλια και οι ελαιώνες.

Αργότερα, ωστόσο, τα πράγματα βελτιώνονται. Το εμπόριο ανθίζει εκ νέου, η γεωργία στερεώνεται ξανά και η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της ποντιακής γης προσκομίζει άλλο πλούτο στην περιοχή. Περί τα τέλη του 17ου αι. αναφέρεται ότι η Τραπεζούντα μόνο διέθετε 20 ιστιοφόρα (εμπορικά), και ανάλογο αριθμό τέτοιων σκαφών είχαν και οι άλλες παράλιες πόλεις του Πόντου (Κερασούντα, Σινώπη, Αμισός, Οινόη). Εκτός από το εμπόριο, άλλα σκάφη ασχολούνταν με την αλιεία, ψαρεύοντας το χαψί, το σκουμπρί, την παλαμίδα, ακόμη και κητοειδή, όπως δελφίνια, το ψάρεμα των οποίων συνεχιζόταν αδιάπτωτα από την αρχαιότητα ως το 1922, ιδίως στην περιοχή του Ριζαίου.

Οι Πόντιοι έμποροι πήγαιναν στην Μολδαβία, χώρο γνωστό σ' αυτούς ήδη από την περίοδο των Μ. Κομνηνών, στην Πόλη, στην Ταυρική και σε πολλά λιμάνια του Ευξείνου και του Αιγαίου, μεταφέροντας μέταλλα σκεύη, χαλκό, καρύδια, υφάσματα —προϊόντα των εργαστηρίων της Τραπεζούντας και της περιοχής της— δέρματα, ζώα, κερί, παστά ψάρια, και φέρνοντας στην επιστροφή τους στον Πόντο καφέ, χοντρά ευρωπαϊκά υφάσματα (αμπάδες), σιτάρι από τη Ρωσία και τη Μολδαβία, ζάχαρη κτλ.

Φορολογία

Οι φόροι, που κατέβαλαν οι υπόδουλοι Πόντιοι στον δυνάστη, ήταν πολλοί και ποικίλοι. Μερικοί πληρώνονταν σε τακτική βάση και καθορίζονταν από τον ιερό νόμο, ενώ άλλοι ήταν έκτακτοι και επιβάλλονταν με βάση σουλτανικά διατάγματα και φερμάνια. Τακτικός ήταν ο λεγόμενος κεφαλικός φόρος, υποχρεωτικός για κάθε ενήλικα και ποίκιλλε ανάλογα με την εποχή και την περιοχή. Ο κεφαλικός φόρος ή χαράτζι(ν) ή χαράτζ' ήταν προσωπικός και επιβαλλόταν σε κάθε μη μουσουλμάνο υπήκοο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με τη νεότερη αντίληψη, που τον ονόμαζε μπεντέλι ασκερί, ο φόρος αυτός ισοδυναμούσε με την απαλλαγή της στρατιωτικής θητείας/υπηρεσίας των απίστων υπηκόων του σουλτάνου.

Η καταβολή του ήταν υποχρεωτική έως την ηλικία των 60 ετών. Απαλλάσσονταν από αυτόν οι κληρικοί και οι ανάπηροι (τυφλοί, παράλυτοι κτλ). Οι υπόχρεοι διαιρούνταν σε τρεις κατηγορίες, την πρώτη (ααλιέ), τη δεύτερη (εφσάτ) και την Τρίτη (εδνά). Στα μέσα του 17ου αι., τα ποσά που αναλογούσαν σ' αυτές τις κατηγορίες ήταν 4, 2 και 1 χρυσά νομίσματα αντίστοιχα κατά κατηγορία. Η εισπράξη του κεφαλικού φόρου γινόταν εργολαβικά. Δηλ., οι εισπράκτορες προπλήρωναν τα ποσά που θα εισέπρατταν και στη συνέχεια τα έπαιρναν συχνά πολλαπλάσια από τους φορολογούμενους ραγιάδες. Η ασυδοσία τους έγινε παροιμιώδης. Αργότερα, περί το 1840, ο κεφαλικός φόρος καταργήθηκε, αλλά αντικαταστάθηκε με το φόρο απαλλαγής από τη στρατιωτική θητεία.

Άλλος φόρος, τακτικός και αυτός, ήταν της γεωργικής παραγωγής και της γης· ποίκιλλε κι αυτός ανάλογα με τη θέση των κτημάτων και την σοδειά. Εκτός από τα σιτηρά, φορολογούνταν επιπλέον και η φρουτοπαραγωγή, το κρασί, η παραγωγή λαχανικών, το παραγόμενο μέλι κτλ. Η χοιροτροφία επίσης επιβαρυνόταν με ειδικό φόρο, όπως και η εκτροφή προβάτων, κατσικιών, κ.ά. ζώων. Άλλος φόρος σχετικός με την κτηνοτροφία ήταν αυτός του δικαιώματος βοσκής.

Εκτός υπό τους παραγωγούς, φορολογούνταν οι ιδιοκτήτες μύλων (ανάλογα με τις ποσότητες δημητριακών που άλεθαν), οι ιδιοκτήτες εργαστηρίων και οι βιοτέχνες.

2.5.2 Η οικονομία στα μέσα του 19ου αι.

2.5.2.1 Γενικά στοιχεία

Όταν στα μέσα του 19ου αι., ο Πόντος αποτελούνταν από το νομό Τραπεζούντος και τμήματα των νομών Σεβαστείας και Θεοδοσιουπόλεως, η κατάσταση, οικονομική και κοινωνική, των κατοίκων του δεν ήταν ιδιαίτερα ανθηρή. Ο Σ. Ιωαννίδης τους περιγράφει ως εξαθλιωμένους και προληπτικούς, τη γεωργία τους παρακμάζουσα, με αποτέλεσμα παρά την ευφορία και την παραγωγικότητα της περιοχής η συγκομιδή να είναι περιορισμένη, με εξαίρεση την περιφέρεια της Αμισού.

Για το εμπόριο ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει ότι, η αναπτυσσόμενη ήδη από τους αρχαίους και βυζαντινούς χρόνους εμπορική ροπή των κατοίκων, συνεχίστηκε, ιδίως στην Τραπεζούντα και την Αμισό. Η πρώτη πόλη, κατά τον ίδιο πάντοτε, ήταν συνδεδεμένη εμπορικά με την Δ. Ευρώπη, ενώ στη δεύτερη η εμπορική κίνηση αυξανόταν, όταν παρουσιαζόταν έλλειψη σιτηρών στις ευρωπαϊκές χώρες.

2.5.2.2 Γεωργία

Στα μέσα του 19ου αι., η γεωργική παραγωγή στον Πόντο παρουσίαζε την εξής εικόνα: Καπνός παραγόταν στην Αμισό, την Πάφρα, τα Πλάτανα. Όσπρια στην περιοχή Κοτυώρων, Νικοπόλεως, Πλατάνων (φασόλια), Πουλαντζάκης, Οινόης, Σεβάστειας, Νεοκαισαρείας και Αμισού. Δημητριακά στην περιφέρεια της Αμάσειας, της Μερζιφούντας, της Τοκάτης, των Ζήλων, στη Θεμίσκυρα (κυρίως καλαμπόκι, ρύζι και έλυρος), στη Νεοκαισάρεια, όπου επίσης καλλιεργούνταν και το ρύζι (όπως και στις περιοχές Αμισού και Κοτυώρων), στη Σεβάστεια, κυρίως σιτηρά, στην Οινόη (περισσότερο το καλαμπόκι,

όπως και στην περιοχή της Πουλαντζάκης), στα Σούρμενα και τον Όφη (καλαμπόκι και έλυρος), στη Νικόπολη και τη Θεοδοσιούπολη. Η μεταξοκαλλιέργεια/σηροτροφία ανθούσε στην Αμισό, την Αμάσεια, τα Ζήλα, τη Νεοκαισάρεια, τον Τσαρσαμπά, την Οινόη (από τα γραφόμενα πάντως του Σ. Ιωαννίδη συμπεραίνεται πάντως ότι οι παραγόμενες ποσότητες μετάξης θα πρέπει να ήταν περιορισμένες). Η ελαιοκαλλιέργεια εφαρμοζόταν στην περιοχή Πλατάνων και Τραπεζούντας, με παραγωγή βρώσιμων ελαίων και ελαιολάδου.

Ιδιαίτερη σημασία για τον Πόντο απέκτησε με τον καιρό η φουντουκοκαλλιέργεια. Χαρακτηριστικό είναι ότι στα τέλη του αιώνα μόνο η περιοχή της Κερασούντας παρήγαγε και εξήγαγε περί τις 450.000 καντάρια φουντουκιών το χρόνο.

2.5.2.3 Το εμπόριο

Η εμπορική κίνηση ήταν ζωηρή περί το 1869, αν και το ισοζύγιο εισαγωγών-εξαγωγών ήταν ελλειμματικό στην Τραπεζούντα, πλεονασματικό στην Αμισό και ισοσκελισμένο στην Κερασούντα. Πάντως, τα έσοδα του οθωμανικού κράτους από τα τελωνεία σε ό,τι αφορά τα λιμάνια του Πόντου, έφταναν τα 2.000.000 χρυσά φράγκα.

2.5.2.4 Πανηγύρεις - βιοτεχνία

Κάθε εβδομάδα γινόταν στις περισσότερες πόλεις λαϊκή αγορά παζάρι, όπως π.χ. στην Τέρμε, στην Τροχάλη/Τορχάλ, κτλ. Αλλού, επίσης, οργανωνόταν μια φορά το χρόνο μια μεγάλη εμποροπανήγυρη, όπως στην Αμάσεια, που διαρκούσε ορισμένες ημέρες.

Η βιοτεχνία, η οποία ως τα μέσα του 19ου αι. παρουσίαζε κάποια κίνηση (υφαντουργία, μεταλλουργία, ταπητουργία, μεταξουργία), άρχισε να παρουσιάζει μια κάμψη, από τότε που τα ευρωπαϊκά προϊόντα κατέκλυσαν την Ανατολή, κατά το Σ. Ιωαννίδη. Παρήκμασαν σταδιακά όλες οι τέχνες, με αποτέλεσμα, πολλοί κάτοικοι να επιδοθούν στο εμπόριο, το οποίο όμως λόγω των πολλών εμπόρων φορτώθηκε υπερβολικά, με αποτέλεσμα τη μείωση των κερδών.

Σε πολλές πόλεις ωστόσο ανθούσε ακόμη η βιοτεχνία, λόγω χάρη στην Μερζιφούντα. Οι χαλκουργοί της πόλης έπαιρναν και δούλευαν το χαλκό των γειτονικών ορυχείων κατασκευάζοντας διάφορα σκεύη. Χαλκουργεία πολλά είχε και η Τοκάτη, όπως και μια βιοτεχνία κατασκευής υφασμάτων. Όμως η χαλκουργία που είχε παλιότερα η πόλη είχε παρακμάσει (από τα πέντε χυτήρια χαλκού λειτουργούσε μόνο ένα και από τα 600 εργαστήρια επεξεργασίας χαλκού μόνο 80 έμειναν εν λειτουργία την ίδια περίοδο).

2.5.3 Η οικονομία στις αρχές του 20ού αι.

Στις αρχές του 20ού αι., αλλά και νωρίτερα, η γεωργική παραγωγή του Πόντου παρουσίαζε τέτοια αφθονία, ώστε σημαντική να γίνεται εξαγωγή αυτών (των προϊόντων) έναντι της εισαγωγής ξένων προϊόντων ουχί εκ Περσίας ή Αρμενίας εισαγομένων, αλλ' εξ Ευρώπης.

Ο Δ. Η. Οικονομίδης μάλιστα παίνευε τα προϊόντα του Πόντου, θεωρώντας εξαιρετικής ποιότητας την όρυζαν της Έσπιας, του Πουλαντζακίου και της Θέρμης, τον περίφημο καπνό της Πάφρας και της Αμισού και των Πλατάνων, τα όσπρια της Τραπεζούντας, των Κοτυώρων και άλλων μερών, τας ελαίας των Πλατάνων, τα σιτηρά της Νικοπόλεως κ.τ.λ. Το ίδιο αναπτυγμένα θεωρούσε, ο ίδιος συγγραφέας, το από αρχαιοτάτων χρόνων διεξαγόμενον εν Πόντω εμπόριον, όπως και τη βιοτεχνία της χώρας.

Το εμπόριο

Κατά το Δ. Η. Οικονομίδη, προ του τελευταίου πολέμου (δηλ. του Α' παγκοσμίου) το εξαγωγικό εμπόριον του Πόντου έφθανε τούτο εις 160.000.000 φράγκων. Το εισαγωγικόν εμπόριον εκυμαίνετο περίξ των 80.000.000 φράγκων.

Κατά τον ίδιο, τα σπουδαιότερα του εξαγωγικού εμπορίου προϊόντα ήταν: Λεπτοκάρυα, τα κοινώς φουντούκια καλούμενα, (Τραπεζούντος, Τριπόλεως, Κερασούντος, Ορδούς) περί τας 700.000 καντάρια και αξίας 33.000.000 φράγκων. (Πριν από τον πόλεμο του 1914 κατά την εν Κωνσταντινουπόλει Επιτροπεία των Ποντίων, η επαρχία Τραπεζούντος μόνον εξήγαγε 24.349.000 κιλά φουντούκια το χρόνο). Καπνά (Πλατάνων 2.500.000 χιλιόγραμ., Αμισού και της ενδοχώρας 12.000.000 χιλιόγρ., Σινώπης 750.000 χιλιόγρ., Αλατζάν 850.000 χιλιόγρ.) το όλον αξίας 100.000.000 φράγκων. Δέρματα ακατέργαστα, πρόβατα, έρια, ωά, βούτυρον, ψαρέλαια, κηρός, ιχθύες αλίπαστοι, εσπεριδοειδή (του Ριζαίου), πολλά και διάφορα όσπρια, εν οίς τα καθ' άπασαν την Ευρώπην ευφήμως γνωστά φασόλια της Τραπεζούντος, μαύρο χαβιάρι (της Πάφρας) και άλλα, ων η αξία μετά των καπνών και λεπτοκαρυών εκυμαίνετο περίξ των 160.000.000 φράγκων.

Στην ίδια περίοδο, περίπου, που αναφέρεται ο Δ. Η. Οικονομίδης, το λιμάνι της Αμισού παρουσίαζε μεγάλη κίνηση. Σ' αυτό προσέγγιζαν πλοία αγγλικά, γαλλικά, αυστριακά, ρωσικά, ιταλικά, ελληνικά και τουρκικά. Κατά το τελωνείο της ίδιας πόλης, τα 50% των εισαγωγών και εξαγωγών γίνονταν από ελληνικούς εμπορικούς οίκους. Σε ό,τι αφορά τις καλλιέργειες, πρώτη ερχόταν αυτή του καπνού, που απέδιδε 3.900.000 οκάδες (1889), 6.989.000 οκάδες (1900).

Το λιμάνι της Τραπεζούντας παρουσίαζε την εξής κίνηση, πριν από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο: Άφιξη κατ' έτος 1.000 ατμόπλοιων, χωρητικότητας 600.000 τόνων. Εισαγωγές και εξαγωγές συμποσούμενες σε 50.000.000 χρ. φράγκα, το χρόνο. Εκτός αυτών, το λιμάνι διέθετε επίσης, 20 ρυμουλκά σκάφη, 400 βάρκες και ανάλογες μασούνες, καθώς και 100 ιστιοφόρα.

Το διά ξηράς εμπόριο (κατά μεγάλο μέρος, γινόταν με την Περσία) έφτανε τα 12.000.000 χρυσά φράγκα. Την ίδια περίοδο, από το λιμάνι των Κοτυώρων (Ορντού) εξάγονταν: βούτυρο 250.000 χιλιόγραμμα, τυρί 320.000 χιλιόγρ., έρια 100.000 χιλιόγρ., μέλι 20.000 χιλιόγραμμα. Επίσης από το λιμένα της ίδιας πόλης εξάγονταν κάθε χρόνο 40.000 κομμάτια δερμάτων διαφόρων ζώων και χιλιάδες αυγών στη Δυτ. Ευρώπη (αξίας 5.000 λιρών).

Από το λιμάνι της Κερασούντας εξαγόταν ετησίως 7-9.000.000 οκάδες λεπτοκάρυα φουντούκια το χρόνο, ανάλογα με την εσοδεία, με προορισμό τη Δυτ. Ευρώπη, τις Η.Π.Α. και τη Ρωσία, και τα λιμάνια Μασσαλία, Τεργέστη, Αμβούργο, Λονδίνο και Κωνσταντινούπολη.

Από τα προϊόντα της περιοχής Πάφρας, ιδιαίτερη σημασία παρουσίαζαν τα καπνά (προ του 1915 ετήσια παραγωγή και αξία 500.000 χρυσές λίρες Τουρκίας) και το χαβιάρι (ετήσια παραγωγή την ίδια περίοδο 2.000 οκάδες, αξίας 25.000 χρυσών λιρών Τουρκίας). Τα καπνά της Πάφρας εξαγόταν στο Αμβούργο, το Άντεν, τη Μασσαλία, το Λονδίνο και την Αλεξάνδρεια, κυρίως μέσω Αμισού.

Τραπεζική κίνηση

Το προ του Α' παγκοσμίου πολέμου εισαγωγικό του Πόντου εμπόριο, που κυμαινόταν γύρω στα 80.000.000 φράγκα, διεξήγαγαν εμπορικοί οίκοι και τράπεζες, συνδεδεμένες μ' αυτούς, συνήθως.

Στην Κερασούντα έντονη δραστηριότητα παρουσίαζαν περισσότερο η Οθωμανική Τράπεζα, η Τράπεζα Αθηνών, η Τράπεζα Γεωργίου Πισσάνη κ.ά. Στην Τραπεζούντα η Τράπεζα Καπαγιαννίδη, η τράπεζα Φωστηροπούλου και η Τράπεζα Θεοφύλακτου.

Μέσω αυτών των τραπεζών διεξαγόταν το εμπόριο της Περσίας, κατά ένα μεγάλο μέρος, καθώς και αυτό της ενδοχώρας του Πόντου, αφού η Κερασούντα αποτελούσε το επίγειο μιας μεγάλης περιοχής, η Αμισός αυτό της περιφέρειας Πάφρας, Αμάσειας, Υοσγάτης, Μερζιφούντας, Τοκάτης, Ιβόρων, Καισαρείας, Νεοκαισαρείας, Σεβάστειας, Άγκυρας και Μαλάτειας. Η Τραπεζούντα εξάλλου ήταν το εμπόριο του Ερζιγκιάν, του Ερζερούμ, της Περσίας και μιας εκτεταμένης περιοχής του Καυκάσου.

Οι τρεις μεγάλες τράπεζες της Τραπεζούντας ήταν: Η Τράπεζα Καπαγιαννίδη, ιδρυμένη από το Γρηγόριο Καπαγιαννίδη. Μαζί της συνδεόταν και ο Οίκος Καπαγιαννίδη, που ασκούσε εμπόριο, ιδίως των αποικιακών. Ο Γιώργος Φωστηρόπουλος ήταν πάντως ο ιδρυτής της πρώτης ελληνικής τράπεζας στον Πόντο, αλλά στις επιχειρήσεις του συμπεριλαμβανόταν και το εμπόριο. Ο Θεοφύλακτος Κωνσταντίνος ήταν επίσης ο ιδρυτής και ο ιδιοκτήτης της ομώνυμης τράπεζας (μαζί με τον Α. Λεοντίδη), οι εργασίες της οποίας εκτείνονταν από τη Σινώπη ως το Βατούμ και το Ερζερούμ.

Για τους τραπεζίτες-μεγαλεμπόρους της Τραπεζούντας σημείωνε χαρακτηριστικά ο Χρυσάνθος: «Η οικονομική ζωή των Ελλήνων της Τραπεζουσίας χώρας υπό την προστασίαν της εκκλησίας ολονέν και ανεπτύσεται. Ιδία οι εν Τραπεζούντι ... μεγάλοι τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι Γ. Καπαγιαννίδου, αδελφών Φωστηροπούλου, Αδάμ Κ. Θεοφύλακτου και Α. Λεοντίδου εδέσποζον της όλης οικονομικής ζωής της χώρας μέχρι Βατούμ και Θεοδοσιοπόλεως (Ερζερούμ). Ότε κατά τας αρχάς του έτους 1914 κατ' εντολήν του εν Κωνσταντινουπόλει κεντρικού Νεοτουρκικού κοιμιτάτου απεφασίσθη υπό του εν Τραπεζούντι Νεοτουρκικού κοιμιτάτου ο εμπορικός αποκλεισμός κατά των Ελλήνων του Πόντου, εματαίωσαν τούτον αυτοί

οι Τούρκοι έμποροι της Τραπεζούντος και όλης της Τραπεζουσίας χώρας φοβηθέντες τα αντίποινα των Ελλήνων και ιδία των τριών ειρημένων μεγάλων Ελληνικών τραπεζιτικών και εμπορικών οίκων.»

Η Τράπεζα Γ. Πισσάνη, που δρούσε στην Κερασούντα, συνδεόταν με τον εμπορικό Οίκο Πισσάνη, στον οποίο συμμετείχαν λίγο πολύ όλα τα μέλη της γνωστής οικογένειας. Ιδρυτής του Οίκου ήταν ο Πισσάνης Κωνσταντίνος, ο οποίος εν μέρει επωφελήθηκε από την παρακμή του Οίκου Κωνσταντινίδη για να επεκτείνει τις δραστηριότητες του. Ο Κ. Πισσάνης δημιούργησε εμπορικά γραφεία τόσο στην Κερασούντα όσο και σε πόλεις της Δ. Ευρώπης. Ιδρυτής της ομώνυμης τράπεζας ήταν ο γιος του, Γεώργιος. Ας σημειωθεί ότι υποκαταστήματά της υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη και σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις.

Η γεωργία

Στον Πόντο παράγονταν δύο είδη φουντουκιού, το μπουлк, στρόγγυλο και φθηνότερο σε σχέση με το σιβρί, το άλλο μακρόστενο και ακριβότερο είδος.

Άλλα γεωργικά προϊόντα του χώρου ήταν τα κηπευτικά (Θεοδοσιούπολη), τα οπωρικά: σταφύλια στην Αμάσεια, την Αμισό, την Τραπεζούντα, την Τοκάτη και τα Ζήλα, εσπεριδοειδή στην Τραπεζούντα και τα Σούρμενα. Άλλα φρούτα, όπως τα μήλα και αχλάδια, παράγονταν στην Αμάσεια, τον Τσαρσαμπά, την Αργυρούπολη και την Τραπεζούντα, ενώ εξαιρετα κεράσια βέβαια παρήγαγε η περιοχή της Κερασούντας. Οινοπαραγωγή υπήρχε στην Κερασούντα, την Τρίπολη και τον Τσαρσαμπά.

Μια άλλη συνηθισμένη γεωργική καλλιέργεια αποτελούσε αυτή του κανναβιού (Κοτύωρα, Σούρμενα, Πουλαντζάκη, Οινόη, Τσαρσαμπάς) με προϊόν, εκτός από το καννάβι για σκοινιά, και τον κανναβόσπορο. Σε ορισμένες περιοχές επίσης καλλιεργούσαν το λινάρι, όπως στα Κοτύωρα, τα Σούρμενα, την Πουλαντζάκη και τον Όφη.

Εκτός από το αμπέλι στον Πόντο, καλλιεργούνταν και η ελιά, η βερικοκιά, η κερασιά, η μηλιά και η απιδιά/αχλαδιά. Τα παραγόμενα μήλα ανάλογα με το είδος τους διακρίνονταν σε γλυκόμηλα, στιπόμηλα(ξινόμηλα), σιδερόμηλα (με σκληρή σάρκα· ωρίμαζαν μετά το μάζεμά τους, το χειμώνα), αγρόμηλα κτλ.

Τα απίδια πάλι, ανάλογα είτε με τον χώρο προελεύσεώς τους είτε με τον χρόνο της ωρίμανσής τους, διακρίνονταν σε: σινάπα (η ποικιλία αυτή καταγόταν από τη Σινώπη, αλλά καλλιεργούνταν και σε άλλα μέρη του Πόντου, Αργυρούπολη, Αμάσεια, Τραπεζούντα) αυγουστάπα (ωρίμαζαν τον Αύγουστο), γλυκάπα, στιπάπα, χειμωνάπα, (ωρίμαζαν τον χειμώνα), σταυράπιδα (ωρίμαζαν το Σεπτέμβριο/Σταυρίτεν), χερομυλάπα (έμοιαζαν στο σχήμα με χερομύλ'/χερόμηλο), ξυλάπα (σκληρά σαν ξύλο), μαυράπα (από το χρώμα τους), πετράπα (σκληρά σαν πέτρα) κτλ.

Επίσης, ορισμένοι τύποι μήλων, περιζήτητοι εκτός Πόντου, ήταν τα χειμωνόμηλα (ωρίμαζαν το χειμώνα), κουφόμηλα, πετσόμηλα (με σκληρό φλοιό), πουλολόμηλα (τα διατηρούσαν μες σε πουλούλα/πήλινα πιθάρια), κανέτ'κα (καλλιεργούνταν κυρίως στο Καν/Αργυρούπολη), γεμουρόμηλα (καλλιεργούνταν στη Γεμουρά).

Καλλιεργούνταν όμως και άλλα δέντρα· η δαμασκηλιά, η βερικοκιά, η μουριά, η μεσπιλιά, η ροδακινιά κτλ. Τους καρπούς εκτός από νωπούς συχνά τους ξέραιναν για το χειμώνα, οπότε είτε τους έβραζαν κι έκαναν κομπόστα είτε τους έτρωγαν όπως ήταν.

Η κτηνοτροφία - αλιεία

Σε ό,τι αφορά την κτηνοτροφία, βούτυρο παρήγαγε η περιοχή Νικόπολης, καθώς και αυτές των Κοτύωρων και της Νεοκαισάρειας. Ένα άλλο ζωικό προϊόν ήταν τα δέρματα (Πουλαντζάκη, Νικόπολη). Κερί και μέλι παρήγαγαν στα Κοτύωρα και τη Νεοκαισάρεια, αλλά πάντα υπήρχε ο φόβος, οι μέλισσες να τρυγήσουν τα άνθη της ποντικής αζαλέας και να κάνουν παλαλόν μέλ'.

Στο Ρίζαιο, όπου η αλιεία ήταν περισσότερο συστηματική, ψάρευαν (και πάστωναν) γαύρους, παλαμίδες και σκουμπριά. Οι ψαράδες της ίδιας περιοχής επίσης αλίευαν τα δελφίνια, από τα οποία παρήγαγαν το δελφινέλαιο, που χρησίμευε για τον φωτισμό των σπιτιών, παρά τη δυσάρεστη οσμή του.

Ναυσιπλοΐα και ναυπηγική

Από τα τέλη του 18ου αι. σε πολλές πόλεις του Πόντου κατασκευάζονταν ιστιοφόρα, όπως στη Σινώπη, την Οινόη, την Κερασούντα, την Τραπεζούντα, τα Σούρμενα.

Η ναυτική κίνηση στο χώρο, όμως αυξήθηκε σημαντικά μετά την υπογραφή της συνθήκης του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, η οποία επέτρεπε την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στον Εύξεινο σε όσα πλοία έφεραν την ρωσική σημαία. Επωφελούμενοι απ' αυτό το προνόμιο, και επειδή η ναυτική παρουσία των Ρώσων ήταν μηδαμινή σ' αυτόν, οι Πόντιοι πλοιοκτήτες χρησιμοποίησαν ευρύτατα τη ρωσική σημαία, και ιδιαίτερα οι Οινοεείς και οι Κερασούντιοι.

Οι δεύτεροι διέπλεαν με τα ιστιοφόρα τους ολόκληρο τον Εύξεινο και τη Μεσόγειο. Περί το 1880, η ανάπτυξη της ναυτιλίας είχε φθάσει στα ύψη (80 ιστιοφόρα εκτοπίσματος 2.000 τόνων, ναυπηγημένα στην Κερασούντα). Στην Κερασούντα δρούσαν τότε πολλοί ναυτικοί και εμπορικοί οίκοι, όπως, ο Οίκος Κωνσταντινίδη, ο οίκος Κακουλίδη, ο οίκος Σουρμελή, ο οίκος Πισσάνη, ο οίκος Ευθυμιάδη, ο οίκος Παυλίδη, ο οίκος Ανδρεάδη, ο οίκος Παπαδοπούλου, ο οίκος Δεληκάρη, ο οίκος Τσιλιγγίρη, ο οίκος Παλασώφ κ.ά. Οι πλοιοκτήτες της κατείχαν περί τα 80 ιστιοφόρα, δικάταρτα και τρικάταρτα. Η ανάπτυξη της ατμοπλοΐας όμως έγινε αιτία να παρακμάσει το ναυτικό των Κερασουντίων.

Το ίδιο παρατηρήθηκε με τον εμπορικό στόλο της Οινόης, η οποία διεκρίθη κατά τους χρόνους της ναυτικής ακμής εν Πόντω και ίσως να ήτο η πρωτίστη των πόλεων του Πόντου. Αργότερα, περί τα τέλη του 19ου αι., οι περισσότεροι πλοιοκτήτες στην πόλη ήταν Τούρκοι, και οι Έλληνες απλώς εργάζονταν στα πλοία τους. Έτσι, από τα 80 σκάφη της Οινόης 60 ήταν τουρκικής πλοιοκτησίας και μόνο 20 ελληνικά.

Πάντως, από νωρίς, η οθωμανική εξουσία είχε παραχωρήσει διάφορα προνόμια στις ναυτικές πόλεις. Τέτοια προνόμια (απαλλαγή από φόρους, από το παιδομάζωμα κτλ.) είχαν δοθεί στη Σινώπη, ορισμένοι κάτοικοι της οποίας απασχολούνταν με τη ναυπήγηση πλοίων (ειδικότερα πολεμικών πλοίων). Με τις ναυτικές τέχνες ασχολούνταν και οι κάτοικοι της Οινόης, όπως ειπώθηκε ήδη, και σ' αυτούς η οθωμανική εξουσία παραχώρησε ορισμένα προνόμια, ένα από τα οποία ήταν να έχουν χριστιανό διοικητή. Τέτοιος αναφέρεται ο Σάββα πασάς, τα εγγόνια του οποίου ζούσαν περί τα μέσα του περασμένου αι. στην πόλη, σύμφωνα με το Σ. Ιωαννίδη.

Με το εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα εκτός από τους Τραπεζούντιους, τους Κερασούντιους, τους Οινοείς, ασχολούνταν και οι κάτοικοι των Κοτυώρων και γενικά των περισσότερων πόλεων της ακτής, οι περισσότερες από τις οποίες ενεργούσαν ως εμπορεία της ενδοχώρας.

Τα άλλα επαγγέλματα

Οι κάτοικοι των Σουρμένων ήταν γνωστοί ως καλοί ναυπηγοί, ιδίως αυτοί της Κελόνζας/Κοινώνισσας, οι οποίοι ναυπηγούσαν πλοία προ εκατοντάδων ετών. Αρχικά κατασκευάζονταν εκεί μικρά αλιευτικά και φορτηγά πλοία διά λογαριασμόν Τούρκων πλοιοκτητών, αργότερα δε κάπως μεγαλύτερα ιστιοφόρα διαφόρων προορισμών. Ναυπηγεία αριθμούνταν στην Κελόνζα περί τα 15-20 με δύναμη προσωπικού το καθένα 5-25 τεχνιτών.

Παρεμφερή ήταν τα επαγγέλματα του μαραγκού (πλοίων), του καλαφάτη, του τρυπανά, του σιδηρουργού, του ράφτη των πανιών κτλ. Μαραγκοί ήταν και κείνοι που σε μικρά υπόστεγα, κοντά στα σπίτια τους, κατασκεύαζαν μικρές βάρκες. Οι σιδηρουργοί σιδεράδες, συν τοις άλλοις κατασκεύαζαν και τα καρφιά τ' αναγκαία για τη ναυπήγηση, σε διάφορα μεγέθη, καθώς και τις άγκυρες. Οι τρυπανάδες με τρυπάνια έκαναν τις θέσεις που θα έμπαιναν τα καρφιά (για να μη σκιστεί με το κάρφωμα το ξύλο).

Οι ορεσίβιοι Σανταίοι ήταν διάσημοι ως καλοί χτίστες και λιθοξόοι. Στον Πόντο είχαν χτίσει πολλές εκκλησίες, μετά το 1854, και ψηλά καμπαναριά, όπως το 7όροφο του ναού του Αγ. Θεοδώρου του Στρατηλάτη στο χωριό Τερζάντων. Ήταν γνωστοί, όμως, και στην υπόλοιπη Μικρά Ασία, καθώς και στον Καύκασο. Κομπανίες Σανταίων είχαν χτίσει τζαμιά, μιναρέδες, λουτρά κ.ά. κτίρια στην Α. Μικρά Ασία, ονομαστά για τη στερεότητα και την καλλιτεχνία τους. Καλοί χτίστες επίσης ήταν οι Ιμεραίοι, οι Τσολοχενίτες, οι κάτοικοι του χωριού Ψωμάντων, οι Αδυσσενοί, οι Μαυρευνοί, οι Χοψενοί.

Άλλοι επαγγελματίες τεχνίτες δούλευαν στις πόλεις, όπου υπήρχαν διάφορα εργαστήρια, τα οποία προμήθευαν στα σπιτικά, τους ναούς, τα πλούσια νοικοκυριά όσα ήταν απαραίτητα. Εδώ ας σημειωθεί ότι η αυτάρκεια ήταν το επιθυμητό στους καιρούς εκείνους. Ό,τι μπορούσε να κατασκευαστεί στο σπίτι, το έφτιαχναν εκεί. Αγόραζαν μόνο, ό,τι δεν ήταν δυνατό να κατασκευαστεί από τα μέλη κάθε νοικοκυριού, άντρες και γυναίκες.

Οι επαγγελματίες βιοτέχνες τεχνίτες των πόλεων ήταν: οι χρυσοχόοι/κοϊμτζίδες, οι χαλκουργοί/καζαντζίδες, οι γουναράδες/κιουρτζίδες, οι υποδηματοποιοί/γεμενετζίδες κ.ά.

Οι χρυσοχόοι εκτός από τα κοσμήματα κατασκεύαζαν και διάφορα λειτουργικά σκεύη, όπως κανδήλες, θυμιατά, καλύμματα ευαγγελίων, δίσκους, σταυρούς, εξαπτέρυγα, μίτρες επισκοπικές κτλ. Οι ίδιοι επίσης έφτιαχναν δαχτυλίδια, βραχιόλια, πόρπες, αλυσίδες για ωρολόγια, γυναικεία και αντρικά, και άλλα παρόμοια. Ιδιαίτερα γνωστοί ήταν οι χρυσοχόοι της Τραπεζούντας και της Αργυρούπολης.

Οι καζαντζίδες εκτός από καζάνια (=χαλκά) έφτιαχναν διάφορα άλλα οικιακά και μαγειρικά σκεύη, όπως σαγάνια, μαγκάλα, μαστραπάδας, σινία, λακάνας, ιμπρίκα, τάσα, χαλκοστάμνα κτλ. Οι υποδηματοποιοί ήταν εκείνοι που κατασκεύαζαν τα διάφορα είδη των υποδημάτων, γεμενία, κουντούρας, τσαγγία, τσαρούχα, φιλάρα, τσάπουλας κτλ.

Οι κετσετζίδες έφτιαχναν τα μάλλινα στρώματα και τα μάλλινα καλύμματα της κεφαλής. Οι αμπατζίδες έραβαν τα ρούχα των κατοίκων στα αστικά κέντρα, ενώ οι γουναράδες έκαναν τις γούνες των αρχόντων και των πλουσίων. Εκτός απ' αυτούς επίσης υπήρχαν: τοπχανατζίδες/βυρσοδέψες και πουρουτάντ'/κεραμοποιοί, αγγειοπλάστες (οι τελευταίοι κατασκεύαζαν λαγήνα, τσανάκα, πουλούλα, πιθάρα κ.ά. πήλινα σκεύη, που χρησιμοποιούνταν είτε για τη φύλαξη καρπών και τροφίμων είτε στο μαγείρεμα).

Ένα άλλο επάγγελμα-τέχνη αναφέρει ο Γ. Θ. Κανδηλάπτης-Κάνις, αυτό του ξυλογλύπτη. Η τέχνη του ξυλογλύπτη (=σκάφτε) ήταν αρκετά διαδομένη, μια και όλες οι εκκλησίες έπρεπε να έχουν το τέμπλο, τα στασίδια, τα εικονοστάσιά τους κτλ. Ονομαστοί και αξιόλογοι ξυλογλύπτες ήταν οι Τσιτενοί και οι Αυλιανίτες. Γνωστός για τα λεπτουργήματά του ήταν και ο Αργυροπολίτης σκάφτες Δημήτριος Σαλονίκης, πάντα κατά τον Κάνι.

Οι περισσότεροι από τους τεχνίτες/βιοτέχνες στα αστικά κέντρα ήταν Έλληνες. Των δε τεχνών αι συνηθέσταται ευρίσκονται εις χείρας των Ελλήνων και είναι η χαλκευτική, η σιδηρουργική, η χρυσοχοϊκή, η ωρολογοποιία, η μαχαιροποιία, η εφραπλωματοποιία, η ραπτική, η τεκτονική, η υποδηματοποιία, η μεταλλουργική, η γανωτική, η αλιευτική, η γουναρική, η υφαντική, η μεταξουργία, η αρτοποιία, η ταπητουργία..., η σηροτροφία, η μελισσοουργία, η οινοποιία κτλ. (Δ. Η. Οικονομίδης).

Από τα επαγγέλματα πολλών τεχνιτών προήλθαν μάλιστα τα ονόματα ορισμένων οικογενειών. Έτσι, το οικογενειακό όνομα Κοεμτζής ή Κοεμτζίδης σήμαινε τον καταγινόμενο με τη χρυσοχοϊα, το Αμπατζής ή Αμπατζίδης ή Ραπτόπουλος τον

ασχολούμενο με τη ραπτική, ο Καζαντζής ή Καζαντζίδης ήταν ο κατασκευαστής των καζανιών, ο Ντεμιρτζής ή Ντεμιρτζίδης ή Σιδηρόπουλος ο καταγινόμενος με τη σιδηρουργία κτλ.

Ο Τύπος

Για τον Τύπο στον Πόντο, μετά το 1870, γράψει ο Γ. Θ. Κανδηλάπτης-Κάνις: Ότε από του 1870 εδόθη ποιά τις ελευθερία εις τον τύπον εν Τουρκία, εξεδόθη εν Τραπεζούντι το 1880 το περιοδικόν «Εύξεινος Πόντος» του Δ. Ξιφιλίνου, το οποίον έζησεν επί εν έτος. Εις τα 1885 εξεδόθη ο «Αστήρ του Πόντου» υπό τον Θεοδ. Γραμματικόπουλον, αλλά και ούτος διέκοψε την έκδοσίν του μετά διετίαν. Κηρυχθέντος κατά το 1908 του δευτέρου συντάγματος εν Τουρκία εξεδόθη το 1909 ο επί 12 έτη εξυπηρετήσας την ποντιακήν κίνησιν «Φάρος της Ανατολής» (εφημερίς) των αδελφών Σεράση και ταυτοχρόνως η «Εθνική Δράσις» του Φ. Φιλιππίδου και η «Αρητιάς» της Κερασούντος και η «Φωνή των Σουρμένων». Το 1910 ο κ. Φιλ. Κτενίδης, ... διευθυντής της «Ποντιακής Εστίας», εξέδωκε το περιοδικόν «Επιθεώρησις», το οποίον απέβλεπεν εις την μελέτην της ποντιακής λαογραφίας... Κατά την Ρωσικήν κατοχήν εξεδόθη η εφημερίς «Λόγος» τον Ν. Λεοντίδου, ταυτοχρόνως δε, εισηγήσει τον κ. Θ. Θεφυλάκτου και υπό την προστασίαν του Μητροπολίτου Χρυσάνθου, το περιοδικόν «Κομνηνοί», το δε 1920 η «Εποχή» του πολυκλαύστου Νικ. Καπετανίδου...

Κατά το Γ. Ν. Λαμψίδη, οι εφημερίδες που εκδίδονταν στον Πόντο ήταν: «Φάρος της Ανατολής» (1908-23) των αδελφών Δ. και Γ. Σεράση, «Εθνική δράσις» (1908-1909) του Φ. Φιλιππίδη, «Άγκυρα» (1908-1912) στην Αμισό του Χρυσ. Συμβουλίδη, «Νέος αστήρ του Πόντου» (1909-;) του Θ. Γραμματικόπουλου (σε ανάμνηση του «Αστέρος του Πόντου», που εκδιόταν από τον ίδιο στο διάστημα 1885-86), «Αρητιάς» (1910- 1915) του Γ. Βαλαβάνη στην Κερασούντα, «Αργοναύτης» (1912-1918) του Στ. Γαληνού, «Ποντικός» (1912-;) των Γ. Κουτσούρη και Ι. Σινάρου (σατιρική), «Εμπορικός Αγγελιοφόρος» όργανο του Εμπορικού Επιμελητηρίου Τραπεζούντος με διευθυντή τον Ξενοκράτη Στρατηγόπουλο, «Ορθοδοξία» στην Αμισό, «Ηχώ του Πόντου» (1901-;) των Γ. Μιχαηλίδη και Κ. Συμεωνίδη, «Λόγος» (1901-1918) του Ν. Λεοντίδη, «Περικλής» του Χρ. Συμβουλίδη και Σ. Συμεωνίδη (1916- ;), «Διογένης» (1918-1919) του Β. Παπαδόπουλου στην Αμισό (σατιρική), «Εποχή» (1918-1921) του Ν. Καπετανίδη, «Ελεύθερος Πόντος» (1920-;) του Θ. Κ. Θεοφύλακτου.

2.5.4 Η γενοκτονία των Ποντίων: το άγνωστο ελληνικό ολοκαύτωμα

Το Φεβρουάριο του 1994 η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε ομόφωνα την ανακήρυξη της 19ης Μαΐου ως Ημέρας Μνήμης για τη Γενοκτονία των Ελλήνων στο μικρασιατικό Πόντο την περίοδο 1916-1923. Η αναγνώριση αυτή, παρόλη την εβδομηκονταετή καθυστέρηση, δικαίωσε ηθικά τον ποντιακό ελληνισμό και συνέδεσε το σύγχρονο ελληνισμό με την ιστορική του μνήμη. Γιατί η ήττα του 1922, η «νέα τάξη πραγμάτων» που επικράτησε τότε, με την απόλυτη συνενοχή ολόκληρου του ελλαδικού πολιτικού κατεστημένου, περιόρισαν ουσιαστικά όχι μόνο τα γεωγραφικά όρια του ελληνισμού

αλλά και τα διανοητικά. Ο περιορισμός των πνευματικών νεοελληνικών οριζόντων είχε άμεση αντανάκλαση στη ελλειμματική ιστορική μνήμη των σύγχρονων Ελλήνων.

Τι εννοούμε με τον όρο «γενοκτονία»;

Η γενοκτονία ως όρος διαμορφώθηκε κυρίως στη δίκη της Νυρεμβέργης το 1945, όπου δικάστηκε η ηγεσία των ναζιστών εγκληματιών του πολέμου. Συγκεκριμένα ο όρος σημαίνει τη μεθοδική εξολόθρευση, ολική ή μερική, μιας εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας.

Πρόκειται για ένα πρωτογενές έγκλημα, το οποίο δεν έχει συνάρτηση με πολεμικές συγκρούσεις.

Ο γενοκτόνος δεν εξοντώνει μια ομάδα για κάτι που έκανε, αλλά για κάτι που είναι. Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου, επειδή ήταν Έλληνες και Χριστιανοί.

Πως και πότε διαπράχθηκε η γενοκτονία;

Ο ποντιακός ελληνισμός, από την πτώση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας (1461) γνώρισε συνεχείς διωγμούς, σφαγές, ξεριζωμούς και προσπάθειες για το βίαιο εξισλαμισμό και εκτουρκισμό του, με αποκορύφωμα τη συστηματική και μεθοδευμένη εξόντωση – γενοκτονία του αιώνα μας.

Επτά χρόνια μετά την Άλωση της Πόλης, οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Τραπεζούντα. Η οθωμανική κατάκτηση του μικρασιατικού Πόντου μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις περιόδους.

- Η πρώτη αρχίζει με την Άλωση της Τραπεζούντας το 1461 και λήγει στα μέσα του 17ου αιώνα. Την περίοδο αυτή οι Τούρκοι κρατούν μάλλον ουδέτερη στάση κατά των Ελλήνων του Πόντου.
- Η δεύτερη αρχίζει στα μέσα του 17ου αιώνα και λήγει με το τέλος του πρώτου ρωσοτουρκικού πολέμου. Χαρακτηρίζεται με τη θρησκευτική βία κατά των χριστιανικών πληθυσμών. Κατά την περίοδο αυτή πραγματοποιούνται οι ομαδικοί εξισλαμισμοί των ελληνικών πληθυσμών.
- Η τελευταία περίοδος, που τελειώνει το 1922 υποδιαιρείται σε δύο υποπεριόδους. Η πρώτη αρχίζει με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, το 1774. Χαρακτηρίζεται από τη συστηματική προσπάθεια των τοπικών αρχών να μην εφαρμόζουν προς όφελος των χριστιανών τους φιλελεύθερους νόμους. Η δεύτερη υποπερίοδος αρχίζει το 1908 και χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη του τουρκικού εθνικισμού.

Από τους βαλκανικούς πολέμους και από τους επίσημους συμβούλους, των Γερμανών, οι Νεότουρκοι διδάχθηκαν ότι μονάχα με την εξαφάνιση των Ελλήνων και Αρμενίων θα έκαναν πατρίδα τους τη Μικρά Ασία. Οι διάφορες μορφές βίας δεν αρκούσαν για να φέρουν τον εκτουρκισμό.

Η απόφαση για την εξόντωσή τους πάρθηκε από τους Νεότουρκους το 1911, εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και ολοκληρώθηκε από το Μουσταφά Κεμάλ (1919 – 1923).

Το Νεοτουρκικό Κομιτάτο « Ένωση και Πρόοδος» ιδρύθηκε το 1889. Στο συνέδριο τους, που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1911 πάρθηκε η απόφαση, ότι η Μικρά Ασία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα. Η απόφαση αυτή καταδίκασε σε θάνατο διάφορες εθνότητες.

Οι Τούρκοι στον Πόντο άρχισαν με την επιστράτευση όλων από 15 έως 45 ετών και την αποστολή τους σε Τάγματα Εργασίας. Παράλληλα αμφισβήτησαν το δικαίωμα των Ελλήνων να ασκούν ελεύθερα τα επαγγέλματά τους και επί πλέον απαγόρευαν τους μουσουλμάνους να εργάζονται επαγγελματικά με τους Έλληνες με την ποινή της τιμωρίας από τις στρατιωτικές Αρχές.

Καταρχάς οι άτακτες ορδές των Τούρκων επιτίθονταν στα απομονωμένα ελληνικά χωριά κλέβοντας, φονεύοντας, αρπάζοντας νέα κορίτσια, κακοποιώντας και καίγοντάς τα.

Εικόνα: Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου

Η εφαρμογή αυτής της πολιτικής ανάγκασε χιλιάδες Έλληνες των παραλίων της Μικρασίας να εγκαταλείψουν τις προαιώνιες εστίες τους και να μετοικήσουν με πολυήμερες εξοντωτικές πορείες.

Σύμφωνα με μια έκθεση της Ελληνικής Πρεσβείας, με ημερομηνία τον Ιούνιο του 1915 είναι γραμμένα τα εξής: «Οι εκτοπιζόμενοι από τα χωριά τους δεν είχαν δικαίωμα να πάρουν μαζί τους ούτε τα απολύτως αναγκαία. Γυμνοί και ξυπόλητοι, χωρίς τροφή και νερό, δερόμενοι και υβριζόμενοι, όσοι δεν εφονεύοντο οδηγούντο στα όρη από τους δημίους τους. Οι περισσότεροι απ' αυτούς πέθαιναν κατά την πορεία από τα βασανιστήρια. Το τέρμα του ταξιδιού δεν σήμαινε και τέρμα των δεινών τους, γιατί οι βάρβαροι κάτοικοι των χωριών, τους παρελάμβαναν για να τους καταφέρουν το τελειωτικό πλήγμα ...»

Σκοπός των Τούρκων ήταν, με τους εκτοπισμούς, τις πυρπολήσεις των χωριών, τις λεηλασίες, να επιτύχουν την αλλοίωση του εθνολογικού χαρακτήρα των ελληνικών περιοχών και να καταφέρουν ευκολότερα των εκτουρκισμό εκείνων που θα απέμεναν.

Το τελικό πλήγμα

Το 1919 αρχίζει νέος διωγμός κατά των Ελλήνων από το κεμαλικό καθεστώς, πολύ πιο άγριος κι απάνθρωπος από τους προηγούμενους. Εκείνος ο διωγμός υπήρξε η χαριστική βολή για τον ποντιακό ελληνισμό. Στις 19 Μαΐου, με την αποβίβαση του Μουσταφά Κεμάλ στη Σαμψούντα, αρχίζει η δεύτερη και σκληρότερη φάση της Ποντιακής Γενοκτονίας.

Με τη βοήθεια μελών του Νεοτουρκικού Κομιτάτου συγκροτεί μυστική οργάνωση, τη Mutafai Milliye, κηρύσσει το μίσος εναντίον των Ελλήνων και σχεδιάζει την ολοκλήρωση της εξόντωσης του ποντιακού ελληνισμού. Αυτό που δεν πέτυχε το σουλτανικό καθεστώς στους πέντε αιώνες της τυραννικής διοίκησής του, το πέτυχε μέσα σε λίγα χρόνια ο Κεμάλ, εξόντωσε τον ελληνισμό του Πόντου και της Ιωνίας.

Η τρομοκρατία, τα εργατικά τάγματα, οι εξορίες, οι κρεμάλες, οι πυρπολήσεις των χωριών, οι βιασμοί, οι δολοφονίες ανάγκασαν τους Έλληνες του Πόντου να ανέβουν στα βουνά οργανώνοντας αντάρτικο για την προστασία του αμάχου πληθυσμού. Τα θύματα της γενοκτονίας θα ήταν πολύ περισσότερα, αν δεν υπήρχε το επικό και ακατάβλητο ποντιακό αντάρτικο.

Με την επικράτηση του Κεμάλ, οι διωγμοί συνεχίζονται με μεγαλύτερη ένταση. Στήνονται στις πόλεις του Πόντου τα διαβόητα έκτακτα δικαστήρια ανεξαρτησίας, που καταδικάζουν και εκτελούν την ηγεσία του ποντιακού ελληνισμού. Το τέλος του Πόντου πλησιάζει. Οι φωνές λιγοστεύουν.

Η γενοκτονία των Ελλήνων στον Πόντο υπήρξε το αποτέλεσμα της απόφασης των Τούρκων εθνικιστών για επίλυση του εθνικού προβλήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη φυσική εξαφάνιση των γηγενών εθνοτήτων.

Η μοίρα αυτή απειράπη με ένα εξαιρετικά οδυνηρό τρόπο: με τις γενοκτονίες των χριστιανικών λαών, Ελλήνων και Αρμενίων, με την υποχρεωτική έξοδο όσων επιβίωσαν και με τη βίαιη τουρκοποίηση των μουσουλμανικών εθνοτήτων, όπως οι Κούρδοι, που συνέχισαν να παραμένουν στην τουρκική, πλέον, επικράτεια.

Οι Έλληνες στον Πόντο ανέρχονταν σε 700.000 άτομα την παραμονή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Μέχρι το τέλος του 1923 είχαν εξοντωθεί 353.000 άτομα.

2.5.5 Η γενοκτονία των Ποντίων μέσα από μαρτυρίες

(από την Δαυίδη Βασιλική, Γ1)

Από την εφημερίδα “Ποντιακή Γνώμη”: πρωτογενείς μαρτυρίες που δεν επιδέχονται αμφισβήτηση. Η γενοκτονία των πανάρχαιων, γηγενών πληθυσμών από τους εχθρούς της ανθρωπότητας.

Η μαρτυρία που αποδεικνύει τον σχεδιασμό της φρίκης και δείχνει πως το ολοκαύτωμα αυτό δεν πρέπει να λησμονηθεί, ούτε όμως να μείνει ατιμώρητο. Αυτές οι κραυγές πόνου απαιτούν δικαίωση. Η λήθη είναι η μεγαλύτερη ύβρις, ιδιαίτερα όταν προέρχεται από τα εγγόνια των μαρτύρων. Οφείλουμε όλοι να θυμόμαστε. Οφείλουμε όλοι να τιμούμε, οφείλουμε όλοι να επιβάλλουμε στο Ελληνικό κράτος τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με δύο απλές απαιτήσεις:

- Αναγνώριση της γενοκτονίας των γηγενών του Πόντου από την ΕΕ και καθιέρωση ημέρας μνήμης
- Αποδοχή της “σύγχρονης” Τουρκίας των εγκλημάτων αυτών και έμπρακτη συγγνώμη.

Πάντα ξυπνούν οι βαθιά θαμμένες μα ολοζώντανες, φοβερές κι ανατριχιαστικές παιδικές θύμησες. Να, εκεί, που όσο περνούν τα χρόνια, γυρίζει ο νους πολλές φορές σε όλα εκείνα που έζησε κανείς και τα θυμάται ένα-ένα, με τα κύρια και καταλυτικά γεγονότα, χωρίς να τα ‘χει αμαυρώσει ο χρόνος, με τις εικόνες των ζωηρές και ανεξίτηλες, γεγονότα και εικόνες που σημάδεψαν τη ζωή των όσων τα έζησαν και τις είδαν. Ακόμα εκεί που διαβάζεις κείμενα για τη Μικρασία, εκεί που αναζητάς στον όποιο χάρτη δεις τα παράλια της Μικρασίας, τον τόπο που γεννήθηκες με τα νησιά μας απέναντι. Και σε κάθε πια επέτειο, ατόφιος μπροστά σου οι σκηνές, οι γιομάτες δέος και ανατριχίλα θανάτου, οι σκηνές του βασανισμού, του βιασμού και της ατίμωσης, βαθιά χαραγμένες και άσβεστες.

Η πονεμένη μορφή της χαροκαμένης μάνας, η ορφάνια, τα πονεμένα παιδικά πρόσωπα, είναι ό,τι από μείνει από εκείνη την εποχή του διωγμού και μετά για πολλά κατοπινά χρόνια. Και μέσα σ’ αυτό το ζοφερό κύκλο του φονικού, της καταστροφής και του ξεριζωμού, άσβεστη και ζωντανή η απέραντη άφθαρτη μνήμη.

Ολέθρια συμβουλή

Όντας μακριά από τα μέτωπα, δεν είχαν επίγνωση των καταστροφών, των φονικών μαχών, του ολέθρου που κάθε μάχη σκορπούσε παντού. Έτσι τους έμενε κάποια αμυδρή ελπίδα πως ίσως δεν πειραχτούν από τον Κεμάλ. Με κάποιες τέτοιες σκέψεις, ολότελα αντίθετες με την εξέλιξη του πολέμου, οι Προεστοί συμβούλεψαν να μην εγκαταλειφθεί ο πατρογονικός τόπος.

Όλοι έρμαιοι των Τσετών μετά την αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού

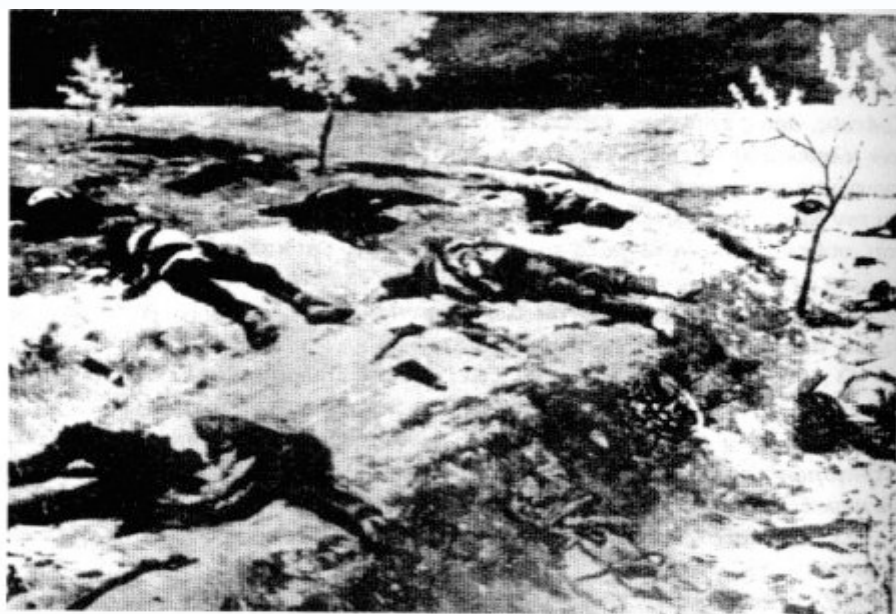
Στο μεταξύ οι φήμες μέρα με τη μέρα προμηνούσαν τον όλεθρο. Ο τρόμος και η αγωνία συνέιχε τους πάντες. Η δράση των άτακτων Τούρκων, των Τσετών, ήταν από παλιότερα γνωστή. Εκείνες τις μέρες του τρόμου και της αγωνίας, κατέφθασε στα Αλάτσατα, οπισθοχωρώντας, η οπισθοφυλακή του Ελληνικού Στρατού με τον Πλαστήρα επί κεφαλής. Το μόνο που είπε στους κατοίκους που είχαν συγκεντρωθεί στην είσοδο του χωριού ήταν ο πικρός του λόγος: «Λυπάμαι που σας αφήνουμε...».

Ήταν πια οι πρώτες μέρες του Σεπτεμβρη του 1922. Ο Ελληνικός Στρατός είχε αποχωρήσει. Ο Τουρκικός Στρατός, με προπομπό τους άτακτους Τσέτες, κατέβαινε στις πόλεις και στα χωριά. Κι άρχισε το απερίγραπτο δράμα των χριστιανών.

Στις 4 του Σεπτεμβρη εισέβαλαν με πυροβολισμούς και κραυγές. Τα σπίτια αμπαρώθηκαν, ερημιά παντού. Έρμια της μανίας των άτακτων σιφών τα πάντα. Όλοι περίμεναν τη μοίρα τους. Πολλές οικογένειες μαζεύονταν σ' ένα σπίτι, έτσι για να μη μένουν μόνοι και με την παρηγοριά ο ένας του άλλου. Οι χτύποι στις πόρτες, οι κοντακιές και τα σπασίματα για ν' ανοίξουν και να μπουν μέσα στα σπίτια, η χλαλοή και τα τρεχοβολητά, κατά κορύφωναν το δέος και την αγωνία. Όσο μπορούσαν οι κάτοικοι να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, μάθαιναν τα όσα γίνονταν. Παντού σφαγή, βασανισμοί και βιασμοί. Όλοι έρμια των Τσετών. Έτσι, μια παγωμένη θανατερή αναμονή πλάκωνε τις καρδιές όλων.

Και η σειρά μας ήρθε.

Μαζεμένοι στο σπίτι του παππού, η οικογένεια ζούσε τον εφιάλητη της προσμονής της δικής μας δοκιμασίας. Οι Τσέτες μπαινόβγαιναν και ανεβοκατέβαιναν στα σπίτια των χριστιανών. Σκοπός τους η διαρπαγή, η λεηλασία, η σφαγή, οι βιασμοί. Το ακόρεστο πάθος κυρίαρχο και ανελέητο καταπάνω σε γέροντες, γυναίκες και παιδιά. Με αισθήματα αφόρητης αγωνίας, περίμεναν οι μεγάλοι, ο παππούς, η γιαγιά, η μάνα και ο Μήτσος μας τη σειρά μας. Τα μικρά, εμείς, κουλουριασμένα, φοβισμένα και χωρίς συναίσθηση του τι μας περίμενε, το ένα κοντά στο άλλο, πιασμένα από τα φουστάνια της μάνας και της γιαγιάς. Ο πατέρας άφαντος κάπου για να γλιτώσει.

Κάτοικοι της Κερασούντας δολοφονημένοι από τους Τούρκους.

Και η σειρά μας ήρθε. Αγρία χτυπήματα στην αμπαρωμένη πόρτα με φοβερές φωνές. Ο μεγάλος αδελφός, ο Μήτσος, κατέβηκε και άνοιξε την πόρτα. Ήταν ο πρώτος που δοκίμασε την επιδρομή μιας ομάδας από Τσέτες. Αφού τον κοπάνισαν με τα κοντάκια των τουφεκιών τους, αγρίμια αληθινά, όρμησαν ανεβαίνοντας τις σκάλες. Άρπαξαν το γέρο παππού ζητώντας να τους δώσει χρήματα και ό,τι άλλο είχε. Συνέχεια άρπαξαν από τα μαλλιά τη γιαγιά και ζητούσαν να τους δώσει δαχτυλίδια, ρούχα και τρόφιμα. Δεν τους έφταναν ό,τι έπαιρναν. Άρχισαν να χτυπούν. Μ' ένα γουδοχέρι πέτρινο έσπασαν το κεφάλι του παππού, συνέχισαν τα χτυπήματα στη γιαγιά, ώσπου και οι δύο τους έπεσαν αναίσθητοι. Όλοι κλαίγαμε, το μωρό στην αγκαλιά της μάνας τσίριζε. Ένας θρήνος γιόμισε το σπίτι, που εν τω μεταξύ το είχαν κάμει άνω-κάτω ψάχνοντας, ζητώντας πουγκιά και χρυσαφικά. Αγρίμια αληθινά, δεν αρκέστηκαν σε ό,τι βρήκαν και άρπαξαν.

Οι βιασμοί

Σε μια γωνιά του σπιτιού ήταν καθισμένη, έχοντας στα γόνατά της το μικρό της γιο, μια γειτόνισσα που είχε ζητήσει να μείνει μαζί μας από το φόβο που ήταν μοναχή και έρημη. Πριν από έναν μήνα είχε μάθει το θάνατο του άνδρα της που σκοτώθηκε στο μέτωπο. Είχε φορέσει ό,τι παλιόρουχα είχε κι είχε σκεπάσει το κεφάλι της με διπλό τσεμπέρι για να κρύψει το πρόσωπό της και τα χρόνια της. Πώς όμως να ξεφύγει η δύστυχη από τ' άγρια θηρία;

Μυρίστηκαν το θήραμά τους. Κοντοστάθηκαν απέναντί της, έσκυψαν και με μιας της τράβηξαν τα τσεμπέρια από το κεφάλι. Ξεχύθηκαν τα μαύρα μαλλιά της και άστραψαν μπροστά τους τα μεγάλα μαύρα μάτια της και το ωραίο λευκό πρόσωπο. Με βία παραμέρισαν το αγόρι της και την τράβηξαν σέρνοντάς την στο διπλανό δωμάτιο. Σε λίγες στιγμές ακούσαμε τα βογκητά και τις οιμωγές της... Μια κρυάδα μ' έναν αποτροπιασμό μας πάγωσε μικρούς και μεγάλους. Η φρίκη γιόμισε όλο το σπίτι μπροστά στο κατοπινό θέαμα της βιασμένης γυναίκας. Ένα ματωμένο κουρέλι σύρθηκε κοντά μας με σκισμένα τα ρούχα και ματωμένο όλο της το κορμί, με ασταμάτητους λυγμούς. Μάζεψε το αγόρι της και διπλώθηκε στα γόνατά της. Η γιαγιά πήγε κοντά της και με λίγο νερό της ξέπλυνε το πονεμένο της πρόσωπο.

Μα της δύστυχης δεν της έφτανε το δικό της μαρτύριο. Πάνω σ' όλα αυτά, να κι ένας πολίτης Τούρκος. Θα ήταν έως είκοσι χρονών, ήταν από τους λίγους Τούρκους του χωριού. Χωρίς μιλιά γύρισε μια ματιά σε όλους κι ύστερα κοντοστάθηκε μπροστά στη γυναίκα που ολοφυρόταν. Έσκυψε και σήκωσε το αγόρι και κρατώντας το από το χέρι, τράβηξε κατά τη σκάλα. Η δύστυχη με το έντονο προαίσθημα του κακού για το αγόρι της, χίμηξε ν' αρπάξει από τα χέρια του μισερού τουρκόπουλου το παιδί της. Κι ο νεαρός, πάντα συγγνός και αμίλητος, με μια κλωτσιά την ξάπλωσε στο πάτωμα κι ευθύς τραβώντας το παιδί, κατέβηκε. Λίγο πιο κάτω από το σπίτι του παππού ήταν κάτι χαλάσματα. Από το μισάνοιχτο παραθύρι έγειρε ο Μήτσος μας και είδε πως έσυρε το αγόρι μέσα σ' εκείνα τα χαλάσματα... Δεν θα είχε περάσει μισή ώρα και το αγοράκι γύρισε κατατρομαγμένο και μέσα στα κλάματα. Εξουθενωμένο έπεσε στην αγκαλιά της βιασμένης μάνας του. Του σήκωσε τα ρουχαλάκια του κι ύστερα με λίγο νερό προσπάθησε να το συνεφέρει. Μια νεκρική σιγή σκέπασε όλο το σπίτι. Οι μεγάλοι αμίλητοι κι εμείς τα μικρά τρέμαμε ολοσούσουμα.

Οι στιγμές ήταν αβάσταχτες. Σε λίγο τα δάκρυα και οι λυγμοί μας έπνιγαν όλους, μικρούς και μεγάλους, κι ο τρόμος κυρίαρχος ως την τελευταία ικμάδα της ύπαρξής μας. Έτσι, ξημερωθήκαμε.

Δεν άργησαν πάλι τα χτυπήματα της πόρτας

Την άλλη μέρα, κι ενώ οι πυροβολισμοί και τα τρεχοβολητά δικών μας που έτρεχαν να κρυφτούν και των Τούρκων που κυνηγούσαν τα θύματά τους, ανήμποροι να κάνουμε οτιδήποτε, μιας και βρισκόμασταν στο έλεος των αιμοδιψών πάνοπλων ληστών, περιμέναμε ανυπεράσπιστοι την τύχη μας. Και δεν άργησαν πάλι τα χτυπήματα της πόρτας. Έφτασε αυτή τη φορά ένα μπουλούκι. Αρχισαν κι έφαχναν παντού, μοιράζοντας κοντακιές. Τσουβάλια με σταφίδα, τενεκέδες με πετιμέζι και τυριά, ό,τι ρούχα είχαν απομείνει από τους χτεσινούς. Βρισιές, κλωτσιές και με τις λόγχες κομμάτιαζαν τις εικόνες. Ύστερα φόρτωναν τη λεία τους κι έφευγαν, ώσπου να έρθουν άλλοι για ν' αποσώσουν τη διαρπαγή.

Άλλοι, μη βρίσκοντας ό,τι γύρευαν, ξεσπούσαν πάνω στα κορμιά μικρών και μεγάλων. Η σαδιστική manía τους ξεπερνούσε κάθε όριο. Έφτασαν ν' αρπάξουν από την αγκαλιά της μάνας μας το μωρό της έξι μηνών, να το αναποδογυρίσει ο άγριος Τσέτης, να το κρατήσει ανάποδα από τα δυο του ποδαράκια και με ξεγυμνωμένο μαχαίρι να θέλει να το σχίσει στα δύο. Μπροστά στα ουρλιαχτά της μάνας κι όλων μας και στην προτροπή ενός συντρόφου του ν' αφήσει το μωρό, το πέταξε κάτω και παίρνοντας ό,τι ρουχικό και τρόφιμα βρήκαν, βρίζοντας στη γλώσσα τους έφυγαν. Έτσι κόρεσαν τα πάθη τους τα στίφη των Τσετών. Μετά από κάθε αναχώρηση, χαμός και θρήνος.

Η θεία Γιασεμή και ο θεός Τζώρτζης Η θεία Γιασεμή, η μικρή αδελφή της μάνας, ως είκοσι χρονών, λίγο ακόμα και θα έσκαζε μέσα στο αμπάρι με το σιπάρι που από την αρχή κάθε τόσο την έχωνε ο παππούς για να γλιτώσει το βιασμό. Μόλις κατέβαιναν τα μπουλούκια, ο θεός Τζώρτζης Γκίρδης, αδελφός της μάνας, που έκανε τον σφαγμένο κι ήταν ξαπλωμένος πάνω από το αμπάρι που μέσα του κρυβόταν η θεία, ανασηκωνόταν να πάρει κι αυτός αναπνοή. Ήταν σκεπασμένος μ' ένα σεντόνι που ήταν καταματωμένο από τις πληγές που μόνος του προκάλεσε στο σώμα του. Στην τελευταία επιδρομή, μόλις έφυγαν, τράβηξε μια τάβλα πάνω από το αμπάρι, το άνοιξε για να πάρει αέρα η αδελφή του. Και μόλις ήταν καιρός, μελανιασμένη και λίγο θυμισμένη την τράβηξαν στο δωμάτιο με χίλιους φόβους. Τη δρόρισαν και πάλι ύστερα στο αμπάρι, κι από πάνω βουτηγμένος στα αίματα ο θεός Τζώρτζης και σκεπασμένος με το σεντόνι.

Με το αιμάτινο αυτό καμουφλάζ ο θεός Τζώρτζης περίμενε να σωθεί. Η οικογένειά του, που γλίτωσε στη Χίο, τον είχε για χαμένο. Τελικά ανταμώθηκαν, όταν γύρισε από την αιχμαλωσία, από την όποια όμως δεν κατάφερε να γλιτώσει.

Οι χτύποι και τα τρεχοβολητά στους δρόμους, από τους κυνηγημένους κι από τις ομάδες των Τσετών, μας έκαναν όλους να τρέμουμε από το φόβο. Αυτοί οι χτύποι σημάδεψαν τα παιδικά μας και τα εφηβικά μας χρόνια. Κατοπινά, κι ύστερα ακόμα από μερικά χρόνια οι χτύποι στις πόρτες τη νύχτα, θες από τους αέρηδες ή από τους γειτόνους και τους

επισκέπτες, ζωντάνευαν τις φριχτές ώρες της αγωνίας και του τρόμου. Και στον ύπνο πάντα ο εφιάλτης του απάνθρωπου Τσέτη.

Έφυγαν οι Τσέτες, ήρθε ο Τουρκικός Στρατός και η αιχμαλωσία.

Το μαρτύριο της επιδρομής των Τσετών, με τους ξυλοδαρμούς, τις λεηλασίες και τους βιασμούς, κράτησε πέντε ολόκληρα μερόνυχτα. Κι αφού πια είχαν κορέσει κάθε ταπεινό τους ένστιχτο, τα άταχτα μπουλούκια τους τραβήχτηκαν σε άλλους τόπους για να συνεχίσουν το μισερό τους έργο.

Θα 'ταν η 10 του Σεπτεμβρη, όταν μπήκαν στα Αλάτσατα τμήματα του Τούρκικου Στρατού. Η πρώτη διαταγή τους ήταν να παρουσιαστούν όλοι οι άντρες από 18 χρονών μέχρι 60. Έτσι μάζεψαν όλους, όσους δεν είχαν καταφέρει να φύγουν. Ανάμεσά τους ο Δημητρός μας, ο θείος Τζώρτζης, που γλίτωσε την κακοποίηση χάρη στο ματωμένο σεντόνι με το οποίο είχε κουκουλωθεί, όχι όμως και την αιχμαλωσία, οι δύο θείοι Γιαννακός και Δημήτρης Κακογιάννης κι άλλοι πολλοί φίλοι και συγγενείς της οικογένειας. Ο πατέρας από κεραμίδι σε κεραμίδι είχε ξεφύγει στην αρχή από τους Τσέτες, μα δεν ξαναφάνηκε ποτέ πια. Κάπου άφησε το κορμί του. Ποιός ξέρει πώς. Πάντως ανάμεσα στους αιχμαλώτους Αλατσατιανούς δεν ήταν.

Σε μακρινές σειρές, χωρίς να μπορέσουν να πάρουν τίποτα μαζί τους, πήραν το δρόμο της αιχμαλωσίας μαζί με τους άντρες άλλων χωριών και πόλεων της Μικρασίας. Από τη Σμύρνη που έφτασαν, τράβηξαν ως τα βάθη της Ανατολής. Η αιχμαλωσία με ανείπωτα μαρτύρια διάρκεσε δύο και πλέον χρόνια. Όσοι μπόρεσαν κι επέζησαν, γύρισαν στην Ελλάδα. Μα αυτοί ήταν πολύ λίγοι. Οι περισσότεροι άφησαν τα κόκαλά τους στους κάμπους και στις ερημιές της Μικρασίας.

Η αρχή της προσφυγιάς

Αφού μάζεψαν τους άντρες, με άλλη διαταγή όλα τα γυναικόπαιδα μαζί με τους ηλικιωμένους έπρεπε να μαζευτούμε στις εκκλησίες και ιδίως στη μεγάλη εκκλησία Εισοδίων της Θεοτόκου. Εκεί, στο προαύλιο της εκκλησίας ήταν ένα πηγάδι. Οι φήμες λένε ότι έπεσαν μέσα για να γλιτώσουν το βιασμό από τους Τούρκους πολλές νέες. Η μάνα με το μωρό της στην αγκαλιά και με μια σκεπασμένη εικόνα της Υπαπαντής, που δεν την αποχωρίστηκε σε όλες τις μέρες της δοκιμασίας, κρύβοντάς την κατά τις επιδρομές των Τσετών, μας μάζεψε σε μια γωνιά. Η δύσμοιρη, μονάχη, χωρίς τον νοικοκύρη της, χωρίς τον μεγάλο αδερφό, με τέσσερα παιδιά από έξι μηνών έως δώδεκα χρονών. Όλη τη νύχτα βαριαναστέναζε κι έκλαιγε σιωπηλά. Σαν σταματούσαν τα δάκρυα, ένωνε μαζί με τις άλλες γυναίκες και manάδες τις προσευχές της. Έτσι ξενυχτήσαμε τα γυναικόπαιδα δυο βραδιές. Την άλλη μέρα, νηστικούς και πεινασμένους, μας ξεσήκωσαν για τον Τσεσμέ, όπως ήμασταν, χωρίς να πάρει κανείς τίποτα μαζί του. Πολλοί γυμνοί και ξυπόλητοι ξεκίνησαν. Οι μεγάλοι κατάλαβαν πως οδηγούμασταν στην προσφυγιά.

Θυμάμαι που φεύγοντας για τον Τσεσμέ περάσαμε μπροστά από το σπίτι μας, που ήταν στον κεντρικό δρόμο. Η πόρτα του ισογείου ήταν ανοιχτή. Η μάνα γύρισε και κοίταξε, θυμάμαι. Το ίδιο κι εγώ. Είδαμε το μαξούλι της χρονιάς, το σωρό της ψιλόροης σταφίδας που ήταν μαζεμένη εκεί μπροστά να την τσουβαλιάζουν οι Τούρκοι. Η μάνα δεν κρατήθηκε, κοντοστάθηκε, κοίταξε για μια στιγμή με πίκρα και για τελευταία φορά το σπίτι μας και συνέχισε ύστερα από την προσταγή του στρατιώτη που βιάδιζε παράπλευρά μας. Τα δάκρυα την είχαν πνίξει. Θρήνος για τον χαμένο πατέρα, για τον αιχμάλωτο γιο, για ό,τι αφήναμε, σπίτι και πατρίδα.

Ο δρόμος για τον Τσεσμέ και μετά στο άγνωστο

Μαζεμένα πλάι της και πιασμένα από τη φούστα της, συνεχίσαμε, κάτω απ' τον καυτό ήλιο εκείνων των πρώτων ημερών του Σεπτέμβρη, το δρόμο για τον Τσεσμέ. Πεινασμένοι, ρακένδυτοι, άυπνοι, συντρίμμια, σερνόμασαν. Η μάνα δεν είχε αποχωριστεί από τις πρώτες μέρες της συμφοράς την κάπως μεγάλη εικόνα της Υπαπαντής που είχαμε στο εικονοστάσι του σπιτιού μας. Την είχε σκεπάσει μ' ένα τραπεζομάντιλο και τη φύλαγε όλες εκείνες τις μέρες, έχοντάς την κρυμμένη πότε εδώ και πότε εκεί. Την είχε σαν τα μάτια της. Όσο είχε την έγνοια για μας, άλλο τόσο και για την Παναγιά. Κι όσο ήμασταν στο σπίτι του παππού κι ύστερα στην εκκλησιά κλεισμένοι, δεν έδινε βάρος για τη φύλαξή της. Τώρα όμως στην πορεία, ήταν δύσκολο το έργο της μάνας. Είχε στην αγκαλιά το μωρό, τη μικρή μας αδελφούλα, μαζί και την εικόνα. Ο δρόμος μακρύς και η κούραση έλυνε τα γόνατα. Όταν πια είχε αποκάμει από την κούραση, κοντοστάθηκε. Δίνει στο πιο μεγάλο αδέρφι, τον Γιαννάκη μας, να κρατήσει για λίγο το μωρό κι εκείνη γρήγορα-γρήγορα σκύβει και απιθώνει τη σκεπασμένη εικόνα στο πλαϊνό χαντάκι. Γονατίζει, σταυροκοπιέται και την ασπάζεται. Τη σκεπάζει όσο πιο καλά γίνεται κι ύστερα με δακρυσμένα μάτια, ολολύζοντας σα να 'χε απέναντί της την ίδια την Παναγιά, μονολογεί: «Παναγιά μου, συγχώρεσέ με, ή το παιδί μου πρέπει ν' αφήσω ή Εσένα». Ξανάκανε το σταυρό της, ξαναπήρε το μωρό στην αγκαλιά της και συνεχίσαμε το δρόμο.

Ύστερα από μια κουραστική πορεία τριών και πλέον ωρών, διψασμένοι, κατάκοποι και με ματωμένα τα πόδια, φτάσαμε στον Τσεσμέ. Μας μάζεψαν στις εκκλησίες. Το δικό μας μπουλούκι το σπρώξανε στον πολιούχο του Τσεσμέ, τον Άγιο Χαράλαμπο. Εκεί που μας πήγαιναν, πριν μπούμε στην εκκλησιά, είδα χάμω στα βοτσαλάκια ένα μικρούτσικο βιβλιαράκι μ' ένα σταυρό ζωγραφισμένο στο εξώφυλλό του. Έσκυψα το πήρα και το έχωσα στην τσέπη μου. Ήταν μια ιερή σύνοψη. Θυμάμαι αργότερα στη Μυτιλήνη, σημείωσα στο τελευταίο λευκό φύλλο του: «Ιερό ενθύμιο των αλησμόνητων ημερών του διωγμού μας, 12 Σεπτεμβρίου 1922» και το όνομά μου από κάτω. Αυτό το μικρό ενθύμιο το έχω πάντα στη βιβλιοθήκη μου. Ξεφυλλίζοντάς το, να μπροστά μου μια-μια οι φοβερές κι αξέχαστες εκείνες ημέρες.

Μυτιλήνη – Σάμος και η απαρηγόρητη μάνα

Μα να, ύστερα από ένα ταξίδι μιας ημέρας, μας έβγαλαν σε μια προκουμαία. Ήμασταν στη Μυτιλήνη. Όλη την οικογένεια μας πήγαν σ' ένα στάβλο. Θυμάμαι τις αγελάδες που ήταν αραδιασμένες και αναμασούσαν την τροφή τους. Όσο κι αν οι μεγάλοι ένοιωθαν άβολα, όμως η λύτρωση από τους Τσέτες ήταν η πιο μεγάλη ανακούφιση.

Οι φοβερές νύχτες με τις θυμίσεις των Τσετών και οι μέρες αγωνίας

Εκείνες τις πρώτες νύχτες ο ύπνος δεν μας έπαιρνε. Ήταν φοβερές, σαν να ξαναζούσαμε τα όσα μαρτύρια ζήσαμε πριν από λίγες μέρες. Η έντονη και έμμονη θύμησή τους μας έριχναν σε μια αβάσταχτη θλίψη που κορυφωνόταν με το ασίγαστο κλάμα της μάνας. Οι νύχτες ήταν φοβερές. Οι δυνατοί άνεμοι χτυπούσαν μέρα-νύχτα τις ξεχαρβαλωμένες πόρτες και τα παραθύρια. Τις νύχτες ήταν που ολοζώντανες οι μνήμες ξανάφερναν μπροστά μας τους Τσέτες, τη δύστυχη γειτόνισσα με το μικρό της γιο, τους ξυλοδαρμούς του παππού, της γιαγιάς, της μάνας με το μωρό που θέλησαν να σφάξουν. Κάθε κτύπος στις πόρτες και στα παράθυρα απ' τους αέρηδες μάς ανατάραζε όλους, μικρούς και μεγάλους. Σα να ήταν ν' ανεβούν οι Τσέτες. Κατατρομαγμένα, ιδίως εμείς τα μικρά, ζαρώναμε το ένα πάνω στο άλλο. Όλα μα όλα όσα ζήσαμε, τα ξαναζούσαμε. Ήταν τόσο ζωντανές στη φαντασία μας όλες εκείνες οι σκηνές, οι βασανισμοί, ο βιασμός κι ο θρήνος, το αλαφιασμένο βλέμμα και τα δάκρυα του μικρού που τρέμοντας έπεσε στην αγκαλιά της πονεμένης μάνας του σαν γύρισε από τα χαλάσματα, η θέα της πρησμένης μέσα στο αμπάρι θείας Γιασεμής, το ματωμένο σεντόνι που σκέπαζε το θείο Τζώρτζη.

Οι μέρες περνούσαν χωρίς να ξέρουμε πού θα εγκατασταθούμε και τι θ' απογίνουμε. Τα λιγοστά τρόφιμα που μας χορηγούσαν και η ευσπλαχνία που έδειχναν οι Καρλοβασίτες, δεν έφταναν να καλύψουν τις ανάγκες μας. Πάσχιζαν ο παππούς, η γιαγιά, η μάνα πηγαίνοντας στο Καρλόβασι να μάθουν τι μας μέλλεται, αν θα μέναμε, αν θα φεύγαμε πάλι και προς πού. Κι ακόμα αν μπορούσαν να δουλέψουν πουθενά για να συντηρηθούμε. Όμως ο τόπος ήταν μικρός και δουλειές δεν υπήρχαν. Έτσι στερημένα περνούσε εκείνος ο καιρός. Και σα να μην έφτανε η τόση δυστυχία μας, είχαμε γίνει και αντικείμενα περιέργειας. Κάθε τόσο μας έρχονταν περιέργοι επισκέπτες, ιδίως μερικοί νεαροί να δουν τους πρόσφυγες και πρώτα-πρώτα τις προσφυγοπούλες. Ανάμεσα στους επισκέπτες και κάποτε-κάποτε μερικοί που έρχονταν μας έφερναν ό,τι μπορούσαν για να μας βοηθήσουν.

Μετά από δυο μήνες περίπου, παραχώρησε η Κοινότητα στην οικογένειά μας ένα δωμάτιο σ' ένα ερειπωμένο κι ακατοίκητο σπίτι στον Όρμο, κοντά στη θάλασσα, για να κατοικήσουμε. Τον παππού κάπου εκεί στα πευκάκια. Μια ξυλένια σκάλα, ξεχαρβαλωμένη, ήταν ένας κίνδυνος για μας τα παιδιά. Έτσι η μάνα μας κρατούσε όσο μπορούσε στο δωμάτιο, και μόνο για τις ανάγκες μας μάς άφηνε να πάμε εκεί κοντά σ' ένα χωράφι, είτε έβρεχε, είτε χιόνιζε.

Οι δάσκαλοι θυμάμαι με είδαν με στοργή. Καλοί και πονετικοί για το προσφυγάκι. Και δεν άργησαν οι φιλίες που πράυναν και μαλάκωναν τον πόνο και την τόση δυστυχία. Όμως οι καημοί κι ο αβάσταχτος πόνος της μάνας, οι κάθε λογής στερήσεις, ήταν το καθημερινό βίωμα εκείνου του καιρού της προσφυγιάς. Αχ, έλεγε και ξανάλεγε, να όψονται οι αίτιοι.

Ο γυρισμός του Δημήτρη

Κατά το τέλος του 1924, γύρισε από την αιχμαλωσία ο Δημήτρης μας. Ευτυχώς γύρισε γερός. Μέρες και νύχτες μάς ιστορούσε το τι πέρασε αυτός και χιλιάδες Μικρασιάτες αιχμάλωτοι. Η μάνα το πρώτο που τον ρώτησε, ήταν αν συνάντησε ή αν άκουσε τίποτα για τον πατέρα μας. Ο αδελφός μου γυρίζοντας από την αιχμαλωσία, περίμενε πως θα εύρισκε τον πατέρα μαζί μας. Ούτε είχε μάθει, ούτε είχε ακούσει τίποτε, γι' αυτό και περίμενε να τον βρει μαζί μας. Τότε κατάλαβε πως εκείνες τις μέρες της επιδρομής των Τσετών χάθηκε, όπως χάθηκαν και τα αδέρφια του, οι θείοι μας, Γιάννης και Δημητρός...

Κι άρχισε να μας διηγείται τις ατέλειωτες ιστορίες της φοβερής εκείνης αιχμαλωσίας. Τις ολόήμερες πορείες, το γδύσιμο από τα ρούχα και τα παπούτσια τους. Το σχίσιμο, το γδάρισμα των ποδιών, την αφόρητη καθημερινή πείνα και δίψα. Και κει στο δρόμο του Γολγοθά τους, κάθε τόσο κι αραίωνε η φάλαγγά τους από όσους έμεναν πίσω, που δεν τους ξανάβλεπαν. Η άφατη, η απέραντη αγωνία όταν ξεδιάλεγαν οι Τούρκοι χωρικοί όσους ήθελαν για να κορέσουν το μίσος τους, ήταν μια καθημερινή δοκιμασία που τους παρέλυε. Τα τσουβάλια, που ήταν το κοινό ρούχο όλων των αιχμαλώτων, γιομάτο από την ψείρα, κι από το χτύπημά τους με την πέτρα για να λυτρωθούν από το μαρτύριό της, είχε καταστήσει ένας σκληρός κετσές που σκέπαζε χειμώνα-καλοκαίρι το βασανισμένο κορμί. Το ξεθέωμα στους δρόμους, μέσα στο χιόνι το χειμώνα και κάτω από το λιοπύρι το καλοκαίρι, με το σπάσιμο της πέτρας για χαλίκι. Το ξεφόρτωμα από τα τραίνα των τσουβαλιών με λογής-λογής περιεχόμενο. Την καθημερινή εξάντληση κι από πάνω το μαστίγωμα για όσους έπεφταν λιπόθυμοι.

Τα Τουρκιά στο Αξάρι, στο Ικόνιο, στο Αϊδίνι που μαζεύονταν στο πέρασμα των αιχμαλώτων κι ο καταβασανισμός τους με πετροβολητό, με φτυσίματα, με ξυλοδαρμούς, κι ακόμα οι σκοτωμοί εκεί στις ξέρες που τους τραβούσαν. Για τις αρρώστιες; Πως τους θέριζε η δυσεντερία κι ο τύφος. Πως όσοι αρρώσταιναν έμεναν στο δρόμο όπου τους αποτελείωναν. Για το μαρτύριο της δίψας μέσα στο κατακαλόκαιρο, που δεν τους άφηναν περνώντας από πηγές να πιουν νερό και πως τους άφηναν να πέφτουν στα βαλτονέρια κι ύστερα οι θανατεροί πόνοι της κοιλιάς, ο τύφος και στο τέλος ο μαρτυρικός θάνατος. Η καθημερινή πίκρα για το χάσιμο των συντρόφων που άφηναν το κουφάρι των για βορά στα όρνια και στα τσακάλια.

Μία δίχρονη βασανιστική πορεία χωρίς καμιά προσωπικότητα, ένα ασκέρι μισόγυμνων βασανισμένων ανθρώπων. Κι ήταν θείο δώρο όταν Τούρκοι χωρικοί ξεδιάλεγαν όσους ήθελαν για να τους πάρουν για δουλείες και αγγαρείες. Κι όταν κάθε τόσο σταματούσαν τα κοπάδια αυτών των ανθρώπων που σέρνονταν χωρίς κανένα οίκτο για να σπάνε το χαλίκι, για να ξεφορτώνουν και να κουβαλούν φορτία ολόκληρα στις πλάτες, να, κατέφθαναν οι αχόρταγοι κανίβαλοι Τσέτες κι οι Εφέδες τους, εκεί στους υπαίθριους καταυλισμούς, περικύκλωναν τη φάλαγγα και ορμούσαν στο πανάθλιο πλήθος των αιχμαλώτων χριστιανών.

Δεν ήθελαν μόνο να σκοτώσουν, ήθελαν να βασανίσουν, ήθελαν ακόμα να εκτονωθούν πάνω στα βασανισμένα κορμιά, να κορέσουν τα πάθη των. Κι όσες γυναίκες έτυχε να συμπορεύονται με τους άνδρες των και τα παιδιά τους, αφού τις βίαζαν μπροστά τους, στο τέλος τις ξεκοίλιαζαν. Μέσα στις κοπριές των ζώων χωμένοι, προσπαθούσαν να ζεστάνουν τα κορμιά τους.

Ναι, διαβάζοντας ύστερα από χρόνια το «Νούμερο 31328» του Ηλία Βενέζη, ήταν σαν μία επανάληψη των όσων ο αδελφός μας εξιστορούσε εκείνες τις πρώτες μα και τις κατοπινές ημέρες. Σελίδες ολόκληρες δεν παράλλαζαν από τις αφηγήσεις του αδελφού. Στο τέλος κάθε αφήγησης η μάνα αναστέναζε κι ανέβαινε στα χείλη της το χιλιοειπωμένο: Ας όψονται οι αίτιοι.

Σάμος – Αγρίνιο και ο χαμός του 14άχρονη αδελφού

Όλα πια είχαν τελειώσει. Κι ο πατέρας ουσιαστικά χαμένος κι ο αδελφός κοντά μας, ευτυχώς γερός. Η προσφυγιά έχει τους δικούς της νόμους. Ν' αποζητά ο ξεριζωμένος από τον πατρογονικό τόπο του να ριζοβολήσει για να ξαναστεριώσει με όσα δεινά κι αν πέρασε. Το πρόβλημα της επιβίωσης αμείλιχτο για μία οικογένεια με τέσσερα ανήλικα, χωρίς σπίτι, χωρίς κανένα πόρο, χωρίς γνωστούς και φίλους, ξένοι και πάρα πολλές φορές χωρίς καμία κατανόηση ή και συμπάρασταση σε αυτή τη δοκιμασία από τους συνανθρώπους τους.

Γι' αυτό κι η προσφυγιά μάς οδήγησε, χωρίς να ξέρουμε πού πάμε, σε άλλους τόπους. Κι ο μεγάλος αδελφός, που γύρισε από τη δίχρονη θανατερή πορεία ως τα βάθη της Μικρασίας, να τώρα, μοναδικός προστάτης της απορφανισμένης οικογένειάς μας.

Έτσι αφήσαμε τη Σάμο. Μαζί με άλλες οικογένειες, ένα караβάνι πάμπτωχο κι ορφανεμένο, με κατάληξη εκεί, στο Αγρίνιο, όπου, όπως έλεγαν, στις καπναποθήκες δούλευε πολύς κόσμος. Τον τελευταίο καιρό στο Καρλόβασι, το μεγαλύτερο από μένα αδελφάκι η μάνα το 'χε βάλει σε μία οικογένεια σαν παραγιό. Το καημένο, αδύνατο όπως όλοι μας, δουλεύοντας μέρα-νύχτα στο σπίτι και στο καφενείο του αφεντικού για ένα πιάτο φαΐ, είχε καταντήσει φυματικό, χωρίς κανένας να το πάρει είδηση. Σ' ένα χρόνο ύστερα από το φευγιό μας από τη Σάμο, η δύστυχη μάνα το πήρε και το πήγε στην Αθήνα, όπου το έβαλε για νοσηλεία στο Ιπποκράτειο Νοσοκομείο. Ολομόναχη, χωρίς καμία βοήθεια, έμεινε κοντά του όσες μέρες έζησε. Η καλπάζουσα το είχε σακατέψει το άμοιρο. Μονάχη της του έκλεισε τα μάτια και ολομόναχη το 'θαψε κάπου σ' ένα νεκροταφείο της Αθήνας. Μονάχη της, χωρίς την παρηγοριά κανενός, το αγοράκι της, 14 μόλις χρονών. Η δύστυχη μάνα, τσακισμένη, γύρισε πάνω στο μήνα. Πού τη βρήκε εκείνη τη δύναμη να σταθεί ολόρθη για να μπορέσει να διαφεντέψει μια ορφανεμένη οικογένεια, να μεγαλώσει τρία ανήλικα, με μοναδική βοήθεια το μεροκάματο στην καπναποθήκη του μεγάλου αδελφού;

Καινούργια ζωή... με τη θλιβερή επέτειο

Ως εδώ τα παιδικά χρόνια. Μια καινούργια ζωή άρχιζε. Πικρή, πολύ πικρή η προσφυγιά. Η ορφάνια, η μεγάλη φτώχεια, η στερημένη ζωή, σημάδευε τα παιδικά και τα πρώτα εφηβικά χρόνια. Οι μνήμες βαθιά ριζωμένες, ένα με την ύπαρξη των κατατρεγμένων προσφύγων. Η αναπόληση των όσων δεινών, ένα καθημερινό βίωμα εκείνα τα πρώτα χρόνια. Μα και τα κατοπινά. Ένας ολόκληρος κόσμος, χιλιάδες, εκατοντάδες χιλιάδες καταβασανισμένες οικογένειες ζούσαν την προσφυγιά, κατά σπαρμένες σε όλη την Ελλάδα, που όμως ταυτόχρονα πορεύονταν μίαν άλλη καινούργια ζωή.

Και κάθε χρόνο, η θλιβερή επέτειος που φέρνει στο νου τις αναλλοίωτες φοβερές μνήμες, που ασίγαστες, άφθαρτες, πάντα ζωντανές, μας φέρνουν κοντά στα όσα έζησε εκεί, στην πανέμορφη Ιωνία, ένας ολόκληρος κόσμος.

Μαρτυρίες Σοβιετικών

(από τον Βαμβάκη Φώτη, Γ1)

Οι Σοβιετικοί υπήρξαν οι βασικοί σύμμαχοι του κεμαλικού εθνικισμού τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής του. Πιθανότατα, οι μπολσεβίκοι να αντάλλαξαν με τον τρόπο αυτό την υποστήριξη του παντουρκιστικού κινήματος που δρούσε στη Ρωσία στην Οκτωβριανή τους Επανάσταση.

Οι Σοβιετικοί λοιπόν προμήθευσαν τους κεμαλικούς με όπλα, χρήματα, στρατιωτικούς συμβούλους. Η τουρκική αντεπίθεση στο μικρασιατικό μέτωπο κατά των ελληνικών στρατευμάτων το 1921, οργανώθηκε από τον Μ. Φρούνζε, στρατιωτικό απεσταλμένο των σοβιετικών. Κατά συνέπεια, οι μαρτυρίες των αποσταλμένων αυτών έχει ιδιαίτερη αποδεικτική σημασία.

Ο Φρούνζε, έδωσε μια από τις ελάχιστες μαρτυρίες για τους ηττημένους αντάρτες: «Συναντήσαμε μια μικρή ομάδα από 60-70 Έλληνες, οι οποίοι μόλις είχαν καταθέσει τα όπλα. Όλοι τους είχαν εξαντληθεί στο έπακρο... Άλλοι έμοιαζαν κυριολεκτικά με σκελετούς. Αντί για ρούχα κρέμονταν από τους ώμους τους κάτι απίθανα κουρέλια. Στο κέντρο της ομάδας βρισκόνταν ένας ψηλός κι' αδύνατος παπάς, φορώντας το καλυμαύχι του... Φυσούσε κρύος αέρας και όλη η ομάδα κάτω από τα σπρωξίματα των συνοδών-στρατιωτών, κατευθυνόταν με πηδηματάκια προς τη Χάβζα. Μερικοί όταν μας αντίκρυσαν, άρχισαν να κλαίνε δυνατά ή μάλλον να ουρλιάζουν, μια και ο ήχος που ξέφευγε από τα στήθη τους, έμοιαζε περισσότερο με ουρλιαχτό κυνηγημένου ζώου». Ο Φρούνζε περιέγραψε και άλλο ένα περιστατικό. Όταν περνούσαν δίπλα από μια ομάδα αιχμάλωτων Ελλήνων στη Μερζιφούντα, ένας από τους αιχμαλώτους φώναξε στη σοβιετική αντιπροσωπεία ότι ήταν και αυτοί ένοχοι γιατί ενίσχυαν τον Κεμάλ και τους Τούρκους. Το συναίσθημα αυτό των ανταρτών του δυτικού Πόντου ήταν εξαιρετικά έντονο. Ο οπλαρχηγός Κισά Μπατζάκ (Κοντοπόδης) διακύρησε: «... οι Ρώσοι κομμουνιστές δώσανε όπλα στον Κεμάλ για να χτυπήσει εμάς, του έδωσαν υποστήριξη, απελευθέρωσαν όλους τους Τούρκους στρατιώτες που είχαν συλλάβει αιχμαλώτους όταν μπήκαν στην Τραπεζούντα». Υποστήριζε ότι οι κομμουνιστές κατέδιδαν τις προσπάθειες προμήθειας οπλισμού των ανταρτών από τη Ρωσία και παρέδιδαν Πόντιους στους Τούρκους.

Ο Φρούνζε έγραφε τα εξής για την πολιτική του Τοπάλ Οσμάν: «...όλη αυτή η πλούσια και πυκνοκατοικημένη περιοχή της Τουρκίας, ερημώθηκε σε απίστευτο βαθμό. Απ' όλο τον ελληνικό πληθυσμό των περιοχών της Σαμψούντας, της Σινώπης και της Αμάσειας απόμειναν μόνο μερικές ανταρτομάδες που περιπλανιόντουσαν στα βουνά. Εκείνος που έγινε περισσότερο γνωστός για τις θηριωδίες του ήταν ο αρχηγός των Λαζών Οσμάν Αγάς, ο οποίος πέρασε δια πυρός και σιδήρου με την άγρια ορδή του όλη την περιοχή».

Ο Αράλοβ, σοβιετικός πρέσβης στην Άγκυρα, ενημερώθηκε στη Σαμψούντα από τον αρχιστράτηγο Φρούνζε. Ο Φρούνζε του είπε ότι είχε δει πλήθος Έλληνες που είχαν σφαγιαστεί, «βάρβαρα σκοτωμένους Έλληνες - γέρους, παιδιά, γυναίκες». Προειδοποίησε επίσης τον Αράλοβ για το τι επρόκειτο να συναντήσει πτώματα σφαγιασμένων Ελλήνων τους οποίους είχαν απαγάγει από τα σπίτια τους και είχαν σκοτώσει πάνω στους δρόμους.

Για το θέμα αυτό ο Αράλοβ είχε ιδιαίτερη συνομιλία με τον Κεμάλ. Αναφέρει ο ίδιος: «Του είπα (του Κεμάλ) για τις φρικτές σφαγές των Ελλήνων που είχε δει ο Φρούντζε και αργότερα εγώ ο ίδιος. Εχοντας υπ' όψη μου τη συμβουλή του Λένιν να μην θίξω την τουρκική εθνική φιλοτιμία, πρόσεχα πολύ τις λέξεις μου...» Ο Κεμάλ απάντησε ως εξής στις «επισημάνσεις» του Φρούνζε: «Ξέρω αυτές τις βαρβαρότητες. Είμαι κατά της βαρβαρότητας. Εχω δώσει διαταγές να μεταχειρίζονται τους Έλληνες αιχμαλώτους με καλό τρόπο... Πρέπει να καταλάβετε τον λαό μας. Είναι εξαγριωμένοι. Ποιοί πρέπει να κατηγορηθούν για αυτό; Εκείνοι που θέλουν να ιδρύσουν ένα "Ποντιακό κράτος" στην Τουρκία...»

Ο Φρούνζε στο βιβλίο του «Αναμνήσεις από την Τουρκία» γράφει: «Από τους 200.000 Έλληνες που ζούσανε στη Σαμψούντα, τη Σινώπη και την Αμάσεια έμειναν λίγοι μόνο αντάρτες που τριγυρίζουν στα βουνά. Το σύνολο σχεδόν των ηλικιωμένων, των γυναικών και των παιδιών εξορίστηκαν σε άλλες περιοχές με πολύ άχημες συνθήκες. Πληροφορήθηκα ότι οι Τσέτες του Οσμάν Αγά (σ.τ.σ. Τοπάλ Οσμάν) έσπειραν τον πανικό στην πόλη Χάβζα. Έκαψαν, βασάνισαν και σκότωσαν όλους τους Έλληνες και Αρμένιους που βρήκαν μπροστά τους. γκρέμισαν όλες τις γέφυρες. Παντού υπήρχαν σημάδια γκρεμίσματος. Η διαδρομή από την πόλη Καβάκ προς το πέρασμα Χατζηλάρ θα μείνει για πάντα στη μνήμη μου όσο θα ζω. Σε απόσταση 30 χιλιομέτρων συναντούσαμε μόνο πτώματα. Μόνο εγώ μέτρησα 58. Σ' ένα σημείο συναντήσαμε το πτώμα μιας ωραίας κοπέλας. Της είχαν κόψει το κεφάλι και το τοποθέτησαν κοντά στο χέρι της. Σε κάποιο άλλο σημείο υπήρχε το πτώμα ενός άλλου ωραίου κοριτσιού, 7-8 χρονών, με ξανθά μαλλιά και γυμνά πόδια. Φορούσε μόνο ένα παλιό πουκάμισο. Απ' ότι καταλάβαμε, το κοριτσάκι καθώς έκλαιγε, έχωσε το πρόσωπό του στο χώμα, δολοφονημένο από το κάρφωμα της λόγχης του φαντάρου».

Οι Τούρκοι αρνούνται σήμερα τη σφαγή του 1922 – τη σφαγή των Ελλήνων. Κι όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με αδιάσειστα ντοκουμέντα, τα αποδίδουν στις αναπόφευκτες ακρότητες του πολέμου. Η αλήθεια είναι πολύ διαφορετική.

Η γενοκτονία των Χριστιανών ήταν ένα καλά μελετημένο σχέδιο εξόντωσης όλων των μειονοτήτων της άλλοτε κραταιάς Αυτοκρατορίας. Ένα σχέδιο που άρχισε να εφαρμόζεται από το 1914, με τον πρώτο διωγμό. Και ολοκληρώθηκε μετά την καταστροφή του 1922.

Επιτέλους τους ξεριζώσαμε...
(Κεμάλ Ατατούρκ, 13 Αυγούστου 1923)

Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ.2193

Η 19η Μαΐου καθιερώνεται ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδουμε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 1

Ορίζεται η 19η Μαΐου ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Άρθρο 2

Ο χαρακτήρας, το περιεχόμενο, ο φορέας και ο τρόπος οργάνωσης των εκδηλώσεων μνήμης καθορίζονται με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εσωτερικών ύστερα από γνώμη των πλέον αναγνωρισμένων Ποντιακών σωματείων.

Άρθρο 3

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα 7 Μαρτίου 1994

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΑΠ. ΑΘ. ΤΣΟΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα 8 Μαρτίου 1994

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Γ. ΚΟΥΒΕΛΗΣ

Τελική Φάση Καταστροφής

(από τους Βαμβάκη Φώτη & Δαυΐδη Βασιλική, Γ1)

Όμως η απάντηση που πήραν από τον πατριάρχη ήταν πως οι εκκλησίες έχουν κλείσει λόγω πένθους και πώς το πένθος θα λήξει όταν σταματήσουν οι διωγμοί. Ο πατριάρχης κρατώντας στενή σχέση με το πρέσβη της Ρωσίας δεν ακολούθησε τη συμβουλή που του έδωσε ο πρέσβης δηλαδή να ανοίξει τα σχολεία και τις εκκλησίες επειδή το ζήτησε η κυβέρνηση των Νεότουρκων, αλλά ο πατριάρχης γνωρίζοντας ότι οι Νεότουρκοι θα δέχονταν πιέσεις από τα ευρωπαϊκά κράτη έστειλε υπομνήματα και επιτροπές σε όλα τα κράτη της Ευρώπης για να γνωστοποιήσει τους ανθελληνικούς διωγμούς από τη μεριά των Νεότουρκων.

Οι κινήσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου ώθησαν τους Νεότουρκους να εφαρμόσουν οικονομικό μπλοκιάζ στις ελληνικές επιχειρήσεις στον Πόντο και στην κυκλοφορία ενός προπαγανδιστικού βιβλίου που παρακινούσε σε ισλαμική σταυροφορία κατά του χριστιανισμού. Οι Έλληνες βουλευτές του οθωμανικού κοινοβουλίου επισκέφθηκαν το οικουμενικό

πατριάρχη εκ μέρους του ταλάντ πασά για να του ζητήσουν να δώσει εντολή να ανοίξουν οι εκκλησίες και τα σχολεία πρόταση η οποία απορρίφθηκε από τον πατριάρχη γιατί τους απάντησε με τον ίδιο τρόπο που απάντησε και τη πρώτη φορά δηλαδή πως τα σχολεία και οι εκκλησίες έχουν κλείσει λόγω πένθους. όμως η έκρηξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου οδήγησε τον πατριάρχη να ανοίξει τελικά τα σχολεία και τις εκκλησίες λέγοντας : « ίνα ευχόμεθα τω Πανάγαθω θεώ υπέρ της αποκαταστάσεως της Παγκοσμίου ειρήνης». Οι διώξεις του Ελληνισμού του πόντου συνεχίστηκαν και μετά την έναρξη του παγκοσμίου πολέμου παρότι οι οθωμανικές δυνάμεις ήταν απασχολημένες στην παγκόσμια πολεμική σύγκρουση. Οι διωγμοί, οι μαζικές δολοφονίες, η οικονομική εξόντωση, η γενική επιστράτευση η οποία οδηγούσε σε θάνατο ήταν μερικές από τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι οθωμανικές αρχές. Οι Νεότουρκοι στη προσπάθειά τους να εξαφανίσουν κάθε μορφής παρουσία του ελληνισμού του πόντου στρατολόγησαν ακόμα και ιερείς, διακόνους και ιεροψάλτες παρά το γεγονός ότι είχαν ψηφίσει νόμους που τους εξαιρούσαν. Το Μάιο του 1916 εισήγαγαν νομοθετικά τη σωματική ποινή για να βελτιωθεί η πειθαρχία στο στράτευμα και για να περιοριστούν οι λιποταξίες που γίνονταν από Έλληνες. Μέχρι το τέλος του 1917 στρατεύθηκαν περισσότεροι από 200.000 Έλληνες 15 έως 48 ετών. Πολλοί από αυτούς πέθαναν από τις στερήσεις, το κρύο και τις αρρώστιες αλλά μοναδική αντίδραση σε όλα αυτά ήταν τα αντάρτικα κινήματα.

Ο Μητροπολίτης Αμισού Γερμανός Καραβαγγέλης, ο οποίος απελάθηκε στις 29 Οκτωβρίου του 1917 για τη δράση του, ενημέρωνε το Οικουμενικό Πατριαρχείο για τα τεκταινόμενα στον δυτικό πόντο. Σε μια νέα του επιστολή προς το οικουμενικό Πατριαρχείο (14 Ιανουαρίου 1917) και σ' άλλους φορείς παρακαλούσε απεγνωσμένα να μεσολαβήσουν για να σταματήσουν οι ενέργειες και κυρίως οι εκτοπισμοί οι οποίοι οδηγούσαν τον ελληνικό πολιτισμό σε μια θανατική καταδίκη αναφέροντας την αξιοθρήνητη κατάσταση των τεσσάρων χιλιάδων γυναικόπαιδων και γερόντων.

Αυτή η εμπόλεμη κατάσταση είχε δημιουργήσει νέες συνθήκες και όρους σύμφωνα με τους οποίους έπρεπε να συμμορφωθεί και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Οι εκθέσεις για τους διωγμούς που σημειώνονταν εις βάρος του Ελληνισμού ανάγκασαν τον πατριάρχη να απευθύνει στις 19 Ιουνίου 1915 επιστολή στη νεοτουρκική κυβέρνηση. Η απάντηση της ήταν μια σαφής δήλωση ότι το Πατριαρχείο δεν είχε πλέον κανένα δικαίωμα να αναμιγνύεται σε θέματα της πολιτείας αναγνωρίζοντας τον πατριάρχη ως πνευματικό ηγέτη της Ορθόδοξης Εκκλησίας και όχι σαν εκπρόσωπο και κάποιων από τους Οθωμανούς υπηκόους. Έτσι οι εξουσίες του εθνάρχη των Ρωμιών που είχαν παραχωρηθεί από τον Μωάμεθ μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης στον πατριάρχη καταστρατηγήθηκαν περιορίζοντας τις αρμοδιότητες του.

Με την αιτιολογία ότι οι Έλληνες είναι εξοπλισμένοι με όπλα από τους ρώσους εκτοπίστηκαν όλοι από τη Σινώπη ως το Αλατζάμ καταστράφηκαν τα παράλια του βιλαετιού Κερασούντας και κινδύνευαν σύμφωνα με το Μητροπολίτη Γερμανό να έχουν την ίδια τύχη οι 100.000 Έλληνες των παραλιακών περιοχών από το Αλάτζαμ μέχρι την Κερασούντα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3Η: ΣΜΥΡΝΗ

Πώς η ιστορική συνέχεια της πόλης της Σμύρνης διακόπτεται βίαια και αλλάζει. Πώς τα κομμάτια της ζωής και τα γνωρίσματα της μητρόπολης του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα μετατρέπονται σε «ιστορική μνήμη» χωρίς συνέχεια.

Σήμερα, η Σμύρνη αποτελεί το Ευρωπαϊκό πρόσωπο της Τουρκίας. Αυτό οφείλεται όχι μόνο στον αυτονόητο γεωγραφικό λόγο, που συνδέεται με την θέση της στο δυτικό μέτωπο της μικρασιατικής χερσονήσου, αλλά, κυρίως, διότι εδώ, απ' όλες τις μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές της χώρας, είναι λιγότερο ορατές οι συμπεριφορικές εκδηλώσεις του Ισλαμικού κινήματος, ιδίως στην αμφίεση των γυναικών που υπομιμνήσκουν το ασιατικό βάθος της τουρκικής κοινωνίας. Ωστόσο, παρά αυτό το Ευρωπαϊκό πρόσωπο, τίποτα στην σημερινή Σμύρνη δεν ανακαλεί κάτι από το κοσμοπολίτικο παρελθόν της πόλης, μια ανάμνηση από την κοσμοπολη του 19^{ου} και του πρώιμου 20^{ου} αιώνα, που συνάρπασε την φαντασία τόσων ευαίσθητων παρατηρητών και αναπλάστηκε με τόση υποβλητικότητα από αρκετούς δημιουργούς του λόγου.

Οι ιστορίες για την Μικρασία, για την παραμυθένια πόλη, για τον ξεριζωμό, δημιουργούν εικόνες της πόλης της Σμύρνης, μέσα από τις διηγήσεις των ανθρώπων που την γνώρισαν σαν πατρίδα τους και που με τόσο βίαιο τρόπο, ξεριζώθηκαν από τις εστίες τους και, πήραν τον δρόμο της προσφυγιάς. Στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσπάθεια μέσα από τη ιστορία της πόλης, την ιστορία της πολεοδομίας της, μέσα από τις «μνήμες», ενός λαού ζωντανού, πρόσχαρου και προκομμένου, να «εμφανιστεί», αυτός ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τόσο του τόπου όσο και της εποχής. Δεν είναι τυχαίο, ότι η Μικρασιατική καταστροφή θα αλλάξει εντελώς την ιστορική πορεία μιας πόλης, κάνοντας μια τομή και δημιουργώντας ένα «ιστορικό κενό», σαν να σβήστηκε εντελώς το παρελθόν. Επίσης, δεν είναι τυχαίο, ότι η Μικρασιατική καταστροφή φέρνει στην μνήμη μας κατευθείαν την «φωτιά της Σμύρνης» συγκεκριμένα, διότι τα χαρακτηριστικά που δημιούργησαν τον

ιδιαίτερο αυτόν τόπο και τρόπο ζωής του ελληνισμού εκεί, ήταν κατά έναν τρόπο μοναδικά - και εν τέλει, αρκετά από τα γνωρίσματά τους, μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα, μαζί με τους μικρασιάτες πρόσφυγες.

3.1 ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ & ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

(των Αλεξίου Κλεοπάτρα, Δαυίδη Μαρία, Λάουρα Γκούτσι, Γ1 και Μαρίνας Πρίφτη & Χριστίνας Παντελή του Γ4)

Η Σμύρνη υπήρξε πόλη λαμπρή αλλά και πόλη πολύπαθη και τραγική. Η δημιουργία της περιβάλλεται από το μύθο. Άλλοι είπαν ότι την έχτισαν οι Λέλεγες, άλλοι ότι την έχτισαν οι Ίωνες ενός τμήματος της Εφέσου. Άλλοι θεωρούν ως θεμελιωτή της το Θησέα το Θεσσαλό, τον εγγονό του Αδμήτου, ή τον Θησέα τον Αθηναίο, ο οποίος της έδωσε το όνομα της Αμαζόνας γυναίκας του, της Σμύρνας. Κάποιοι, τέλος, είπαν ότι ο ιδρυτής της ήταν ο Τάνταλος, γιος του Δία.

Ιστορικά η ίδρυση της Σμύρνης τοποθετείται το έτος 1.100 π.Χ., όταν οι Αιολείς από την Κύμη της Αιολίδος εγκαθίστανται στο μυχό του σμυρναϊκού κόλπου, ιδρύοντας εκεί δική τους αποικία. Όταν οι Αιολείς έφτασαν στην περιοχή, έδιωξαν τους παλιούς κατοίκους και εγκαταστάθηκαν στον παλιό οικισμό τον οποίο περιτοίχισαν. Σώζονται μέχρι σήμερα κατοικίες ελλειψοειδούς μορφής κατασκευασμένες με πλίνθους και λίθινα θεμέλια. Τον 8ο αιώνα Ίωνες από την Κολοφώνα, παραγκώνισαν τους Αιολείς, εγκαταστάθηκαν στην Σμύρνη και την έκαναν μέρος της Ιωνικής Δωδεκάπολης.

Μεγάλη ακμή γνώρισε η πόλη και το λιμάνι της, το Ναύλοχον, κατά τους αρχαϊκούς χρόνους. Την εποχή αυτή κόπηκαν τα πρώτα νομίσματα από ήλεκτρο, τα οποία κοσμήθηκαν με το έμβλημα της πόλης, ένα κεφάλι λιονταριού. Το σημαντικότερο μνημείο που σώζεται από αυτήν την εποχή, είναι το ιερό της Αθηνάς που χρονολογείται τον 7ο αι. και είναι ένα από ωραιότερα πρώιμα θρησκευτικά μνημεία της Μ. Ασίας.

Κατά τον 7ο αι. π.Χ., οι Σμυρναίοι απέκρουσαν με ηρωική αντίσταση την επίθεση των Λυδών υπό τον Γύγη (660 π.Χ.), αλλά υποδουλώθηκαν τελικά στον Αλυάττη (660 π.Χ.), ο οποίος, αφού κατέστρεψε την πόλη τους, τους ανάγκασε να ζήσουν διασκορπισμένοι στα γύρω χωριά. Στην κατάσταση αυτή έμειναν και επί της περσικής κυριαρχίας, μέχρις ότου ήρθε στη Μικρά Ασία ο Μέγας Αλέξανδρος (334 π.Χ.). Ο μακεδόνας βασιλιάς συγκέντρωσε τους διασκορπισμένους «κωμηδόν» Σμυρναίους και έχτισε για χάρη τους νέα πόλη στους πρόποδες του Πάγου, εκεί όπου βρίσκεται η σημερινή πόλη.

Κατά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου εναντίον των Περσών, ο μεγάλος στρατηλάτης αποκοιμήθηκε στο όρος Πάγος. Στον ύπνο του έλαβε εντολή από την θεά Νέμεση, να κτίσει εκεί μια καινούργια πόλη και να εγκαταστήσει τους κατοίκους της Σμύρνης που στο μεταξύ, είχαν διασκορπιστεί σε κώμες. Αυτό ακριβώς, έκαναν μόνοι τους οι ίδιοι οι Σμυρναίοι στα τέλη του 4ου αιώνα. Η νέα πόλη κτίστηκε στους πρόποδες του Πάγου και έκτοτε γνώρισε μεγάλη ακμή. Περιγράφεται από τον Στράβωνα, ως η ωραιότερη πόλη της Μ. Ασίας. Αναφέρεται δε, ότι δύο μεγάλοι κεντρικοί δρόμοι, η Χρυσή οδός και η Ιερά οδός συμβάλουν στον δροσισμό της πόλης από την θάλασσα. Βασικό σημείο της ζωής της πόλης, αποτελεί το λιμάνι της γύρω από το οποίο, βρίσκονται στοές, ιερά και μνημεία (το Μητρώον και το Γυμνάσιον). Στις κλιτείες του Πάγου βρισκόταν το θέατρο, η ιατρική σχολή, το στάδιο, η βιβλιοθήκη, το Στρατονικεϊόν, το βουλευτήριον, το πρυτανεϊόν, οι ναοί της Αθηνάς, της Κυβέλης, του Απόλλωνος, καθώς και το Ομήρειον. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου, οι διάδοχοί του κατέστησαν τη Σμύρνη ακμαίο πολιτιστικό και εμπορικό κέντρο.

Εκείνη την περίοδο, στην πόλη υπήρξε έντονη εμπορική δραστηριότητα. Η ανάπτυξη της Σμύρνης συνεχίστηκε και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, χάρη στα ειδικά προνόμια που απολάμβανε η πόλη και στο ενδιαφέρον των ρωμαίων αυτοκρατόρων, από τους οποίους τιμήθηκε τρεις φορές με τον επίζηλο τίτλο της «νεωκόρου». Ταυτόχρονα, διατηρήθηκε η αυτονομία της ως το 190 π.Χ.. Καταστράφηκε από σεισμούς το 178 π.Χ., αλλά το 180 π.Χ. ανοικοδομήθηκε με μεγαλύτερη λαμπρότητα.

Στο διάστημα της χιλιόχρονης ιστορίας του Βυζαντίου, η Σμύρνη γνώρισε περιόδους ακμής αλλά και κατάπτωσης, που ήταν συνέπεια των μεγάλων εσωτερικών αναστατώσεων της αυτοκρατορίας, των συνεχών πολέμων και των επιδρομών που υπέστη. Το 1424 η πόλη περιήλθε στην απόλυτη κυριαρχία των Οθωμανών Τούρκων. Αρχίζει η Τουρκοκρατία.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ – ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Παρά τον αποδεκατισμό του πληθυσμού της, τις καταστροφές και τις πολεμικές συγκρούσεις, το ελληνικό στοιχείο διατηρήθηκε και από τα μέσα του 16ου αι. ενισχύθηκε από εποίκους.

Άγγλοι και Ολλανδοί εγκαταστάθηκαν στο λιμάνι της, όπου κατέληγαν εμπορικοί δρόμοι από όλη την Μεσόγειο, την Ινδία και την Κίνα. Εντυπωσιακή ακμή και δραστηριότητα, άρχισε να παρατηρείται από τις αρχές του 18ου αι. σύμφωνα με τις περιγραφές του άγγλου περιηγητή Ritcard Pococke, όταν αριθμούσε πληθυσμό 10.000 κατοίκους. Για τα χρόνια εκείνα, τα στοιχεία που υπάρχουν, (σκαριφήματα, γραπτές αναφορές, ταξιδιωτικές εκδόσεις, χάρτης στο αρχείο της Φραγκισκανικής Εκκλησίας κ.λπ.) δεν επιτρέπουν να διατυπωθεί συγκροτημένη άποψη για την σαφή οργάνωση του αστικού χώρου της πόλης. Συχνά, σχέδια όψεων της πόλης προοπτικά είναι περισσότερο εύγλωττα από οποιαδήποτε προσπάθεια χαρτογράφησης.

Με βάση τα χαρτογραφικά αλλά και άλλα ντοκουμέντα, η εξέλιξη του χώρου της πόλης μπορεί να περιγραφεί σε 3 φάσεις:

Η παραδοσιακή φάση διαρκεί έως τον 17ο αιώνα, με κυρίαρχο πληθυσμιακά το μουσουλμανικό στοιχείο και, χωρίς ιδιαίτερα χωρικά χαρακτηριστικά. Η οργάνωση του αστικού χώρου ακολουθεί το μεσαιωνικό μοντέλο των οθωμανικών πόλεων: αμφιθεατρική διάταξη σε έναν λόφο που κατεβαίνει προς την θάλασσα, παλιό βυζαντινό κάστρο στην κορυφή και ίχνη τειχών που κατηφορίζουν προς την ακτή, προστατευμένος κόλπος και εισέχον μικρό λιμάνι, που εξυπηρετούν την φορτοεκφόρτωση των εμπορευμάτων, με μικρές σκάλες στην παραλία.

Ανάμεσα στο λιμάνι και την ακρόπολη, αναπτύσσεται η τυπική «ανατολίτικη» πόλη. Στις παρειές του λόφου, οι περιοχές κατοικίας, σε χωριστές κατά θρήσκευμα συνοικίες (μουσουλμανικές, χριστιανικές, εβραϊκές, αρμένικες) και κάτω οι αγορές. Σύμφωνα με τα σχέδια και τις περιγραφές του De Bruyn υπάρχουν δύο : στη μία διατίθενται προϊόντα από το εσωτερικό της Αυτοκρατορίας και την Αίγυπτο (μισριτζίδικα) και, στην άλλη προϊόντα που φτάνουν από την Ευρώπη, κυρίως με ολλανδικά πλοία. Συνεχείς εναποθέσεις γης, αλλοιώνουν την ακτογραμμή και επεκτείνουν μέσα στην θάλασσα το χώρο της πόλης, κάνοντας αναγκαίο έναν νέο χώρο για το λιμάνι. Το λιμάνι αυτό επιβίωσε μέχρι το 1750 – 1760 και έπειτα επιχωματώθηκε σε μια έκταση 100 στρεμμάτων, επιτρέποντας την ανάπτυξη της ενιαίας σμυρنيώτικης αγοράς.

Από τον 17ο αιώνα παρατηρείται εισροή Ευρωπαίων και κυριαρχία τους στο εμπόριο, καταρχάς Γάλλων, Άγγλων και Ολλανδών, δευτερευόντως Ιταλών, Δανών, Σουηδών κλπ καθώς και Ελλήνων, Αρμενίων και Εβραίων, που αναπτύσσουν παράλληλες δραστηριότητες. Η αύξηση του διαμετακομιστικού εμπορίου, έχει ως συνέπεια την ανάπτυξη του λιμανιού, που προωθείται ακόμη περισσότερο τον 18ο αιώνα με τη άφιξη των Ευρωπαίων και την εγκατάστασή τους έξω από τα

τείχη (17ος αιώνας), η πόλη αποκτά νεοσύστατο στοιχείο. Πρόκειται για τον Φραγκομαχαλά ή Ευρωπαϊκή συνοικία, ένα εντελώς ιδιαίτερο πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό σύνολο.

Η Τρίτη φάση περιλαμβάνει την πόλη του 19ου αιώνα και ως το 1922. Κύριο χαρακτηριστικό της η μεγάλη εξάπλωση του αστικού χώρου και η κυριαρχία των μη μουσουλμάνων. Σε αυτήν την φάση αναδεικνύεται και ολοκληρώνεται η εικόνα της ελληνικής Σμύρνης.

Με την συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) με τους ιδιαίτερα ευνοϊκούς όρους για την ναυτιλία και το εμπόριο, η Σμύρνη είχε αρχίσει να αναπτύσσεται με ραγδαίο ρυθμό σε μια δυναμική μητρόπολη. Οι ευρύτερες θεσμικές αλλαγές που υιοθετούνται έτσι, από την Οθωμανική αυτοκρατορία, μεταξύ του 1839 και 1856 και η οικονομική και πολιτιστική διείσδυση της Ευρώπης, έχουν ως άμεσο αποτέλεσμα, την αύξηση των Ελλήνων και των Αρμενίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι, το 1717 η πόλη αριθμούσε 29000 κατοίκους, από τους οποίους οι 10000 ήταν Έλληνες. Έναν αιώνα αργότερα, ο πληθυσμός της αυξήθηκε στους 150000 κατοίκους, από τους οποίους οι έλληνες έφταναν τους 60000. Η απότομη αυτή δημογραφική ανάπτυξη της ελληνικής κοινότητας οφείλεται κυρίως σε αθρόες μεταναστεύσεις από την Πελοπόννησο, την Κρήτη, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου.⁵ Στην κοινωνική αυτή δυναμική, που δημιουργούν οι παραπάνω παράγοντες, οφείλεται η ευημερία και ο κοσμοπολιτισμός της πόλης τους επόμενους αιώνες. Σημαντική είναι η μαρτυρία του Άγγλου πρόξενου Paul Ryckat. Οι μαρτυρίες θα πολλαπλασιαστούν αργότερα και θα συντείνουν στον διάλογο του μύθου και της ιστορίας, που διαμορφώνουν τον θρύλο της Σμύρνης των νέων χρόνων.

Οι παλιοί χωρικοί και λειτουργικοί διαχωρισμοί, και διακρίσεις (γειτονίες κατοικίας κατά εθνοθρησκευτική προέλευση – περιοχές αγορών), ατονούν και αναδύονται νέες χωρικές εξειδικεύσεις : κεντρικές λειτουργίες, χώροι αναψυχής και κατοικίας υψηλών εισοδημάτων, εργατικές συνοικίες, κομψά προάστεια (για μόνιμη κατοικία), υποβαθμισμένες γειτονίες.

Τη γρήγορη ανάπτυξη και ταυτόχρονη επέκταση της πόλης, υποστηρίζουν τα μεγάλα έργα υποδομής, που αναλαμβάνονται από ξένες εταιρείες από τα μέσα της δεκαετίας του 1850 ως το 1870. Ουσιαστική ώθηση σε ολόκληρη την περιοχή, δίνει η κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής, που συνδέει την πόλη με το Αϊδίνιο (1857-1866), από Αγγλική εταιρεία, και λίγο αργότερα μιας δεύτερης γραμμής προς τον Κασαμπά (Γαλλική εταιρεία).

Η μεγάλη καταστροφή άρχισε 7 ημέρες μετά την αποχώρηση και του τελευταίου ελληνικού στρατιωτικού τμήματος από την Μικρά Ασία και μετά την είσοδο του τουρκικού στρατού, του ίδιου του Μουσταφά Κεμάλ και των ατάκτων του στην πόλη.

Τον Αύγουστο του 1922 η φωτιά που εκδηλώθηκε στην Αρμενική συνοικία και συγκεκριμένα μετά την ανατίναξη της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου από τους Τούρκους, όπου είχαν καταφύγει γυναικόπαιδα. Με την βοήθεια του ευνοϊκού για τους Τούρκους, ανέμου (που έπνεε αντίθετα από την Τουρκική συνοικία) και της βενζίνης με την οποία οι Τούρκοι ράντιζαν τα σπίτια, η φωτιά κατέκαψε όλη την πόλη εκτός από την μουσουλμανική και την εβραϊκή συνοικία και διήρκεσε από τις 13 έως τις 17 Σεπτεμβρίου του 1922.

Όπως φαίνεται από τον χάρτη των αδελφών Danger, όπου διαγράφονται τα όρια της καταστροφής του 1922, με την πυρκαγιά, δεν χάθηκε απλώς μια περιοχή της πόλης, αλλά ένα απόφιο, πλήρες κομμάτι ιστορικού χρόνου. Χάθηκε αυτή ακριβώς, η περίοδος της Σμύρνης για την οποία ο χάρτης του 1822 αποτελεί το παλαιότερο σχετικό τεκμήριο, χάθηκε δηλαδή ένας αιώνας, στον οποίο, παράλληλα με την αγωνιώδη και συχνά τραυματική οικοδόμηση του νεοελληνικού κράτους, μια πόλη ενσάρκωσε με την ακμή αλλά και με την οδυνηρή καταστροφή της, το ουτοπικό όνειρο ενός «άλλου τόπου», που θα μπορούσε να είναι κυρίαρχος του εαυτού του, εύπορος και ευτυχισμένος.

Η Σμύρνη σήμερα, είναι μια σύγχρονη πολιτεία, με 2.500.000 κατοίκους. Η εικόνα της είναι αποσπασματική. Η μετάβαση του σημερινού επισκέπτη από το παραδοσιακό εμπορικό κέντρο στην Άνω Πόλη και από κει στην Πούντα, σε ένα ταξίδι στον χώρο και στον χρόνο, αποκαλύπτει μέσα από την ασυνέχεια του αστικού ιστού, την απουσία του τελευταίου πυρήνα της πόλης. Το αστικό κενό σηματοδοτεί αναχωρήσεις, απουσίες, απώλειες. Μόνο η προκουμαία, παρά την επέκταση της πόλης μέσα στην θάλασσα και την δημιουργία ενός νέου «Και», ενοποιεί και ανασυνθέτει, μέσα από το υδάτινο στοιχείο, την παλίμψηστη ταυτότητα της «άπιστης», της κοσμοπολίτικης Σμύρνης, και την προβάλλει στην σημερινή πόλη σαν μια μαγική ανεξίτηλη εικόνα.

3.2 Εμπόριο Σμύρνης

Η Σμύρνη είναι μια από τις αρχαιότερες ελληνικές πόλεις στα παράλια της Μικράς Ασίας. Ιδρύθηκε γύρω στα 1050 π.Χ. σε μια θέση που είχε ήδη κατοικηθεί παλαιότερα από τους Χετταίους. Από το τέλος του 17ου και μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, η Σμύρνη απετέλεσε το σπουδαιότερο λιμάνι και κοσμοπολίτικο εμπορικό κέντρο στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Από τη στεριά συνδεόταν με πολλές σημαντικές πόλεις, όπως η Προύσα, η Σπάρτα κ.ά. μέσα από τους δρόμους των караβανιών, που απ' τα βάθη της Ανατολής κατέληγαν στη Γέφυρα των Καραβανιών.

Το 1675 παρά τις έντονες αντιδράσεις των Φράγκων άνοιξε το Τελωνείο του Εμπορίου, στην παραλία του Φραγκομαχαλά, για το εξωτερικό εμπόριο. Το εμπόριο με τα λιμάνια της Αυτοκρατορίας ελεγχόταν ακόμα από το Τελωνείο της Κωνσταντινούπολης. Την ίδια περίοδο ιδρύθηκαν το Μεγάλο Μπεζεστένι (Gol bedestan, 1675) και το Μεγάλο Χάνι του Βεζίρη Αχμέτ Κιοπρουλού (1675-77) με αποτέλεσμα ν' αυξηθούν σημαντικά οι δυνατότητες υποδοχής εμπορικών παραγόντων και αγαθών στην πόλη.

Στη Σμύρνη υπήρχαν πολλοί Έλληνες που ασχολούνταν με το εμπόριο μεταξιού και υφασμάτων. Ορισμένοι απ' αυτούς κατέλαβαν σημαντικές θέσεις για τη λειτουργία της πόλης, όπως διερμηνείς και συλλέκτες των φόρων από τους μη

μουσουλμάνους Οθωμανούς υπηκόους. Ανάμεσα στους Έλληνες επαγγελματίες που κατέγραψε ο Νοταράς ξεχωρίζουν αμπατζήδες και ππραματευτές, αλευράδες και πεστεμαλτζήδες αλλά και γραμματικοί και μια δασκάλα. Η Σμύρνη καθίσταται ένα μεγάλο ημιαποικιακό κέντρο, ίσως το μεγαλύτερο της Μεσογείου, που εξάγει όλο και περισσότερο ακατέργαστα και ημικατεργασμένα προϊόντα, εισάγει κατεργασμένα και αποικιακά, και διανέμει τα εισαγόμενα βιομηχανικά προϊόντα σε όλη τη μικρασιατική ενδοχώρα, ακόμα και στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και την πρωτεύουσα. Στην αγορά της μπορούσες να βρεις σχεδόν τα πάντα. Σταφίδα, σουλτανίνα, αμύγδαλα, κερί, λάδι, σαπούνι, μέλι, σύκα, αχλάδια, βερίκοκα, μαστίχα, σφουγγάρια, βαμβάκι, μετάξι, ερυθρόδανο, βελανίδι, μαλλί, σιτάρι, αλεύρι, κουκιά, αλάτι, καπνό, σκαμμώνιο, κεράσια, κόλλα, κηπευτικά και λουλούδια, όπιο, κάνναβη, ράκη, κρασί, τυριά, καπνιστά ψάρια, κρέατα, ζάχαρη, καφέ, ρύζι, μήλα, καρπούζια, πεπόνια...,ο κατάλογος είναι ατελείωτος. Τα καλύτερα φρούτα και τα πιο νόστιμα λαχανικά σε αφάνταστη αφθονία. Τα σύκα, τα σταφύλια και οι σταφίδες της Σμύρνης είναι φημισμένες και στη Γερμανία όπου εξάγονται κατά μεγάλες ποσότητες. Περίφημα επίσης είναι τα ρόδια και τα κεράσια του Νυφαιίου, ενώ τα πεπόνια του Κασσαμπά θεωρούνται τα καλύτερα της Μικρασίας, και τα πορτοκάλια της δεν πάνε πίσω από κείνα της Χίου... Εδώ στη Σμύρνη η φύση σπαταλά την πολυτέλειά της.

Κύρια μεταφορικά μέσα των εμπορευμάτων (κυρίως του εσωτερικού της Ανατολής) αποτελούσαν οι αραμπάδες (κάρα) και κυρίως τα караβάνια από καμήλες, που, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα μέσα μεταφοράς, μπόρεσαν να συνυπάρχουν για πολλά χρόνια με το σιδηρόδρομο. Τα περισσότερα караβάνια έμπαιναν στη Σμύρνη από την ομώνυμη γέφυρα (Γέφυρα των Καραβανιών) πάνω από το Μέλιτα ποταμό όπου και υπήρχε ελληνικό καφενείο καθώς και η αφετηρία πολλών αραμπάδων αλλά και ζώων που νοικιάζονταν για τις μεταφορές μέσα στην πόλη. Κύριος προορισμός των προϊόντων ήταν τα τσαρσιά (ανοιχτές αγορές), τα μπεζεστένια (κλειστές, στεγασμένες αγορές για πολύτιμα εμπορεύματα) και τα χάνια. Τα χάνια, ιδίως σε μεγάλους διαμετακομιστικούς σταθμούς όπως ήταν η Σμύρνη, ήταν χώροι όπου ξεκουράζονταν οι έμποροι και τα ζώα τους.

Τα εμπορεύματα ακολουθούσαν το κλασικό δρομολόγιο: ξεφόρτωμα στο ανάλογο χάνι, ζύγισμα, μεταφορά στο λιμάνι, συσκευασία σε μπάλες. Ακολουθούσε η πληρωμή των τελωνειακών δασμών (εδώ εμφανίζεται και ο Εβραίος, καθώς στην πλειοψηφία τους οι τελωνοφύλακες της Σμύρνης ανήκαν στην εβραϊκή κοινότητα της πόλης). Άλλες πληρωμές ήταν τα Κονσουλιάτικα, τα δικαιώματα του προξενείου και η αμοιβή των διερμηνέων και των ζυγιστών. Όλες οι πληρωμές γίνονταν σε ρέλια, ισπανικά νομίσματα ευρείας τότε χρήσης καθώς και σε μικρότερα, τα άσπρα, που κατασκευάζονταν στην Τουρκία.

Το ακατέργαστο βαμβάκι καθίσταται το κύριο εξαγωγικό προϊόν κατά το δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αι., ενώ μειώνεται το ποσοστό των ημικατεργασμένων προϊόντων (νήματα) και ακόμα περισσότερο των τελικών προϊόντων, των υφασμάτων κάθε είδους, των οποίων αντιστρόφως αυξάνονται οι εισαγωγές. Έτσι, οι εξαγωγές της Σμύρνης προς τη Μασσαλία σε

ακατέργαστο βαμβάκι, από 63.878 λίβρες το 1700, έφθασαν τις 8.599.892 λίβρες το 1787, αντιπροσωπεύοντας το 54% του συνόλου της αξίας των εξαγωγών προς την ίδια πόλη ενώ, το 1785, αντιπροσώπευαν το 65% των εξαγωγών όλων των οθωμανικών λιμένων προς τη Μασσαλία και τέλος σημαντική άνοδο σημείωσαν και οι εξαγωγές ακατέργαστου μαλλιού, από 902.138 λίβρες, σε 2.647.920, τις ίδιες χρονολογίες. Την ίδια στιγμή, οι εισαγωγές υφασμάτων από τη Μασσαλία πέρασαν από τις 674 μπάλες το 1728 στις 2.355 μπάλες το 1788, ενώ οι εισαγωγές από την Ολλανδία και την Αγγλία κατέστησαν ακόμα σημαντικότερες. Έτσι, συρρικνώθηκε η εγχώρια εξαγωγή βιοτεχνικών και βιομηχανικών προϊόντων, εκτός από την παραγωγή χαλιών, ή ορισμένων μεταξωτών.

Μειώνονται τα μεταποιημένα προϊόντα, ακόμα και τα ημικατεργασμένα, μέταξα και νήματα, όσο δε για τα υφάσματα, αυτά κατείχαν πάντα μια ασήμαντη θέση. Μετά δε την εισβολή του αμερικάνικου βαμβακιού στην Ευρώπη, μειώνεται και η εξαγωγή βαμβακιού και αντικαθίσταται από άλλα προϊόντα (σταφίδα, ξηρούς καρπούς, σιτηρά κ.λπ.). Μολονότι εμφανίζονται και ορισμένες εγχώριες βιομηχανίες υφασμάτων που ανταγωνίζονται τα εισαγόμενα είδη, ιδιαίτερα στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας καθώς και στη Χίο ή τη Μάνισα, η Σμύρνη, καθ' όλον τον 18^ο και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, παραμένει ένα τεράστιο για την εποχή διαμετακομιστικό κέντρο, όπου Ευρωπαίοι, Εβραίοι, Έλληνες, Αρμένιοι, και ελάχιστοι Τούρκοι έμποροι ανταγωνίζονται, και κάποτε συνεργάζονται, για τον έλεγχο του εμπορίου της Μικράς Ασίας, ίσως και ολόκληρης της Αυτοκρατορίας.

3.3 Οικονομία Σμύρνης

Η Σμύρνη ήταν μια πόλη με μεγάλη οικονομική δραστηριότητα, στην οποία καθοριστική συμμετοχή είχαν οι έλληνες κάτοικοι της πόλης. Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας, χάρη στην εμπορική, γεωργική και βιοτεχνική δραστηριότητα τους, αποτέλεσαν ένα από τα εθνοθησκευτικά στοιχεία που κυριάρχησαν στην οικονομική ζωή της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επωφελήθηκαν ακόμη από την στενή οικονομική τους συνεργασία ως εκπρόσωποι και συμμετοχοί μεγάλων ξένων εταιρειών, που δρούσαν κυρίως στα παράλια. Οι συνθήκες του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878) και ιδίως η συνθήκη του Βερολίνου (3 Ιουλίου 1878) εξασφάλισαν μια νέα περίοδο ομαλής οικονομικής ζωής στην περιοχή της Μικράς Ασίας.

Η τεράστια οικονομική ανάπτυξη της Σμύρνης φαίνεται από το γεγονός ότι το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα ξεπερνά σε εξαγωγές και την ίδια την Κωνσταντινούπολη. Το 1878 ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ ο Β΄ καταργεί το πρώτο Οθωμανικό Σύνταγμα, τερματίζοντας την περίοδο των μεταρρυθμίσεων, γνωστή ως Τανζιμάτ. Η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου θα σημάνει και την επέκταση των Ελλήνων της Ιωνίας προς τα ανατολικά, μια εκστρατεία η οποία προηγείται της διείσδυσης του ξένου καπιταλιστικού κεφαλαίου.

Η σχέση της Εθνικής Τράπεζας με τους κρατικούς θεσμούς γενικά αλλά και με τη Ύπατη Αρμοστεία στη Σμύρνη και ειδικότερα με τον Αριστείδη Στεργιάδη έδινε ακόμη μεγαλύτερη σημασία στην παρουσία του παραρτήματος. Συνέτεινε

στην προσπάθεια για τον έλεγχο των ενεργειών ιδιωτικών φορέων και τραπεζικών ιδρυμάτων, που δημιουργούσαν νομισματικό χάος μέσα από την κερδοσκοπία στην αγορά συναλλάγματος. Αυτή η λειτουργία ήταν τόσο έντονη σε βαθμό που η Εθνική Τράπεζα θεωρήθηκε "παράρτημα της Ελληνικής Διοικήσεως εν Σμύρνη". Στην κατεύθυνση αυτή θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε και τη διενέργεια απογραφής των βιοτεχνικών και βιομηχανικών μονάδων, ελληνικών και άλλων συμφερόντων, που πραγματοποιήθηκε στη Μικρά Ασία και ιδίως στην ευρύτερη περιοχή Σμύρνης με ευθύνη της Εθνικής Τράπεζας.

Παρά αυτόν τον επιτελικό ρόλο το υποκατάστημα της Σμύρνης ήταν ιδιαίτερα αποδοτικό και στην καθαρά τραπεζική του αποστολή. Συναγωνίστηκε με επιτυχία όλα τα άλλα τραπεζικά καταστήματα που έδρασαν εκεί τη συγκεκριμένη περίοδο επιτυγχάνοντας το μεγαλύτερο κύκλο εργασιών. Τα καθαρά κέρδη της τριετίας 1919-22 ήταν 7.515.422,50 δραχμές.

Τον Αύγουστο του 1922 με την κατάρρευση του μετώπου, οι υπάλληλοι του υποκαταστήματος με επικεφαλής το Θ. Θεμενάκη φρόντισαν για την ασφαλή μεταφορά στη Χίο του αρχείου της Τράπεζας, των χρεογράφων, του χρυσού και μεγάλου μέρους των μετρητών του υποκαταστήματος. Τις επόμενες μέρες, πριν από την είσοδο των Τούρκων στη Σμύρνη, μεγάλος αριθμός καταθετών απέσυρε τις καταθέσεις του. Μετά την αποχώρηση του προσωπικού ο Θεμενάκης παρέμεινε στην πόλη, για να διεκπεραιώσει τη μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων της Τράπεζας, καθώς και των εμπορευμάτων που βρίσκονταν στις αποθήκες της. Παρά τις διαβεβαιώσεις των προξένων της Αγγλίας και της Γαλλίας επακολούθησαν οι διώξεις, οι σφαγές και ο εμπρησμός της πόλης και οι εργασίες αυτές δεν έγιναν.

3.4 Καταστροφή της Σμύρνης

Με τον όρο καταστροφή της Σμύρνης αναφέρονται τα γεγονότα της σφαγής του ελληνικού και αρμενικού πληθυσμού της Σμύρνης από τους Τούρκους, καθώς και της πυρπόλησης της πόλης, που συνέβησαν το Σεπτέμβριο του 1922.

Η καταστροφή αυτή άρχισε 7 ημέρες μετά την αποχώρηση και του τελευταίου ελληνικού στρατιωτικού τμήματος από την Μικρά Ασία και μετά την είσοδο του τουρκικού στρατού, του ιδίου του Μουσταφά Κεμάλ και των ατάκτων του στην πόλη. Η φωτιά που εκδηλώθηκε στην Αρμενική συνοικία και συγκεκριμένα μετά την ανατίναξη της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου από τους Τούρκους, όπου είχαν καταφύγει γυναικόπαιδα. Με την βοήθεια του ευνοϊκού για τους Τούρκους, ανέμου (που έπνεε αντίθετα από την Τουρκική συνοικία) και της βενζίνης με την οποία οι Τούρκοι ράντιζαν τα σπίτια, η φωτιά κατέκαψε όλη την πόλη εκτός από την μουσουλμανική και την εβραϊκή συνοικία, και διήρκεσε από τις 13 έως τις 17 Σεπτεμβρίου του 1922.

Μετά την κατάρρευση του μετώπου, την ευθύνη του οποίου έφερε ο τότε Διοικητής του Α' Σώματος Στρατού Νικόλαος Τρικούπης και την άτακτη υποχώρηση και αναδίπλωση του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος από το Αφιόν Καραχισάρ, (στα μέσα Αυγούστου του 1922), άρχισε και ο ξεριζωμός ενός μεγάλου μέρους του χριστιανικού πληθυσμού (Ελλήνων και Αρμενίων) προς τη Μικρασιατική ακτή που κατά τους υπολογισμούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου έφτανε τις 250.000.

Επίσης στη Σμύρνη είχαν βρει καταφύγιο και 15.000 Αρμένιοι που συνωστίζονταν στα διάφορα ιδρύματα και σπίτια της Αρμενικής Κοινότητας.

Η αδιάκοπη όμως άφιξη των τρένων που μετέφεραν στρατιωτικά υπολείμματα και πρόσφυγες (υπολογίστηκε ότι έφταναν με ρυθμό 30.000 ατόμων την ημέρα) στη Σμύρνη, καθώς και οι έντονες φήμες της γενικής κατάρρευσης του μετώπου μεγάλωναν την ένταση και την ανησυχία του πληθυσμού, ενώ η προετοιμασία της ελληνικής διοίκησης για αναχώρηση δεν άφηναν πλέον τις παραμικρές αμφιβολίες για τη μετέπειτα εξέλιξη. Έναντι της έντρομης εκείνης κατάστασης που εξελίσσονταν, χαρακτηριστική υπήρξε η απάντηση του Έλληνα Υπάτου Αρμοστή Αριστείδη Στεργιάδη στον πρώην Νομάρχη Λέσβου και Διοικητή Χίου Γεώργιο Παπανδρέου, όταν ο δεύτερος του συνέστησε να ενημερώσει άμεσα τον ελληνογενή πληθυσμό για να φύγει, φέρεται να του δήλωσε: «Καλύτερα να μείνουν εδώ, να τους σφάξει ο Κεμάλ, γιατί αν πάνε στην Αθήνα θ' ανατρέψουν τα πάντα».

Στις 24 Αυγούστου/6 Σεπτεμβρίου αναχωρεί και το τελευταίο ελληνικό στρατιωτικό τμήμα. Την επομένη οι χιλιάδες των προσφύγων Έλληνες και Αρμένιοι που κατέκλυζαν όλο το μήκος της περίφημης προκουμαίας "Quai" της Σμύρνης μάταια περίμεναν πλέον τα επιταγμένα ελληνικά πλοία για τη μεταφορά τους στα γειτονικά ελληνικά νησιά. (Δείτε παρακάτω ενότητα "Ο ελληνικός στόλος"). Μετά όμως από έντονη παρέμβαση του Αμερικανού Προξένου Γ. Χόρτον, στάλθηκαν δύο αμερικανικά αντιτορπιλικά για την εξυπηρέτηση των προσφύγων. Την επομένη, 26 Αυγούστου/8 Σεπτεμβρίου (1922), αναχωρούν οι ελληνικές Αρχές Σμύρνης. Ο μέχρι τότε Έλληνας Υπάτος Αρμοστής της Σμύρνης Αρ. Στεργιάδης επιβιβάστηκε σε αγγλικό πολεμικό πλοίο που του διατέθηκε με προορισμό την Κωνσταντινούπολη. Η αντίστροφη μέτρηση για την πόλη της Σμύρνης είχε πλέον φθάσει.

Στις 11 Σεπτεμβρίου του 1922, δηλαδή δύο ημέρες πριν την έναρξη της καταστροφής της πόλης είχε εκδηλωθεί κίνημα στη Χίο και στη Μυτιλήνη. Τούτο είχε ως συνέπεια όλος σχεδόν ο ελληνικός στόλος με το σύνολο των επίτακτων πλοίων να τεθεί υπό τους κινηματίες για τη μεταγωγή του ελληνικού στρατού προς το Λαύριο προκειμένου να επικρατήσει η επανάσταση στην Αθήνα. Μάλιστα δε, το ελληνικό θωρηκτό Κιλκίς που ναυλοχούσε και είχε ως βάση τη Σμύρνη, με την έκρηξη του κινήματος και υπό τον κυβερνήτη πλοίαρχο Δεμέστιχα μετέβη στη Σάμο όπου και παρέμεινε εκεί προκειμένου να επιβάλει την επανάσταση παρότι οι καπνοί της καταστροφής, (κατά την ημέρα), και το φέγγος της πυρκαγιάς, (κατά τη νύκτα), ήταν ορατοί τόσο από τη Χίο όσο και από τη Σάμο.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1922 κατά τη 3η ημέρα της καταστροφής της Σμύρνης το θωρηκτό Κιλκίς απέπλευσε και ενώθηκε με το θωρηκτό Αβέρωφ, μεταξύ Χίου Σάμου, που κατέρχονταν ολοταχώς το Αιγαίο προς Πειραιά προερχόμενο από Κωνσταντινούπολη αφού προηγουμένως είχε σημειωθεί ανταρσία και είχε αποχωρήσει από τη Διασυμμαχική ναυτική δύναμη, που ναυλοχούσε στο Βόσπορο, (στην οποία είχε ενταχθεί μετά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου), υπό τον κινηματία κυβερνήτη Αντιπλοίαρχο Γ. Χατζηκυριάκο.

